«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىكى نەشرى ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物

«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرى ئەپكار

荣获《新疆期刊奖》的刊物

XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION XINJIANG CIVILIZATION

2002

2

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

新疆文化

ISSN 1008-6498

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تونۇلغان يازغۇچى، ژۇرنالىست ئايشەم ئەخمەت خانىم تەۋەللۇتىنىڭ
60 يىللىقىنى مۇبارەكلەيمىز
— «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

●شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىباپلىق، ئوقۇشچانلىق●

بۇ ساندا

مەخسۇس سەھىپە

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىدىيولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى .... جاۋ يۇ 2

ئىستىپاقلىق كۈچ

يۈننەن تەسىراتلىرى. . . (شېئىر) .... تۆمۈر داۋامەت 5

تەپەككۇر كۆزى

نامراتلىقنىڭ يىلتىزى نەدە؟ .... ئا. بەرقىي 6

تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر ... ق. ئىسمائىل قاتارلىقلار 15

ئەبجەش پاراڭلار .... قۇربان ئەلى 19

ئىبرەتلىك پاراڭلار

ئۇنىۋېرسال مۇلاھىزىلەر .... ت. ئارتىشى تەرجىمىسى 23

ئالەمدىن ئۇچۇر

ئىسلام ۋە غەرب .... سامۇئېل خۇنتىڭتون 47

قانتى بوغۇلغان تىنچلىق كەپتىرى ... ئابدۇرېھىم دۆلەت 55

ئۇرۇش ۋە تىنچلىق .... ئادىل ئابدۇقادىر 67

ئوقۇرمەنلەر ساداسى

مۇھەررىرلىك ھوقۇق ئەمەس .... ئادىل ئەكبەر 74

ژۇرنىلىمىزنىڭ شان-شەرىپى

ژۇرنىلىمىز «جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى» دىن ئورۇن ئالدى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۈچ تۈردە ژۇرنالچىلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى .... رىسالەت مۇھەممەت 79

مۇقاۋىدا: تالانتلىق يازغۇچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ژۇرنىلىمىزنىڭ تۆھپىكار ئاپتورى خالىدە ئىسرائىل خانىم. مۇقاۋىنىڭ 4-بېتىدە: چوڭ تىپتىكى زامانىۋى ئۇسسۇل «كروران گۈزىلى» نى ئورۇنداپ ياپونىيە سەھنىسىنى زىلزىلىگە سالغان تالانتلىق ياش ئۇسسۇلچى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇسسۇل فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئاينۇر قاسىمىي، رەسسام: ماموت ئەھمەت. مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(51-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

2002-يىل 2-سان

(ئومۇمىي 254-سان)

ژۇرنال تەھرىر ھەيئىتى

مۇدىر:

لۇجيا چۈەن

زۇنۇن قۇتلۇق

مۇئاۋىن مۇدىرلار:

ئابلىجان ھېيت

لۇشىنخۇا

خەن زىيۇڭ

ھەيئەتلەر:

شىڭ چۈنشۇ

مايىڭشىڭ

جۇجۇفاڭ

ھاۋاقىز باھاۋۇدۇن

لى يىڭمىن

بەي جيەنياۋ

جىن مىن

قۇربان ماموت

ياڭ فىڭ

فەن ياۋچىڭ

جاڭ تىڭۋېي

رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: قۇربان ماموت (ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: رىسالەت مۇھەممەت (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

www.uyghurkitap.com

مەخسۇس خەۋەر

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم 2002-يىل 31-يانۋار چۈشتىن بۇرۇن ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا سەپەرۋەرلىك قىلدى ھەم خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ سىياسىيغا ئەھمىيەت بېرىش، شىنجاڭنىڭ ئەبەدىي ئامانلىقىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئىستراتېگىيىسى يۇكسەكلىكىدە تۇرۇپ ۋەزىيەتنى تېخىمۇ ئېنىق تونۇپ، ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، بۇ قېتىمقى قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنىڭ مۇھىملىقى ۋە تەخىرسىزلىكىنى تولۇق تونۇپ، ھەرمىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنىڭ ئىدىيىۋى ئەمەلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرۈپ، بۇ قېتىمقى قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى پۇختا، ئۈنۈملۈك قانات يايدۇرۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ تۈرلۈك بۆلگۈنچىلىك ۋە بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە كۈچلۈك زەربە بېرىپ ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولغان چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە قوغداشنى تەلەپ قىلدى.

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈەن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىت مۇھىم سۆز قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى جۇشىگتاۋ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش خىزمىتىنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى. يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ئىسمائىل تىلىۋالدى رىياسەتچىلىك قىلدى. ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن ئەسقەت كەرىمباي، خۇجيايەن، ۋاڭ جىنشياڭ، چېن دىمىن، ۋۇدۇنفۇ، جاڭ چىڭلى، جۇيۈەن، نۇربەكرى، ئەركىن ئىمىرباقى، فۇچياڭلار قاتناشتى.

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداش توغرىسىدىكى بىرقاتار مۇھىم يوليورۇقلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەر، زوراۋان تېرروررچىلار، دىنىي ئەسەبىي كۈچلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ، ئىدېئولوگىيە خىزمىتىگە يۇكسەك ئەھمىيەت بېرىپ، بۇساھەدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى پائال ئىلگىرى سۈرۈپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. لېكىن ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ۋەزىيىتى ھېلىھەم ناھايىتى كەسكىن بولۇۋاتىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە كۆپ يىلدىن بۇيان قولغا

مەخسۇس سەھىپە

كەلتۈرگەن نەتىجىلەرنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئۇچ ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە بىر قېتىملىق قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

ۋاڭ لېچۈەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئەسلەپ ئۆتۈپ، ھازىرقى دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارا ۋەزىيەتنى ئانالىز قىلىپ، نۇرغۇن ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىكى، مۇرەككەپلىكى ۋە ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قانات يايدۇرۇشنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتى ۋە زۆرۈرلۈكىنى چوڭقۇر شەرھلەپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ تونۇشىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ، بۇ قېتىمقى قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى ھەقىقىي، ئۈنۈملۈك قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

ۋاڭ لېچۈەن يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئىچكى-تاشقى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىگە سىڭىپ كىرىش، بۇزغۇنچىلىق قىلىش جەھەتتىكى تۈرلۈك ئىپادىلىرىنى تەپسىلىي كۆرسىتىپ ئۆتتى: 1. ئۇلار ھەرخىل ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تارقاتتى؛ 2. ژۇرنال، ئەدەبىي ئەسەرلەر ۋە سەنئەت نومۇرلىرىدىن پايدىلىنىپ گەپتىن گەپ چىقىرىپ، كىنايىلىك ئوخشىتىش ئارقىلىق نارازىلىق كەيپىياتىنى ھەم بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تارقاتتى؛ 3. بۆلگۈنچىلىك تەرغىب قىلىنغان كىتاب ۋە ژۇرناللارنى قانۇنسىز نەشر قىلىپ، ئەكسىيەتچىل مەزمۇندىكى تەشۋىق ۋەرەقىلىرى، خەت-چەكلەر ۋە لوزۇنكىلارنى ئەۋەتىپ، چاپلاپ، تارقىتىپ، پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ، بۆلگۈنچىلىك جامائەت پىكرى پەيدا قىلدى؛ 4. ئۈن - سىن لېنتىسى، VCD پلاستىنكىسى قاتارلىق ئېلېكترونلۇق ئۈن-سىن بويۇملىرىدىن پايدىلىنىپ، دىنىي ئەسەبىيلەرنى قۇترىتىپ، «غازات قىلىش»نى تەرغىب قىلدى؛ 5. چەتئەللەردىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە دۈشمەن كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ رادىئو، ئىنتېرنېت تورى قاتارلىق ۋاستىلاردىن پايدىلىنىپ، ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ئېلىپ باردى ھەم ئىدېئولوگىيە ساھەسىگە سىڭىپ كىرىشنى تېزلەتتى؛ 6. خەلق ئارىسىدىكى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى ۋاستە قىلىپ، بىر قىسىم ئاممىنى ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتىنى قوبۇل قىلىشقا جەلپ قىلىپ، بىز بىلەن ئاساسلىق ئاممىنى تالاشتى. ۋاڭ لېچۈەن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ئىدېئولوگىيە ساھەسى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتىكى مۇھىم ساھە. ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى — خەلقنىڭ رايىنى، ئاممىنى، ئىستىھكامنى قولغا كەلتۈرۈپ، سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى ئاساسنى مۇستەھكەملەش جەھەتتىكى مۇھىم سىياسىي كۈرەش، ئۇ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ، شىنجاڭنىڭ ئەبەدىي ئامانلىقىغا بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك زور ئىش. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بۆلگۈنچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئەمەلىيىتى شۇنى تولۇق كۆرسەتتىكى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى «ئىس-تۈتەكسىز» مۇھىم جەڭ مەيدانى بوپكەلدى، كۈرەش ئىنتايىن كەسكىن، مۇرەككەپ بولۇۋاتىدۇ. شۇڭا جايلار، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كادىرلار، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار بۇنى چوقۇم سەگەكلىك بىلەن تونۇشى كېرەك. سىياسىي نۇقتىئىنەزەرنى كۈچەيتىپ، سىياسىي جەھەتتە باشتىن ئاخىر مۇستەھكەم بولۇشى كېرەك. مەيلى ئىدېئولوگىيە خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان يولداشلار بولسۇن، ياكى ئىدېئولوگىيە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان يولداشلار بولسۇن، ئىدىيە جەھەتتە مۇستەھكەم بولۇشنى چوقۇم ئۆزىگە بىرىنچى تەلەپ قىلىپ، سىياسىي جەھەتتە لاياقەتلىك، قەتئىي بولۇشى كېرەك. شىنجاڭدا ئەڭ رېئال، ئەڭ مۇھىم ئىش شۇكى، مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ مۇقىملىق خىزمىتى توغرىسىدىكى بىر قاتار مۇھىم يوليورۇقلىرىنىڭ روھىنى ئەستايىدىل ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قەتئىي قوغداپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە ۋە دىنىدىن پايدىلىنىپ قانۇنسىز پائالىيەت قىلىشقا بايرىقى روشەن ھالدا قارشى تۇرۇش، ئىستىھكام قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ «زېمىننى قوغداشتا جاۋابكار بولۇش»نى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىتخانىلار، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى، ژۇرناللار تەھرىراتلىرى، نەشرىياتلار ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قانات يايدۇرۇشتىكى مۇھىم ئىستىھكام. ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار ئىستىھكام ئىگىنى، رەھبەرلىكنى ھەقىقىي كۈچەيتىپ، ئىلمىي نەزەرىيە، ئىلغار مەدەنىيەت، گۈزەل قەلب ئارقىلىق بارلىق ئىدىيە - مەدەنىيەت ئىستىھكامىنى ئىگىلەش كېرەك. ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىغا يۈزتۇرانە تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇلارنى تەربىيىلەش سالمىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش كېرەك. بۇ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ تەسىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنىڭ ئىدىيىسىدە مىللىي بۆلگۈنچىلىككە، سىڭىپ كىرىشكە، ئاغدۇرمىچىلىققا قارشى تۇرۇش مۇداپىئە لىنىيىسىنى مۇستەھكەم تۇرغۇزۇپ، خەلق رايىنى مايىل قىلىپ، ئاممىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، تۈرلۈك خاتا ئىدىيىلەر ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، دۈشمەننى يوقىتىدىغان ۋە پارچىلايدىغان كۈچلۈك قورال. شۇنداقلا يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى داۋامىدا تەشەببۇسكارلىق ھوقۇقىنى چىڭ ئىگىلىيەلىگەنلىكىمىزدىكى مۇھىم بىر مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبە. شۇڭا چوقۇم ئىشنى ياخشى، پۇختا ئىشلىشىمىز كېرەك. ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەش خىزمىتىگە يۇكسەك ئەھمىيەت بېرىشىمىز ھەم بۇ خىزمەتنى ھەقىقىي ياخشى ئىشلىشىمىز كېرەك. ۋاڭ لېچۈەن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئەزەلدىن مەكتەپ تەربىيىسىگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە سىڭىپ كىرىشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ كەلدى. ئۇلار ئەۋلادلىرىمىزنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بار ئامالنى قىلىپ باقتى.

www.uyghurkitap.com

بۇ قېتىمقى قايتا تەربىيە پائالىيىتىدە ھەرمىللەت ياشلىرى ۋە ئۆسمۈرلىرىگە تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇلارنى تەربىيىلەشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ چىڭ تۇتۇشىمىز، ياخشى ئىشلىشىمىز، مەكتەپلەرنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ قۇرغۇچىلىرى ۋە ئىزباسارلىرىنى تەربىيىلەيدىغان قۇدرەتلىك ئىستىھكامغا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك. ماركسىزملىق ماتېرىيالىزم، ئاتېئىزم تەشۋىقاتى ۋە بۇ ھەقتىكى تەربىيىنى زور دەرىجىدە كۈچەيتىپ، ھەرمىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنىڭ تۈرلۈك ئىدېئالىزم، فېئودال خۇراپاتلىق ۋە ساختا ئىلىمنى پەرقلەندۈرۈش ھەم ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، دىندىن پايدىلىنىپ ئېلىپ بېرىلغان قانۇنسىز پائالىيەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئاڭلىق تاقابىل تۇرالايدىغان قىلىشىمىز كېرەك.

ۋاڭ لېچۈەن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: بۇ قېتىم ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش — ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم نۆۋەتتىكى ئىچكى-تاشقى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىدە پەيدا بولغان بىرقىسىم يېڭى يۈزلىنىشلەرنى ، بولۇپمۇ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە كۆرۈلگەن يېڭى ئەھۋاللار، يېڭى مەسىلىلەرنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي مۇقىملىقىنى ھەقىقىي قوغداش ئۈچۈن قوللانغان مۇھىم تەدبىرى، شۇنداقلا ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ يىل بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش جەھەتتىكى مۇھىم ۋەزىپە. ھەردەرىجىلىك رەھبەرلەر بۇ خىزمەتكە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، كۆڭۈل قويۇپ تەشكىللەپ، قايتا تەربىيە پائالىيىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك.

ئابلەت ئابدۇرېشىت سۆزقىلىپ مۇنداق دېدى: پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە ، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە زور غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي چوڭ ۋەزىيىتىنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداپ قالدۇق.

ھازىر خەلقئارا ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى كۈنسايىن كەسكىنلىشىۋاتىدۇ، ئۆتكۈرلىشىۋاتىدۇ. شۇڭا بىز «ئۈچ خىل كۈچ»كە باشتىن ئاخىر قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش، قاتتىق بېسىم ئىشلىتىش ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە چوقۇم يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك.

ھەردەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلار شىنجاڭدا ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى بۆلگۈنچىلىك ۋە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئەزەلدىن توختاپ قالمىغانلىقىنى ئېنىق تونۇشى كېرەك؛ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى بۆلگۈنچىلىكنىڭ خەۋپى ۋە بۇ ساھەدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى كۈچەيتىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى سەگەكلىك بىلەن تونۇشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاپتونوم رايونىمىز ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولسىمۇ، دۈچ كېلىۋاتقان ۋەزىپىنىڭ تولىمۇ مۈشكۈل ئىكەنلىكىنى كۆرىشىمىز كېرەك. ئۇ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ئۆگىنىش ۋە تەربىيىنى كۈچەيتىپ، كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشىنى ، كادىرلار بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلارنىڭ سىياسىي سەۋىيىسىنى، كادىرلارنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا بولغان تونۇشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، كادىرلار ۋە ئاممىغا شىنجاڭنىڭ مىللەتلەر ۋە دىن تەرەققىيات تارىخىنى توغرا تونۇتۇشىمىز، پارتىيىنىڭ مىللەتلەر، دىن سىياسىتىنىڭ توغرىلىقىنى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى، شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاق ۋە ئىناق ئىكەنلىكىنى تونۇتۇپ، دۆلەتنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى قوللاۋاتقانلىقىنى ھەم قولغا كەلتۈرگەن غايەت زور نەتىجىلىرىمىزنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇرۇپ، ئۇلارنى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئاڭلىق ھىمايە قىلىدىغان، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ئاڭلىق قوغدايدىغان قىلىشىمىز كېرەك.

ئابلەت ئابدۇرېشىت مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ئەدەبىيات-سەنئەت ۋە ئىدىيە ساھەسى بىز بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە دۈشمەن كۈچلەر بىلەن ئۇزاقتىن بۇيان تالىشىپ كېلىۋاتقان مۇھىم ساھە. شۇڭا ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ، ئىدىيە-مەدەنىيەت ساھەسىدىكى خىزمەتلەرنى ھەقىقىي ياخشى ئىشلىشىمىز كېرەك.

بۇ قېتىمقى ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە قايتا تەربىيە پائالىيىتىگە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيە خىزمىتى تارماقلىرىدىكىلەر، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بارلىق كادىرلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى قاتنىشىدۇ، باشقارما دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرىي كادىرلار ۋە كەسپىي تايانچلار مۇھىم نۇقتا قىلىنىدۇ. نەشرىياتلار، گېزىتخانىلار، ژۇرناللار تەھرىراتلىرى، ئۈن-سىن، تورخانا، ئەدەبىيات-سەنئەت ئورۇنلىرى ۋە مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بارلىق خادىملارغىمۇ «كىم باشقۇرسا، شۇ مەسئۇل بولۇش» پرىنسىپىغا ئاساسەن تەربىيە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ قېتىمقى قايتا تەربىيە پائالىيىتى مەركەزلەشتۈرۈپ ئۆگىنىش، مەسىلە تېپىش، تۈزىتىش تەدبىرى بېكىتىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچقا بۆلىنىدۇ. 31-يانۋاردىن ئاپرېلنىڭ ئاخىرىغىچە مەركەزلەشتۈرۈپ تەربىيە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي كېڭەش، ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ رەھبەرلىرى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى بۆلۈم، كومىتېت، ئىشخانا، نازارەت، ئىدارە، خەلق تەشكىلاتلىرى، ئالىي مەكتەپلەر ۋە مەركەزنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى، ئاپتونوم رايوننىڭ تەشۋىقات-تەربىيە سېپىدىكى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى بويىچە ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ كۇرسانتلىرى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە تەشكىلات خىزمىتى يىغىنىغا قاتنىشىۋاتقان بارلىق ۋەكىللەر قاتناشتى.

— جاۋيۇ

يۈننەن تەسىراتلىرى

تۆمۈر داۋامەت
(مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)

ئىناقلىق ئۈلگىسى

گۈل باھار پەسلىدە①باھار شەھىرىدە
«مىللەتلەر كەنتى» نى كۆردۈمەن خۇشھال.
ئەپكەلدى گۈللەرنىڭ مەستخۇش ھىدىنى،
خۇش ھىدقا تويۇنغان ئويناق - شوخ شامال.

رەڭگا رەڭ گۈل بىلەن بەسلىشىپ گويا،
رەڭگا رەڭ كىيىنگەن بۇندا قىز-چوكان.
رەڭگا رەڭ گۈل ھۆسنى كۆچكەن كەمزۇللەر
يىگىتلەر بەستىگە خويما ياراشقان.

بۇندا كۆپ گۈزەللىك تارتتى زوقۇمنى،
ئالەمچە ھاياجان قوزغىدى دىلدا.
ئويلىسام ھەممىدىن گۈزەل - ئىسىلى
ئىناقلىق ئىكەنغۇ،
داستان ھەر تىلدا.

ھەرخىل گۈل باغدا تەڭ پورەكلىگەندەك،
بۇيەردە ھەر مىللەت ئۆتەركەن ئىناق.
يوق ئىكەن كەمسىتىش، ئىگىز - تۆۋەنلىك،
يوق ئىكەن تېخىمۇ ھاقارەت-قالپاق.

چىقىرىپ ھەممەيلەن بىر ياقىدىن باش،
مۇشكۇللەر ئالدىنى بىللە توراپتۇ.
ئۆزئارا ھەمدەمدە بولۇپ تەرتۆكۈپ،
يۇرتىنى رەڭگارەڭ گۈلگە ئوراپتۇ.

ئىناقلىق، تەڭلىكنىڭ ئۈلگىسى بۇ كەنت،
تاپقۇسى ئۆملۈكتە تېخىمۇ روناق.
قۇياشتەك كۈلمەسمۇ نى ئۇلۇغ غايە،
ھەرمىللەت مۇشۇنداق ئۆتسە ئەپ -ئىناق!

2001-يىل ئاپرېل، كۈنمىڭ

سۇ چېچىش بايرىمى خىسلەتلىك بايرام

كەلگەندە قوينۇڭغا ئەي سىرلىق ماكان②
ئۈلگۈرۈپ كەپتىمەن خاسىيەتلىك كۈن -
سۇ چېچىش بايرىمى -
قۇتلۇق ئايەمگە.
ياغاركەن شۇنچە كۆپ ئامەت، قۇت-بەخت،
قانچە كۆپ چېچىلسا پاك سۇ ئادەمگە.
بىلمىدىم ئامەتلىك كىشى ئۆزۈممۇ،
ئەزايىم چۆپ-چۆپ بوپ چۆمدى زەمزەمگە.

شوخ قىزلار سۇ چېچىپ قاچسا يىراقلاپ،
يىگىتلەر چېھرىدە بالقاركەن شادلىق.
چىلەكلەپ تۆكۈلسە قىزلارغا سۇ ھەم،
بۇلاقتەك ۋىلىقلاپ كۈلەركەن تاتلىق.
بايرامدا ھېچ كىشى تىرىكمەيدىكەن،
چاقچاقلار ھەرقانچە قىلىنسا قاتتىق.

غەيرەتتە چىلەكلەپ سۇ چاچتىم مەنمۇ،
يىگىتلىك دەۋرىگە قايتقاندەك بولۇپ.
يالتىراپ ئاپتاپتا پاك سۇ ئۈنچىسى،
قىزلارنىڭ قوينىغا تۆكۈلدى تولۇپ.
ئەتراپنى زىلزىلىگە سالدى شوخ كۈلكە،
سىغمىدى تومۇرغا قېنىم جۇش ئۇرۇپ.

يەنە بىر رەت سۇردۇم شادلىق پەيزىنى،
شىجائەت - غەيرىتىم ئۇرغىدى تەندە.
شادلىقنى ئەۋجىگە كۆتۈرگەن بايرام
ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇردى مەندە.
تىلىدىم بايرامدەك ئۆتسۇن ھەربىر كۈن،
گۈللىنىپ ھەر مىللەت ئۇلۇغ ۋەتەندە.

2001-يىل ئاپرېل، يۈننەن شىشۇاڭبەننا(M2)

---

① كۈنمىڭ - باھار شەھىرى دېگەن نام بىلەن مەشھۇر.
② شىشۇاڭبەننا دەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

نامراتلىقنىڭ يىلتىزى نەدە؟

ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي

1

نامراتلىق جىنايەتتۇر.
— بىر ئۇلۇغنىڭ سۆزى

نامراتلىق ۋە بايلىق بىر مەڭگۈلۈك تېما. بايلىققا ئىنتىلىش، ئىنسانىيەت ئۈچۈن بايلىق يارىتىشنى گۈزەل ئەخلاق سۈپىتىدە تەرىپلەش ئىنسان خاراكتېرىدىكى مۇھىم ئالاھىدىلىك. مۇنداق ئېيتقاندا، ھەرقانچە پەردازلاشقا ئورۇنساقمۇ، ھەرخىل ناملاردا ئاتاپ باقساقمۇ ئىنسانىيەت تارىخىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۈرتكە بولۇۋاتقان ئەڭ مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى بايلىق ۋە نامراتلىق زىددىيىتى، بايلىقلارنى قانداق تەقسىم قىلىش، ئۇنىڭغا قانداق، قانچىلىك ئىگىدارچىلىق قىلىش مەسىلىسىدۇر. تارىخنى ۋاراقلىساق، تارىخقا تەسىر كۆرسەتكەن ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ كەينىدە بايلىق ۋە نامراتلىق ھەققىدىكى ھەرخىل سۈيئىستېمال روھى بىلەن تولغان قاراشلارنى چېلىقتۇرۇش مۇمكىن.

تەپەككۇر كۆزنىكى

كىشىلەر نۇرغۇن جايلاردا بايلىق زىددىيىتىنى مىللىي زىددىيەت، سىنىپىي زىددىيەت سۈپىتىدە پەردازلاشقان. ھەتتا بايلىقنى كۆزگە ئىلماسلىق روھى ئىنساننىڭ بىر پەزىلىتى سۈپىتىدە مەدھىيىلەنگەن. جۇڭگودا سوتسىيالىستىك تۈزۈم ئورنىتىلغاندىن كېيىن، بىر مەزگىلگىچە بايلارغا زەربە بېرىلىپ، نامراتلارغا ئىلھام بېرىلدى. بۇ خىل تەتۈرلۈك قارىماققا ئىقتىساد ۋە تارىخ قانۇنىيىتىگە، ئىنساننىڭ بايلىقنى ئۇلۇغلاش خاراكتېرىگە زىت بولسىمۇ، ماھىيەتتە يەنە بىر خىل شەكىلدىكى ، پۇقرالارنى ئىدېئولوگىيە ئارقىلىق جەمئىيەتنىڭ سىياسىي غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قىزىقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ بايلىقنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ خەزىنىسىگە قوشۇۋېتىشكە ئىلھام بېرىدىغان سىياسىي تەدبىردۇر. 1978-يىلدىن كېيىن بۇ خىل سىياسىي ئويۇنغا خاتىمە بېرىلدى. جۇڭگولۇقلار دېڭ شياۋپىڭنىڭ رەھبەرلىكىدە بۇ خىل خاراكتېر بۇرمىلاش يولىدىن قۇتۇلۇپ قالدى. ماركسنىڭ ئىقتىساد ھەققىدىكى بەزى كۆز قاراشلىرى ۋە سوتسىيالىزمنىڭ تەڭ تەقسىماتچىلىق قارىشىمۇ ئىنسانلارنىڭ بايلىق ھەققىدىكى ساددا ئارزۇسىدىن پايدىلىنىپ ئوتتۇرىغا تاشلانغان سىياسىي شوئاردۇر. بۇ شوئارنىڭ كەينىدىمۇ ئاسان بايقىغىلى بولمايدىغان قاقباشلارنىڭ تەرتۆكمەي پايدا ئېلىشنى مەقسەت قىلغان قويمىچىلىقى مەۋجۇد. جۇڭگونىڭ

1992-يىلدىن كېيىنكى ئىقتىسادىي ئىسلاھاتتا بازار ئىگىلىكىگە قەدەم تاشلاشتەك دەۋر بۆلگۈچ قارارى ماركسىزمدىكى يۇقىرىقى ۋاقتى ئۆتكەن تەلىماتنىڭ ماھىيىتىنى تونۇغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلغان دادىل سىناقتۇر.

بايلارنىڭ بايلىقنى ئۇلۇغلىغان تەرىپلىرى قانچىلىك كۈچلۈك بولسا، يوقسۇللارنىڭ بايلىققا ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن ئۆزىگە تەسەللىي بېرىش مەقسىتىدە نامراتلىقنى تەرىپلىگەن مەدھىيىلىرىمۇ،نامراتلىق ھەققىدىكى ئۆزىنى ئاقلاشلارمۇ قارىماققا شۇنچە تەسىرلىك ۋە لېكىن ئەمەلىيەتتە ئوبدان ئويلىنىپ باقسا تولىمۇ بىچارە. ئىنسانلارنىڭ بايلىق ۋە نامراتلىق ھەققىدىكى چوڭقۇر ئىزدىنىشىنى بۇ ھەقتىكى ھېكايە-رىۋايەت،ماقال-تەمسىللەردىن باشقا ماددىي بايلىق، مەنىۋى بايلىق، ماددىي نامراتلىق، مەنىۋى نامراتلىق دېگەن كاتېگورىيىلەرگە ئايرىشىدىن ئېنىق كۆرۈۋېلىش مۇمكىن. مەيلى پەيلاسوپلار نېمە دېسۇن، ھەرقانداق ئىنساندا بايلىققا ئىنتىلىش تۇيغۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. بۇ تۇيغۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ پىشاڭى، مەنىۋى بايلىق ماھىيەتتە يەنىلا ماددىي بايلىقنىڭ روھىيەتتىكى يېڭى تۇغۇندىسى.

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىنكى دۇنيانىڭ يېڭى تەرتىپى ئىنسانىيەتنىڭ بايلىق ھەققىدىكى كۆز قاراشلىرىنى چوڭقۇرلاشتۇردى. پۈتكۈل دۇنيا، دۇنياۋىزىيىتىدە ھەربىي كۈچلەر دەۋرىنىڭ كۈچتىن قېلىپ، ئىقتىسادىي كۈچلەر، ئىقتىسادىي كۈچلۈكلۈك دەۋرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى تولۇق ھېس قىلدى. دېمەك، ئەمدى بىر دۆلەت ھەربىي كۈچىنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ زورلۇقىدىن ھەققىي كۈچلۈك سانىلىدىغان بولدى. ھاسىلى كالام: ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ شىپالىق دورىسىدۇر.

2

كاچا بولسىمۇ باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن.
— ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

نەچچە يىل ئىلگىرى «شىنجاڭلىقلار ئالتۇن تاۋاق كۆتۈرۈۋالغان تىلەمچىلەر» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانىدىم.شۇ چاغدا بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى تەھلىل قىلىپ تەقدىرگە تەن بەرگەن بولساممۇ، قانداقتۇر بىر خىل ئازاب قەلبىمنى خېلى مەزگىلگىچە قىيىنىغانىدى. شۇ چاغدىلا كاللامدا بايلىق ۋە نامراتلىق ھەققىدە ئىزدىنىش تۇيغۇسى پەيدا بولغان. خەلقىمىزنىڭ بايلىق ۋە نامراتلىق ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنىڭ سىياسىي قويۇنلار تۈپەيلىدىن نەقەدەر ئاددىيلىشىپ كەتكەنلىكىدىن چۆچۈگەنىدىم.

خەلقىمىزنىڭ باشقىلار نەزىرىدىكى يۇقىرىقى بىچارە تەسۋىرىدىن بىر نەچچە مەسىلىنى سېزىۋېلىش مۇمكىن: بىرىنچىدىن، ئىنسانىيەتنىڭ بايلىق چۈشەنچىسى ئۆزگىرىپ كەتتى. ئىلگىرى پۇلى(مەيلى بۇ پۇلغا قانداق ئېرىشسۇن) ،قىممەت باھالىق گۆھەر — جاۋاھىراتلىرى، مال-مۈلۈك، يەر-زېمىنى بار، توققۇزى تەل كىشىلەر باي ھېسابلىناتتى. ئەمما يۇقىرىقى گەپتىن قارىغاندا، ھازىر بۇنداقلار باي ئەمەس، مىسالى خەلقىمىز قولىدا ئالتۇن تاۋاق كۆتۈرۈۋالغان، لېكىن قورسىقى تويماي تىلەۋاتقان تىلەمچى.مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۆزىدە بار بايلىقنى ئۆزى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدۇرۇشنى بىلمەيدىغان،مىليونلاپ پۇلى تۇرۇپ تېپىنغا زار ئىقتىسادىي جەھەتتىكى كورلار.شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر ئاستى - يەرئۈستى بايلىقى ئىنتايىن مول گۆھەر زېمىن. بۇيەردە ياشاۋاتقان كىشىلەر تەقدىر ئاتا قىلغان تەييار بايلىقلارنى تونۇش يەنى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان تېخنىكا كۈچى، بۇ بايلىقلارنى ئۆز تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇدىغان، ئۆزىنى بۇ بايلىقلارنىڭ ھەقىقىي ئىگىسىگە ئايلاندۇرۇدىغان ئەقلىنىڭ ۋاستىچىلىقىدىكى سىياسىي ئىقتىسادىي كۈچتىن مەھرۇم كورلار،بىچارىلەر،يەنى ئالتۇن تاۋاق كۆتۈرۈۋالغان تىلەمچىلەردۇر. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ھازىر پۇلۇڭ بولسىلا باي ئەمەسسەن. شۇ پۇلنى يانچۇقۇڭدا ساقلاپ قالغۇدەك ئەقلىڭ، ئەقىل ئارقىلىق ئېرىشكەن ھوقۇقۇڭ بولمىسا، بۇ پۇل ماھىيەتتە سەندىن ئەقىللىقلارنىڭ،سەندىن ھوقۇقلۇقلار ياكى ھوقۇقنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئىشلىتىشنى بىلىدىغانلارنىڭ پۇلى.

ئامېرىكا بىلەن ياپونىيە دۇنيادىكى ئىقتىسادىي كۈچى ئەڭ زور ئىككى دۆلەت. بۇ ئىككىسىنىڭ ئىقتىسادىي كۈچىنى بىر قىلساق، پۈتكۈل دۇنيا ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ نەق يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. لېكىن بۇ ئىككى دۆلەت ئىچىدە ياپونىيە زېمىنىدا خەلقنى چوڭ سۆزلەتكۈدەك بىرەر ئالاھىدە قېزىلما بايلىقى، ھەتتا تىلغا ئالغۇدەك يەر ئاستى – يەرئۈستى بايلىقى يوق دۆلەت. لېكىن بۇ دۆلەتنىڭ ئەڭ زور بايلىقى ئۇنىڭ پۇقرالىرىنىڭ ئەقلىي كۈچى، شۇنداقلا بۇ ئەقلىي كۈچنى ھەردائىم زەرەتلەپ تۇرۇدىغان دۆلەت تۈزۈلمىسى ۋە مائارىپ سىستېمىسىنىڭ كۈچىدۇر. ئۇلارنىڭ ئەقلى ھەرقاچان ئىقتىسادىي قىممەتكە ئايلىنىپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ تەقدىر ئاتا قىلغان بايلىقلىرىمىز ئۇلارنىڭ ئەرزان باھالىق خام ئەشياسى، خالاس. ئامېرىكا بولسا تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكىگە ئىگە بولسىمۇ، ئۇنى زاپاس سۈپىتىدە كۆرۈپ ئىشلەتمىگەن، پۈتكۈل دۇنيادا قەيەرگە قول سۇنسا شۇ يەرگە قولى يېتىدىغان ،يېقىلسىمۇ پۇلنىڭ ئۈستىگە يىقىلىدىغان دۆلەت. مەسىلەن،2001-يىلى يۈز بەرگەن«11-سېنتەبىر» ۋەقەسى ئامېرىكا خەلقى ئۈچۈن بىر غايەت زور تراگېدىيە بولدى، نەچچە مىڭ ئادەم ئۆلدى. لېكىن ئامېرىكىنىڭ دۆلەت كۈچى، ئەقلىي كۈچى بۇ زىياننى دەل ۋاقتىدا پايدىغا ئايلاندۇردى. ئىقتىسادىي جەھەتتە ئامېرىكىنىڭ يۇقىرى پەن-تېخنىكا شىركەتلىرى ئايرودروملارنىڭ بىخەتەرلىك سىستېمىسىنى كۈچەيتىدىغان يۇقىرى پەن-تېخنىكىلىق ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سالدى. تېررورىزمدىن ۋەھىمىگە چۈشكەن پۈتكۈل دۇنيا 11-سېنتەبىر ۋەقەسىنىڭ تەسىرى بىلەن ئايرودروملىرىنىڭ بىخەتەرلىك ئەسلىھەلىرىنى زور دەرىجىدە كۈچەيتتى. ئامېرىكا شىركەتلىرى بىخەتەرلىك ئۈسكۈنىسى سېتىپ نۇرغۇن پايدا ئالدى. بەلكى مۇشۇ پايدا 11-سېنتەبىر ۋەقەسىدە ئامېرىكا تارتقان زىياننىڭ ئومۇمىي سوممىسىدىن ئارتۇق بولۇشى مۇمكىن. ئەلۋەتتە قازايى قەدەر ئەڭ ئېغىر زىيان، ئۇنى پۇل بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن ئەمەس.ئۇنىڭدىن باشقا ھوللىۋودتىكى كىنو شىركەتلىرى 11-سېنتەبىر ۋەقەسى ھەققىدە كىنو ئىشلەشكە كىرىشىپ

www.uyghurkitap.com

بولدى.كىنوچىلىق مۇشۇ ۋەقە تۈپەيلىدىن يېڭى هاياتىي كۈچ،يېڭى جەلپكار تېمىغا ئېرىشتى.

سىياسىي جەھەتتە ئامېرىكا ئالغان پايدىنى مۆلچەرلەش تېخىمۇ قىيىن. ئامېرىكا 11-سېنتەبىر ۋەقەسىدىن پايدىلىنىپ، بىرىنچىدىن، پۈتكۈل دۇنيادىكى ئامېرىكىنى مەنسىتمەيدىغان، تېررورىزمغا ۋاسىتىلىق ياكى بىۋاسىتە ئالاقىدار دۆلەتلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش،ھەتتا ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇش مەقسىتىگە يەتتى. بۇ جەرياندا دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر دۆلەت«ياق »دېيىشكە،باشقا پىكىردە بولۇشقا جۈرئەت قىلالمىدى. دۇنيا ئامېرىكىنىڭ قۇدرىتىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىق ھېس قىلدى. دىپلوماتىيە جەھەتتە تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان زور ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى.ئىككىنچىدىن، ئاسىيا-ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ مەركىزى ھېسابلىنىدىغان،ھەربىي ئالىملار تەرىپىدىن كىم ئىگىلىسە شۇ دۇنياغا خوجا بولىدۇ،دەپ قارالغان ئوتتۇرا ئاسىياغا كىرىش،ئەسكەر تۇرغۇزۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. ئامېرىكا بۇ پۇرسەت ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كاسپىي دېڭىزىنىڭ مول نېفىت بايلىقىدىن پايدىلىنىش،ئامېرىكىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان، ئامېرىكا بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرۇدىغان رۇسىيە،جۇڭگو،ئىراننىڭ ارقا ھويلىسىغا كىرىپ ئەسكەر تۇرغۇزۇش ھوقۇقىغا رىشتى. جۇڭگو تۇنجى قېتىمئامېرىكا ھەربىي بازا قۇرغان ر نەچچە دۆلەت بىلەن قۇرۇقلۇق ئارقىلىق بىۋاسىتە چېگرىلىنىدىغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. ئامېرىكا بۇ ئۈچ دۆلەتنى ئارقا ھويلىسىدا تۇرۇپ چەكلەش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى.

تارىخىي تەرەققىيات بايلىق دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنىمۇ ئۆزگەرتىپ، مەڭگۈلۈك بايلىق — بىرسى تارتىۋالالمايدىغان بايلىق، ۋاقىتلىق بايلىق — كىم كۈچلۈك بولسا شۇ ئىگە بولالايدىغان بايلىق دېمەك ئىككى تۈرگە بۆلۈندى.مەسىلەن، ئىنسانىيەت تارىخىدىكى نۇرغۇن ئىقتىسادىي ھادىسىلەر، سىياسىي ئويۇنلار كىشىلەردە شۇ تۇيغۇنى پەيدا قىلدى. مەسىلەن، 1991-يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندا ئامېرىكا دوللىرىدىن قىممەت بولغان رۇبلى بىر كېچىدىلا تولىمۇ پاخال پۇلغا ئايلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن مىليونېرلار بىر كېچىدىلا نامراتقا ئايلىنىپ قالدى. ئۇيغۇر رايونىنىڭ 1949-يىلدىن ئىلگىرىكى ئىقتىسادىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار پېشقەدەملەرگە بۇنداق ئىقتىسادىي ھادىسە سىرئەمەس.شۇ چاغدا كىشىلەر بىر تاغار پۇل كۆتۈرۈپ بېرىپ بىر قاپ سەرەڭگە ئالىدىغان ھالغا چۈشۈپ قېلىشقان. جۇڭگونىڭ 1980-، 1990-يىللاردىكى ئىقتىسادىي ئەھۋالىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆزىتىپ باققان كىشىلەرمۇ بۇ نۇقتىنى ئېنىق ھېس قىلالايدۇ.1980-يىلى بىر قاپ سەرەڭگە ئىككى پۇڭ ئىدى،1990-يىلى بىر موچەنگە چىقتى. ئارىدا بەش ھەسسە ئۆرلىدى. قىسقىسى مائاشىنىڭ ئۆسۈشى بىلەن پۇلمۇ پاخاللىشىپ،مال باھاسى ئەڭ ئاز دېگەندە بەش ھەسسەئۆرلىدى.ئەقەللىيسى بىر قاپ سەرەڭگىنىڭ باھاسىدا جۇڭگودىكى بىرخىل ئاسمان-زېمىن ئۆزگىرىش بەكمۇ تولۇق ئەكس ئەتتى. بۇ جەرياندا زىيان تارتقۇچىلار سەرەڭگە ئىككى پۇڭ زامانىدا مائاشى 100يۈەنگە يەتمەيدىغان، لېكىن ئىنچىل بانكىدا پۇل قويغان كىشىلەر بولدى.1990-يىللاردىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ ھەرئايدا ئىنتايىن جاپالىق ھالدا 20 — 30يۈەندىن يىغقان پۇلى 2000-يىلىغا كەلگەندە ئىنتايىن ئاز پۇلغا ئايلىنىپ قالدى.

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رۇبلىسىدا يۈز بەرگەن ئەھۋال بىر تىپىك مىسال.لېكىن بۇنداق ھادىسە ھازىرنىڭ ئۆزىدىمۇ ھەرخىل شەكىلدە دۇنيانىڭ ئۇ-بۇجايلىرىدا يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەك، پۇل ماھىيەتتە بىر ھاكىمىيەتنىڭ سىياسىتىگە،ئىقتىسادىي كۈچىگە،مۇقىملىقىغا باغلىق بولغان بىر ۋاستە، ئۇنىڭ قىممىتى مەڭگۈلۈك ئۆزگەرمەس ئەمەس. بانكىدىكى پۇل بىر بەلگە، پاسسىپ ھالەتتىكى مەبلەغ سېلىش، خالاس. يانچۇقتىكى پۇل بولسا، تېخىمۇ پاسسىپ ھالدىكى ساقلاپ قويۇش ياكى پۇلنىڭ قىممىتىنىڭ يىللار تۇزانىدا كونىراپ،ئاجىزلاپ كېتىشىنى كۈتۈش، خالاس. بىزگە ئېشىپ قالغىنى خەجلەش. ئىقتىسادشۇناسلارنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، پۇلدىن پايدىلىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ئۈنۈملۈك مەبلەغ سېلىش. دېمەك شۇنداق خۇلاسە چىقىرىش مۇمكىن: تەبىئىي بايلىق،پۇل ۋاقىتلىق، كىم كۈچلۈك بولسا ئىگە بولالايدىغان بايلىق.ئۇ، توختىماي ئۇياقتىن بۇياققا،ئۇيانچۇقتىن بۇ يانچۇققا يۆتكىلىپ تۇرۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.ھەتتا سىياسىي ئۆزگىرىش، ھۆكۈمەت قارارىدىكى ئۆزگىرىش بۇ بايلىقنى باشقا مەنىلەرگە، قىممەتسىزلىككە ئىگە قىلالايدۇ. مەن«ئىقتىسادىي ئالەم ۋە تەرەققىيات»دېگەن ماقالەمدە تەكىتلىگەندەك: شېڭ شىسەيگە ئوخشاش فاشىستلار بۇ پۇلنى روزىغارىڭىزدىن مۇسادىرە قىلىش، قەتلىئام قىلىپ بايلىقىڭىزنى ھۆكۈمەت خەزىنىسىگە ئېلىش يولى بىلەن تارتىۋالالايدۇ.1937-يىلى يۈز بەرگەن، شېڭ شىسەي قولغا ئېلىپ پۇل-بايلىقىنى مۇسادىرە قىلغاندا ئامبىرىدىن كىرسىن تۇڭىدا17تۇڭدا ئالتۇن چىققان پېڭسارلىق بىر باي بىلەن، 1908-يىللىرى ئەتراپىدا گېرمانىيىدىن نەچچە تونىنا ئالتۇن خەجلەپ،ماشىنا-ئۈسكۈنە ئەكېلىپ،زامانىۋى تېرە زاۋۇتى قۇرغان،بايلىقى بىلەن چەت ئەللىك بايلارنىمۇ ھەيران قالدۇرغان مۇسابايوفلارنىڭ جەمەتى ئەڭ تىپىك مىسال. مانا ھازىر ھەرخىل سىياسىي بوران-چاپقۇنلار تۈپەيلىدىن توزۇپ كەتكەن، ئالتۇنىنى تونىلاپ خەجلىگەن مۇسابايوفلار جەمەتى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە بىر شېرىن چۈش، خالاس. بۇ مىساللارنى ئوبدان ئويلاپ باقساق، ئۇيغۇر خەلق ماقال-تەمسىللىرىدەك كۈچلۈك ئىبرەتلىك مەنىگە ئىگە. ھەربىر كونا-يېڭى بايلاربۇ ئىبرەتلىك تارىخىي ساۋاقنى ئۆزىگە تەدبىقلىسا يېڭىچە تەپەككۇرغا ئىگە بولۇپ، ئاچچىق خىياللارغا پېتىشى تەھقىق.

يەھۇدىيلار ئۆز مىللىتىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىنى ۋاراقلاپ،ئىلمىي يەكۈن چىقارغاندا شۇنداق خۇلاسىگە كەلگەن: ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ مەنبەسى دەل — بايلىق،يەھۇدىي پەلسەپىسىدىكى بايلىق روھى. يەھۇدىيلاردىكى پۇل تېپىشقا ماھىرلىق تارىختىن بۇيان باشقا مىللەتلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى قوزغىغان. يەھۇدىيلارنىڭ بايلىقى باشقىلارنىڭ شۆلگىيىنى ئاقتۇرۇدىغان تەييار مەززىلىك غىزابوپقالغان. شۇ تۈپەيلىدىن يەھۇدىيلار قىرغىن قىلىنغان،قوغلانغان. بەزى دۆلەتلەردە يەھۇدىيلار بېدىگە ئوخشاپ قالغان. ئۇلار ھاللانغاندا ھاكىمىيەت خەزىنىسىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن قەرەللىك تۈردە «ئۇرۇلۇپ»تۇرۇلغان. بايلىرىنىڭ پۇل-ماللىرى ھەرخىل ياخشى-يامان ناملار بىلەن مۇسادىرە قىلىنىپ تۇرغان. يەھۇدىيلاردىن باشقا زېمىندىكى خەلقلەردىنمۇ بايلىق ئۆزىگە دۈشمەن بولۇپ،

قولغا ئايلانغان قەۋم-ئەللەر ھەم ئاز ئەمەس.

يەھۇدىيلار ئۆز بەختسىزلىكىنىڭ مەنبەسىنى تونۇغاندىن كېيىن تاللاشقا دۇچ كەلگەن. بايلىقتىن، يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق كۆز قارىشىدىن ۋاز كېچىش كېرەكمۇ ياكى باشقىچە چىقىش يولى بارمۇ؟ بىلىم، ئىزدىنىش ھەممىگە جاۋاب بېرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن يەھۇدىي زىيالىيلىرى بۇ ھەقتە ئىزدىنىشكە كىرىشتى. ئەڭ ئاخىرى ئۇلار بۇ ھەقتە ئەڭ يېڭى نەتىجىگە ئېرىشتى. مەسىلەن، يەھۇدىي ماركس ئىقتىساد ھەققىدە ئىزدىنىپ، دۇنيانىڭ كېيىنكى يۈز نەچچە يىللىق تارىخىغا تەسىر كۆرسەتكەن «كاپىتال» دېگەن كىتابنى يازدى. يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق ھەققىدىكى ئىزدىنىشى ماركسنىڭ ئەسەرلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. ماركس يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق كەلتۈرۈپ چىقارغان بەختسىزلىكنى بەختكە ئايلاندۇرۇشنىڭ يولى سوتسىيالىزم دەپ قاراپ، ھەممە ئادەم باراۋەر ياشايدىغان ، ھەممە كىشى قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەيدىغان، قىلغان ئىشىغا يارىشا ھەق ئالىدىغان تەقسىمات پرىنسىپىنى تەشەببۇس قىلىپ، باشقىلار كۆپ ئىشلىگەنلەرنىڭ كۆپ ئېلىشىغا ھەسەت قىلمايدىغان، بايلىق ھەققىدىكى يېڭىچە كۆز قاراشلارنىڭ مۇجەسسەمى بولغان ماركسىزمنى ياراتتى. لېكىن 2000-يىللارھارپىسىدا ماركسىزمنىڭ بۇ قاراشلىرىنىڭ بەزى يوچۇقلىرى بايقىلىپ، سوتسىيالىزمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قورغىنى جۇڭگودا ئۇ جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىندى. پۇل ۋە ھوقۇق قارىشىدا يەھۇدىيلار بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرالايدىغان خەنزۇ مىللىتىنىڭ ئەقىل-پاراستى، مىللىي مەنپەئەتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېڭى روھقا ئىگە قىلىندى. بۇ ۋەزىپىنى جۇڭگونىڭ دېڭ شياۋپىڭدىن ئىبارەت ئۇلۇغ مىللەتپەرۋىرى، پەيلاسوپى، جۇڭگو ئىسلاھاتىنىڭ باش لايىھىلىگۈچىسى، داھىي مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىدى.

گەرچە يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق ھەققىدىكى ئىزدىنىشى ماركسىزمنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تۈرتكە بولغان بولسىمۇ، يەھۇدىيلارنىڭ مىللىي مەنپەئەتى ماركسىزمنى يېتەكچى ئىدىيە قىلىپ تاللىمىدى، بەلكى نۇرغۇن ئىزدىنىشلەرگە خۇلاسە چىقىرىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ بايلىق ئېڭىنى يېگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن 1850-يىللاردا يەھۇدىيلارنىڭ يېڭى بايلىق قارىشىنى مەركەز قىلغان يەھۇدىي تىرىلمىچىلىك ئىدىيىسى شەكىللەندى. ھەتتا 1880-يىللىرى ئەتراپىدا ئوتتۇرىغا چىققان بىر يەھۇدىي تىرىلمىچىلىك قۇرۇلتىيىدا بىر يەھۇدىي داھىيسى پەخىرلەنگەن ھالدا ئەڭ كۆپ بولسا 50يىلدا، ئەڭ تېز بولسا 30يىلدا دۇنيادا يەھۇدىيلار دۆلىتى بارلىققا كېلىدۇ، يەھۇدىيلار نەچچە مىڭ يىللىق سەرگەردانلىقتىن قۇتۇلىدۇ، دەپ جاكارلىدى. دېگەندەك، 1947-يىلى پەلەستىندە يەھۇدىيلار دۆلىتى بارلىققا كەلدى.

ئۇنداقتا، يەھۇدىيلارنىڭ بايلىق ھەققىدىكى يېڭى ئىدىيىسىنىڭ جەۋھىرى نېمە؟ ئۇ دەل يېڭىچە، مەڭگۈلۈك، ھېچكىم تارتىۋالالمايدىغان بايلىق ئىدىيىسىدۇر. بۇ ئىدىيىنىڭ جەۋھىرى ھەرقاچان، ھەرقانداق يەردە ئىگىسىنى خار قىلماي بايلىققا ئايلىنالايدىغان، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» تىكى توپ كۆز قارىشى بىلەن مەنداش بىلىم، ئەقىل كۆز قارىشىدۇر. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بىلىم، ھۈنەر، ئەقىلنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ. ئۇلار پۇل تېپىپ بىلىم ئېلىش، بىلىم ئېلىپ پۇل تېپىش، بىلىمگە، ئەقىلگە مەبلەغ سېلىشنى ئەڭ ياخشى سودىگەرچىلىك يولى دەپ جەزم قىلدى. 2000-يىلىغا كەلگەندە — يەھۇدىي دۆلىتى قۇرۇلۇپ 50نەچچە يىل بولغاندا، پۈتكۈل دۇنيا بۇ ئىدىيىگە قايىل بولدى.

بىرىنچىدىن، ئىقتىسادشۇناسلار، جەمئىيەتشۇناسلار يەھۇدىيلارنىڭ شۇ ھەقتىكى كۆز قارىشىدىن ئاز كەم 150يىل ئۆتكەندە دۇنيا بىلىم ئىقتىسادى(بىلىم ئىگىلىكى) يەنى بىلىم — پۇل، دەيدىغان دەۋرگە كىردى، دەپ جاكارلىدى.

ئىككىنچىدىن، يەھۇدىيلار سەرگەردان مىللەتتىن سەرگەردان قىلغۇچى مىللەتكە ئايلاندى. دۇنيادىكى ئەڭ باي ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، ئەقىل، بىلىمدىن باشقا بايلىقى يوق بەش مىليون نوپۇسلۇق ئىسرائىلىيە ئەتراپىدىكى 300مىليون ئەرەبنى بوزەك ئېتىدىغان، سەرگەردان قىلىدىغان، دۇنيادىكى زېمىنى ئەڭ كىچىك دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەتكە ئايلاندى.

ئۈچىنچىدىن، 2001-يىلى دۇنيادىكى ئەڭ نوپۇزلۇق مۇكاپات نوبېل مۇكاپاتى تارقىتىلغانلىقىنىڭ 100يىللىقى خاتىرىلەنگەندە 100يىلدىن بۇيان بۇ مۇكاپاتقا ئەڭ كۆپ ئېرىشكۈچى مىللەتنىڭ يەنىلا يەھۇدىيلار ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى.

تۆتىنچىدىن، دۇنيادىكى 20مىليون يەھۇدىينىڭ دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ جان تومۇرىنى تەشكىل قىلغۇچى بىر قەۋم ئىكەنلىكىنى پۈتكۈل دۇنيا تەن ئالدى. دۇنيا ئىقتىسادى كۈچ دەۋرىگە قەدەم قويغان بۈگۈنكى كۈندە بۇخىل ھالەتنىڭ تەسىرىنى ھەرقانداق ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ. قىسقىسى، پۈتكۈل دۇنيا يەھۇدىيلار ئىستېلاسى ئاستىدا قالدى. ھەتتا يەھۇدىيلار بىلەن ئەرەبلەرنىڭ مىللىي زىددىيىتى دۇنيانىڭ زىددىيىتىگە ئايلىنىپ، يەھۇدىيلار ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن بۇ زىددىيەتنى ئېتىقادىشى خرىستىئانلار بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ زىددىيىتىگە ئايلاندۇردى. ھەتتا ئەڭ كۈچلۈك ئامېرىكا يەھۇدىيلارنىڭ ۋاستىچىسىغا ئايلىنىپ قالدى. يەھۇدىيلارنىڭ ئەرەبلەرگە يۈرگۈزگەن دۆلەت تېررورىزمىغا پۈتكۈل دۇنيا سۈكۈت قىلىپ، ئەرەبلەرنىڭ باسقۇنچىلىققا قارشى ئاجىز تىپىرلىشى، غايەت زور ئۈمىدسىزلىك، ھاقارەت تۇيغۇسىدىن كېلىپ چىققان ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش خاراكتېرلىك پارتلىتىشلىرى ئەڭ قەبىھ تېررورلۇق، دەپ قارالدى. ئەمەلىيەتتە ئەرەبلەرنىڭ قىلمىشىنى دۇنيانىڭ ئادالەتسىزلىكىگە قىلىنغان ئۈمىدسىز خىتاب ئىدى، خالاس.

3

بار پۇلنى جايىدا خەجلەشنىڭ ئۆزىمۇ پۇل تېپىشتۇر.
قازاق پۇل تاپسا تايغا مىنىدۇ، ئۇيغۇر پۇل تاپسا لايغا مىنىدۇ.
— خاتىرەمدىن

دۇنيادا مەڭگۈلۈك نامراتلىق يوق، مەڭگۈلۈك بايلارنىڭ بولۇشىمۇ ناتايىن. لېكىن ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدىكى ئەڭ مۇھىم غايە ئىنسانىيەتنى ئورتاق باياشاتلىققا ئېرىشتۈرۈش. لېكىن بۇ غايىدىن شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىن: غايە گۈزەل بولغانلىقى، شۇنداقلا

www.uyghurkitap.com

ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقى ياكى ئەمەلگە ئاشمىقىنىڭ قىيىنلىقىدىن شىرىن. ئەمەلگە ئاشمىغاچقا،ئۇنى نىشانلايدىغانلار كۆپ، مانا بۇ ئىنساننىڭ ماھىيىتى.

بايلىق ماھىيەتتە بىر تونۇش مەسلىسى، لېكىن ئۇ ئاددىي ھالدىكى تونۇش مەسلىسى ئەمەس، بەلكى بىر خەلقنىڭ بايلىق كۆز قارىشىدىكى توغرا-خاتالىق، چوڭقۇر-تېيىزلىق مەسلىسى، خالاس. شۇڭا تونۇش توغرىلانماي تۇرۇپ، بايلىق بىزگە مەڭگۈ ئالدىنى قىلمايدۇ، ئالدىنى قىلسىمۇ كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە بىزنى ھەسرەتكە قالدۇرۇپ كېتىپ قالىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نامراتلىق مەسلىسىمۇ تونۇش مەسلىسىدۇر. بىز تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكىگە ئىگە. لېكىن بۇ بايلىقنى بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزغا ھەقىقىي مەنىدىكى تەسىر كۆرسىتىدىغان بايلىققا ئايلاندۇرۇدىغان ئەقىل، تېخنىكا،تونۇش كەم. شۇ تۈپەيلىدىن بۇ بايلىقلار ھازىر بىزنىڭ ئۈستۈنلۈكىمىز سانالمايدۇ.شۇڭا بىز نامرات، قولىمىزدىكى بايلىقنىڭ بەرىكىتى يوق، تەمى يوق. ئەڭ قىزىقارلىق ئەھۋال، قولىمىزغا كىرىپ تۇرۇۋاتقان پۇل ئاز ئەمەس. ھەتتا بۇ سانلارغا قاراپ بىزنى تامامەن باي ھېسابلاش مۇمكىن. لېكىن قولىمىزدىن چىقىپ كېتىۋاتقان پۇل كىرىۋاتقان پۇلدىن كۆپ... ھەتتا بىز قولغا كىرمىگەن پۇلنى خەجلەش كويىدا. يەنە قىزىقارلىق ھادىسىنىڭ بىرى،شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ياشاۋاتقان مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىدىمۇ پۇل قارىشىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن غايەت زور پەرق بار. تۇڭگانلار ئەڭ باي، خەنزۇلارمۇ باي، ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار ئەڭ نامرات. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇيغۇر ئۆزىنى سودىگەر مىللەت دەپ ھېسابلايدۇ،ھەتتا ئۇلار جۇڭگونىڭ پۇل تاپماق ئەڭ تەس رايونلىرىدا تىل ئۇقماي تۇرۇپ پۇل تاپالايدۇ،لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئەڭ پاراكەندە. ھەتتا بەزىدە پۇل قارىشىنىڭ ئۆزگىچىلىكىدىن كېلىپ چىققان باي-نامراتلىق پەرقى تۇرمۇشىمىزدا مىللىي زىددىيەت شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. سەۋىيىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ئەڭ ئەرزىمەس مەسىلىلەر مىللىي زىددىيەتكە سەۋەب بوپقالىدۇ. لېكىن مىللەتلەر ئارا ھەرخىل ئوبيېكتىپ پەرقلەر مەۋجۇد بولسىمۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا يەنە بىرخىل كۆز قاراشتىكى رايون ئورتاقلىقى بار. ئۇ ئورتاقلىق پۈتكۈل ئاپتونوم رايوننىڭ ئالاھىدە تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكىگە ئىگە تۇرۇپ، نامراتلىقتا قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بۇ مەسىلىلەرنى بىرنەچچە نۇقتىدىن بايان قىلىش مۇمكىن:

بىرىنچىدىن، پۈتكۈل ئاپتونوم رايوندىكى ئاھالىلەرنىڭ بايلىق كۆز قارىشى تېخى بىھوش ھالەتتە. شۇ سەۋەبتىن ئۆلكىمىزدىكى ئازغىنە پۇل ئۈنۈملۈك مەبلەغنىڭ تۇرتكىسىگە ئايلانماي بىزنى تېخىمۇ ئېغىر نامراتلىق تراگېدىيىسىگە پاتۇرۇۋاتىدۇ.

ئىستىمالىمىزدىكى ئاڭسىزلىق، قارىغۇلۇق،ساغلام ئىستېمال پىسخىكىسىنىڭ يېتىلمىگەنلىكى ئەڭ ياخشى پاكىت.مەسىلەن، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»نىڭ 2002-يىل 16-يانۋار سانىدىكى، ئەركىن كېرىم ئىسىملىك مۇخبىر يازغان«WTOغا كىرىش ئاپتونوم رايونىمىز يېنىك سانائىتىگە نېمىلەرنى ئەكېلىدۇ»سەرلەۋھىلىك بىر قاتار چاتما ماقالىلارنىڭ بىرى بولغان«ئاق ھاراق خۇشھال، ئۈزۈم ھارىقى ئەنسىرىمەكتە» دېگەن ماقالىدىكى پاكىتلار پۈتكۈل رايوننىڭ بايلىق قارىشىنى ئوپېراتسىيە قىلىش ئۈچۈن ئەڭ تىپىك ماتېرىيال بولالايدۇ،ئەلۋەتتە.

ماقالىدا يېزىلىشىچە،«نۆۋەتتە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرىيلى 120مىڭ توننا ئاق ھاراق، 30مىڭ توننا ئۈزۈم ھارىقى،350مىڭ توننا پىۋا ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى بار»ئىكەن. مۇشۇ ستاتىستىكا بىزنى ئورغۇن ئويچۇر بىلەن تەمىنلىيەلەيدۇ.ھەتتا بىز سانلارنى سۆزلىتىش ئارقىلىق بايلىق كۆز قارىشىمىزدىكى ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقنى ئىسپاتلاپ چىقالايمىز. ئەڭ ئاۋۋال تەكىتلەپ قويۇشقا تېگىشلىك مەسىلە، ھاراقكەشلىك رايونىمىزدىكى ئەڭ ئېغىر ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە يانساق،120مىڭ توننا ئاق ھاراقنى كىلوگراممغا ئايلاندۇرساق،120مىليون كىلوگرام ھاراق بولغان بولىدۇ. بىر بوتۇلكا ھاراقنى بىر جىڭ ئۆلچەم بويىچە ھېسابلىساق، 240مىليون جىڭ ياكى 240مىليون بوتۇلكا ئاق ھاراق بولۇپ چىقىدۇ. ھەربىر بوتۇلكا ئاق ھاراقنىڭ باھاسىنى، قىممەت ھاراقلار بىلەن ئەرزان ھاراقلارنى كىرىشتۇرۇپ تەخمىنەن ئون يۈەن دەپ ھېسابلاپ (مېنىڭچە، چوقۇم ئون يۈەندىن يۇقىرى چىقىدۇ.لېكىن مەن ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم بويىچە ھېسابلىدىم)،240مىليون بوتۇلكا ھاراقنى ئون يۈەنگە كۆپەيتسەك، 2مىليارد 400مىليون يۈەن كېلىپ چىقىدۇ. ھەربىر بوتۇلكا ھاراقنى ھەرخىل شەكىلدە ئوتتاق نىسبەتتىن 50يۈەنلىك زاكوسكا بىلەن ئىچىدۇ دېسەك، 120مىليارد يۈەن بولىدۇ. يەنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى تەخمىنەن 19مىليون 500مىڭ خەلق بىر يىلدا ھاراق ئۈچۈن 120مىليارد يۈەن خەجلىگەن بولىدۇ. قىزىل ھاراق ۋە پىۋىغا تەخمىنەن 50مىليارد خەجلەندى دېسەك، شىنجاڭ خەلقىنىڭ بىر يىلدا ھاراق-شارابقا سەرپ قىلغان پۇلى 170مىليارد يۈەن بولۇپ چىقىدۇ. ئوقۇرمەنلەر ئېھتىمال بۇ ھاراقلارنىڭ بىر قىسمى ئىچكى ئۆلكىلەر ۋە چەت ئەللەرگە چىقىرىلىدۇ، ھەممىنى بىز ئىستېمال قىلمايمىز،دەر. لېكىن مەن باشقا ئۆلكىلەر ۋە چەت ئەللەرگە چىقىرىلىۋاتقان ھاراق-شارابلارنى بىزگە كىرىۋاتقان ھاراق-شارابلار بىلەن يېپىشتۇرۇۋەتتىم.ھەتتا ھەر قايسى جايلاردا - يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلىنىدىغان ئاۋاتنىڭ مۇسەللىسى، قازاقلارنىڭ قىمىزى، خوتەننىڭ مەيزىپى،پالانى يەرنىڭ بوزىسى دېگەندەك ئىچىملىكلەرنى بۇ قاتارغا قوشمىدىم. دېمەك شۇنداق نامرات شىنجاڭ خەلقى بىر يىلدا ھاراق-شاراب ئۈچۈن 170مىليارد پۇل خەجلىدى دېگەن گەپ. بىز بۇ سانىنى ھەربىر پۇقراغا چاچساق، شىنجاڭ خەلقىنى 20مىليون ھېسابلىساق، (ئاقتۇنلار ۋە ئىشلەمچىلەرنىمۇ قوشقاندا) ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەربىر پۇقرا ھەرىيلى سەككىز يېرىم مىڭ يۈەن پۇلغا ھاراق ئىچىدۇ. ئەمدى 20مىليون ئادەمنىڭ تەخمىنەن ئون مىليوننى ئايال دەپ، بۇ ئاياللارنىڭ قېرى-چۆرە،ئاجىزلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ،ئىككى مىليوننى ھاراق ئىچىدۇ دېسەك، ئون مىليون ئەرنىڭ قېرى-چۆرە، ئاجىزلىرىدىن تەخمىنەن تۆت مىليون ئادەمنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئالتە مىليون ئادەمنى ھاراق ئىچىدۇ دېسەك، جەمئىي سەككىز مىليون ئادەم ھاراق ئىچىدىغان بولۇپ چىقىدۇ. بۇ چاغدا ھەربىر ئادەم 21250يۈەنلىك ھاراق ئىچكەن بولىدۇ. لېكىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا سەككىز مىليون

ئادەمنىڭ ھاراق ئىچىشى ناتايىن. ھەتتا بۇ سەككىز مىليوندىن كۆپ ئاز بولۇشى مۇمكىن. ھاراق ئىچمەيدىغان نۇرغۇن مۇسۇلمانلار بار. ئەمدى بىز بۇ 170مىليارد يۈەننى شىنجاڭدىكى تۆت مىليون ئائىلىگە چاچساق، ھەربىر ئائىلىنىڭ يىللىق ھاراق چىقىمى 42مىڭ 500يۈەن بولۇپ چىقىدۇ ۋە بۇ ساندىن چۆچۈپ كېتىمىز ھەتتا ئىنچىل ھاراق ئىچىدىغان كىشىلەرمۇ ئۆزىنىڭ بىريىلدا ھاراققا ئۇنچىلىك كۆپ پۇل چىقىم قىلمىغانلىقىنى ھېسابلاپ كۆرۈپ، بۇ ستاتىستىكىدىن گۇمانلىنىشى تەبىئىي. لېكىن گۇمانلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»دە يۇقىرىقى ھاراق ئىشلەپچىقىرىش ستاتىستىكىسى ناھايىتى ئېنىق ئېيتىلغان. ھەتتا ماقالىدا:«رايونىمىزدا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىدىن يۈز نەچچىسى بار،بۇنىڭ ئىچىدە تۆت كارخانىنىڭ يىللىق مەھسۇلاتى ئونمىڭ توننىدىن ئاشىدۇ»دەپ يازغان. گۇمانلىنىش توغرا كەلسە، دۆلەتنىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىدىن گۇمانلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. يەنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نوپۇسى 20مىليون ئەمەس، 40مىليون بولغان تەقدىردىمۇ يۇقىرىقى ھېساب بويىچە ھەربىر ئائىلىگە توغرا كېلىدىغان ھاراق چىقىمى يەنىلا 20مىڭ يۈەندىن يۇقىرى بولىدۇ. بىراق ھۆكۈمەتنىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىدىن گۇمانلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق ھەم ئۇنداق نوپۇس يوشۇرۇش زۆرۈرىيىتىنىڭ بولۇشى ناتايىن. ئۇنداقتا بۇيەردىكى سىر نەدە؟ ئەتراپىمىزغا ئوبدان نەزەر سالساق، ھەرقايسى ئىدارە ـ ئورگانلاردىكى ھۆكۈمەت پۇلىغا زىياپەت يەپ،ھاراق ئىچىشنى ئويلىساق، يۇقىرىقى ھاراق چىقىمىنىڭ جايى چىقىدۇ.

قىسقىسى، يۇقىرىدىكى ستاتىسكىلاردىن قارىغاندا شىنجاڭدىكى ھەربىر ناھىيىگە بىردىن چوڭ ھاراق زاۋۇتى توغرا كېلىدۇ. لېكىن شىنجاڭدىكى ھەربىر ناھىيىدە ئۇل ئەسلىھەلىرى زامانىۋىلاشقان بىردىن زامانىۋى نۇقتىلىق مەكتەپنىڭ(مەيلى قايسى تىپتىكى مەكتەپ بولسۇن) بولۇشى ناتايىن.مىللەتلەرنىڭ ھاراققا مايىللىقى بويىچە بۇ ستاتىستىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلىساق، خەنزۇ - تۇڭگانلارغا قارىغاندا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇللارنىڭ ھاراق ئىچىش نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى. ھەتتا ئىشلەنگەن بۇ ھاراقلارنىڭ يېرىمىنى بۇ ئۈچ مىللەت،بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ئىچىۋەتكەن بولىدۇ. دېمەك ھەريىلى ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ تاپقان پۇلىنىڭ زور كۆپچىلىكى ھاراققا ياكى ھاراققا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارغا كېتىدۇ. تاپقان پۇلىمىزنى 100نەچچە ھاراق زاۋۇتى يۇتۇپ كېتىدۇ.

ماتېرىياللارغا قارىغاندا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا يۈز بەرگەن جىنايەتلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ھاراققا مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. ھەتتا شۇ 120مىڭ توننا ئاق ھاراق، 30مىڭ توننا قىزىل ھاراق ۋە 350مىڭ توننا پىۋىنىڭ ئىسپىرت مىقدارىنى ئورتاق ھالدا تەخمىنەن %30 دېسەك، جەمئىي 500مىڭ توننا ھاراق-شاراب تەركىبىدىكى ئىسپىرتنىڭ مىقدارى 150مىڭ توننا چىقىدۇ. بىز بىريىلدا 150مىڭ توننا، ئون توننىلىق ماشىنىغا باسسا ،15مىڭ ماشىنىدا توشۇپ بولغۇدەك ئىسپىرتنى ئىچىۋېتىمىز.دېمەك، بۇ ھاراقتىن بىرىنچىسى، ئىقتىسادىمىز زىيانغا ئۇچرايدۇ؛ ئىككىنچىسى،سالامەتلىكىمىز زىيانغا ئۇچرايدۇ،ھەتتا سالامەتلىكتىن تارتقان زىيان ئىقتىسادىي زىياندىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى بولۇشى مۇمكىن؛ ئۈچىنچىسى، جەمئىيەت مۇقىملىقى بۇزۇلىدۇ. لېكىن ھاراق ئارقىلىق پايدا تاپىدىغان جايلارمۇ يوق ئەمەس. باجخانىلار،ساقچىلار،دوختۇرخانىلار پايدا تاپىدۇ. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىچە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا ھاراق مۇشۇ سۈرئەتتە ئىچىلسە، ئىسپىرت ئىرسىيىتىمىزنى زەھەرلەپ،50يىلدىن كېيىن ئەۋلادلىرىمىز پەرزەنت قالدۇرالمايدىكەن...

ناۋادا شۇ170مىليارد يۈەننى باشقا جايغا خەجلىسەكچۇ؟

بىر مىليارد يۈەندىن خەجلىسەك جوڭگوچە ئەڭ ياخشى ئۇنىۋېرسىتېتتىن 170نى قۇرغىلى بولىدۇ. 20مىليارد يۈەندىن خەجلىسەك خەلقئاراغا تەسىر قىلغۇدەك ئۇنىۋېرسىتېتتىن سەككىز ـ توققۇزنى قۇرغىلى بولىدۇ.

بىر ئادەمگە بىرمىليون يۈەندىن مەبلەغ سېلىپ، چەتئەلدىكى ئەڭ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا تەربىيىلىسەك، 170مىڭ مۇتەخەسسىس، دوكتور تەربىيىلىگىلى بولىدۇ.

10مىليارد يۈەندىن خەجلىسەك، 17زامانىۋى كارخانا قۇرغىلى بولىدۇ.ھەربىرىگە ئونمىڭ ئادەمدىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرساق، 170مىڭ ئادەمنىڭ خىزمەت مەسىلىسى ھەل بولىدۇ. بۇ زاۋۇتلاردىن كەلگەن باج كىرىمى ئارقىلىق تېخىمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.ئەپسۇس... ھاراق يەنىلا ئىچىلىۋاتىدۇ، ھاراق زاۋۇتلىرى توختىماي قۇرۇلىۋاتىدۇ.ئۆزىمىز ئۆزىمىزگە توختىماي گۆركولاۋاتىمىز. لېكىن نۇرغۇن ئادەم ئۆزى قىلىۋاتقان ئىشنىڭ ئۆزىگە گۆر كولاش ئىكەنلىكىنى ئۇقمايدۇ، مانا بۇ ئەڭ زامانىۋى نادانلىق.

بۇنىڭدىن باشقا مىساللارنى قەدەمدە بىر كۆرسىتىش مۇمكىن. لېكىن ئەقىللىق ئوقۇرمەن بىز تەمىنلىگەن يىپ ئۇچىغا ئاساسەن باشقىلارنى ئۆزى تېپىۋالىدۇ،دېگەن ئوي بىلەن بولدى قىلىمىز. پەقەت ئەڭ ئاخىرىدا مۇنۇ مىسالنى، يەنە ئۆزۈم باشتىن كەچۈرۈۋاتقان بىر ئىشنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ مۇلاھىزىسىگە تاپشۇرىمەن . مېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم تاماكا چېكىدۇ. ئۇلار ھەركۈنى تەخمىنەن ئۈچ يۈەن خەجلەپ بىر قاپتىن تاماكا ئالىدۇ. مەن تاماكا چەكمىگەچكە، ھەركۈنى بىر يۈەن خەجلەپ بىر پارچە «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى» (خەنزۇچە)،بىر پارچە «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» سېتىۋېلىپ ئوقۇيمەن.ئۇنىڭدىن باشقا ئايدا بىرنەچچە پارچە كىتاب سېتىۋالىمەن.قىسقىسى، مېنىڭ گېزىت-ژۇرنال، ماتېرىيال چىقىمىم بىر كۈندە تەخمىنەن ئۈچ يۈەن. يىل ئاخىرىدا مېنىڭ كىتاب ئىشكاپىمدا 50 ـ 60پارچە كىتاب ئاۋۇيدۇ،بىلىدىغانلىرىممۇ كۆپىيىدۇ. لېكىن دوستلىرىمچۇ؟

ئىككىنچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز ئاھالىسىنىڭ مەبلەغ سېلىش كۆز قارىشىنىڭ تايىنى يوق.

50يىللىق«تۆمۈر تاۋاق»نىڭ زىيىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز ئاھالىلىرىنى شۇ قەدەر بىخۇدلاشتۇرۇۋەتكەنكى، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنىڭ ئۆمۈرگە مەبلەغ سېلىش كۆز قارىشىنىڭ تايىنى يوق. ئاددىي مىسالى، كوچىدا بىر قۇتا مىنېرال سۇنىڭ باھاسى2.50يۈەن، بىر ئىستاكان سۈتنىڭ باھاسى بىر يۈەن ئەتراپىدا.لېكىن سۈت ئىچىدىغانلار ئاز،مىنېرال سۇ ئىچىدىغانلار كۆپ.

نۇرغۇن ئادەم كېسەل بولغاندا قىممەت دورىلارنى

www.uyghurkitap.com

پېيشكە رازى.ساق ۋاقتىدا كېسەلنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان قۇۋۋەتلىك مېۋە-چېۋىلەرنى، سۈت-قايماقلارنى ئىستېمال قىلىشنى خالىمايدۇ ياكى خالىمايدۇ ئەمەس، چىدىمايدۇ. ئاخىرىدا تۈگمىنى دەپ تۆگىدىن قۇرۇق قالغان ئەخمەققە ئايلىنىپ قالىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىستراخۇۋانىيە كەسپى جانلىنىپ قالغىلى خېلى ئۇزۇن بولدى. لېكىن نۇرغۇن كىشىلىرىمىزنىڭ بۇھەقتىكى ئېڭى تۆۋەن بولغاچقا، ساق ۋاقتىدا بۇ ئىشلار خىيالىغا كىرىپ چىقمايدۇ. شۇڭا، گېزىت-ژۇرناللىرىمىزدا ئادەمنىڭ ئىچىنى سىيرىيدىغان قۇتقۇزۇۋېلىش ئىلتىجالىرى كۆپ. ئەلۋەتتە، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ بۇخىل ئىنسانپەرۋەرلىك روھىغا رەھمەت ئېيتىمىز. ناۋادا ئۇلار بىر ئىلتىجانى بېسىش بىلەن بىرگە ئۇزاق مەزگىللىك نىشان سۈپىتىدە داۋالاش ئىستراخۇۋانىيىسى ھەققىدە تونۇشتۇرۇش ئېلىپ بارغان بولسىچۇ؟ تەبىئىيكى، ئۇ بىچارىلەرگە جەمئىيەتتىن ئىگە بولىدىغان ئۇرۇن چىقاتتى، كۆڭلىمىز ئازراق يېرىم بولاتتى. لېكىن ھازىر گېزىتلەردە مۇنداق ئىلتىجالار تېخىمۇ كۆپىيىپ كەتتى. بارا-بارا كىشىلەرنىڭ باغرى قېتىشقا باشلىدى. ئىشانىنىڭ سانى ئازايدى. نۇرغۇن كىشى بۇنداق خەۋپتە قالغان كىشىلەرنىڭ كۆپلىكىنى، ئىئانە يولى بىلەن قۇتقۇزۇپ بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى،جەمئىيەت ئىگە بولۇشى كېرەكلىكىنى خىرە-شىرە ھېس قىلىشقا باشلىدى. ئىستراخۇۋانىيە تۈزۈمى دەل جەمئىيەتنىڭ شۇخىل ئېھتىياجىدىن پەيدا بولغان. بۇنداق خەۋپتىن خۇدا ھەممىمىزنى ساقلىسۇن.لېكىن خۇداغا ئىلتىجا قىلىش بىلەن بىرگە «خۇداغا ئىشەن، تۆگەڭنى چىڭ باغلا» دېگەن ھەدىسنىڭ روھى بويىچە ئۆزىمىزھەرىكەتلىنىپ باقايلى. ھۆكۈمەت بىزگە مەڭگۈ ھەقسىز داۋالىنىش شارائىتى، پېنسىيە پۇلى بېرىدىغان كۈنلەر پات ئارىدا ئاخىرلىشىدۇ. بارمىقىمىزنى چىشلەپ بىز يەنە ئېشىپ قالىمىز.

ئۇنىڭدىن باشقا،«قازاق پۇل تاپسا تايغا مىنىدۇ،ئۇيغۇر پۇل تاپسا لايغا مىنىدۇ» دېگەن ھېكمەتمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر ۋە قازاقلارنىڭ ئىقتىساد كۆز قارىشىنى بەكمۇ ئوبرازلىق سۈرەتلەپ بېرىدۇ. شەھەرلەردە يۈز بېرىۋاتقان نەچچە تۈمەن پۇل خەجلەپ ئۆي بېزەش، تاپقان پۇلنى مىخنىڭ شەكلىدە تامغا ئۇرۇۋېتىش ھازىر بىر تىپىك ھادىسە. راست، ئۆي بىزنىڭ«دەخلىسىز ئالىي ئاپتونومىيىمىز»،ئۇنى قانچىلىك بېزىسەك، جابدۇساق ئەرزىيدۇ. لېكىن ئۆي جابدۇشتىنمۇ مۇھىم ئىشلار بىزنى كۈتۈۋاتقان شارائىتتا بۇ بىر بىھۇدە ئىسراپچىلىق.بىزنىڭ بۇ نامرات ھالىتىمىزدە ئۆي بېزەش ئورنىغا بىزگە تېخىمۇ مەنپەئەت ئېكېلىدىغان ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا پۇل خەجلىسەك تېخىمۇ ئەرزىيدۇ.

ھازىرجۇڭگودا خەلقنىنامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش بىرشوئارغا ئايلاندى.شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىمۇشۇنداق. گېزىت-ژۇرناللارنى ۋاراقلىساق، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدىكى ئىلغار ئىش-ھەرىكەتلەردىن تەسىرلىنىپ كېتىمىز. تېلېۋىزىيىدىمۇ شۇ سۆز، گويا ھەممە يەردە نامراتلىق ئۆتمۈشكە ئايلانغاندەك... شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئىشلىرىدا مەلۇم ئۆزگىرىشلەرنىڭ بارلىقىنى تەن ئالساقمۇ،لېكىن بىرتوختىماي توۋلىنىۋاتقان شوئارلارنىڭ كەينىدىكى بىر ھەقىقەتتىن ئۆزىمىزنى قاچۇرالمايمىز: شوئارلارنىڭ كۆپلىكى نامراتلارنىڭ كۆپلىكىنىڭ ئەڭ ياخشى پاكىتى. ئۇنداقتا، نېمىشقا شوئار توۋلايمىزۇ ئۈنۈم قازىنالمايمىز؟

بىر رايون نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋۋال شۇ رايوننىڭ سىياسەت بەلگىلىگۈچىلىرىنىڭ ئېڭى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشى،تەپەككۇرى ئېچىلىشى كېرەك. سىياسىي ئەۋزەللىك ماھىيەتتە ئەڭ ياخشى ياردەم. بىر رايوننىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشى بىر-ئىككى ئادەمنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشى بىلەن ئەمەلگە ئاشمايدۇ، بەلكى شۇ رايون خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي ئېڭىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىنىڭ ياخشىلىنىشى،سىياسەتتىكى ئەۋزەللىك ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ.

يېقىندا مەن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ 250مىڭغا يېقىن نوپۇسقا ئىگە بىر نامرات ناھىيىسىنىڭ بۇ يىل دۆلەت تەرىپىدىن 30مىليون يۈەنلىك نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش سوممىسىغا ئىگە بولغانلىقىنى ئاڭلىدىم ۋە بۇ ناھىينىڭ ھەريىلى مۇئەييەن مىقداردا دۆلەتتىن نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پۇلى ئېلىپ تۇرۇپ، ھازىرغا قەدەر نامراتلىقتىن قۇتۇلالمىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئىچىم ئاچچىق بولدى. شۇ ناھىيىدىكى مەلۇم بىر كىچىك ئەمەلدارنىڭ دېيىشىچە، بۇيىل ۋىلايەت خەلقنى نامراتلىقتىن ھەقىقىي قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن يېڭى تەدبىر ئويلاپ چىقىپتۇ ۋە نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پۇلىنى پۇقرالارنىڭ قولىغا بىۋاستە تەگكۈزمەكچى بوپتۇ. قارىماققا بۇ ناھايىتى ياخشى ئىش، لېكىن ئوبدان تەھلىل قىلسا، بۇ بىر بىھۇدە مەبلەغ سېلىش. نامراتلىقتىن ھەقىقىي قۇتۇلدۇرماقچى بولغان ئادەم مەبلەغنى نامراتنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بەرگەندىن كۆرە، ئەڭ ئاۋۋال بۇ ناھىيە نېمە ئۈچۈن نامرات؟نامراتلىقنىڭ يىلتىزى زادى نەدە؟ دېگەن سوئاللارغا جاۋاب تاپسا، شۇ جاۋابلارغا ئاساسەن شۇ ناھىيىدىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھات، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ كونكرېت نىشان-چارىلىرىنى بەلگىلىسە، ئەڭ ئاۋۋال ناھىينىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىغا مەبلەغ سالسا ياخشى بولاتتى.

مېنىڭچە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ناھىيىلەرنىڭ نامراتلىقىنىڭ سەۋەبى كۆپ ئەمەس. بىرىنچى، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى قالاق، تېخنىكا كۈچى يوق. قىسقىسى، ئۇلاردا ئەقىلنى بايلىققا ئايلاندۇرۇدىغان قورال – تېخنىكا ۋە ئەقىل كۈچى، شۇ ناھىينىڭ ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تۈرتكە بولىدىغان مائارىپ قۇرۇلمىسى، مائارىپ ئېڭى، مائارىپنى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ئايلاندۇرۇدىغان تۈزۈلمە يوق. ئىككىنچى، رەھبەرلىك قۇرۇلمىسىدىكى تۆرىچىلىك، قولچىلىق، بىلىمسىزلىك، تەييارتاپلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەرخىل زىددىيەتلەرنى دۆلەت ۋە خەلققە ئارتىپ قويۇپ، ئارىدا نىزا پەيدا قىلىپ، ھەردەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ ماسلاشتۇرۇش، دۆلەت سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش فونكسىيىسىنى بۇرمىلاش، سۇيىئىستېمال قىلىش – بۇ جايلاردىكى نامراتلىقنىڭ ئەڭ مۇھىم سەۋەبلىرى. بەزىلەر ئۇيەردىكى نامراتلىقنى چەت – ياقىلىق كەلتۈرۈپ چىقارغان، دەيدۇ. قاتناش ۋاستىلىرى دۇنيانى بىرلىككە كەلتۈرگەن

بۈگۈنكى دۇنيادا جۇغراپىيە جەھەتتە ئەڭ چەت رايونلارمۇ ئەقىل-پاراسەت، ئىقتىدار ئارقىلىق تەرەققىي قىلىپ، ئادەملەر تەلپۈنىدىغان باي-باياشاد يەرگە ئايلىنالايدۇ. مەسىلەن، بىز كېيىنى قىلغان ناھىيىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى تەتقىق قىلساق، ئەقىل ۋە تېخنىكا كۈچىنىڭ مەنبەسى بولغان مائارىپنى كۆزىتىپ باقساق، مۇنداق يەكۈن چىقتى: ناھىيە بويىچە تەخمىنەن 60مىڭ ئوقۇغۇچى بار ئىكەن. 60مىڭ ئوقۇغۇچى بىر يىلدا ئورتاق ھالدا كىتاب پۇلى ئۈچۈن ئەڭ تۆۋەن بولغاندا بىر بالا 50يۈەندىن، جەمئىي 60مىڭ بالا ئۈچ مىليون يۈەن خەجلەيدىكەن. ھەربىر بالا يىلدا يەنە ئەڭ ئاز دېگەندە تەخمىنەن 100يۈەندىن ھەرخىل خىراجەت تاپشۇرىدىكەن. ئالتە مىليون يۈەن چىقىم بولىدىكەن. تەخمىنەن يەنە بىر مىليون يۈەنلىك باشقا چىقىملارنى قوشساق،بىر يىلدا 60مىڭ ئوقۇغۇچىدىن - ناھىيە بويىچە ئوقۇغۇچى ۋاسىتىسى ئارقىلىق چىقىپ كېتىدىغان پۇل ئون مىليون يۈەن بولىدىكەن. بىھۇدە پۇل خەجلىمەسلىكنىڭ ئۆزى پۇل تېپىش، دېگەن پرىنسىپ بويىچە بىز بۇ ئون مىليون يۈەن پۇلنى تەتقىق قىلساق ،بەزى پۇللارنىڭ بىھۇدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. مەسىلەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسلىك كىتابلىرى پەقەت بىر قېتىم ئىشلىتىلىپ تاشلىۋېتىلىدىكەن. لېكىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دەرسلىك ئىسلاھاتىدىن قارىغاندا، بىزدە تەبىئىي پەن كىتابلىرىنىڭ مەزمۇنى تەخمىنەن ئون يىلدا، ئىجتىمائىي پەن كىتابلىرىنىڭ مەزمۇنى بەش يىلدا بىر قېتىم يېڭىلىنىدۇ. شۇنىڭدىن قارىغاندا، ئۈچ مىليون يۈەنلىك كىتابنى پاكىز ئاسراپ تۇتسا، تەخمىنەن سەككىز يىل ئىشلەتكىلى بولىدۇ. مۇشۇ سەككىز يىل جەريانىدا ناھىيە خەلقىنى تەخمىنەن 24مىليون يۈەنلىك بىھۇدە خىراجەتتىن ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ. بۇ جەرياندا يەنە بالىلاردا كىتابنى ئاسراش،سۆيۈش ئېڭىنى يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ.

بىز مۇشۇ خىلدا ھېسابلىساق، نۇرغۇن چىقىم بىھۇدە ياكى ئىسراپخورلۇق بولۇپ چىقىدۇ. دېمەك، مۇشۇ مەسىلە ھەل قىلىنمىسا بىر نامرات ناھىيە ھەر يىلى تەخمىنەن ئۈچ-تۆت مىليون يۈەنلىك بىھۇدە چىقىمدىن، پۈتكۈل ئاپتونوم رايون تۆت-بەش يۈز مىليون يۈەنلىك بىھۇدە چىقىمدىن خالاس بولالايدۇ. يەنە بۇنىڭغا ئوخشاش بىھۇدە چىقىملارنى تېخىمۇ كۆپ قىسقارتىش مۇمكىن.

ئۇنىڭدىن باشقا،يەنە شۇ ناھىيىگە بېرىلگەن 30مىليون يۈەن پۇلنى بىز ئىقتىسادىي ئىسلاھاتقا كۈچلۈك تۈرتكە بولىدىغان مائارىپقا بىۋاستە خەجلىسەك، مىسالى، تەخمىنەن مىڭ ئادەمنى ھەر بىرىگە 30مىڭ يۈەندىن خەجلەپ، ئىچكىرىدىكى ئەڭ ياخشى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتساق - 100ئادەم تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇسا،500ئادەم ئوقۇتقۇچىلىق كەسپلىرىدە ئوقۇسا، قالغان 400ئادەم دېھقانچىلىق، سودا، مەمۇرىي باشقۇرۇش، كارخانىچىلىق قاتارلىق كەسپلەردە ئوقۇسا، مۇنداق نەتىجە كېلىپ چىقىدۇ:

ناھىيىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ ئەھۋالى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىدۇ، شۇ ئارقىلىق كېسەللەرنىڭ داۋالىنىش چىقىمى تۆۋەنلەيدۇ. ھازىر جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھېچقايسى ناھىيىدە مۇنتىزىم تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن 100دوختۇر چىقمايدۇ.

مائارىپنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ. نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرنى تاماملىغان 500نەپەر ئوقۇتقۇچى پۈتكۈل ناھىيە مائارىپىنىڭ قىياپىتىنى پۈتۈنلەي يېڭىلايدۇ. ئالىي مەكتەپكە ئۆتىدىغانلارنىڭ سانى كۆپىيىدۇ. قالغان 400ئادەممۇ بۇ ناھىيىنىڭ كۈچلۈك كەسپىي تايانچلىرىدىن بوپقالىدۇ.

ئاخىرقى نەتىجە، تەخمىنەن 1000ئادەمنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن مىڭ ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلىدۇ.ناۋادا يىلدا مىڭدىن ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلسا ۋە مۇشۇ ئۇسۇل داۋاملاشتۇرۇلسا، 10يىلدا ناھىيە بويىچە نامراتلار قالمايدۇ.

ياپونىيىنىڭ تەرەققىيات ئەندىزىسى بويىچە ئېيتقاندىمۇ، ئەڭ ئۈنۈملۈك مەبلەغ مائارىپقا سېلىنغان مەبلەغدۇر. يەھۇدىيلارمۇ شۇنداق قارايدۇ: ئۇلارنىڭ ستاتىستىكىسى بويىچە مائارىپقا سېلىنغان ئون يۈەن مەبلەغ ئون يىلدا 100يۈەنگە،30يىلدا 30مىڭ يۈەنگە ئايلىنىدۇ. مۇشۇ ھېساب بويىچە بىر ناھىيىگە سېلىنغان 30مىليون يۈەن 30يىلدا قانچىلىك بولار؟ دۆلەتكە قانچىلىك پايدا يەتكۈزەر؟ بۇنى ئەڭ دۆت ئادەممۇ ھېسابلاپ چىقالايدۇ.

4

تەدبىرىڭ قانداق بولسا، تەقدىرىڭ شۇنداق بولۇر.
- ئۇيغۇر خەلق تەمسىلى

بىز نامراتلىقتىن قۇتۇلالامدۇق؟ بېيىيالامدۇق؟ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بېيىيالامدۇ؟ بۇ سوئالنىڭ جاۋابى تەس ئەمەس.بىر رايوننىڭ بېيىشى ئەڭ ئاۋۋال شۇ رايون تەۋە بولغان دۆلەتنىڭ،سىياسىي گەۋدىنىڭ تەرەققىياتىغا باغلىق.دېمەك، جۇڭگو بېيىسا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمۇ بېيىدۇ. رايونىمىزنىڭ تەرەققىياتى دۆلەتنىڭ تەرەققىياتىدىن زادى ئايرىلالمايدۇ. لېكىن بىر دۆلەت ئىچىدە رايونلار ئارا باي، نامراتلىق پەرقى مەۋجۇد. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ دېڭىز بويى رايونلىرى باي، چېگرا رايونلىرى نامرات، شەرقى باي، شىمالى ۋە غەربى نامرات. بۇ پەرقنى ئەڭ ئاۋۋال رايونلار ئەۋزەللىكى كەلتۈرۈپ چىقاردى، دەپ قارىساقمۇ، سىياسىينىڭ رولىنى، باي رايونلاردا ئىسلاھاتنىڭ ئەڭ بۇرۇن باشلانغانلىقى، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالاھىدە سىياسەتلەرگە ئېرىشكەنلىكىنى چەتكە قاقالمايمىز. دېمەك كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بىر دۆلەت ئىچىدىكى مەلۇم رايوننىڭ تەرەققىياتى شۇ رايون خەلقىنىڭ تەرەققىيات ئارزۇسى ۋە ئىلتىجاسىغا باغلىق بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي نۇقتىدىن بەرگەن ئەۋزەللىكى بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ھازىرقى دۇنيادا مىللەتلەرنىڭ ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىشى بىر ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزمۇ كۆپ مىللەتلىك بىر زېمىن. باي - نامراتلىقتا رايونلار پەرقى، دۆلەتلەر پەرقى بولۇپلا قالماي بىر رايوندا ياشاۋاتقان مىللەتلەر پەرقى ھەم مەۋجۇد. ئامېرىكىدا يەھۇدىيلار ئەڭ باي، نېگىرلار،مېكسىكىلىقلار ئەڭ نامرات ئىكەن. جۇڭگودا بولۇپمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىمۇ ھەرقايسى رايونلار ئارا باي-نامراتلىق پەرقى بولۇپلا قالماي(مەسىلەن، ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان، شەرقتە

كۆچۈكۈدىن باشلانغان، غەربتە كۈيتۇنغا تۇتىشىدىغان سانائەت رايونى رايونىمىزدىكى ئەڭ باي رايون) مىللەتلەر ئارا باي-نامراتلىق پەرقى ھەم مەۋجۇد. بۇ پەرقنى رايونلاردىكى سىياسىي قاراتمىلىق كەلتۈرۈپ چىقىرىپلا قالماي، بىر رايوندا ئورتاق ياشاۋاتقان مىللەتلەرنىڭ بايلىققا بولغان تونۇشى، بايلىققا، تەرەققىياتقا مۇناسىۋەتلىك تەپەككۇرى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

يەھۇدىيلارنىڭ مىللەتنىڭ ئىقتىسادى، مائارىپ سىياسىتىنى قانۇن ئارقىلىق كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان، تەرەققىياتنى پىلانلىق ھالدا مەلۇم يولغا كىرگۈزۈدىغان دۆلىتىنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئەمدىلا 50نەچچە يىل بولدى. لېكىن بۇ دۆلەتتە يەھۇدىي ئاھالىسىنىڭ پەقەت تۆتتىن بىرىلا ياشايدۇ، باشقا يەھۇدىيلار دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقىلىپ ئولتۇراقلاشقان. مۇشۇ يەھۇدىيلار بىر رايوندا ياشىغان(شۇ رايون مەيلى باي، مەيلى نامرات بولسۇن) باشقا مىللەتلەردىن خېلى زور دەرىجىدە باي. دېمەك يەھۇدىيلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىن: مەلۇم مىللەت نامرات رايوندا تۇرۇپمۇ، سىياسىي جەھەتتە ئەۋزەللىككە ئېرىشمەي تۇرۇپمۇ، دۆلەت قۇللىسۇن ـ قۇللىمىسۇن، بىرگە ياشاۋاتقان مىللەتلەرگە قارىغاندا بۇرۇنراق تەرەققىي قىلالايدۇ ياكى بېيىيالايدۇ. لېكىن بۇنداق ئېھتىماللىققا ئېرىشىشنىڭ ۋاستىسى تەلەي ئەمەس، بەلكى شۇ مىللەتنىڭ مىللىي پسىخىكا، مىللىي ئۆرپ-ئادەت، مىللىي تەپەككۇرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن، مىللەت ئەزالىرى مەيلى قەيەرگە بارسۇن ئۆز كۆچىنى كۆرسىتىپ تۇرۇدىغان مىللىي ئىقتىسادىي ئاڭدۇر. مىللىي ئىقتىسادىي ئاڭ ئۆلۈك نەرسە ئەمەس، ئۇنى قالاق بولسا ئىلغار قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتى يوق ئەمەس، لېكىن بۇ ئىمكانىيەت پۈتكۈل مىللەتنىڭ تىرىشچانلىقى، ئورتاق مەقسەت ـ نىشان ئۈچۈن بىرلىكتە قەدەم تاشلىشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. مەسىلەن، پۈتكۈل ئۇيغۇر ئورتاق نىيەتتە ھاراققا جەڭ ئېلان قىلىپ، ئاندا-ساندا ئىچىدىغانلار ھاراق تاشلىسا، ھەپتىدە بىر بوتۇلكا ئىچىدىغانلار ئىككى ھەپتىدە بىر بوتۇلكا ئىچسە ياكى ئىچمىسە، شۇ ئارقىلىق تېجەلگەن پۇلنى ئۆزىگە مائارىپ ـ تەربىيىلىنىش مەبلىغى قىلىپ سالسا، قانداق ئۈنۈمگە ئېرىشەلەر؟ بىز بايا قىلغان ستاتىستىكا بويىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى خەلقنى 20مىليون ھېسابلاپ، ھەربىر ئادەمنىڭ ھاراق ئىچمىنى سەككىز يىرىم مىڭ يۈەن چىقارغانىدۇق. ئۇيغۇر نوپۇسىنى سەككىز مىليون دەپ ھېسابلاپ سەككىز يېرىم مىڭ يۈەننى كۆپەيتسەك، 62مىليارد يۈەن كېلىپ چىقىدۇ. دېمەك ھەربىرىمىز ھاراقتىن بىر قەدەم ئۆزىمىزنى تارتساق، پۈتكۈل ئۇيغۇرنىڭ ھەر قەدەمدە مىليارد يۈەنلەپ پۇلى تېجىلىدۇ ۋە تېجەلگەن پۇللارنى ئۆزىمىزنى تەربىيىلەش يولىغا ئىشلىتەلەيمىز. ھاراقتىن باشقا ئورۇنسىز چىقىملارغا شۇنداق مۇئامىلە قىلساقچۇ؟ نەتىجە ناھايىتى ئاددىي: نەچچە يىل ئۆتمەي ئۇيغۇرلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ھەتتا جۇڭگودىكى ئەڭ باي مىللەتكە ئايلىنىدۇ. ئاۋادا بىز بۇ پۇللارنى يەھۇدىي ئىدىيىسى بويىچە مەبلەغ سالساق، تېخىمۇ زور ئۈنۈمگە ئېرىشەلەيمىز.

تەبىئىي بايلىق ۋاقىتلىق نەرسە، لېكىن سىياسىيۋىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك نەرسە. بايلىق بولۇپ ئاچىدىغان ئەقىل، تېخىمۇ بولمىسا بۇ بايلىق ماھىيەتتە خەقنىڭ بايلىقىدۇر. ھەرقانداق ئادەم بايلىق ئۈستىگە تۇغۇلمايدۇ، ئۇنىڭ ئەڭ زور بايلىقى مېڭىسى، خالاس. ئۇيغۇرلار ھەرقانداق بايلىقتىنمۇ ئارتۇق تۇرۇۋدىغان سەككىز مىليون مېڭىگە ئىگە. بۇ سەككىز مىليون مېڭە ئېلېكترونلۇق مېڭە بىلەن سېلىشتۇرغۇسىز مۇقەددەس، ئېچىلىشنى كۈتۈپ ياتقان بايلىق. بۇ بايلىقنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ. بۇ بايلىق پۇلغا ئوخشاش سىياسەتنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن خوراپ كەتمەيدۇ. لېكىن ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەككى، سىياسىي ئەۋزەللىك تىمە قىلىپ ئولتۇرغان، تەقدىرگە تەن بەرگەن، پۇرسەت ئىزدىمىگەن مىللەت ھەرگىز بۇ بايلىقنىڭ ئىگىسىگە ئايلىنالمايدۇ، ھەتتا ئۆز مېڭىمىز ئۆزىمىزگە يۈك بوپقالىدۇ.

كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونغا نىسبەتەن ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنىڭ تەسىرى ھەممە مىللەتكە تەكشى بولىدۇ. بۇخىل تەكشىلىك يەنىلا داشقازان ئېگىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. داشقازان ئېگىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بۇ تەكشىلىككە جەڭ ئېلان قىلىش زۆرۈر. جەڭنىڭ ئەڭ ياخشى شەكلى بۇ تەكشىلىكنى ئۆزگىچە مىللىي ئىقتىسادىي ئاڭ بىلەن پاچاقلاپ تاشلاشتۇر. بۇ نۇقتىدا يەھۇدىيلار بىزگە ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولالايدۇ. تۈزۈلمە سانائەتنى، مائارىپنى، سىياسەتنى ھەممە مىللەتكە باراۋەر بېرىشكە تىرىشىدۇ. لېكىن بۇ باراۋەرلىك ئىچىدىن بۆسۈپ چىقىپ، ئوخشاش شارائىتتا ئوخشىمىغان نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈش يەنىلا شۇ ئىقتىسادىي ئاڭغا باغلىق.

يەنە تەكىتلەيمەن: نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلارغا، تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشنى ئويلايدىغانلارغا ئەڭ ياخشى چىقىش يولى بىر، ئۇ بولسىمۇ بايلىق ھەققىدىكى تونۇشنى يېڭىلاپ، دۆلەتنىڭ سىياسىتى، مەبلىغى ھەققىدىكى خام خىياللارنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىلىم - تېخنىكا ۋە شۇ بىلىم - تېخنىكىنى جانلىق ئىشلىتەلەيدىغان ئەقىل مەڭگۈلۈك ـ ھېچكىم تارتىۋالالمايدىغان، ھەرقانداق ماكان، ھەرقانداق زاماندا بايلىققا ئايلاندۇرۇشقا بولىدىغان ئۆلمەس بايلىق دېگەن كۆز قاراشنى تىكلەش، پۇل تاپقان ھامان مائارىپقا، ئۆزىنىڭ تەربىيىلىنىشىگە مەبلەغ سېلىش، تۇرمۇشتىكى ئورۇنسىز چىقىملاردىن قول ئۈزۈش، ئىسراپخورلۇققا قارشى تۇرۇش، بىر ئۇيغۇرنىڭ پۇلى ھەممە ئۇيغۇرنىڭ پۇلى، دەپ قاراشتۇر.

ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەككى، نامراتلىق ئەڭ ئاۋۋال تونۇش مەسىلىسى. نامراتلىق مىللەتنىڭ تراگېدىيىسى. سىياسەت يار بەرمىگەن، شارائىتىمىز يېتىلمىگەن، تونۇشىمىز ئۆزگەرمىگەن ئەھۋالدا پۇل تاپمەن، دەپ باش قاتۇرۇش تراگېدىيە ئىچىدىكى تراگېدىيە. مىللەتنىڭ زور كۆپچىلىك ئەزاسى نامرات تۇرغان ئەھۋالدا مەلۇم كىشىلەرنىڭ پۇل تېپىشى ۋاقىتلىق ھادىسە. ھەقىقىي بايلار مىللەت ئەزالىرىمىز تېخىمۇ بېيىغاندا، ئۇيغۇرغا خاس پۇل، مىللىي ئىقتىساد كۆز قارىشى شەكىللەنگەندە تۈركۈملەپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ بايلىقىمۇ ئەتراپىدىكى نامرات مۇھىت تەرىپىدىن يېيىلىپ كەتمەيدۇ!

2002-يىل 23-، 29-يانۋار، ئەھرى ئۈرۈمچى

ئاپتور: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى(M1)

ئەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر

تەپەككۇردىن تامچىلار

ئۆزۈك ئۆلانىملار

● پەقەت ئەركىنلىك بولمىغان جايدىلا ئەركىنلىك ھەققىدە سۆز بولىدۇ.

● باشقىلار بىلەن بولغان زىددىيىتىمىز بىر بولسا ئۇنى چۈشەنمىگەنلىكىمىزدىن، بىر بولسا ئۇنى چۈشىنىپ قالغانلىقىمىزدىن بولىدۇ.

● تارىخ ئاجىزلارنىڭ كۆز يېشى، غالىبلارنىڭ كۈلكىسى، ھۆكۈمرانلارنىڭ ئويۇنچۇقى.

● ھەرقانداق نەرسىنىڭ يوقىلىدىغان ۋاقتى بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا ھەر قانداق نەرسە ۋاقىتنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق پۈتكۈل ئىنسانىيەت تارىخىنى ئىنسانىيەتنىڭ ھالاك بولۇش تارىخى دېمەي، تەرەققىيات تارىخى، دېگىنىمىز قىزىق.

— قۇربان ئىسمائىل (دېھقان)

ساڭا دەيدىغانلىرىم

● ئىبادەت سورۇنىدا قىرىلار (ياشانغانلار) نىڭ كۆپىيىشى شۇ مىللەتتە دىنىنىڭ سۇسلىشىۋاتقانلىقىنىڭ بىشارىتىدۇر.

● دۇنيادا ھەقىقىي بەختكە ئېرىشكەن ئادەم بولمىغانلىقتىن، بەختكە تەبىر بەرگۈچىلەر خاتالاشمىدى.

● ئەخلاقسىز گۈزەل قولۇڭدىكى مۈچ (لازا) غا ئوخشايدۇ، ئىچىڭنىڭ ئېچىشىشىغا چىدىساڭ يېگىن.

● قىز بىلەن ئايالنىڭ پەرقى ئومۇمىيلىق بىلەن ئايرىملىقنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ، ئالدىنقىسىدا پۈتكۈل ئەرلەر بىر-بىرىگە كۈندەش، كېيىنكىسىدە بىر ئەر پۈتكۈل ئەرلەرگە كۈندەشتۇر.

● گۈزەللەرنى ياخشى كۆرۈش ھەممە ئادەمنىڭ ئالاھىدىلىكى، ئەمما، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئازابقا چىدىغۇچىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر.

● بەكمۇ ئۆچ بوپكەتسەڭ ئۆچ بولغۇچىڭنى ۋەيران قىلىشىڭ مۇمكىن. ئەمما، بەكلا ياخشى كۆرۈپ كەتسەڭ ئۆزۈڭنى ۋەيران قىلىسەن.

● كېيىنكىلەرگە ھەممە ئۈمىدىنى باغلاش ئاجىزلارنىڭ تەسەللىيسى.

● مۇھەببەت ئازابى تارتمىغان ئادەمنىڭ ئارخىپىغا ئىككىلەنمەيلا «روھىي كېسەل» دەپ يېزىۋەرگىن.

● جىسمانىي جەھەتتىن ھۇجۇمغا ئۇچرىساڭ ئۆزۈڭ مەجرۇھ بولىسەن، ئەمما روھىي جەھەتتىن ھۇجۇمغا ئۇچرىساڭ ئەۋلادلىرىڭنى مەجرۇھ

www.uyghurkitap.com

قىلىسەن.

● تولا ھاللاردا كۆپ سانلىقنى ئاز سانلىقتا بويسۇندۇرالىغانلارلا ئىجادكارلاردۇر.

- كەنجى خۇمارجان (ئۇرمانچى)

* * *

● ۋاپادار جۇپتىڭىزنىڭ بوينۇڭىزغا گىرە سېلىپ تۇرۇپ ئېيتقان: «مەن مەڭگۈ سېنىڭ» دېگەن گېپىدىن ئېھتىيات قىل. چۈنكى ئۇ مەڭگۈ ئۆزىنىڭ بولالىغاندىلا ئاندىن مەڭگۈ ساڭا تەۋە بولالايدۇ.

- نامانجان تۇرسۇن (شىجائەت)

● ئىنسان پەقەت ئىنتىلگەن نەرسىسىگە ئېرىشەلمىگەن چېغىدا ئاندىن ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئاجىزلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

● پۇتۇڭ ئاستىدا ئۆمۈلەۋاتقان كىچىككىنە چۈمۈلىگە ئۇنچە زۇلۇم قىلما. ئۇنىڭ ساڭا ھاياتلىقىڭدا كۈچى يەتمىسىمۇ، ئەمما ھامان بىر كۈنى قەبرە ئىچىگە كىرگىنىڭدە سەندىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويىدۇ.

- ئەكبەر نىياز قۇربانىي (ئوقۇغۇچى)

ئەركىن پىكىرلەر

● دۇنيادا بىرسىنى چۈشىنىمەن دېگەندىن، تونۇيمەن دېگەن ياخشىراق.

● ئىدىيە ئەركىنلىكىڭ يوقالغان چاغدا، سەن بۇ دۇنيادا يېرىم جان بوپقالىسەن.

● جاھان ئادالەتسىز بوپكەتتى دېگەندىن كۆرە، ئىنسانلار شەخسىيەتچى بوپكەتتى، دېگەن تۈزۈكرەك.

● ئاياللارنىڭ كۆز يېشى ئەرلەرنى شامدەك ئېرىتسە، كۈلكىسى گاھى ئەرلەرنى جېنىدىن جۇدا قىلىدۇ.

● ئاياللار كىيىم - كېچەك گېپى ۋە غەيۋەت - شىكايەتنىڭ ئورنىغا ئۆز ئەقلىنى ئىشقا سالغان بولسا، ھېچقانداق ئەر قازىنالمىغان نەتىجىلەرنى قازانغان بولاتتى.

● ئاياللار ئۆزىدىن تۆۋەن تۇرىدىغان ئەرلەرنى تاللىغان بولسا، نىكاھتىن كېيىن ھەرگىز پۇشايمانغا قالمىغان بولاتتى.

- ئابدۇللا روزىمۇھەممەت (دېھقان)

* * *

● مەن، تەكلىماكان ئۈستىدە دەھشەتلىك ھۇۋلاپ، سان-ساناقسىز قۇم زەررىچىلىرىنى ئۇچۇرۇپ ئەكېتىۋاتقان شامالLARغا قاراپ بارئاۋازىم بىلەن خىتاب قىلدىم:

- ئۇچۇر، ئۇچۇرۇۋەر مۇناپىق شامالLAR! ھېچبولمىغاندا بۇنىڭ بەدىلىگە كۆمۈلۈپ قالغان بۇلاق كۆزلىرىنى ئېچىپ قويارسەن.

ئابدۇخالىق ئابدۇرۇسۇل (ماشىنىچى)

تىنىش بەلگىلىرىنىڭ يىغى بايانى

ئابدۇرۇسۇل ئابدۇللا

بىر كۈنى تىنىش بەلگىلىرى جەمەتىدىن پەش، چېكىت، سوئال بەلگىسى، ئۈندەش بەلگىسى ئۆزئارا پاراڭلىشىپ قاپتۇ.

- بۇرادەرلەر، ئاڭلىسام، پات ئارىدا تىنىش بەلگىلىرى ئارىسىدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ ، بىرقىسىملىرىمىز ئىشتىن قايتۇرۇلىدىكەنمىز، بۇ گەپ راستىمدۇ؟-دەپ سوراپتۇ سوئال بەلگىسى.

- يالغان! ئۇنداق ئىش يوق! !-ۋارقىراپتۇ ئۈندەش بەلگىسى.

- قېنى، كۈتۈپ باقايلى، ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولار، - دەپتۇ پەش.

- بۇ ئىشنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يا ئۇيان، يا بۇيان قىلىپ ئۈزۈۋېتەيلى، قىسقارتىشقا تېگىشلىكلەر بولسا ئۆزىمىزلا قىسقارتىپ، يۇقىرىغا دوكلات قىلايلى، - دەپتۇ چېكىت گەپنى ئۈزۈپلا.

- مۇشۇ كۈنلەردە كىشىلەرنىڭ يازمىلىرىدا بىز تىنىش بەلگىلىرىنى ئۇچرىتىش تولىمۇ تەس، ئۇچراتقان تەقدىردىمۇ ئورۇنلىرىمىز ئالمىشىپ كەتكەن ياكى خاتا ئىشلىتىلگەن. قىسقىسى، قائىدە-قانۇنىيەتلىك ئورنىمىز ۋە رولىمىزنى مۇكچەيگەن مۇھەررىرلەردىن باشقىلار ئاساسەن ئەستىن چىقاردى. تەقدىرىمىز شۇنداق بولغاندىكىن ئۇنى قىسقارتايلى، بۇنى قىسقارتايلى دەپ يۈرگىچە كوللېكتىپ قىسقىرايلى، سىلەرچە قانداق؟ - دەپتۇ سوئال بەلگىسى.

- بىز ئۆزىمىزنىڭ تەقدىرىنى يېزىقتىكى ئورنىمىز ۋە رولىمىزغا قاراپلا بىر تەرەپ قىلمايلى، جەمئىيەتنىڭ باشقا ساھەلىرىدە ئىشلىتىلىش قىممىتىمىز بارمۇ - يوق؟ بۇ تەرەپلىرىگىمۇ قاراپ باقايلى، - دەپتۇ چېكىت.

- ئۇنداق بولسا، ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭ ھال-ئەھۋالىمىزنى، ئالاھىدىلىكىمىزنى سەممىيلىك بىلەن ئەينەن يېزىپ يۇقىرىغا يوللايلى، كىمنى قىسقارتىشنى يۇقىرى بەلگىلىسۇن، - دەپتۇ ئۈندەش بەلگىسى.

بۇ پىكىرگە ھەممەيلەن قوشۇلۇپتۇ.

پەش:

- مەن تىنىش بەلگىلىرى جەمەتىدىكى ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ياش بىر ئەزا بولۇپ، ئاخىرلاشمىغان ئىشلارنىڭ ۋەكىلى. مەن دائىم كىشىلەرنى ئالدىراقسانلىقتىن ساقلىنىپ، تەمكىن-سالماق بولۇشقا ئۈندەيمەن، تەڭداشلارغا باراۋەر مۇئامىلە قىلىپ ، كەمتەر، ئېھتىياتچان بولۇشنى تەكىتلەيمەن.

چېكىت:

- مەن ئاخىرلاشقان، تۈگىگەن ئىشلارنىڭ ۋەكىلى بولۇپ، يېرىم يولدا توختاپ قالمىغان، ۋاز كەچمەس كىشىلەرلا ماڭا ئېرىشەلەيتتى. ھازىر بولسا كىشىلەر بىر-بىرىنىڭ پېشانىسىگە چېكىت يازىدىغان بىر ئىشنى تاپتى. يەنە تىزىملىكتىكى نەچچە

مىڭلىغان ئىسىم-فامىلىنىڭ بەزىلىرىگە قارا رەڭ بىلەن قويۇلىمەن، ئۇلارنىڭ تەقدىرى چاتاق. بەزىلىرىنىڭ ئۈستىگە قىزىل رەڭ بىلەن قويۇلىمەن، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى پارلاق. شۇ سەۋەبتىن كىشىلەر بىر-بىرىگە: «دىققەت قىل، قارا چېكىت قويۇلۇپ قالمىسۇن» دەپ نەسىھەت قىلىشىدىغان بولدى. بەزىلەرنى قورقۇتۇپ تىترىتىپ جېنىنى ئالالايمەن، بەزىلەرنى كۈلدۈرۈپ-ئۇستۇرۇپ كۆكتە پەرۋاز قىلدۇرالايمەن. دېمەك، مەن ھازىر كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى ئويان-بۇيان قىلىۋېتەلەيدىغان قۇدرەتكە ئىگە. ئويلاپ كۆرسەم، يەنە سان-ساناقسىز تىز پۈكمەس، ۋاز كەچمەس روھلار ماڭا ھەرۋاقىت موھتاج. شۇڭا...

سوئال بەلگىسى:

— مەن تىنىش بەلگىلىرىنىڭ ئەڭ قېرىسى، شۇنداقلا يېشىلمىگەن سىرلارنىڭ، كۆڭۈلدىكى تۈگۈنلەرنىڭ ۋەكىلى. مەن «يۈز مىڭلىغان نېمە ئۈچۈن؟» لەر بىلەن بىرلىكتە كىشىلەرنى دائىم ئويلىنىشقا، ئالغا ئىلگىرىلەشكە، گۈزەل كېلەچەك يارىتىشقا ئۈندەپ كەلگەنىدىم. ئەپسۇس، ھازىر «ئاجىزلىق» نىڭ ۋەكىلىگە ئايلىنىپ قالدىم. كىشىلەر مەندىن نومۇس قىلىشىدۇ. قېرىپ ئاجىزلاپ كەتكەن بولسامۇ تەلتۆكۈس يوقالمىدىم. يەنە ئورغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ يۈرىكىدە، قەلبىدە مەن ۋە مېنىڭ ۋارىيانتلىرىم بار. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس، يۈرەكلەردىن يېرىلىپ، قەلبلەردىن پارتلاپ، قاغجىرىغان ئېغىزلاردىن ئېتىلىپ چىقىشقا دەرمان يوق.

ئۈندەش بەلگىسى:

— مەن بۇرۇن ئېزىلگەنلەرنىڭ ۋە ئىنسانىي تۇيغۇنىڭ ۋەكىلى ئىدىم. ھازىر بولسا غالىبلارنىڭ ۋەكىلى. ۋەزىپەم بۇيرۇقۋازلىق، شوئارۋازلىق قىلىش ۋە مەدھىيىلەش، ماختاش. ئۆتۈنۈش، مەسلىھەت دېگەنلەر ھازىر مېنىڭ ئىشىم ئەمەس. مەن ئىنسانىيەت تارىخىدا «ھوررا!!!»، «ئالغا!!!» سادالىرىنى ھەيدەپ، ئېزىلگەنلەرنى ھۆرلۈككە، بەختكە ئۈندەپ، زالىملارنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئاجايىپ تارىخلارنى ياراتقان. ھازىرقى بەختىيار كۈنلەردە ئېزىلگۈچىلەر يوق، شۇڭا «ھوررا!!!» سادالىرىمۇ يوق، لېكىن مەن يەنىلا بار. بىلىكى تومىلارنىڭ بىلىكىدە، زوۋاندارلارنىڭ زوۋانىدا، كۈيچىلەرنىڭ كۈيلىرىدە، بايۋەتچىلەرنىڭ ھەميانلىرىدا، ئاستىن-ئۈستىن، قىيپاش-يانتۇ چاپلانغان شوئارلاردا، ئورۇق-سېمىز، چوڭ-كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ بۇيرۇقلىرىدا مەن بار. مەندەك بىر ئۈندەشكە قېرى سوئالدىن مىليونى تەڭ كېلەلمەيدۇ. دېمەك، مەن قىلىمەن دېگەننى قىلالايدىغان ئاجايىپ قۇدرەتكە ئىگە، شۇڭا...

پەش، چېكىت، سوئال بەلگىسى، ئۈندەش بەلگىسى قاتارلىقلار ئۆزلىرى ھەققىدە يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارنى يېزىپ، يۇقىرىغا يوللاپتۇ. يۇقىرى قانداق قارار چىقىرىدۇ، بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بىلىدىغىنىمىز، كىشىلىك ھاياتتا، ئەڭ ئاخىرىدا قالىدىغىنى «تۈگىدى» دېگەن سۆز بىلەن بىردانە چېكىت. مەيلى سىز كىم ۋە نېمە بولۇڭ، بەربىر شۇنداق...

ئاپتور: كەلپىن ناھىيە ئاچال يېزا مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

ئويلىنىش

ئابلەت قەييۇم

1

ئۇغۇزخان ئىككى ئىشنى خاتا قىلغان.

1. ئۇغۇزخان ئالتۇن يانى ئوغۇللىرىغا بۆلۈپ بەرگەن. يا بىر خىل قورال. ئۇغۇزخان ھاكىمىيىتى ئەنە شۇ قورال ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن، قۇدرەت تاپقان. شۇڭا يا پارچىلانسا ئۆزىنىڭ قوراللىق سۈپىتىنى يوقىتىپلا قالماي، گويا خانلىقنىڭ بېلىكى سۇنغاندەك بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قورال باتۇرنىڭ ئەڭگۈشتىرى، قورالنى قەدىرلەش باتۇرنىڭ تەبىئىتى. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇغۇز باتۇرنىڭ ئالتۇن يانى قىلچە ئەپسۇسلانمايلا ئوغۇللىرىغا بۆلۈپ بېرىشى ئۇنىڭ باتۇرلۇق تەبىئىتىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ. توغرىسى ئۇغۇزخان ئالتۇن يانى ئوغۇللىرىغا بۆلۈپ بەرمەي، خانلىقنىڭ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتىرى سۈپىتىدە قەدىرلىشى، بۇ قىممەتلىك ئەڭگۈشتەرنى سۇندۇرۇپ قويماسلىق ھەققىدە شاھزادىلەرگە شاھانە نەسىھەتلەر قالدۇرۇشى كېرەك ئىدى. شۇچاغدا كۈمۈش ئوقلارنى ئۇغۇزخان ئېيتقاندەك كۆككىچە ئاتقىلى بولاتتى.

2. ئۇغۇزخان خانلىقنى ئوغۇللىرىغا بۆلۈپ بەرگەن. روشەنكى، ئۇ ئائىلىگە دۆلەت مەۋقەسىدە ئەمەس، دۆلەتكە ئائىلە مەۋقەسىدە مۇئامىلە قىلغان. بۇ بىر سىياسىي ساددىلىق. بىرلىك قۇدرەت تېپىشتىن، بۆلۈنۈش خاراپلىشىشتىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇغۇزخان سەلتەنىتىنىڭ قۇدرەت تېپىشى ئۇنىڭ بىرلىك ئاساسىدا زورايغانلىقىدىن بولسا، بۆلۈنمىچىلىكنىڭ ئۇغۇزخان سەلتەنىتىدىن كېيىنكى ئىنچىل ئۇدۇمغا ئايلىنىپ قېلىشى ئۇغۇزخاننىڭ خانلىقنى ئوغۇللىرىغا بۆلۈپ بەرگەنلىكىدىن باشلانغان سەلبىي نەتىجە بولسا كېرەك.

2

چۆچەكلەردىكى قىزلار تولىمۇ چىرايلىق، ئاي دېسە ئاغزى، كۈن دېسە كۆزى بار، يەتتە ئىقلىمدا تەڭدىشى يوق گۈزەللەردۇر.

چۆچەكلەردىكى قىزلارنىڭ كۆپىنچىسى شاھلار،

بايلارنىڭ قىزلىرى. لېكىن ئۇلارمەنسەپ، مال-دۇنياغا قىزىقمايدۇ. ئۇلارنىڭ لايىق تاللاشتىكى شەرتى مەنسەپدار ياكى زەردار بولۇش ئەمەس، ئەقىل - پاراسەتلىك، ئەخلاق - پەزىلەتلىك، باتۇر - جاسارەتلىك بولۇش.

چۆچەكلەر يالغان، بىراق چۆچەكلەردىكى قىزلارنىڭ لايىق تاللاش شەرتلىرى توغرا. ئەسلىدە قىزلارنىڭ لايىق تاللاش پرىنسىپىمۇ ئەنە شۇ چۆچەكلەردىكىدەك بولۇشقا تېگىشلىك. شۇنىسى ھازىرقى قىزلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەمەل-مەنسەپ، مال-دۇنيانى ئۆلچەم قىلىپ لايىق تاللايدۇ.

چۆچەكلەردىكى قىزلار بىلەن ھازىرقى زامان قىزلىرىنىڭ لايىق تاللاش شەرتلىرىدىكى پەرق دەۋر كەيپىياتى ئېتىبارىدىن ئېيتقاندا، رېئاللىق بىلەن خىيالىيلىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بولماستىن، ئۆتكەنكى ۋە ھازىرقى زامان ئېتىقادىغا خاس پەرق بولۇپ، تارىخنىڭ ئىككى چوڭ قاتلىمىغا تەئەللۇق دالالەت سۈپىتىدە ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئېكولوگىيىسىگە ئالاقىدار مەسىلىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەر بىلەن ئايال ئىجتىمائىي ئېكولوگىيىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئىككى قانىتى. ئاياللارنىڭ تەلىپى ئەرلەرنىڭ ھەرىكەت ئۆلچىمى، ئەرلەرنىڭ تەلىپى ئاياللارنىڭ ھەرىكەت ئۆلچىمى. بۇرۇنقى ئەرلەر مەردلىك، قەيسەرلىككە ئەھمىيەت بەرسە، بۇرۇنقى ئاياللار ئاياللىق نازاكەتلەرگە ئەھمىيەت بېرەتتى. بۇرۇنقى ئەرلەرنىڭ مەردلىك، قەيسەرلىككە ئەھمىيەت بېرىشى ئاياللارنىڭ مەردلىك، قەيسەرلىكنى ئۇلۇغلىغانلىقىدىن بولسا، بۇرۇنقى ئاياللارنىڭ ئاياللىق ئەندىزىلىرىگە ئەھمىيەت بېرىشىمۇ ئەرلەرنىڭ ئاياللىق خىسلەتلىرىگە ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قارىغانلىقىنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

ھازىرقى ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە بولغان تەلىپى ئەرلىك پەزىلەتلىرىدىن كۆرە ئاساسلىقى ماددىي شەرت-شارائىتلارغا باقىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئەرلەردىكى ئەرلىك خاراكتېر ئاجىزلىشىشقا باشلىدى. ئەكسىچە، ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا بولغان تەلىپىمۇ ئۆزىنىڭ ئېكولوگىيىلىك رولىنى يوقىتىپ، ئاياللىق پەزىلەتلەرنى جەلپ قىلالمايدىغان بوپقالدى. نەتىجىدە ئەر-ئاياللارنىڭ مەنىۋى خاسلىقى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە سۇسلىشىپ كەتتى.

گېپىمىزنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، ئەرلەر ئەردەك بولالمىسا، ئاياللار ئايالدەك بولالمايدۇ؛ ئاياللار ئايالدەك بولالمىسا، ئەرلەر ئەردەك بولالمايدۇ. شۇڭا ئەرلىكنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىشىدە ئاياللارنىڭ، ئاياللىقنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىشىدە ئەرلەرنىڭ جاۋابكارلىقى بار. جەمئىيەتتە تراگېدىيىلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ ئۈزلۈكسىز ئېغىرلىشىپ بېرىشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى دەل ئەر-ئاياللىق ئېكولوگىيىسىنىڭ بۇزۇلغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

3

ئېگىز تاملار بىلەن قورشالغان، ئىشىك-دېرىزىلىرى پولات-تۆمۈرلەر بىلەن رېشاتكىلانغان، ئەتراپىغا قوراللىق كۆزەتچىلەر قويۇلغان، مەخسۇس جىنايەتچىلەر قاماپ قويۇلىدىغان جاي تۈرمە، ئۇنىڭ سىرتىدىكى بوشلۇق ئەركىن دۇنيا، دەپ قارىلىدۇ. تام-توساقلاردىن قۇرۇلغان تۈرمىگە ئادەملەرنىڭ جىسمى قامىلىدۇ. ۋەھالەنكى، نامۇۋاپىق تۈزۈلمە، ناتوغرا كەيپىيات ھۆكۈم سۈرگەن، ئادەمنى قاتمۇ قات چۈشەپ، چىدىغۇسىز دەرىجىدە تۇنجۇقتۇرۇپ قىينايدىغان تۈرمە قورۇسىنىڭ سىرتىدىكى ئاتالمىش ئەركىن دۇنيامۇ ئىنساننىڭ روھى قامىلىدىغان دەھشەتلىك تۈرمە ھېسابلىنىدۇ. بۇ تۈرمىگە گۇناھكارلار ئەمەس، مۇتلەق كۆپ ساندا بىگۇناھ كىشىلەر ياكى ئەڭ ئىجتىھاتلىق، ئەڭ غايىلىك، ئەڭ ئالىيجاناب كىشىلەر قامىلىدۇ.

4

قانداق ئادەملەر نورمال ئادەم ھېسابلىنىدۇ؟

ئەمەلىي چۈشەنچىلەر بويىچە بولغاندا ياخشىمۇ ئەمەس، يامانمۇ ئەمەس، ئەقىللىقمۇ ئەمەس، دۆتمۇ ئەمەس، ئاكتىپمۇ ئەمەس، پاسسىپمۇ ئەمەس، ئىلغارمۇ ئەمەس، قالاقمۇ ئەمەس، ئوتتۇرىھال سۈدەك ئادەملەر. بۇنداق ئادەملەر قائىدە-يوسۇنلاردىن چىقىپ كەتمەيدۇ، ئەلدە بار ئىشلارنىلا قىلىدۇ، يوقنى بار قىلىشنى ئويلىمايدۇ. يامان يېرى جەمئىيەتتە بۇنداق ئادەملەر ئازچىللىقنى ئەمەس، كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلىدۇ.

قانداق ئادەملەر نورمال ئادەم ھېسابلىنىدۇ؟

ئەقەللىي چۈشەنچىلەر بويىچە بولغاندا، مەيدانى مۇستەھكەم، ئەقىل-پاراسىتى ئۆتكۈر، مۇھەببەت-نەپرىتى ئېنىق، يېڭىلىققا، ئىلغارلىققا ئىنتىلىدىغان، ئوتتۇمەن، ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرۇدىغان ئادەملەر. بۇنداق ئادەملەر قائىدە-يوسۇنلارغا ئۆلۈك ھالدا ئېسىلىۋالمايدۇ، چىنلىقنى، ھەقىقانىيەتنى ئۇلۇغلايدۇ، تەۋەككۇلچىلىك ۋە ئىسلاھات روھىغا باي كېلىدۇ، يارىتىش، ئىجاد قىلىش كەيپىياتى ئالاھىدە كۈچلۈك بولىدۇ. يامان يېرى، جەمئىيەتتە بۇنداق ئادەملەر كۆپچىلىكنى ئەمەس، ئازچىللىقنى تەشكىل قىلىدۇ. يەنە كېلىپ، ئۇلار ھە دېگەندىلا: «ساراڭ»، «غەلىتە مىجەزلىك كىشىلەر» دېگەندەك ناملار بىلەن بىنورمال ئادەملەر قاتارىدا سانىلىپ قالىدۇ.

ئاپتور: تۇرپان ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش مەركىزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى(M1)

كومپيوتېر مەشغۇلاتىدا: ماشىنىست ۋە بەتچى رىسالەت مۇھەممەت
بۇ سانىنىڭ تەھرىر داكتورى ۋە مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

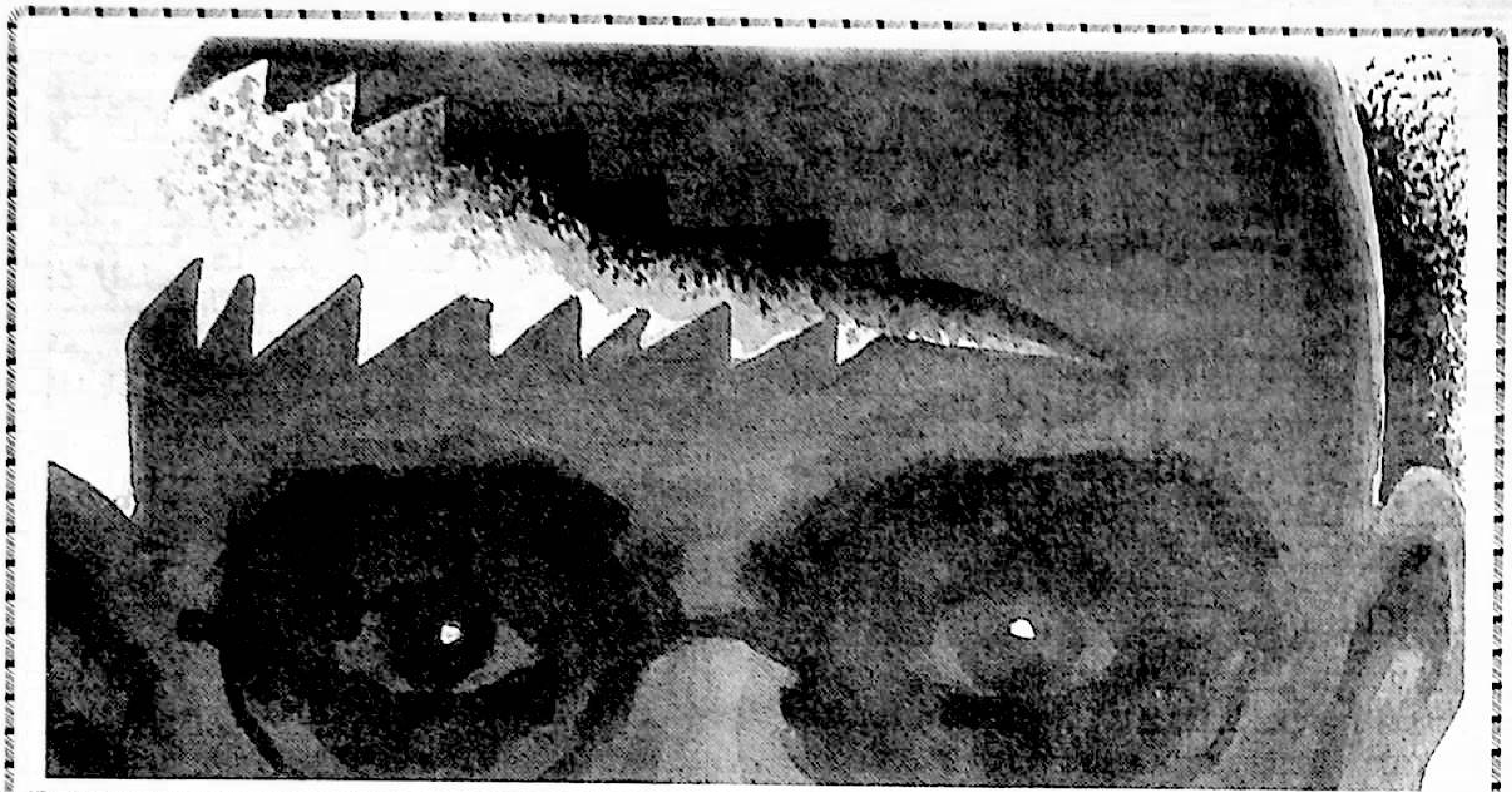

ئەبجەش پاراڭلار

قۇربان ئەلى

بىر،ئىككى، بىر

ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇش تەسۋىرلىنىدىغان VCD فىلىمىنى كۆرۈۋېتىپ، بىر ئىش دىققىتىمنى تارتتى: ئۇلار ئەسكەرلەرنى مەشىقلەندۈرگەندە كوماندىر: «بىر، ئىككى، ئۈچ. . . » دەپ كوماندا بېرىدىكەن. ئەمدى بۇنى بىزنىڭ يەسلىگە كىرگەندىن تارتىپ، تەلىيىمىز ئوڭدىن كەپقالسا ھەربىيلىككە قاتناشقۇچە ھەركۈنى دېگۈدەك بويسۇنۇپ كېلىۋاتقان «بىر، ئىككى، بىر. . . » دېگەن كوماندىمىزغا سېلىشتۇرغاندا تولىمۇ غەلىتە ئاڭلىنىدىكەن. يەنە تۇرۇپ ئويلانسام، ئۇلارنىڭ مەلۇم ئاساسى باردەك تۇيۇلدى. ئەسلىدىمۇ سانلار قاتارى بويىچە «بىر، ئىككى، ئۈچ. . . » تەرتىپىنىڭ «قەدەممۇ قەدەم يۇقىرى ئۆرلەش، ئالغا ئىلگىرىلەش» تەك مەنىلىرى بولىدۇ. ئەمدى «بىر، ئىككى، بىر. . . » گە كەلسەك، ئۇ «ئالدىغا ئىككى، ئارقىغا بىر» ياكى «تىكىپ - سۆكۈپ» دېگەندەك يوشۇرۇن بىشارەتلەرنى بېرىپ قالامدۇ، قانداق؟ مېنىڭ ھەربىي ئىلمىدىن زادىلا خەۋىرىم بولمىغاچقا «بىر، ئىككى، بىر. . . » كوماندىسىنىڭ قاچان، قەيەردىن، قانداق بولۇپ بىزگە ئۆزلىشىپ قالغانلىقىنى بىلمەيمەن، ئەمما ئەتراپىمدا يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ مۇشۇ كوماندا بىلەن بىرەر باغلىنىشى باردەكلا بىلىنىدۇ.

تېخى يېقىنقى زاماندىلا تۇپتۇز سالا ئېتىزلارنى «ئوينى دۆڭگە تارتىش» چاقىرىقى بىلەن «پەلەمپەي ئېتىز» قىلىپ، ئۇزاق ئۆتمەي يەنە نۇرغۇن مۇشەققەتتە تۈزلىگەنلىكىمىزنى دېمەيلا قوياي. ئېغى يوق ئىشتان كىيىپ يۈرگەن كۈنلىرىمىزدە مەھەللىدە ھەدېسىلا «كۈرەش قىلىش» ، «تارتىپ چىقىش» دېگەندەك كىشىنى ساراسىمىگە سالىدىغان ئالمانلار بولۇپ تۇراتتى. قايسىبىرلىرىنىڭ ئۇزۇن قەغەز قالپاق كىيگۈزۈلۈپ، يۈزى ئالا-چىپار بويىلىپ، كوچىمۇكوچا سازايى قىلىنغانلىقىنى، مۇشت - تېپىك دىكتاتورىسىغا ئۇچرىغانلىقىنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتەتتۇق. چوڭلارنىڭ دېيىشىچە، بۇ كىشىلەر ئۆتمۈشتە باي-پۇلدار ئۆتكەنمىش، ھازىر كەمبەغەللەرنىڭ ئۇلاردىن ھېساب ئېلىش پۇرسىتى كەپتۇدەك. شۇ ئىش تەسىرىدىنمىكىن، خېلى يېقىنغىچە بايلار ئەسكى دېگەن قاراشتا بوپكەلگەنلىكىم ئۈچۈن ئىككى-تۆت تەڭگە مائاشقا شۈكرى قىلىپ، سېرىقتال ئۆتكەن كۈنلەرگە رازى بوپكېلىۋاتىمەن. ئەكسىچە، باشلانغۇچتىكى ساۋاقداشلىرىمدىن «توخۇ، توشقان ئۇن سەككىز، پۇت-قوللىرى قىرىق سەككىز، توخۇقانچە، توشقانچۇ؟ » دېگەن سوئالغا يېرىم كۈندىمۇ جاۋاب تاپالمايدىغان نەچچىسى ھازىر بىزدەك «مائاشچىلار» غا نەزىرىنىمۇ سالمايدىغان دوكارلاردىن

بوپقالدى. «كەمبەغەللەشتۇرۇش» دولقۇنىدا هايان كۆرگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس: ئەڭ كەمبەغىلىنى كەنت باشلىقى سايلىدۇق، ئەڭ كەمبەغەلگە قۇتقۇزۇش بۇيۇمى بەردۇق، ئەڭ كەمبەغەل ئائىلىدىن ئالىي مەكتەپكە «ئىشچى، دېهقان، ئەسكەر ئوقۇغۇچىسى» ماڭغۇزدۇق، ھەتتا يېڭى كىيىمگىمۇ ياماق سېلىپ كىيىپ، كەمبەغەللىك «شان-شەرىپى» گە نائىل بولماقچى بولدۇق. شۇنداق قىلىپ، ئاران بىر بالالىقتا باينى كەمبەغەللەشتۇرۇپ تۇرساق زامان بىرلا ئۆزگىرىپ «پۇلى بارنىڭ گېپى ئۆتۈك»، ھۆكۈمەتمۇ، پۇقرامۇ، بانكىمۇ، ساقچىمۇ پۇلى بارلارغا «مەدەت» بېرىدىغان، دىرېكتوردىن تارتىپ مەسچىت ئىمامىغىچە بايلاردىن ئاشمايدىغان بوپقالدى. ئاددىيسى، مەكتەپتە ئوقۇش ئىشىنى ئالايلى، «بەگ بالىسى بەگ بولۇر» دېگەن تەمسىل بويىچە ئۆتمۈشتە پۇللۇق ئائىلىنىڭ پەرزەنتلىرى ئوقۇپ ئەمەلدار بولىدىكەنمىش (كوچا پاراڭلىرىدا دۆلەت كاتتىلىرىمۇ پومېشچىكنىڭ بالىلىرى، بولمىسا چەتكە چىقىپ ئوقۇيالامتى، دېگەندەك گەپلەرنىمۇ ئاڭلىدىم). كەمبەغەللەشتۇرۇش زامانىسىدا بولسا گادايلارمۇ ئوقۇپ ياكى «ئاق قەغەز تاپشۇرۇدىغان باتۇر»لاردىن بولۇپ، يەتمىش ۋشتىدىن تارتىپ ھېچكىم خىيالمۇ قىلىپ باقمىغان ئەمەللەرنى تۇتتى، ھېچ بولمىغاندىمۇ «تۆمۈر تاۋاق»لىق كادىر بوپقالدى. يەنە تۇرۇپلا پۇل بولمىسا ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغىلى، ئالىي مەكتەپ دىپلومى بولمىسا كادىر بولغىلى، ئەمەلدار بولۇشتىن تېخىمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايدىغان بوپقالدى. ئۇنداقتا ھازىر دېهقانلىرىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىدىن قانچىسى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش بەختىگە ئېرىشەلەر؟ بۇ يەردە دېهقان پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇش مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلگۈم ئەمەس، ئەشۇ ئىشلارنىڭ «بىر، ئىككى، بىر...» كوماندىسىغا توغرا كەپقالغانلىقىغا كۈلگۈم كېلىدۇ.

«بىر، ئىككى، بىر...» نىڭ كۈلكىلىك يېرىدىن كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرۇدىغان تەرەپلىرى تېخىمۇ قىلىشمايدۇ. بىز باشلانغۇچنى تۈگىتىپ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆرلەپ ئوقۇۋاتقاندا يېڭى يېزىق (لاتىن يېزىقى) قوللىنىلغان بولۇپ، مەيلى خەنزۇ تىلى ئۆگىنىش بولسۇن ياكى ياكى چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنىشتە بولسۇن ناھايىتى قولاي ئىدى، كونا يېزىققا نىسبەتەن «بىر» دىن «ئىككى» گە ئۆرلەيدىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن ئىدى، پەقەتلا «ئۈچ» كە قەدەم بېسىپ تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۇرسەك تېخىمۇ گۈل گۈلىگە كېلەتتى. ئەپسۇس، ھېچكىم مەجبۇرلىمىسىمۇ يەنە «بىر، ئىككى، بىر...» بوپقالدى. خۇددى يېزىقىمىز (توغرىسى ھەرپىمىز) ئەرەبكە ئوخشىمىسا، مۇسۇلمان بولمايدىغاندەك «ئېلىپ، بە، تە، سە» گە قايتىپ بىرمۇنچە ساۋاتسىزلارنى ئاۋۇتتۇق. بۇنىڭ كاشىلىسى بىلەن، يېڭى-كونا ئەسىرنىڭ ئالمىشىش پەيتىدە كومپيۇتېردىن ئىبارەت زامانىۋى ئۇچۇر يەتكۈزۈش ۋاستىسىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ئۈچۈن يېزىق دوقىلىغا يەنە ئۇستۇق. شۇڭا تۆۋەن-تۆۋەن: «بىر، ئىككى، بىر...» كوماندىسىنى ئۆزگەرتىش كېرەكمۇ، يوق، دېگەن سوئالنى قويۇپ يۈرۈمەن.

ئاغدۇرۇلغان سىنىپ

بىر كۈنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدا ئوقۇيدىغان ئوغلۇم ئۆيگە قايتىپ كېلىپلا كىچىك خاتىرە دەپتەرنىڭ جىلدىنى قىلغىلى تۇردى. نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى سورىسام، ئوقۇتقۇچى سىياسىي ئۆگىنىش خاتىرىسى تۇتۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇپتىمىش. ھەرپىنى ھەرپكە ئاران قوشۇپ جىجىلاۋاتقان شۇمتەكلەرگە سىياسىي ئۆگىنىش خاتىرىسى يېزىپ نېمە كەپتۇ، دەپ ئىچىمدە سەل غۇدۇراپ قويدۇم. تۇرۇپلا يەنە ئويلىدۇم-ئەۋلادلىرىمىزدىن تارتىپ دېهقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، پەقەت مەنلا ھۆكۈمەتنىڭ تۆمۈر تاۋىقىغا ئېرىشتىم. يەتمىشىنچى يىللاردا ئۇن يەتتە ئەمەل-پەمەل تۇتقانلار چىقىپ باقماپتۇ، بەلكىم مۇشۇ ئوغلۇم ھازىردىن باشلاپ سىياسىيغا ئەھمىيەت بەرسە، كەلگۈسىدە سىياسىيئون بولۇپ ھوقۇق - مەنسەپ تۇتۇپ قالسا، «دادىسى تۇتالماي قوڭغۇزنى، بالىسى سوقۇپتۇ توڭگۇزنى» دېگەندەك كارامەتلەر بوپقالامدۇ تېخى، دېگەنلەرنى ئويلاپ، دەرھال بەگزادىنىڭ تەلىپىنى بىجا كەلتۈردۇم. ئەمما شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزۈم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىش دائىم كۆڭۈل ئېكرانىمغا كېلىۋالىدىغان بولدى:

ھەركۈنى ئەتىگەندە ساۋاقداشلارنىڭ ئالدى-كەينى يىغىلىپ، رەسمىي دەرس باشلىنىشتىن ئىلگىرى تام تۈۋىدە تەپتى يوق ئاپتاپقا قاقلانغاچ «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» نى ئوقۇيتتۇق، ئەمەلىيەتتە مۇئەللىم ئوقۇپ بېرەتتى، بىز تىرنىقىمىز بىلەن توپىغا خالىغان شەكىللەرنى جىجىغاچ كۆڭلىمىزدە تەنەپپۇستا ئوينايدىغان ئويۇننىڭ پىلانىنى تۈزەتتۇق. شۇنداق ئوقۇشلارنىڭ بىرىدە «ئاغدۇرۇلغان سىنىپ» دېگەن گەپ چىقىپ قالدى. مۇئەللىم كىتابنى يېپىپ قويۇپ بىزدىن سورىدى:

- ئاغدۇرۇلغان سىنىپ قايسى سىنىپ؟

مەن سەل قورقۇنچاق بولغاچقا، ئەتراپىمدىكەلەرگە قىپچىنىپ جىم تۇرۇۋالدىم. ئارىمىزدىن چوڭراق بىرسى قول كۆتۈردى، مۇئەللىم ئىجازەت بەرگەندىن كېيىن ئۇ جاۋاب بەردى:

- 3-يىللىق A سىنىپ!

شۇ ھامان مۇئەللىمنىڭ چىرايى دەم قىزىرىپ، دەم تاتىرىپ كەتتى-دە، سەل تۇرۇپلا پاراققىدە كۈلۈۋەتتى، بىزمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كۈلدۇق. ئەمما ئىچىمدە بىزنىڭ 3-يىللىق B سىنىپىمىز ھەرقېتىملىق چالما جېڭىدە 3-يىللىق A سىنىپنى يېڭىۋالىدىغان تۇرساق، مۇئەللىم نېمىشقا كۈلىدىكىنە؟ دېگەن سوئال توختاپ قالغانىدى.

يېپىق قازان يېپىقلىق قالسۇن

شىنجاڭ سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2001-يىلى 28-مارتتىكى بىر خەۋىرىدە ساختا دىپلوم ياساپ سېتىش ئۇۋىسى بىتچىت قىلىنغانلىقى جامائەتكە ئاشكارىلاندى. ئۇزاق ئۆتمەي مەلۇم بىر گېزىتتىن جىياڭسۇ ئۆلكىلىك سودا سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئاپپارات ئىسلاھاتىنىڭ تۈنجى قەدىمىنى ساختا دىپلوم ئېنىقلاشتىن باشلىغانلىقىنى ئوقۇدۇم. گەرچە ساختا دىپلوم بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم بولمىسىمۇ، ئاپپارات ئىسلاھاتىدىن ئىبارەت دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشىغا كۆڭۈل بۆلۈش ئىستىكىدە قوشنا مىللەتلەرنىڭ «ئىت بىكارچىلىقتا چاشقان تۇتۇپتۇ» دېگەن تەمسىلدىكىدەك ئۆزۈمچە ساقال تارغاقلىق قىلىپ قالدىم.

ساختا دىپلوم ياساش ئۇۋىسىنىڭ بىتچىت قىلىنغانلىقى ئەلۋەتتە ياخشى ئىش، ئەمما مېنىڭچە، بىتچىت قىلىش بىلەنلا توختاپ قالغىنى تېخىمۇ ياخشى. ئەگەر يەنە كېڭەيتىپ ئېنىقلاش - بىكار قىلىشقا ئۆتسە، ئۇ چاغدا «مۈشۈككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن» بولۇپ قېلىشى، ھەتتا ئاخىرى بېرىپ «مۈشۈككىمۇ قىيىن» بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. چۈنكى بۇ ھە-ھۇ بىلەنلا چېقىلىدىغان كېسەك قورغان ئەمەس، سەل ئەستايىدىللىق ئويلانساق، چېتىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكىنى، ئىجتىمائىي ئاساسىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى، مۇقىملىققا بېرىپ تاقىلىدىغان نازۇك مەسىلە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز.

ساختا دىپلوم جەمئىيىتىمىزدىكى ھەممە ساھە، ھەممە كەسىپلەرگە چېتىلىدۇ، ھەممىدە ئۇنىڭ پەيدا بولۇش، «ساغلام» تەرەققىي قىلىشىدا ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ سەۋەبلەر بار. نۇرغۇن ئىدارە-ئورگانلارغا نىسبەتەن يۇقىرىنىڭ كادىرلار ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە ئالىي تېخنىكوم دىپلومى بارلار %×× بولۇش دېگەندەك ئۆلچەملىرى، تېخى مۇنچە يىلدا مۇشۇ ئۆلچەمگە يەتكۈزىسەن دەيدىغان قاتتىق كۆرسەتكۈچلىرى بولىدۇ. تۆۋەندىكى رەھبەرلەر ئامالسىز بۇ توقۇمنى تېخىمۇ تۆۋەنگە ئىرغىتىپ، خىزمەتچىلەرنىڭ چەكلىك ۋاقىت ئىچىدە قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن دىپلوم ئېلىشىنى، بولمىسا «تۆمۈر تاۋاقنى تاشلاش»نى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ يەردىكى «قانداقلا قىلىپ» دېگەن سۆز «ۋاستە تاللىماسلىق» مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ، دېسە ساراڭنىڭمۇ كۈلگىسى كېلەر.

يەنە بىر جەھەتتىن، نۇرغۇن ئىدارە-ئورگانلار ئادەم كۈچى ۋە مالىيە كۈچىنى تېجەش ئۈچۈن خادىملارنىڭ ئىشتىن ئايرىلىپ بىلىم ئاشۇرۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرمەي ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ ئوقۇشقا قىستىغان. خادىملارنىڭ خىزمەت سالمىقى ئېغىر، ئىشتىن سىرت ئوقۇشقا زېھنى كۈچى يار بەرمەيۋاتقان قىيىن ئەھۋالدا «قانداقلا قىلىپ» دېگەن ئاتاكا سىگنالى ئۇلارنى «قىر-چاپ»قا ئىلھاملاندۇرۇۋاتسا، ۋاستە تاللاپ ئولتۇرۇشقا كىمنىڭ چولىسى؟

ھەردەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ساختا دىپلوم چەمبىرىكى ئىچىگە كىرىپ قېلىشى بۇ مەسىلىنىڭ چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە بولۇشىنى بەلگىلىگەن. ئالايلى، مەلۇم بىرەيلەن يۇقىرىنىڭ «نەزىرىگە ئىلىنىپ» مەلۇم ۋەزىپە (ھازىرقى مودا سۆز بويىچە «چاكار»لىق) گە نامزات قىلىپ كۆرسىتىلگەن ھامان ئالدى بىرەر يىللىق، كەينى بىرەر پەسىللىك مارافونچە دىپلوم ئېلىش كۇرسلىرىغا ئەۋەتىلىدۇ. بۇنچىلىك ئامەتكە نائىل بولالمىغان «خوراز تاجىسى»، «كالا قۇيرۇقلىرى» بولسا قاتاردىن قېلىشقا كۆڭلى ئۇنىماي، ئىدارىنىڭ كاسسىرى ئايدا بىر نۆۋەت تارقىتىدىغان «ئىككى-تۆت تەڭگە»نى قورال قىلىپ ئاتاكىغا ئۆتىدۇ-دە، ۋاستە تاللىماي ئاخىرى زەپەر قۇچۇپ دىپلوملۇق بولۇپ قالىدۇ. ئەقەللىي نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئالدىنقىسى بىلەن كېيىنكىسىنىڭ پەرقى يوق دېيەرلىك، چۈنكى بىلىمنى تاغارغا سامان تىققاندەك تېز چىڭدىۋالغىلى ياكى ئوغرىلاپ، سېتىۋېلىپ ئۆزىنىڭ قىلىۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

ساختا دىپلوم مەسىلىسىگە كانىدەك چاپلىشىۋېلىشنىڭ ئاخىرى مۇقىملىققا بېرىپ تاقىلىدىغانلىقى باشتا يۈرىتىپ ئۆتكەندەك مەن ئەڭ ئەنسىرەيدىغان نازۇك مەسىلىدۇر. ئەگەر «بىتچىت» قىلىش بىلەنلا توختىماي تارقىلىپ كەتكەن دىپلوملارنى ئېنىقلىساق، بىر مۇنچە ھەشەم بىلەن ئېنىقلىغاندىن كېيىن بىكار قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇنداقتا «پېچەكلەر»نىڭ ئىش ھەققى قىرقىلىپ كېتەر، يامىنى كەلسە «ئىسلاھات» قىلىنىپ كېتەر. مەسىلىنىڭ مۇھىمى، ئوندىن توققۇزىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپكىمۇ دەرس بېرەلمەيدىغان «ئىختىساسلىقلار» ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ چىللاپ كىرگۈزگەن، زىيادە چارچاش تۈپەيلىدىن ئۆتكۈزۈشتە «مۈگدەپ» قالغان، قول ئاستىدىكى ئادەملىرىنىڭ بىر ئاخشامدىلا «ستۇدېنت» بولۇپ قالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈش تۈگۈل ماختاش تەڭشەيدىغان ھالقىلىق پەيتتە «كەڭ قورساقلىق بىلەن» تەستىق سېلىۋەتكەن «چاكار»لارنىمۇ، يۇقىرىدىكى دىپلوم ھەل قىلىنىشىپ بەرگەن «سېخىي»لارنىمۇ سۈرۈشتۈرۈشكە توغرا كەلمەسمۇ؟ راستتىنلا شۇنداق بولۇپ قالسا، قانچىلىغان سىناقلاردا سىنىلىپ، بوران-چاپقۇندا تاۋلىنىپ يېتىشكەن، جان تىكىپ مۇقىملىقنى ساقلاۋاتقان ئەشۇ ساداقەتمەن باھادىرلار «ئاسماندىكى ئاي»دىن «ئېرىقتىكى لاي»غا ئايلىنىپ قالماسمۇ؟

شېئىر شۇنچە قۇدرەتلىكمۇ؟

لۇشۇنشۇناس توختى باقى ئارتىشى ئاكىغا بولغان

www.uyghurkitap.com

ئىخلاسىمنىڭ چوڭقۇرلۇقىدىنمىكىن ئۇنىڭ: «ئۇنى-بۇنى ئوقۇپ قويۇڭ» دېگەن سۆزى بويىچە ئۇنى-بۇنى ئوقۇپ يۈرۈپ، ياش ئوبزورچىمىز يالقۇن روزىنىڭ «تەكلىماكاندىكى ئالتۇن كولدۇرما» ناملىق كىتابى قولۇمغا چىقىپ قاپتۇ. ئەپسۇس، كىتابتىكى تۇنجى ماقالە «مېنىڭ ئەدەبىي تەنقىد قارىشىم» نى ئوقۇپلا مەن ئۇزاقتىن بۇيان قول قويۇپ ھۆرمەت قىلىۋاتقان، ھەتتا بىرەر نۆۋەت ھەمداستىخان بولۇپ سۆھبەت قۇرۇشنى ئارزۇ قىلغان يېتۈك ئوبزورچىمىزنىڭ ماقالىدا كەتكۈزۈپ قويغان تەرەپلىرىگە ئۆكتە قوپقۇم كەلدى. چۈنكى يالقۇن ئەپەندى مەزكۇر ماقالىسىدا ئوكتاۋىئوپازنىڭ: «ئەگەر بوش بىلەن سادام ھۈسەيىن شېئىر ئوقۇغان بولسا، پارس قولتۇقى ئۇرۇشى يۈز بەرمىگەن بولاتتى» دېگەن سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈش ئارقىلىق شېئىرنىڭ قۇدرىتىنى زىيادە كۆپتۈرۈۋەتكەن. قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، گېپىم بولسا ئوكتاۋىئوپاز جانابلىرىغا يۈزتۇرانە دېيىشىم كېرەك ئىدى. لېكىن چەت ئەل تىلىنى بىلمىگەنلىكىم، يەنە كېلىپ ئىقتىسادىي جەھەتتە چەت ئەلگە چىققۇدەك ئىمكانىيىتىم بولمىغانلىقى ئۈچۈن «ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمىنى» دېگەندەك يالقۇن ئەپەندىگە شۇ سۆزنى نەقىل كەلتۈرگەن «گۇناھى» ئۈچۈن سەل سوئال قىلىدىغان ئوخشايمەن.

شېئىرنىڭ قۇدرىتى ھەقىقەتەن شۇنچىلىك زورمۇ؟ مېنىڭچە، ناتايىن. بىر قولىدا «قۇرئان كەرىم» نى، يەنە بىر قولىدا «يەل تاپان» ناملىق باشقۇرۇلىدىغان بومبىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، كۇۋەيت زېمىنىغا تاجاۋۇز قىلىش ئارقىلىق پارس قولتۇقى كرىزىسىنىڭ پىلتىسىگە ئوت ياققان سادام ھۈسەيىن شېئىر ئوقۇمايمۇ قالمىغان. ئۇ، «ئىراقنىڭ شىمالىدىكى بېدۇئىنلار ۋە ئەرەبلەرنىڭ دۇنياغا داڭلىق ئايال ناخشىچىسى ئۇممە گۇلسۇمنىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىدۇ. . . شائىرلارنىڭ ئۇنى ماختاپ دېكلاماتسىيە قىلغان شېئىرلىرىنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ» («شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» 1999-يىل 25-دېكابىر سانى، 4-بەت). ئەمەلىيەتتە پارس قولتۇقى ئۇرۇشىنىڭ ئىس-تۈتەكلىرى ھازىرغىچە تارقىماۋاتقانلىقىدىن يالقۇن ئەپەندىنىڭ خەۋىرى يوق بولسا كېرەك.

«ئۆزىنى ماختاپ دېكلاماتسىيە قىلغان شېئىرلارنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدىغان» ئۇلۇغلاردىن بىزدىمۇ بولۇپ ئۆتكىنى تېخى كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتمىگەن بولۇشى مۇمكىن. «ئالەمدىكى جىمى دېڭىز-ئوكياننى سىياھ، ئورماننى قەلەم، زېمىن ۋە ئاسماننى قەغەز» قىلىپ «جىمى ئىنسان شائىر بولۇپ» مەدھىيىلىنىش شەرىپىگە ئېرىشكەن، «قار»، «مېيخۇا گۈلگە مەدھىيە»، «جىڭگاڭشەنگە قايتا چىقىش» قاتارلىق بەدىئىيلىكى يۇقىرى، مەزمۇنى چوڭقۇر شېئىرلارنى يازغان ماۋزېدۇڭمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت كوھىقاپنىڭ ئاغزىنى ئۆز قولى بىلەن ئېچىپ، مەدەنىيەت ئاۋانگارتلىرىنى، ئىلىم-پەن سەركەردىلىرىنى قىر-چاپ قىلغان، جۇڭگو مەدەنىيىتىگە تولدۇرۇۋالغۇسىز ئاپەت كەلتۈرگەن، بولارنى يالقۇن ئەپەندى ئۇنتۇپ قالغانمىدۇ؟

سەبىي ۋاقىتلىرىمىزدا شېئىر-ناخشىلىرىمىزغا قوشۇپ مەدھىيىلىگەن، سوۋېت شائىرلىرىنىڭ شېئىرىي رومان - داستانلىرىدا خۇدادىنمۇ ئاشۇرۇپ ماختالغان (مۇھەررىردىن) سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ سابىق رەھبىرى ستالىن مىليونلاپ سوۋېت خەلقىنى قىرغان، ئوتتۇرا ئاسىيادا قەتلىئام يۈرگۈزگەن، تاتار ۋە چېچەنلەرنى خانىۋەيران قىلىپ، يۇرت ماكانلىرىدىن ئايرىپ يەھۇدىيلار قىسمىتىگە گىرىپتار قىلغانلىقىدىن ئەجەبا مول مەلۇماتلىق ئوبزورچىمىز يالقۇن ئەپەندى بىخەۋەرمىدۇ؟

تارىخنى يەنىمۇ كەينىگە سۈرۈپراق ۋاراقلىساق، بىز پرولېتارلارنىڭ ئۇلۇغ داھىيمىز، ماركسىزمنى جاھانغا تەۋەللۇت قىلغۇچى كارل ماركسمۇ شېكسپىر شېئىرلىرىنى ئوقۇپلا قالماستىن، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە شائىر ئىدى («چەت ئەل مۇھەببەت شېئىرلىرى»، شاڭخەي «مەدەنىيەت» نەشرىياتى 1986-يىل ئىيۇن، 1-نەشرى، خەنزۇچە). لېكىن ماركس ئۆزىنىڭ «ھىندىستاندا بىرىتانىيە ھۆكۈمرانلىقى» دېگەن ئەسىرىدە ھىندىستان خەلقىگە ھېسداشلىق قىلماقتا يوق، ئەكسىچە ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ ئىستېلاسىغا يانتاياق بولۇپ «ئەنگلىيە ھىندىستاندا ئىككى ياقلىملىق ۋەزىپىنى - خانىۋەيران قىلىش ۋە يارىتىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشى لازىم. يەنى بىر تەرەپتىن ئاسىيا جەمئىيىتىنى يىمىرىپ تاشلىشى، ئىككىنچى تەرەپتىن بولسا، ئاسىيادا غەرب جەمئىيىتىنىڭ ماددىي نېگىزىنى قۇرۇشى لازىم» دېگەن («ھىندىستاندا برىتانىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ كەلگۈسىدىكى نەتىجىسى»: «ك. ماركس، ف. ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» I توم 519-بەت، تاشكەند «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتى 1953-يىل ئۇيغۇرچە نەشرى). يالقۇن ئەپەندىنىڭ بۇ رېئاللىققا كۆز يۇمالىشى مۇمكىنمۇ؟

مېنىڭچە، شېئىرنىڭ ئۆزىگە چۇشلۇق تەسىرلەندۈرۈش قۇدرىتى بولىدۇ، ئەمما بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈش نۇقتىسىنەزىرىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ قۇدرىتىنى زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىش بىر تەرەپلىمىلىكنى ياكى بولمىسا بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ كېتىش خاھىشىنى پەيدا قىلىدۇ. ئەگەر راستىنلا يالقۇن ئەپەندى نەقىل كەلتۈرگەن شۇ سۆز بويىچە، ئوچۇقى ئوكتاۋىئوپازنىڭ ئۆز سۆزى بويىچە ئېلىپ ئېيتقاندا، گورباچېفنى ئەڭ بۈيۈك شائىر، ھېچ بولمىغاندا شېئىرنى ئەڭ كۆپ ئوقۇغان كىشى دېيىشكە مەجبۇر بوپقالمايمىزمۇ؟

ئاپتور: باي ناھىيە سودا-سانائەت مەمۇرىيىتى ئىدارىسىنىڭ خادىمى (M1)

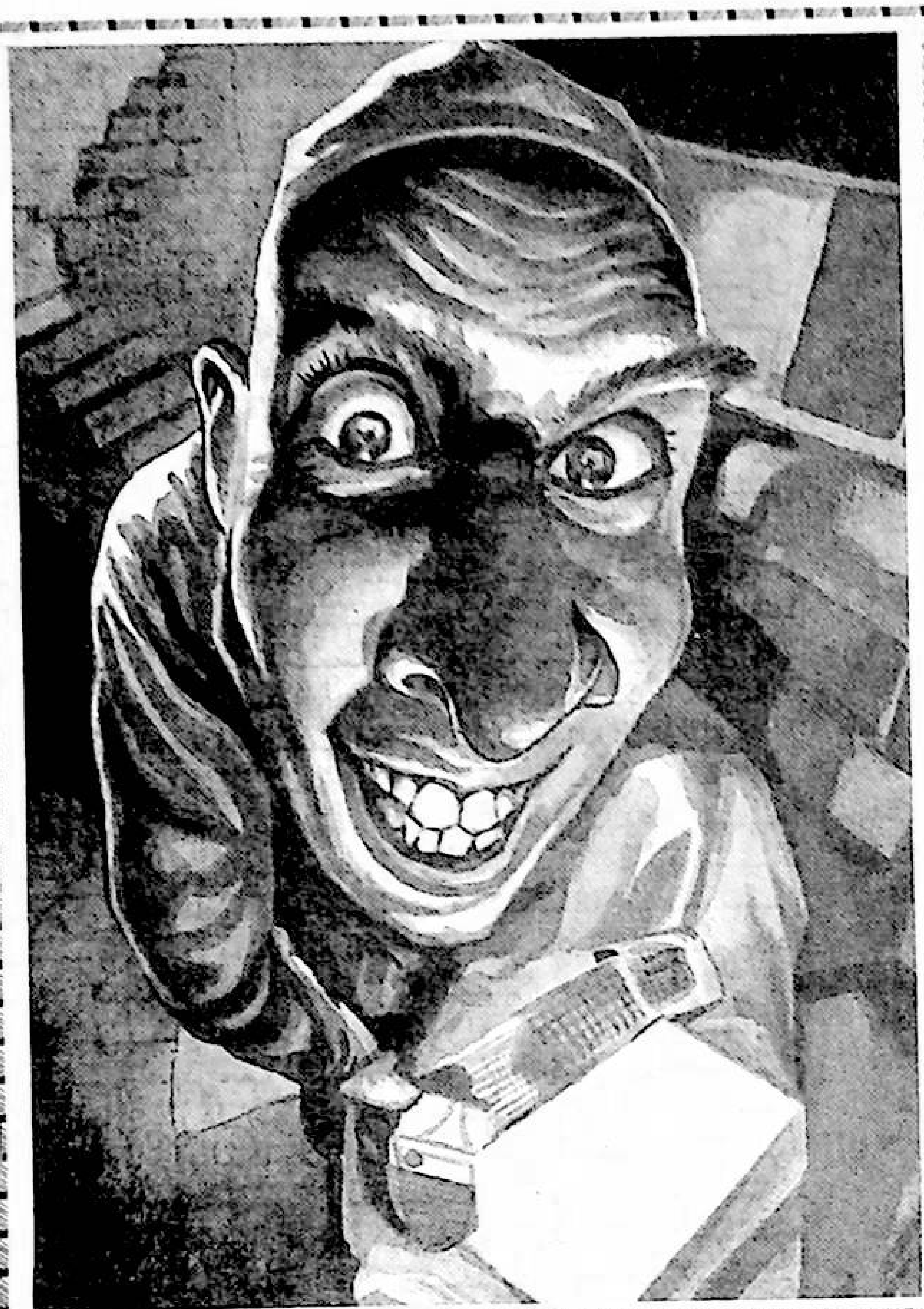

ئۇنىۋېرسال مۇلاھىزىلەر

يېزا كادىرلىرىنىڭ ئاھى

تەرجىماندىن: يېقىندا يېزا ئەھۋالى ۋە يېزا كادىرلىرىنىڭ ئاھ - زارلىرى توغرىسىدا گېزىت يۈزىدە ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىنغان بىر نەچچە پارچە ماقالىنى ئوقۇپ قالدىم. شۇ ماقالىلارنىڭ بىرى ئەسلىدە «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ مۇشتەرى ئوقۇرمەنى، يېزىدىكى ئاساسىي قاتلامدا ئىشلەيدىغان پارتىيىلىك كادىرنىڭ گېزىت تەھرىر بۆلۈمىگە يازغان خېتى ئىكەن. ۋۇۋېنگىنىڭ شۇ خېتى تەھرىر بۆلۈمى تەرىپىدىن «بىر يېزا بازىرى كادىرىدىن كەلگەن خەت» دېگەن سەرلەۋھە بىلەن «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2001-يىل 18-دېكابىر سانىدا ئېلان قىلىنغان. ئەسلى تېكىستى مۇنداق:

بىر يېزا كادىرىدىن كەلگەن خەت

(تەھرىردىن ئىلاۋە: تۆۋەندىكى خەت «مۇشتەرىلەردىن ئەھۋال ئۇقۇش جەدۋىلى» گە قوشۇپ ئەۋەتىلگەن خەت ئىكەن. بۇ خەتتە بايان قىلىنغان مەزمۇنلار ھەربىر ئادەمنى ئويلاندۇرۇدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن تەھرىرلەپ ئېلان قىلدۇق.)

«〈فېلىيەتون گېزىتى〉نىڭ تەھرىر بۆلۈمىگە:

مەن بولسام گېزىتىڭىزلارنىڭ كونا ئوقۇرمەنى، ئاساسىي قاتلامدا ئىشلەيدىغان كادىرمەن، فېئوداللىق جەمئىيەتتىكى تۆۋەن دەرىجىلىك دورغىغا باراۋەر تۇرۇدىغان كىچىككىنە بىر ئەمەلدارمەن. بىز ئاساسىي قاتلامدا پۇقرالار بىلەن يۈزتۇرانە ئالاقە قىلىپ تۇرغاچقا ئاچچىق-چۈچۈكنى، دەرد-ھەسرەتنى يەتكىچە تېتىدۇق ۋە تېتىۋاتىمىز. ھازىر يېزىدا ھەممىدىن بەك گەۋدىلىنىپ تۇرغان مەسىلە شۇكى، يېزىدا ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى تولىمۇ ئاستا، دېھقانلارنىڭ تاپاۋىتى تولىمۇ ئاز، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈلمىسى نامۇۋاپىق. خۇددى دېھقانلارنىڭ ئېيتقىنىدەك، پۇقرا نېمىنى تېرىسا شۇ نەرسە پۇلغا يارىمايدۇ، لېكىن باج-سېلىق بولسا مۇقىم ھالەتتە ئېغىرلاشماقتا. دېھقانىنىڭ سېلىقى ناھايىتى ئېغىر. ھەتتا لىللا قويۇلغان باجنى

ئىبرەتلىك پاراڭلار

يېغىۋېلىشىمىز خېلىلا قىيىن. بىز بۇ كىچىك ئەمەلدارلار يۇقىرىغا نىسبەتەن ۋەزىپىنى شەرتسىز ئورۇندىغىمىز بار، تۆۋەنگە نىسبەتەن دېھقانلارنىڭ ھال-كۈنىنىڭ ئېغىرلىقىغا ئىچىمىز ئاغرىيدۇ. دېھقانلار بىزنى كۆزىگە ئىلمايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بىزنى رەنجىتىپ قويۇشتىن قورقىدۇ، بىزنى ھەم يامان كۆرىدۇ، ھەم بىزدىن قورقىدۇ. بەزىلىرى نائىلاج يېلىنىدۇ، بەزىسى بويۇن تولغايدۇ، بەزىسى يولسىزلىق-ئۆكتەملىك قىلىدۇ. بىز باج-پاراق يىغىشتا زورلۇق قىلالمايمىز، چۈنكى بىزنىڭمۇ ئاتا-بوۋىمىز دېھقان. مەركەزنىڭ يېزىلاردا مۇناسىۋەتلىك ۋەقەلەرنىڭ چىقىشىغا سەۋەبچى بولۇشتىن ساقلىنىش كېرەك، دەپ قايتا-قايتا قىلغان نەسىھەتلىرى ھەرقاچان ئېسىمىزدىن چىقمايدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن ۋەزىپىنى شەرتسىز ئورۇنداشقا تىرىشىمىز. ئورۇندىيالمىساق، دەرىجىمىزنىڭ ئۆسۈشىگە، مائاشىمىزغا تەسىر يېتىدۇ. دېمەك ئىشىمىز تەس، ئامالسىز بوپقالىمىز. تولا چاغلاردا〈كادىرلىق نېنىنى يېمەك ھەقىقەتەن تەس〉دەپ ئۇھ تارتىمىز. جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ ھال-ئەھۋالىغا كىشىنىڭ ئىچى سىيرىلىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىلگىرى باسماس ئىدىيىسى كىشىنىڭ ئۇغىسىنى قاينىتىدۇ. بىزنىڭ تەمناتىمىز ئادەتتىكى دېھقانلارنىڭكىدىن ياخشىراق؛ لېكىن ھوقۇقدارلارنىڭ يەيدىغىنى، كىيىدىغىنى، ئولتۇراق جايى ھەقىقەتەن كىشىنى ھەيرەتتە قالدۇرىدۇ. 〈ھەشەمەتلىك ئايۋان-سارايلاردا گۆش-ياغ سېسىپ ياتسا، يول ياقىسىدا ئاچ-يالىڭاچلار ئۆلۈپ ياتىدۇ〉دەيدىغان كونا تەمسىللەر سىنىپىي زىددىيەتنىڭ مۇرەسسەلەشتۈرگىلى بولمايدىغان ھالغا كەپقالغانلىقىنى چوڭقۇر كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ھالبۇكى، پەلەك چاقى چۆرگىلەپ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، مەيلى ھوقۇقدارلار بولسۇن ياكى ئاۋام پۇقرا بولسۇن، ھەممىسى ئوخشاش بىر سىنىپقا مەنسۇپ. شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا شۇنچە چوڭ پەرق ۋە زىددىيەت بولىدۇ؟ بۇنى مەن چۈشىنىپ يېتەلمىدىم.

خۇددى قايسىبىر ئوقۇرمەننىڭ〈فېلىيەتون گېزىتى〉نى ئوقۇپ تۇرسىڭىز، ھەممىگە ئاتلىق ئادەم بولالايدىكەنسىز، دېگىنىدەك، مېنىڭ ھەممىگە ئاتلىق، ھەممىنى چۈشىنىپ يېتەلەيدىغان ئادەم، پاك ئەمەلدار بولغۇم بار، 〈راستچىل، قېتىرقىنىپ، ئەمەلىي، بېرىلىپ ئىشلەش〉ـ بۇ مېنىڭ تۇمارىم. شۇنداق بولۇش ھەقىقەتەن تولىمۇ قىيىن ئىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن خېلى كۆپ ئەجىر قىلىشقا توغرا كېلىدىكەن. مەن ئۆزۈم راستچىللىقنى زادىلا سىغدۇرالمايدىغان بىر مۇھىتتا تۇرۇۋاتىمەن، بۇنى ئۆزگەرتىشكە ئامالىم يوق، ئۇنىڭغا ماسلاشماقتىن بۆلەك چارەم يوق. گېزىتىڭىزلاردا بايان قىلىنغان لى چاڭپىڭ، شيايسۇئېنىڭ ھېكايىسىدىكىگە ئوخشاش، خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلغان ئادەملەرمۇ خىيانەتچى - پارىخور ئەمەلدارلارغا، ھارامزادە - ساختىپەزلەرگە يەم بوپكېتىۋاتىدۇ. پالاكەتكە يولۇقماي دېسەڭ، ئۆتكەنكىلەردىن ئىبرەت ئال، دېگەن گەپ بار. مېنىڭ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ساپ تۇتماقتىن باشقا يولۇم يوق. ئەتراپىمدا بىكارغا يەپ-ئىچىدىغان، قىمار ئوينايدىغان، جالاپ ئوينايدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس؛ مېنىڭ يانچۇقۇم قۇرۇق، ئۇلارغا قوشۇلالمايمەن، شۇڭا ماڭا تەنە قىلىشىدۇ، مازاق قىلىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋاللارنى كۆرۈپ بەزىدە پەرىشان بولىمەن، ئىچىم سىقىلىدۇ. لېكىن〈فېلىيەتون گېزىتى〉نى ئوقۇسام كۆڭلۈمگە ناھايىتى ياقىدۇ، ماقالىلەرنىڭ ئاپتورلىرى بىلەن مۇڭداشقىم، پىكىرلەشكىم كېلىدۇ. گېزىتىڭىزلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن شۇنداق پۇرسەت يارىتىپ بېرىشىنى ئارزۇ قىلىمەن.

ـ ئوقۇرمەن ۋۇۋېنگېن»

* * *

ماقالىلەرنىڭ «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2002-يىل 15-يانۋار ساندا ۋې چىنچي ئىمزاسى بىلەن ئېلان قىلىنغان يەنە بىرىنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

بىزگە نېمە ئامال؟

«〈فېلىيەتون گېزىتى〉نىڭ 2001-يىل 18-دېكابىر ساندىكى〈بىر يېزا كادىرىدىن كەلگەن خەت〉نى ئوقۇپ، بىز ناھىيە، يېزا كادىرلىرىمۇ شۇ خەتتىكىگە ئوخشاش ھېسسىياتتا بولدۇق. گېزىتتە ئاشكارىلانغان رەزىللىكلەر بىزنىڭ بۇ چەت ناھىيىمىزدىمۇ ئوخشاشلا بار، ھەتتا ئېشىپ چۈشىدۇ. بىزنى ھەممىدىن بەك ئامالسىز قالدۇرىدىغىنى شۇكى، رەھبەرلەر بىر تەرەپتىن پۇل يوق دېيىشىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بولسا ھەدەپ پۇل خەجلەيدۇ.

خەتتە دېھقانلارنىڭ تاپاۋىتى ئازلىقى، سېلىقىنىڭ ئېغىرلىقى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا بىرمۇنچە ئادەمنىڭ بىكارغا يەپ-ئىچىپ، قىمار ۋە جالاپ ئويناپ يۈرۈدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ. بىزنىڭ بۇ يەردە دېھقانلارنىڭكىلا تاپاۋىتى ئاز، سېلىقى ئېغىر بوپقالماستىن، ئىشلەپ تۇرغان كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭمۇ مائاشى ئاز، سېلىقى كۆپ. ئەينى ئەھۋال مۇنداق: ھەردەرىجىلىك كادىر، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق مائاشى 300نەچچە يۈەن، ناھىيە دەرىجىلىكلەرنىڭ 400نەچچە يۈەن، ئىش ھەققى كۆپ ئەمەس، لېكىن تۇتۇپ قېلىنىدىغان پۇلى ئاز ئەمەس. جامائەت جۇغلانما پۇلى، پېنسىيە ھەققى، تېببىي سۇغۇرتا پۇلى، سۇ پۇلى، توك پۇلى، سىملىق تېلېۋىزىيە ھەققى، شەھەر تازىلىقى ھەققى ۋەھاكازا دېگەندەك پۇللار ھەر ئايدا ئۆكسۈتمەي تۇتۇپ قېلىنىدۇ. ئۇلاردىن باشقا يەنە مائارىپقا قوشۇلىدىغان پۇل، تۈرلۈك ئومۇمىي توپلانما، خەلق ئەسكەرلىرى تەربىيە ھەققى، ساقچىلارنىڭ ئامانلىق ساقلاش ھەققى، گېزىت-ژۇرنال ئابونە ھەققى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ھەققى، مېۋىلىك كۆچەت ھەققى، يول ياساش ھەققى ۋە ھەرتۈرلۈك ئىئانە ئۈچۈن ھەريىلى بەلگىلىك پۇل تۇتۇپ قېلىنىدۇ. پۇل تۇتۇپ قېلىشتا شۇنداق بىر ئۆلچەم باركى، قولغا تېگىشكە كۆز يەتمەيدىغان〈يېڭى ئىش ھەققى〉بويىچە ھېسابلاپ تۇتۇپ قېلىنىدۇ. شۇ قاتاردا مېۋە كۆچىتى، يول ياساش ئۈچۈن تۇتۇپ قېلىنىدىغىنى پۈتۈن بىر يىللىق مائاشتىن بىر ئايلىق پۇل. بەزى ئىشلارغا ھۆججەت تارقىتىش يولى بىلەن مەجبۇرىي پۇل تۇتۇۋالىدۇ. تېببىي داۋالىنىش پۇلىنىڭ ھۆججەتلىرىگە بىر تىيىن پۇل بەرمىگىنىگە بىر قانچە يىل بوپقالدى. ھەتتا ئۆلۈپ كەتكىنىگە بىرقانچە يىل بوپقالغانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ، ئۆلگەن

چاغدىكى دەپنە خىراجىتىنىڭ ھۆججەتلىرى تېخىچە بالا-بارقىلىرىنىڭ قولىدا تۇرۇپتۇ. ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ كۈنى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق. ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتىدىن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ئائىلىلەرنىڭ زور كۆپچىلىكى بار-يوقى ئازغىنە ياردەم پۇلىنىمۇ ئالالمايدۇ. بەزىلەرتوك پۇلىنىمۇ تۆلىيەلمىگەنلىكتىن ئېلېكتر چىرىغى ياندۇرالمايدۇ؛ بەزى ئائىلىلەر كۈنىگە يېرىمى ئاشلىق، يېرىمى كۆكتات دېگەندەك تاماق بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدۇ، گۆش دېگەن نەرسىنى ھېيت بايرامدىلا بىرەر قېتىم يېيەلەيدۇ.

راست پۇل يوقمۇ؟ نۇرغۇن ئەھۋاللار مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ: كەمبەغەل ناھىيە شەھىرىنىڭ مەركىزىگە 20 مىليون يۈەندىن ئارتۇق پۇل خەجلەپ ×× تاماشا مەركىزى سېلىنىۋاتىدۇ، لېكىن ھازىرغىچە پۈتكىنى يوق. بىرنەچچە مېھمانخانا بار تۇرسىمۇ ، ھۆكۈمەت يەنە نەچچە ئون مىليون يۈەن خەجلەپ، شۇ يەر بويىچە ئەڭ ئېسىل - ھەشەمەتلىك مېھمانسارىيى سالماقچى. تۇرمۇش خىراجەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھۆكۈمەت پۇلىدىن تۆلىشىدۇ، بۇنىڭغا ھەرىيلى قانچە پۇل كېتىدىغانلىقىنى پەرەز بىلەنمۇ بىلىۋالغىلى بولىدۇ. رەھبەرلەر ئالمىشىپ كەتسە، نەچچە 100 مىڭ يۈەنلىك يېڭى پىكاپ سېتىۋالماي قويمايدۇ، سابىق رەھبەر بولسا ئۆزى چىقىۋاتقان پىكاپنى ئۆزى بىلەن بىللە ئەكېتىدۇ. ھەممە ئىدارىدا ماشىنا-پىكاپ بار، بەزىسىدە بىرنەچچە ھەتتا ئون نەچچە پىكاپ بار، پۈتكۈل ناھىيە بويىچە بىرەر مىڭغا يېتىدۇ؛ رەھبەلەرنىڭ مەخسۇس پىكاپى بار. شۇ پىكاپلارغا كېتىدىغان بېنزىن پۇلى، رېمونت پۇلى قانچىلىك بولىدىغانلىقىنى پەرەز بىلەن بىلىۋېلىش مۇمكىن. ناھىيىنىڭ رەھبەرلىرى ئامېرىكىغا، گېرمانىيىگە، ياپونىيىگە بەسلەشكەندەك بېرىپ تۇرىدۇ، بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىش ئۆلچىمى 50 مىڭ يۈەندىن 100 مىڭ يۈەنگىچە بارىدۇ؛ يېزا بازارلىرىدىكى رەھبەرلەر سىنگاپور، مالايسىيا، تايلاند، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلارغا نۆۋەت بىلەن بارىدۇ. بەزىسى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە تېخى ئىزا تارتماي، چەتئەلدە كۆرگەن مىكىجىن ئويۇنلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ. يانفون ھەققى دەپ نەچچە مىڭ يۈەن پۇلنى ھېسابقا ئۆتكۈزىدۇ. . . ھازىر سېلىنىۋاتقان 21-ئەسىر مەيدانى ئۈچۈن ئون مىليون يۈەن سەرمايە ئاجرىتىلىپتۇ: ×× مەنزىرە راۋىقى ئۈچۈن ئاجرىتىلغان سەرمايىمۇ نەچچە مىليون يۈەنگە يېتىدۇ؛ بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى ساھەلەردىن ، شەخسلەردىن ئىئانە بېرىڭلار، دەپ تەلەپ قىلىنىۋاتىدۇ. . . ناھىيە شەھىرىدىكى ئەھۋال شۇنداق. يېزا بازارلىرىدىچۇ؟ قوللىرىدا پۇل بار چاغدا بىرەر قۇرۇلۇشنى پىلانغا كىرگۈزۈپ ، قەۋەتلىك ئىمارەتلەرنى سېلىش كويىدا باش قاتۇرىدۇ. خېنەن ئۆلكىسى شىيايى ناھىيىسى ساۋجى يېزىسى بىر مىليون يۈەن خەجلەپ بىر ئىشخانا بىناسى سالدۇرغانىكەن، ئاخبارات ۋاسىتىلىرى چاۋىسىنى چىتقا يېيىۋەتتى. ۋەھالەنكى، بىزنىڭ بىر كەمبەغەل يېزا بازىرىمىز ئىككى مىليون 400 مىڭ يۈەنلىك بىر كاتتا بىنا سالدۇردى؛ كاتتا بىنا سالدۇرۇشقا قورbى يەتمىگەنلىرى دەرۋازا ياساتتى، ھەشەمەتلىك زىننەتلەرنى قىلدۇردى. 100 مىڭ، نەچچە 100 مىڭ يۈەنلىك مەبلەغدىن تەبىئىي يوسۇندا نەپ كېلىۋاتقان يەردە پۇل يوق دېگىلى بولامدۇ؟ پۇل تۈگىسە تەئەللۇقلارنى سېتىشىدىكەن. ناھىيىمىزدىكى خەلق كوممۇنىسى دەۋرىدە دېھقانلارنىڭ ھاشارغا ئىشلىشى ۋە خالىس ئەمگىكى بىلەن قۇرۇلغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ تۈگىتىشتى. پۇل بولمىسىمۇ ئەمەلدارلار ئەمەلدارلىقىنى قىلىۋېرىدۇ، پىكاپتا ئولتۇرۇۋېرىدۇ، ساياھەتكە بارىۋېرىدۇ، زىناخورلۇقنى قىلىۋېرىدۇ، قىمارنى ئويناۋېرىدۇ. . . بۇلار ئاشكارا مەخپىيەت بوپقالدى. بىر كىچىك يېزا بازىرىدىن ئېنىق تەكشۈرۈلۈشىچە، 2000-يىلى مەمۇرىي خادىملارنىڭ مائاشى ئۈچۈن جەمئىي 371 مىڭ يۈەن تارقىتىلغان، ۋەھالەنكى ئىشخانا خىراجىتى بولسا 283 مىڭ يۈەنگە يەتكەن. ئەمەلىيەتتە ھەققىي ئىشخانا خىراجىتىدە قەغەز، سىيا-رەڭ، تېلېفون ھەقلىرى كۆتۈرە قىلىنغان، ئۇلارنىڭ مىقدارىمۇ ناھايىتى ئاز. دېمەك ئىشخانا خىراجىتىنىڭ 99 پىرسەنتى پىكاپ، يانفون، يەپ-ئىچىش ۋە باشقا يەرلەرگە ساياھەت قىلىشلارغا سەرپ قىلىنغان. پۇل يوق دېگەن گەپلىرى ئاقمايدۇ. تېخىمۇ يامان يېرى شۇكى، ئەنە شۇنداق ھادىسىلەر ھازىرمۇ داۋاملىق يۈز بەرمەكتە، يامرىماقتا. بىزگە ھەقىقەتەن نېمە ئامال؟! »

ماقالە ئۆزلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلىنغان

«شاھ سوتچى»نىڭ ئاشنا ئويناش مەنتىقىسى

ئاشنا ئويناش مەنتىقىسىنى قايسى «نەزەرىيە»چى ياراتقان؟

كىمنىڭ خىيالىغا كەچسۇن، بۇ «نەزەرىيە»چى ئەسلىدە نەنجىڭدىكى سوت كومبىناتىنىڭ سابىق باش دىرېكتورى، نەنجىڭدە «شاھ سوتچى» دەپ داڭقى چىققان مۇئاۋىن نازىر دەرىجىلىك جىن ۋېنزى ئەپەندى ئىكەن. بۇ ئادەم ئۆز خىزمىتىدە پارلاق نەتىجىلەرنى ياراتقان، «نەنجىڭنى گۈللەندۈرۈشتە خىزمەت كۆرسەتكەن شەخس» دېگەندەك شەرەپلىك ئاتاقلارغا ئېرىشكەن قالتىس مەشھۇر ئادەم ئىكەن.

ئىشتا نەتىجە ياراتقاندىن باشقا، ئاشنا ئويناش جەھەتتىمۇ يېتەكچىلىك قىلىدىغان «نەزەرىيە» سىنىڭ بار ئىكەنلىكى تېخىمۇ قالتىس ئىكەن. ئۇنىڭ ئاشنا ئويناش مەنتىقىسى مانا مۇنداق ئىكەن:

«ماڭا ئوخشاش دەرىجىدىكى رەھبىرىي كادىرنىڭ قايسىسىنىڭ بىر نەچچىدىن ئاشنىسى يوق؟ ئاشنا ئويناش جىسمانىي تەلەپلا ئەمەس، ئادەمنىڭ سالاپىتىنىڭمۇ بەلگىسى. ئاشنا ئويناپ تۇرمىسىڭىز خەق سىزنى كۆزىگە ئىلمايدۇ. يەپ-ئىچىش، قىز-چوكانلار بىلەن ئويناش بىز ئۈچۈن ھېچقانچە بىر مەسىلە ئەمەس. . . » (جىن ۋېنزىنىڭ «ئۆز ئىقرارى»دىن ئېلىندى)

«شاھ سوتچى» جىن ۋېنزىنىڭ ئاشنا ئويناش مەنتىقىسى قۇرۇق گەپ ئەمەس، يوتىسىغا ئۇرۇپلا تاپقان لاپ سۆزمۇ ئەمەس، بەلكى مەلۇم «سالاپەتلىك» ئادەملەرنىڭ ئەمەلىيىتىدىن چىققان خۇلاسىدۇر.

www.uyghurkitap.com

مەنسىپى چوڭايغان، پۇلى كۆپ، يەپ-ئىچىپ ئوينايدۇ، كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان. شۇنداق ئىكەن بىر نەچچە ئاشنىسى بولمىسا «جىسمانىي تەلەپ» لىرىنى قانداق قاندۇرىدۇ؟ مەنسىپى چوڭايغانىكەن، بىر ئەرگە بىر خوتۇن دەيدىغان بەندىلەردىن پەرقلىق ياشاش كېرەك-دە! ئاغزى ئويماق، لەۋلىرى ياقۇتتەك رەنالاردىن بىر نەچچە يارى بولمىسا، يۈزىنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ؟ باشقىلار «كۆزىگە ئىلمىسا» ئۇنداق مۇئاۋىن نازىرلىق دەرىجە نېمىگە ئەسقاتىدۇ؟!

«شاھ سۈتچى» نىڭ شەھۋەت سۈيۈقلۇقىغا ئەنە شۇنداق «مەنتىقە» يېتەكچىلىك قىلغاچقا، ئەۋرىشىم بوي لىۋەن قىز-چوكانلارنى كۆرگەندە يۈرىكى قاپتەك بوپكېتىدىكەن، شۇنداق «ئىسىل» قىلىقلىرى توغرىسىدا قول ئاستىدىكىلەرنىڭ گەپ-سۆزلىرىنى چىۋىقىغىمۇ ئالمايدىكەن. ئۇ، جياڭسۇ ئۆلكىسى لىيۇخې ناھىيىلىك پارتكومغا مۇئاۋىن سېكرېتار بولۇپ تۇرغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ناھىيىگە قاراشلىق بىر مېھمانخانىدا بويى زىلۋا، سۇمبۇل چاچ بىر كۈتكۈچى چوكانغا كۆزى چۈشۈپ، كۆڭلى يۇگۇرۇپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قاپتۇ. ئۇ، 1993-يىلى مارتنىڭ بىر كۈنى كەچتە يەنە ھېلىقى مېھمانخانىدا مېھماندارچىلىق بىلەن ئولتۇرغاندا قارىسا، ئۇنى كۈتكىنى ھېلىقى سۇمبۇل چاچ ئەمەس ئىكەن. شۇڭا غەزىپى ئۆرلەپ: «كۆلۈشنىمۇ بىلمەيدىكەن، چىرايىغا قارىساڭ ـۆڭلۈڭ غەش بولىدۇ» دەپ، شۇ سورۇندىلا ېھمانخانىنىڭ دىرېكتورىغا: «دەرھال كۆڭۈلگە قۇدەك بىر چوكانغا ئالماشتۇرۇۋېتىڭ!» دەپ ۇيرۇق قىپتۇ. كۈتكۈچى چوكان ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن، سېكرېتار جىن ۋېزى قارىسا، يەنە ھېلىقى «سۇمبۇل چاچ» ئەمەس ئىكەن. شۇڭا ئۇ قاتتىق غەزەپلىنىپ: «بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ؟ مېنىڭ مېھمانلىرىم مۇشۇنداق توك قاپاقلارنى كۆرۈشكە لايىق مېھمانلارمىكەن؟ ھازىر گەپ مېھمانخانىنىڭ كۈتكۈچىلىرىنى يەڭگۈشلەشتە ئەمەس، مېھمانخانىنىڭ مەسئۇلىنى يەڭگۈشلەشتە بوپقالغاندەك تۇرىدۇ!» دەپ شىرەگە «گۇم» قىلىپ مۇشتلاپتۇ-دە، گەپىنىڭ لوندىسىنى قىلىپ، كۈتكۈچىنىڭ نامىنى ئاتاپ: «ھازىرچە ئاۋۋال ھېلىقى ‹سۇمبۇل چاچ› نى ئەكىلىڭلار!» دەپتۇ. شۇ «سۇمبۇل چاچ» ئۈزۈنغا قالمايلا سېكرېتار جىن ۋېزىنىڭ ئاشنىسى بوپقاپتۇ.

جىن ۋېزى مەنسىپى ئۆسۈپ نەنجىڭدە «شاھ سۈتچى» بوپقالغان چاغدىمۇ ئۇنى نەنجىڭگە ئەكېتىپ، شۇ پەردە ھايۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇدىغان ئىجىل ھەمراھنى ئايلاندۇرۇۋاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۈچ يۈرۈش ئۆي ئېلىپ بېرىپتۇ. كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرۇدىغىنى شۇكى، بۇ سابىق كۈتكۈچى چوكان ھېچقانداق بىر ئىش-ئوقەت قىلماي، ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا تۆت مىليون يۈەن پۇللۇق بوپقاپتۇ. نەزەرىيە دېگەن مۇكەممەل بولۇشى، مەنتىقە دېگەن مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن «شاھ سۈتچى» جىن ۋېزى ئۆزىنىڭ شۇ «ئاشنا ئويناش مەنتىقىسى» نىڭ يېتەكچىلىكىدە ماڭغۇرۇپ، تۈرمىگە چۈشتى، دۆلەت قانۇنىنىڭ قاتتىق جازاسىغا تارتىلىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتىكى، «شاھ سۈتچى» نىڭ مەنتىقىسى پۈت دەسسەپ تۇرالمايدىغان بىمەنە مەنتىقىدۇر. شۇنداق مەنتىقە بولۇپ چىقىشى «شاھ سۈتچى» نىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنى فېئوداللىق جەمئىيەتكە خاتا ھالدا ئوخشىتىپ چۈشەنگەنلىكىگە باغلىق.

كۆرگەندۇرسىزلەر، فېئودال خاندانلىقلاردىكى چوڭ-كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ قايسىبىرىنىڭ توپ-توپ كىچىك خوتۇنى، توقاللىرى يوق؟ ھەتتا ئاقتا قىلىپ پىچىپ تاشلانغان ئاغۋاتلارمۇ يۈز-ئابرويىنى دەپ، بىرنەچچىدىن كىچىك خوتۇن ياكى توقال سېتىۋالىدىكەن، شۇنداق قىلىپ ئۆزىنى گوللايدىكەن، باشقىلارنىمۇ ئالدايدىكەن. دېمەك «شاھ سۈتچى» جىن ۋېزىنىڭ «ئاشنا ئويناش مەنتىقىسى» تىنىپ ئولتۇرۇشۇپ قالغان دۆغلارنىڭ قايتىدىن كۆتۈرۈلۈشى بولۇپ، جەمئىيەتنى بۇلغايدىغان ئەخلەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن پارتىيە ئىنتىزامى، دۆلەت قانۇنى ئۇنداقلارنى چوقۇم سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ.

گوجېنيا ئىمزالىق بۇ ساتىرا «فىلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2001-يىل 26-ئۆكتەبىر سانىدىن قىسمەن ئۆزلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلىنغان.

جۇڭگولۇقلارغا نېمە بولدى؟

ئەمدىلا قورسىقى تويۇپ، ئۇچىسى ئىللىغۇدەك كىيىم كىيگەن بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ ئىچىدە شۇنداق بىرخىل ئادەملەر پەيدا بوپقالدىكى، ئۇلار كاللىسى قىيىپ، ئەس-ھوشىنى يوقىتىپ يۈرۈدىغان بوپقاپتۇ، ئىككى نان تاپسا بىرىنى داپ قىلىپ چالىدىغان بوپتۇ. ئۇلارنىڭ پۇل خەجلىشى كىشىنى ھەيران قالدۇرۇدىكەن، بولۇپمۇ چەتئەللىكلەر ئالدىدا شۇنداق قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ پۇلنى ئايىماي پوچىلىق قىلىشىنى «پۇلنى خۇددى توپا سورىغاندەك خەجلەيدۇ» دەپ تەسۋىرلىسەك مۇبالىغە بولمايدۇ.

ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، دۇنيا بويىچە ئۈچ چوڭ مەشھۇر ناخشىچىنىڭ بىرى بولغان مەلۇم بىر ئادەم شاڭخەيگە ناخشا ئېيتىش ئۈچۈن كەلگىنىدە سەھنىگە چىقىش ھەققى ئۈچۈن 400 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئاپتۇ. TCL كومبىناتى كورېيىلىك بىر سەتەڭ كىمسىسەن خانىمنى ئېلان سۈرىتىگە چىقىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغانىكەن، ئۇ سەتەڭ يانچۇق تېلېفونى (يانفون) نى ئۇنداق-مۇنداق قىلىپ قويۇپ كۆزىنى قىسىپ، پىسىڭلاپ بىر كۈلۈپ قويۇپ، شۇنىڭ ھەققىگە ئون مىليون يۈەن خەلق پۇلى ئاپتۇ (ئېلان تىجارىتى ساھەسىدە ئىشلەيدىغانلارنىڭ ئاشكارا قىلغانلىرىدىن مەلۇم بولغان).

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بىزدە يەنە تېخى نەچچە ئون مىليون ئادەم نامرات ئىكەن؛ نامراتلىقتىن مەكتەپتە ئوقۇيالمايۋاتقان يەنە نۇرغۇن بالا بار ئىكەن؛ ئىشسىز قېلىپ تۇرمۇش كاپالەت پۇلى بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان يەنە نۇرغۇن ئادەم بار ئىكەن؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىللىي دارامەت جەھەتتە بىز دۇنيا بويىچە 140 نەچچىنچى ئورۇندا تۇرۇۋاتىمىز؛ بىز تېخىچە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت ئىكەنمىز؛ بىزنىڭ 2000-يىلىدىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان دارامىتىمىز 500 ئامېرىكا دوللىرىدىن

سەل-پەل ئارتۇقراق ئىكەن، ۋەھالەنكى ئامېرىكىدا 2000-يىلى كەمبەغەللەر قاتارىدا ھېسابلانغان ئادەملەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 4500 قانچە ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدىكەن... جۇڭگولۇقلار قايسى زورۇرىيەت بىلەن، قايسى لاياقەت ۋە قايسى يۈزى بىلەن پۇلنى شۇنداق بۇزۇپ-چېچىپ خەجلەيدۇ؟

بۇ يىل يازدا گۇەنشەن ناھىيىسىدە بىر دېھقاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۆيىنى، كەپىنىڭ راستىنى قىلغاندا «ئۆي» دېگىلىمۇ بولمىغۇدەك. چۈنكى ھويلىسى بار، دەرۋازىسى يوق ھەتتا ھويلىسىنىڭ تۈزۈككىنە تاملىرىمۇ يوق ئىكەن، بولغاندىمۇ «تام» لىرىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەمنىڭ بېلىگىمۇ كەلمەيدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر يېرى ئېگىز، يەنە بىر يەرلىرى پەس، كومۇلەك لايىنى تۆپە-تۆپىسىگە چاپلاپ تۇرغۇزغان. ھويلىنىڭ شەرق ۋە جەنۇب تەرىپىدە قىڭغىر-قىيسىق، تويلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان بىرنەچچە ئېغىز ئۆي بار ئىكەن. ئۆگزىلىرىگە يالتىراق يېپىپ قويۇپتۇ، بۇنىڭدىن قارىغاندا ئۇنىڭ ئۆگزىسىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كېتىدىكەن. تۈزۈكرەك يېپىۋېلىشقا، ھەتتا ئاددىيراق بولسىمۇ ئوڭشىۋېلىشقا چامى يەتمەپتۇ. جەنۇب تەرەپتىكى ئۆينىڭ پەگاسىدا بىرنەچچە خالتا بۇغداي تۇرۇپتۇ، شۇ بۇغداي ئۇلارنىڭ ئەمگەك ھاسىلاتى ئىكەن. يەنى ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە پۇلغا يارايدىغان بايلىق، كۈن ئۆتكۈزۈدىغان ئاشلىق ئىكەن. قىزى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىكەن. ئوقۇش خىراجىتى ئېغىر بولغاچقا، قورسىقىنى بېقىش ئۈچۈن مەكتەپكە يەيدىغان ئاشلىقىنى، تۇزلىغان كۆكتاتلىرىنى ئۆزى ئېلىپ بارىدىكەن. بىر كومزەك كۆكتات بىر ھەپتە يېتىدىكەن. تۈگىگەندىن كېيىن شەنبە كۈنى يەنە ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئەكېتىدىكەن. كۆپرەك ئەكەتسە ۋاقىت ئۆزىراپ كۆكىرىپ-بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن. ئۇ قىز ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى تۇزلىغان كۆكتات بىلەن دەگۈزە قىلىدىكەن، قورۇپ پىشۇرۇلغان تائام يېيىشكە قۇربى يەتمەيدىكەن؛ كۈندە، ئايدا ھەتتا يىلدا يەيدىغىنى شۇ ئىكەن. مۇشۇنداق ئائىلە، مۇشۇنداق ئوقۇيدىغان دېھقان باللىرى گۇەنشەن ناھىيىسىدە، لياۋچېڭ شەھىرى تەۋەسىدە ، شەندۇڭنىڭ غەربىي شىمالىي رايونلىرىدا ئاز دەمسىز؟!

400 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى خەجلەپ بىرنەچچە ناخشا ئوقۇتسا، بىر چەت ئەللىك سەتەڭ خېنىمنى تەكلىپ قىلىپ، كۆزىنى بىر قىسىپ قويغىنىغا ئون مىليون خەلق پۇلى بەرسە، مەندەك كۆرگەن-بىلگىنى ئاز، گېرى ئادەملەر ھاڭ-تاڭ بوپقالماي تۇرالامدۇ؟!

ئۇلار تېخى چاغلىق گەپ ئىكەن. «چىلۇ-شەندۇڭ كەچلىك گېزىتى» نىڭ 12-نويابىر سانىدىكى A13-بەتتە بېرىلگەن بىر خەۋەر بىزنى ئاجايىپ ھەيران قالدۇردى. ئۇ خەۋەرنىڭ ماۋزۇسى: «ئىككى كۈن بەھۇزۇر ئويناپ بېرىپ، ھەمىيانلىرىنى لىق تولدۇرۇۋالدى» (بۇ-كىچىك ماۋزۇسى)؛ «يولۋاس ئالتە مىليون ئامېرىكا دوللىرىنى يالغۇز موك سالدى» (بۇ-چوڭ ماۋزۇسى). شۇ خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، مەشھۇر گولف توپچىسى تايگېر ۋۇزدبۇندىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى شېنجېنغا كەلگىنىدە «مەيدانغا چۈشكەنلىكى ئۈچۈنلا ئىككى مىليون ئامېرىكا دوللىرى ھەق ئالغان. ئىككى كۈن ئويناپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن پاك-پاكىز ئالتە مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئالغان.» شۇ جەرياندا «گولف توپى ئويناشنى ئاسىيادا ئومۇملاشتۇرۇش فوندى ھېسابىغا مەشىق پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلگەن. تەلىيى ئوڭدىن كەلگەن ئون نەچچە ئۆسمۈر بالا تايگېر ۋۇزدنىڭ يېرىم سائەتلىك بىۋاسىتە يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلغان.» بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر بالا قانچىلىك ھەق تۆلەيدۇ؟ «100 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى تۆلەيدۇ!» شۇ قاتاردىكى تالىيۈېر ئىسىملىك خەنزۇ قىزنىڭ ئوقۇتقۇچىسى مۇخبىرغا: «بۇ قىز ئەتە تايگېرۋۇزد بىلەن ئىككى مەرتەم توپ ئوينايدۇ-بۇنىڭ ئۈچۈن 200 مىڭ يۈەن ھەق تۆلەيدۇ» دېگەن. سۇبھانالla! كىچىككىنە بىر تۈشۈككە ئىككى مەرتەم توپ چۈشۈرۈش ئويۇنى ئۈچۈن شۇنچە كۆپ پۇل كېتەمدىكەن؟! «غەربكە ساياھەت» ناملىق چۆچەكتىكى ئۆمۈچۈكتىن ئۆزگەرگەن چىرايلىق ھۆر-پەرىنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشىشمۇ ئۇ قەدەر قىممەتكە توختىماس؟!

يەنە شۇ گېزىتنىڭ شۇ بېتىدىكى يەنە بىر خەۋەرگە نەزەر ئاغدۇرۇپ سېلىشتۇرۇپ كۆرۈڭ: فىگورا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش بويىچە دۇنياۋى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ گېرمانىيىدىكى مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقنى ئالغان شىن شۆ بىلەن جاۋ خوڭباۋغا بېرىلگىنى 30 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى. بۇ پۇل دۇنياۋى چېمپىيونغا بېرىلگەن ھەق جۇمۇ! دېمەك، چەت ئەللىكلەر بىزگە قارىغاندا تولىمۇ پىخسىق ئوخشايدۇ. جۇڭگونىڭ دۆكا بايلىرىنىڭ سېخىيلىقىغا، كونا گەپ بىلەن ئېيتساق، جاھاندا كىممۇ تەڭ كېلەلەر؟

تايگېر ۋۇزد ئەپەندى ئەكەتكەن پۇل بىلەن - ئوبرازلاشتۇرۇپراق ئېيتساق - ئۈمىد مەكتىپىدىن تەخمىنەن 350 نى سېلىش مۇمكىن. شۇ پۇلغا بۇغداي سېتىۋېلىشقا توغرا كەلسە، دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە ھېسابلىغاندا بىر مىليارد 400 مىليون جىڭ بۇغداي سېتىۋالغىلى بولىدۇ. 70 مىڭ توننا كېلىدىغان شۇ بۇغداينى قاچىلاش ئۈچۈن تۆت توننىلىق يۈك ماشىنىسىدىن 17 مىڭ 500 ماشىنا كېتىدۇ. شۇ ماشىنىلارنى باش-ئاخىرىنى چىشلەشتۈرۈپ قاتار تىزساق 80 كىلومېتىرغا سوزۇلىدۇ. بۇ نېمىدېگەن كۆپ بايلىق! ئوقۇشتىن مەھرۇم قالغان نۇرغۇن بالىنى بۇ پۇلنىڭ ياردىمى بىلەن مەكتەپتە ئوقۇتقىلى بولمامدۇ؟ كەمبەغەللىكتىن باش كۆتۈرەلمىگەن نۇرغۇن ئائىلىنى راھەتكە ئېرىشتۈرگىلى بولمامدۇ؟ ئۇ يىلدىن بۇ يىلغا قاتتىق نان، تۇزلىغان كۆكتات چايناپدىغان نۇرغۇن بالىنىڭ قاچىسىدا ياغ يۇقى پەيدا بولماسمۇ؟ لېكىن، ئىست! شۇنچە كۆپ بايلىق تايگېرۋۇزدنىڭ توپ كالتىكىنى ئۇيان-بۇيان ئوينىتىشى بىلەن تۈزۈپ كەتتى. ئەيىبنى باشقىلارغا دۆڭگىگىلى بولامدۇ؟ ياق، دۆڭگەش توغرا كەلسە ئۆز ئىچىمىزدىكى مەلۇم ئادەملەرنىڭ پەسلىكىگە ئارتىش كېرەك! پەرەڭلەرگە خۇشامەت قىلىدىغان پەسلىكىگە دۆڭگەش كېرەك! قارىسا ھالىنى ئات تارتالمايدىغان، تېگىدىن ئالغاندا پۇچەك، ئىچى كاۋاك قاپاق سۆلەتلەرگە ئارتىش كېرەك! كىم بىلىدۇ، ئېھتىمال تايگېر ۋۇزد ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن پۇللىرىنى ساناۋېتىپ، جۇڭگولۇقلارنى ئازىمۇ قاپاق سۆلەت نېمىلەر ئىكەن! دەپ مازاق قىلىۋاتقاندۇ!

جۇڭگولۇقلارغا نېمە بولدى؟ «شۇنداق قاپاق

سۆلەت» لەر قانداق پەيدا بوپقالدى؟ دۆلىتىمىزنىڭ ھال-ئەھۋالى قانداق؟ كۆچ-قۇۋۇتىچۇ؟ . . . مەشھۇر ئالىم چىڭ يىنكىي ئەپەندىنىڭ مۇنداق بىر ئىبرىز چوڭقۇر مەنىلىك ئەسلىمىسى بار: «جۇڭگولۇقنىڭ مىللىي قىنىدا ئاجايىپ بىر يەڭگىللىك بار ئىكەن، ھەر ئۇن نەچچە يىلدا بىرەر قېتىم ئەقلىدىن ئېزىپ تەلۋىلىك قىلىدىكەن.» بۇ گەپ يۇقىرىدا ئېيتىلغان قاپاق سۆلەت بۇرادەرلىرىمىزنى سۈرەتلەپ بېرەلەمسۇن - تاڭ؟! «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە مۇنداق بېيىتلەر بار:

«دۇنيا - دەپىنىسىنىڭ بارىدا -
خەجلىدى بۇزۇپ-چېچىپ ئايىماي،
ئاخىر قالدى قولىنى چىشلەپ گادايدەك -
پۇشايماننى ئالغىلى قاچا تاپالماي».
«تۈنۈگۈن ئىچ ئاغرىتىپتىمەن
سوغۇقتا يالىڭاچ قالدى دەپ؛
بۈگۈن ياراتماپتۇ شاھانە توننى،
ئەجەبمۇ ئۇزۇن - پالاكەت ئىكەن دەپ.»

ئەجىبا، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلىتىمىزدىكى باي غوجاملارمۇ شۇنداق «تولىمۇ ئەخمەق» ھالەتكە چۈشۈپ قالدىمۇ؟ شۇنداق ھالەتكە بېرىپ قالغان تەقدىردىمۇ، «ياتلارغا ھەدىيە قىلىپ بېرىۋېتىشكە رازىمەنكى، ئۆز قول - مالايلىرىمغا بەرمەيمەن» دەيدىغان، پەرەڭلەرگە خۇشامەتكويلۇق قىلىدىغان رەزىللىكلەرنى تاشلاپ، ئۇزۇن - پالاكەت ئىكەن دەپ ياراتمىغان شاھانە تونلاردىن، ساندۇقلارغا پاتماي قالغان ئالتۇن-كۈمۈشلەردىن نامرات-كەمبەغەل قېرىنداشلىرىمىزغا ۋە ئوقۇشسىز قېلىۋاتقان باللارغا ئاز-پاز ئۈلەشتۈرۈپ بەرگەنلىرى تۈزۈك. شۇ باي غوجاملار ئىچىدە دۆلەتنىڭ، كوللېكتىپنىڭ ھېسابىغا مەردلىك قىلىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. ئۇلارنى ھاي دەپ توسقاندىن تاشقىرى، لەنەت تۈۋرۈكىگە مەڭگۈلۈك مىخلىۋېتىش كېرەك!

مېنىڭچە، ھەردەرىجىلىك ھۆكۈمەتلىرىمىز مۇناسىپ نىزام-قائىدىلەرنى تۈزۈپ، ھەردەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىمىز قانۇن چىقىرىپ شۇنداق بىۋاپا ھارامزادىلىكلەرنى توسۇشى كېرەك. جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ تەستە تاپقان ، قان-تەر بەدىلىگە كەلگەن پۇللىرى سۇدا ئېقىپ كەتكەندەك ئەجنەبىي بايۋەتچىلەرنىڭ يانچۇقلىرىغا چۈشۈپ كەتمىسۇن! ئەجنەبىيلەرگە تاتۇق قىلىپ بېرىدىغان ئىدارىلەر ۋە شەخسلەر ھېچ بولمىغاندا ئۇمىد قۇرۇلۇشىغا ۋە ياكى جامائەتكە پايدىسى تېگىدىغان باشقا خەيرىيە ئىشلىرىغا ئوخشاش مىقداردا پۇل ئىئانە بەرسۇن.

لى يۈ ئىمزالىق بۇ مۇھاكىمە ئەسلى «قانۇن - تۈزۈم گېزىتى» نىڭ 2001-يىل 26-نويابىر سانىدا ئېلان قىلىنغان، «قىلىپە تونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل فېۋرال سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان بولۇپ، قىسمەن ئۆزلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلىنغان.

ئەگەر مىلوتىنوۋىچ «ئەجدىھانىڭ پۇشتى»بوپقالغان بولسا...

جۇڭگوغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مىلوتىنوۋىچ ئانچىكى بىر پەرەڭ تىرېنېر (چەتئەللىك تەربىيىچى) بولماستىن، ئۇ جۇڭگونىڭ پۇت توپچىلىرىنى بىر ئۆگدىن، بىر سولدىن، بىر ئالدىدىن، بىر ئارقىدىن بۇسۇپ ، رەقىبلىرىگە قارشى بىردە توققۇز نەتىجە بىلەن غەلىبە قىلىپ، دۇنيا بويىچە ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىكى دۇنياۋى لوڭقا مۇسابىقىسى مەيدانىغا يېتەكلەپ كىرىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ يېرىم ئەسىردىن بۇيانقى شېرىن ئارزۇسىنى مۇرادىغا يەتكۈزۈپ قويغان ئۇستازدۇر. شۇ غەلىبىلىك مۇسابىقىدا جۇڭگو پۇت توپچىلىرىنىڭ تولىمۇ كۈچلۈك رەقىبى بولغان كورىيە بىلەن ياپونىيە تەييارلىق مۇسابىقىغا قاتناشمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇسابىقىداشلار گورۇپپىلىرىنى ئايرىش جەھەتتە پايدىلىق ئامىللارغا ئېرىشىپ قالغان بولسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن، خەلقىمىز غالىب توپچىلىرىمىزغا بارىكاللا ئوقۇماي تۇرالمايدۇ.

توپ مەستانىلىرىمىز، ئادەتتىكى توپ خۇمارلىرىمىز، يېرىم-ياتا توپ خۇمارلىرىمىز ۋە ھەتتا پۇت توپى ئويۇنىغا ئاز-پاز ھەۋەس قىلىدىغان ئادەتتىكى ئادەملەر «كارامەت مىلوتىنوۋىچ» قا بارىكاللا توۋلاۋاتقان بىر ۋاقىتتا، مەن: ئەگەر مىلوتىنوۋىچ ئەجدىھانىڭ پۇشتى بوپقالغان بولسا (خەنزۇ خەلقىنىڭ ئادىتىدە ئۇلار ئۆزلىرىنى دۇنيادا تەڭدىشى يوق ئۇلۇق ئىلاھ - ئەجدىھانىڭ پۇشتى دەپ قارايدىغان رىۋايەت بارئىكەن. - تەرجىمان ئىزاھى) ئۇ ھالدا ئەھۋال قانداق بولاتتى؟ دەپ ئويلاپ قالدىم.

ئۇ ھالدا پەيدا بولىدىغان بىرىنچى ئەھۋال: ئەگەر مىلوتىنوۋىچ جۇڭگونىڭ چوڭ قۇرۇقلۇقىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بولسا، مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى چوڭ ئاخبارات ۋاستىلىرى ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنى داغدۇغا بىلەن تەشۋىق قىلغان بولاتتى؛ ئۇنىڭ ئۇزۇندىن بۇيان ئارقىدا سۆرۈلۈپ قالغان جۇڭگو پۇت توپچىلىقى ئۈچۈن غەم يەپ، ئۇنى جانلاندۇرۇشقا بەل باغلىغانلىقىنى تەپسىلىي تەسۋىرلىگەن بولاتتى؛ ئاندىن كېيىن ئالاقىدار تارماقلار ھەممە ئادەمنى ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى ئۆگىنىشكە چاقىرغان بولاتتى؛ يۇقىرى دەرىجىدىكى رەھبەرلەر ئۇنى ئارقا-ئارقىدىن ، قايتا-قايتا قوبۇل قىلىپ، ئۇنى رىغبەتلەندۈرگەن، ماختىغان بولاتتى، بۇ يىلقى ئۈلگىلىك ئادەملەرنى باھالاپ سايلاشتا ئۇنىڭغا ئورۇن تەگمەي قالمايتتى. يەنە تېخى بۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ، ئۆتمۈش يىللاردىكى ۋالىبولچى ئايال تىرېنېرغا ئوخشاش يۇقىرى مەنسەپ بېرىلىپ، دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىدا پاھ دېگۈدەك بىرەر يۇقىرى خىزمەتكە تەيىنلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

ئىككىنچى ئەھۋال: ئەگەر مىلوتىنوۋىچ تەيۋەنلىك ياكى شياڭگاڭلىق ۋەياكى ئاۋمېنلىق بوپقالغان بولسا، مەملىكەت ئىچىدىكى ئاخبارات ۋاستىلىرى ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى باشقا بىر نۇقتىدىن مەدھىيىلىشى، يەنە بۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ، ئۇنىڭ ۋەتەن بىرلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈش يولىدىكى كۆرسەتكەن ئەمەلىي تۆھپىلىرىگە يۈكسەك دەرىجىدە بارىكاللا ئېيتىشى تۇرغان گەپ. ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى نۇرغۇن قەلەم ساھىبلىرىنىڭ قېزىپ-قىدىرىپ تاپقان ماتېرىياللىرىدىن ھاسىل بولۇشى تەبىئىي. شۇ ماتېرىياللار كىتاب بولۇپ چىققاندىن كېيىن خەلقىمىزنىڭ مېڭىسىدە ۋەتەننىڭ پارچىلىنىپ كېتىش دەردىنى كۆپ تارتقان، بىزنىڭ بىرلىكسەپ سىياسىتىمىزدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن بىر ۋەتەنپەرۋەر زات نامايان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق

www.uyghurkitap.com

ۋەتەنپەرۋەر زاتنىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن بىۋاسىتە بايان قىلىپ بەرگەنلىرى بىزنىڭ سىياسەتلىرىمىزنىڭ تەيۋەن، شياڭگاڭ ۋە ئاۋمېندىكى قېرىنداشلىرىمىزغا قالتىس ياراپ كەتكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىشى مۇمكىن.

يەنە بىر خىل ئەھۋال: ئەگەر مىلوتىنوۋىچ خەنزۇ نەسلىدىن بولغان چەت ئەللىك بوپقالغان بولسا، مۇخبىرلارنىڭ مۇنداق يېزىشى چوقۇم: ئۆتمۈشتە ۋەتىنىمىز تولىمۇ ئاجىز - كەمبەغەل ئىدى، پاراكەندىچىلىك - يېغىلىق تۈگىمەيتتى. يەن - خۋاڭ ئەزەملىرىمىزنىڭ پۇشتى بولغان مىلو (مىلوتىنوۋىچنىڭ خەنزۇچە ئىسمى. - تەرجىمان ئىزاھى) غا غەرب جەمئىيىتىنىڭ تەڭ باراۋەرلىك ۋە ھۆرلۈك - ئەركىنلىك دېگەن بىر نىمىلەرنى قىلچىلىكمۇ تېتىماي كەتكەن؛ ئۇ ئانا ۋەتىنىنىڭ قۇدرەت تېپىشى خەنزۇ نەسلىدىن بولغان چەت ئەللىك ئادەملەرنىڭ نەزىرىدە نىمىلەردىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى تولۇق چۈشەنگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ جان-جەھلى بىلەن ماھارەت ئۆگىنىپ، ئاخىر ئانا يۇرتىغا خىزمەت يەتكۈزۈپ، بۈگۈنكى كۈندە جۇڭگو پۇت توپچىلىقىنىڭ دۇنياۋى قاتارغا قوشۇلۇپ، خەلقىمىزنىڭ يېرىم ئەسىردىن بۇيانقى شېرىن چۈشىنىڭ ئەمەلگە ئىشىشىغا ئىمكان يارىتىپ بەردى.

ماقالەمنى مۇشۇنداق يېزىپ كېلىۋېتىپ، كۆڭلۈمدە بىر مۇنچە نادامەت پەيدا بولدى: بىزنى غەلبىگە يېتەكلىگەن ئادەم قىلچە گەپ سىغمايدىغان سېرىق چاچ، كۆك كۆز پەرەڭ بوپقالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئىدىيولوگىيە ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىپ قويدى، ئىسىت!

لۈۋى ئىمزالىق بۇ مۇھاكىمە «فېلىيەتون ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2002-يىل فېۋرال سانىغا بېسىلغان.

بىلگىيە باش ۋەزىرى دىئانا بىلەن چۈشۈمدە قىلىشقان گەپلەر

- ۋاي - ۋۇي، سىز. . . ؟ باش ۋەزىر دىئانامۇ؟ سالام!

- ھە، سۇ ئەپەندى، سالام! ياخشىمۇ سىز! مېنى ئۇنداق باش ۋەزىر دەپ ئاتىماڭ. ئاللىقاچان ئىستىپا بەردىم، بىلگىيە باش ۋەزىرى ئەمەسمەن. . .

- نېمە؟ ئىستىپا بەردىڭىزما؟

- شۇنداق، ئىستىپا بەردىم. بىر-ئىككى كۈندىن بۇيانقى خەۋەرلەرگە دىققەت قىلمىغان ئوخشىمامسىز؟

- ياق، دىققەت قىلماپتىمەن. سەۋەبى نېمىكەن؟

- سەۋەبى «ئىروئىن»① ۋەقەسى. بىلگەنسىز؟

- «ئىروئىن» ۋەقەسىدىن خەۋىرىم بار. بىراق ئۇ ۋەقەنىڭ دۆلەتكە باش ۋەزىر بولغان ئادەم بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ ئېنىق ئېيتقاندا، سىزنىڭمۇ جاۋابكارلىقىڭىز بارمىكىنا؟

- ئەلۋەتتە جاۋابكارلىقىم بار. ئىستىپا سوراپ يازغان ئىلتىماسىمدا ئېنىق يازدىم. «ئىروئىن» ھادىسىسى ئەمدىلا باشلىنىۋاتقان چاغدا ئانچە دىققەت قىلماپتىمەن، شۇڭا كېيىن زەھەرلىنىش ۋەقەسى تۇغۇلۇپ مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچىدىمۇ، سىرتىدىمۇ ناھايىتى يامان تەسىر پەيدا بولدى. بىلگىيە خەلقى ئالدىدا خىجىلمەن، «ئىروئىن» نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان چەت ئەللىك دوستلار ئالدىدىمۇ خىجالەتمەن بولدۇم. مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلماپتىمەن. مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلمىدى دېگەن سۆز ۋەزىپىسىنى ئۆتىمىدى دېگەن سۆز؛ ۋەزىپىنى ئۆتىمىگەندىن كېيىن ئىستىپا بېرىش كېرەك-تە.

- بۇ ئادىللىق بولماپتۇ، باش ۋەزىر. . .

- مېنى يەنە باش ۋەزىر دەۋاتىسىزغۇ؟

- . . . ئەيىبكە بۇيرۇماڭ، مەن جۇڭگولۇقلارغا خاس ئادىتىمنى ئۆزگەرتەلمىدىم، كەچۈرۈڭ. دىئانا ئەپەندىم، بۇ ئىش ئادىللىق بولماپتۇ. مېنىڭ بىلىشىمچە، «ئىروئىن» نىڭ ئالامەتلىرى پەيدا بولغاندا بىلگىيە ھۆكۈمىتى ۋاقتىدا ئاگاھلاندۇرالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن جانابىڭىز ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ، بىۋاسىتە سورۇشتۇرۇپ، بىۋاسىتە يوليورۇق بېرىپ تۇرغانىكەنسىز. ئۆزىڭىزنىڭ ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەنلىكىڭىز ئاساسىي قاتلاملاردىكى ئالاقىدار ئەمەلدارلارنىڭمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشىگە تۈرتكە بولغانىكەن. بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى: ھەقىقىي تۇتۇش قىلىنىپ، «ئىروئىن» ۋەقەسىنىڭ بىۋاسىتە جاۋابكارلىرىغا «قانۇن بويىچە قاتتىق چارە» كۆرۈلۈپتۇ. . .

- بىراق ئۇ خىزمەتلەر كېچىكىپ ئىشلەندى، پۈتكۈل مەملىكەت بويىچە جامائەت پىكرى ھۆكۈمەتنى تەنقىد قىلماقتا، ھۆكۈمەت ئۆز جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالسۇن، دەۋاتىدۇ.

- سىلەرنىڭ ئاخبارات ۋاسىتىلىرىڭلارنىڭ نېمە قىلغىنى؟! چوڭ مەسىلە چىققان ۋاقىتتا رەھبەرلەرنىڭ «يۇقىرى دەرىجىدە ئەھمىيەت بەرگەن» لىكىنى مەدھىيىلەش كېرەك-تە! گېزىتخانا، تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنىڭ قارا چاپلاپ يۈرگىنى قانداق بولغىنى؟!

- بىزنىڭ ئاخبارات ۋاسىتىلىرىمىزنىڭ ئۆز مەسئۇلىيىتى بار، ئۇلار ھۆكۈمەتنى قويۇۋەتمەيدۇ، مەسئۇلىيىتىنى ئاخىرىغىچە تەگەيدۇ. شۇڭا مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى - سەھىيە مىنىستىرلىكىنىڭ، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى ئۆزلىكىدىن ئىستىپا بېرىشكە مەجبۇر بولدى! پۈتۈن ھۆكۈمەت ئىستىپا بەردى!

- بۇلار ئادەمنى چۆچۈتىدىغان گەپ ئىكەن، ھەيران بولۇۋاتىمەن. بۇ نېمىدېگەن يولسىزلىق؟ ئەل ئىچىدە ئادەتتىكى يېمەكلىكلەرنىڭ سۈپىتىدە پەيدا بولغان مەسىلە، راكنى پەيدا قىلىدىغان بەزىبىر ماددىلار ئارىلىشىپ قالغان ئانچىكى بىر مەسىلە ئىكەنغۇ؟ شۇنچىلىك ئىشلارغىمۇ مىنىستىر دەرىجىلىك چوڭ ئەمەلدارلار جاۋابكار بولىدىكىنا؟ پۈتكۈل ھۆكۈمەت خادىملىرى جاۋابكار بولىدىكىنا؟ سىلەرنىڭ خەلقىڭلار، ئاخبارات ۋاسىتىلىرىڭلار كەڭ قورساق ئەمەسكەن. ئەمەلدار دېگەن دۆلەتنىڭ

---

① ئىروئىن - يېمەك، ئىچمەككە ئارىلىشىپ قالسا ئادەمگە زىيان قىلىدىغان «نەرسە»لەرگە تەمسىل قىلىنغان ياسالما ئىسىم. - تەرجىماندىن

ھەممىدىن قىممەتلىك بايلىقى، قوغداش توغرا كەلسە ئاۋۋال ئەمەلدارلارنى قوغداش كېرەك، ئۇلار بۇنى چۈشەنمەمدىكىنا؟ ئەمەلدارلارنى مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلىسا، ئۇلارنىڭ ئېشىغا توپا چاچسا، بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ رىزقىغا زوڭ ئولتۇرسا توغرا بولامدۇ؟ بۇيەردە شۇنى ئالاھىدە ئېيتىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇكى، بۇنداق چارە يەنى يۇقىرىنىڭ يۇقىرىسىنىڭ يۇقىرىسىغا دۈگەپ چاتىدىغان ئۇسۇل خەلقنىڭ چىڭ ئىكەنلىكىنى، ھۆكۈمەتنىڭ بوشاڭ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

– ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ. يېزا ئىگىلىكى ۋەزىرى ھايۋاناتلارنى ئوبدان باشقۇرمىسا، سەھىيە ۋەزىرى «ئىروئىن» نى ئوزۇق - تۈلۈككە كىرىپ قېلىشتىن ساقلىمىسا، ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغان بولامدۇ؟

– شۇنداق بولغاندىمۇ سىزنىڭ باش ۋەزىرلىكىڭىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز-دە!

– يېزا ئىگىلىكى ۋەزىرىمۇ، سەھىيە ۋەزىرىمۇ مېنىڭ رەھبەرلىكىمگە قارايدۇ-دە. ئۇلارغا ئوبدان رەھبەرلىك قىلمىغانلىقىمۇ مېنىڭ جاۋابكارلىقىم. كلىنتون ئەپەندى: مەن ئامېرىكىلىقلارنىڭ چاكىرى، دەپتىكەنغۇ؟ مەنمۇ بلگىيىلىكلەرنىڭ چاكىرى. ياخشى چاكارلىق قىلمىغاچقا ئاخبارات ۋاستىلىرى ئەيىبلىدى، شۇڭا تەختتىن چۈشتۇم، بۇ قارارلىق ھۆكۈمەتمۇ تەختنى بوشاتتى.

– بۇنىڭدىن ساۋاق ئالسىڭىز بولىدىكەن!

– قانداق ساۋاق؟

– سىز دېموكراتىيەچىلەرنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپسىز. ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ رەھبەرلىكنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي تۇرۇپ رەھبەرلەرنى تەنقىد قىلىشى تولىمۇ غەلىتە ئىش ئىكەن. بىزنىڭ بۇ يەردە بىر مۇنچە رەھبەرلەرنىڭ ئۆز ئورنىنى مۇستەھكەملەش چارىلىرى بار. پىچاڭ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سېكرېتارى جاڭ كەيكى ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ نازارەت قىلىشى توغرىسىدا «ئۈتۈت جەھەتتە رۇخسەت يوق» قىلدى؛ خېنەن ئۆلكىسى مىياڭ ناھىيىسىنىڭ بىر مۇئاۋىن ھاكىمى مۇخبىرلارغا خىزمىتىدىن بوشىتىۋېتىش چارىسىنى قوللاندى. مۇخبىرلارنى تىزگىنلەپ قويغانلىقتىن كۆۋرۈك گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ 40 نەچچە ئادەمنى بېسىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى، بۇنىڭ ئۈچۈن ۋىلايەت، ئۆلكىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئەمەلدارلارنىڭ بىرىنچىمۇ جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلمىدى؛ قارامايدىكى ئوت ئاپىتىدە كۆيۈپ ئۆلگەن بالىلار، ئوقۇتقۇچىلار 300 دىن ئېشىپ كەتكەندى، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئۆلكە دەرىجىلىك، مىنىستىر دەرىجىلىك رەھبەرلەر ھازىرمۇ ئەمەلدارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ. دېمەك، سىلەرمۇ مۇخبىرلارنى باپلاش تەجرىبىسىنى ئۆگەنسەڭلار بولىدىكەن. بىراق سىلەر مۇخبىرلارنى يامان ئۆگىتىپ قويۇپسىلەر. ئاخبارات ۋاستەڭلار ھەرقاچان رەھبەرلەرنىڭ پېيىگە چۈشۈپ يۈرسە، رەھبەرلىك ئورنى قانداقمۇ مۇستەھكەم بولسۇن؟ ! ئەگەر سىز يەنە باش ۋەزىر بوپقالسىڭىز جامائەت پىكرىنى چوقۇم تىزگىنلىمىسىڭىز بولمىغۇدەك!

– سۇ ئەپەندى، بۇ گەپلىرىڭىزنى چۈشەنمىدىم.

– چۈشەنمىدىم؟ سىزنىڭ تەختتىن چۈشۈپ كېتىشىڭىزنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ. خەير، خوش!

سۇ جۇڭجى ئىمزالىق بۇ ساتىرا ئەسلى «بەدىئىي ھېكايىلەر» گېزىتىنىڭ 2001-يىل 3-دېكابىر سانىدا ئېلان قىلىنغان؛ «قىلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 2-سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان.

تەكشۈرۈشنامە

(مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ۋاڭ مىنجۇڭغا ۋاكالىتەن يېزىلدى).

«جۇڭگو ياشلىرى» گېزىتىنىڭ (2001-يىل 27-نويابىر سانىدا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلىپ چىقتى:

«رەھبەرلەرنىڭ پىكاپلىرىغا يول بوشىتىپ بېرىمەن دەپ، بىر قىز بالا سۇغا چۈشۈپ كېتىپ قازا قىلدى؛ قىز بالا 〈قۇتقۇزۇڭلار〉 دەپ نالە قىلىۋاتسا، رەھبەرلەر دەريا بويىدا قاراپ تۇردى. نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى ۋۇجۇڭ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ مىنجۇڭ خىزمەتتىن توختاپ ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە مەجبۇر بولدى.»

مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى خىزمەتتىن توختاپ ئۆزىنى تەكشۈرگەندە مەسىلىنى راستى بىلەن ئېيتىدۇ، قاتتىق پۇشايمان قىلىپ ئۆكۈنىدۇ، ئۆزىنى چوڭقۇر تەكشۈرىدۇ، ئەلۋەتتە. پېقىر قەلەم ئىگىسى ئىلگىرى رەھبەرلەرگە كاتىبلىق قىلغانىدىم، ھازىر بىرقانچە يىلنى بىكار ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولساممۇ، يەنىلا ئۆزۈمنى چاغلىماي، رەھبىرىمىز ۋاڭ مىنجۇڭغا بىر پارچە تەكشۈرۈشنامە يېزىپ بېرىشنى خالاپ قالدىم. مۇۋاپىق بولمىغان يەرلىرى بولسا، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى جانابلىرىنىڭ تۈزىتىش توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى بېرىشىنى ئۆتۈنىمەن، تەكشۈرۈشنامىنى چوقۇم تېخىمۇ قىل سىغمايدىغان قىلىپ تۈزىتىمەن.

– قەلەم تەۋرەتكۈچى: زىلڭ يۈەن

تەكشۈرۈشۈم

1. ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشى:

ئاساسىي قاتلاملارغا بېرىپ يېزىلاردىكى ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشلىرىنى كۆرۈپ كېلىش قىزغىنلىقى بىلەن بۇ يىل 31-ئۆكتەبىر چۈشتىن كېيىن ، بەش ناھىيە (شەھەر) نىڭ يېزا ئىگىلىكىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل باشلىقلىرىنى - مۇئاۋىن ھاكىم، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى، يېزا ئىگىلىكى ئىدارىسىنىڭ، سۇ ئىنشائاتى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرىنى باشلاپ، توققۇز پىكاپ بىلەن يولغا چىقتىم. جۇڭنىن ناھىيىسى شىنپۇ يېزىسى چىشىن ئۆستىڭىنىڭ خۇاڭخۇەن كۆۋرۈكى ئۈستىدە كېتىۋاتقاندا ئالدىمىزدىن ۋېلىسىپىتلىك بىر قىز بالا چىقىپ كەلدى. پىكاپلىرىمىز يېقىنلاپ بارغىچە ئۇ بالا ۋېلىسىپىتى بىلەنلا كۆۋرۈكتىن چۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن سۇ بورۇقتۇم قىلىپ ئېقىتىپ ماڭدى. بىز ماشىنىلىرىمىزنى دەرھال توختىتىپ، كادىرلارنى قىزنى قۇتقۇزۇشقا تەشكىللىدۇق. لېكىن ئۆستەڭنىڭ قاشلىرى ھەم تىك، ھەم غىلىتاڭ بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتراپىمىزدىن بالىنى سۇزۇۋېلىشقا يارىغۇدەك قورال-سايمان تېپىلمىغاچقا، بالىنى قۇتقۇزۇۋالمىدۇق، لېكىن «110» غا ۋاقتىدا خەۋەرمۇ قىلدۇق.

2. مېنىڭ چۈشەنچەم:

بۇ بالا-قازانىڭ تۇغۇلغىنىغا ناھايىتى ئىچىم سىيرىلدى، يۈرىكىم سىقىلدى، ھەسرەتلەندىم. جان ھەممىدىن قەدىرلىك. 13 ياشلىق ئوقۇغۇچى قىز ۋاڭ پىڭنىڭ جېنىدىن ئايرىلغانلىقىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىمەن. بۇ كېلىشمەسلىكتىن مۇنداق چوڭقۇر چۈشەنچە ھاسىل قىلدىم:

ۋاڭ پىڭنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدە باش تارتقىلى بولمايدىغان جاۋابكارلىقىم بار. ئەگەر مەن خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈپ كۆرۈمەن دەپ يېزىغا بارمىغان بولسام، 30 نەچچە ئادەمنى باشلاپ توققۇز پىكاپ بىلەن كۈۋرۈكتىن ئۆتمىگەن بولسام، شۇنداق پاجىئە تۇغۇلمىغان بولاتتى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭغا بىۋاستە ئەمەس، ۋاستىلىك جاۋابكارمەن. چۈنكى ئۇ قىزنى بىزنىڭ پىكاپلىرىمىز سوقۇۋەتكىنى يوق، مېنىڭ پىكاپىممۇ سوقۇۋەتمىدى؛ مېنىڭ پىكاپىم قەستەن سوقۇۋەتكەن تەقدىردىمۇ چاتاق مەندە ئەمەس، شوپۇردا بولىدۇ. شۇڭا ۋاڭ پىڭنىڭ ئۆلۈشىدە مېنىڭ ۋاستىنىڭ ئۈستىگە ۋاستىلىق جاۋابكارلىقىم بار، لېكىن بۇنداق جاۋابكارلىقتىن باش تارتمايمەن.

2. بىز قۇتقۇزۇشقا كۆچىيەلمىدۇق، بىزدە جان پىدالىق بىلەن قۇتقۇزىدىغان باتۇرلۇق كەم بوپتۇ. بىز 30 نەچچە كادىردىن بىرىمىزنىڭمۇ قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سۇغا سەكرەپ چۈشمىگەنلىكىمىز راست. لېكىن شۇ چاغدا «كىم سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ قۇتقۇزسا، شۇنىڭغا 500 يۈەن بېرىلىدۇ» دەپ ۋارقىرىدۇق، ئەپسۇسكى خەلق ئىچىدىن بىر ئادەممۇ ھە-ھۇ دېمىدى. چىشىن ئۆستىڭىنى باشقۇرۇش ئورنىغا يانفون بىلەن خەۋەر قىلىپ، ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى دەرھال توختىتىپ تۇرۇڭلار» دەپ يولیورۇقمۇ بەردۇق. شۇ چاغدا ئۆزەمنىڭ باش بولۇپ سۇغا سەكرەپ چۈشمىگەنلىكىمگە ناھايىتى پۇشايمان قىلىمەن. مەندە جان پىدالىق بىلەن ئادەم قۇتقۇزىدىغان باتۇرلۇق ھەقىقەتەن كەم ئىكەن. بىراق ئوبيېكتىپلىق بىلەن ئېيتسام، مەن سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيمەن، باشقىلارنى قۇتقۇزىمەن دەپ سۇغا سەكرىگەن تەقدىردە ئۆزۈممۇ غەرق بوپكېتىشىم مۇمكىن. ئىككى ئادەم ئۆلگەندىن كۆرە بىر ئادەم ئۆلسە زىيان ئاز بولىدۇ-دە. بەزىلەر: شۇ چاغدا قۇتقۇزۇش ئىشىنى زادىلا تەشكىللىمىدى، دەپتۇ. بۇ پۈتۈنلەي بوھتان. مەن ئىلگىرى شۇ ناھىيىدە ئىشلىگەن چاغدا بىرمۇنچە ئادەمنى رەنجىتىپ قويغانىكەنمەن، ئەمما ئىچىدە بىرەر چاتاق ئىش چىقسىلا بوھتان يۇندىلىرىنى رەھبەرلەرگە چاچىدىغان بولىۋاپتۇ. بۇمۇ بىرخىل ناچار كەيپىيات.

3. ئوبيېكتىپ شەرت-شارائىتنىڭ ناچارلىقىمۇ ۋاڭ پىڭنىڭ ئۆلۈشىگە زامىن بولغان مۇھىم سەۋەب ئىكەن. ئەگەر كۆۋرۈك كەڭرەك بولسا، ۋادەكلىرى بولسا، ۋاڭ پىڭنىڭ ئۆزى ھودۇقۇپ قالمىغان بولسا ئۇنداق پاجىئە تۇغۇلمىغان بولاتتى.

3. مېنىڭ ئۈمىدىم:

يۇقىرىدىن ماڭا چارە كۆرۈشتىن ئاۋۋال تۆۋەندىكى ئامىللارنى تولۇق نەزەردە تۇتۇشنى ئۈمىد قىلىمەن:

1. پارتىيە-ھۆكۈمەت ئىنتىزاملىرى بويىچە ھازىر ئىجرا قىلىنىۋاتقان چارە كۆرۈش نىزاملىرىنى نەزەردە تۇتۇشنى ئۈمىد قىلىمەن، مېنىڭكىگە ئوخشاش سەۋەنلىكلەرگە چارە كۆرۈدىغان بەلگىلىمە يوق.

2. شۇنىسى نەزەردە تۇتۇلسىكەن: مەن بولسام خەلق سايلىغان شەھەر باشلىقى، خەلقنىڭ رايىغا ياققانلىقىم ئۈچۈن شەھەرگە مۇئاۋىن باشلىق قىلىپ قويۇلغانىمەن.

3. بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ مەندىن باشقا يەنە 30 نەچچە رەھبىرىي كادىرغا چېتىلىدىغانلىقىمۇ نەزەرگە ئېلىنسىكەن. «قانۇن كۆپچىلىكنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ» دەيدىغان ئۇدۇم نەزەردە تۇتۇلمىغان تەقدىردىمۇ كادىرلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى ئاسراش كېرەك-تە.

4. ئاممىنىڭ ئەخلاق-پەزىلەت سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇشنى ئۈمىد قىلىمەن، ئامما ئىچىدىن بىرەر ئادەممۇ قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سۇغا سەكرىگىنى يوق.

5. شۇمۇ ئويلىشىپ كۆرۈلسە: كۆرۈلگەن چارە مۇۋاپىق بولمىسا بىزنىڭ ۋۇجۇڭ شەھىرىمىزنىڭ يۈزىگە-كوللېكتىپ ئوبرازىغا، كوللېكتىپ مەنپەئىتىگە ياخشى بولمايدۇ.

6. يەنىمۇ مۇھىم ئىش شۇكى، خاتا جامائەت پىكرىگە بۇرۇندىن يېتىلىتىپ قويۇلمىسىكەن. ھازىر ئاخبارات ۋاستىلىرى، ئىنتېرنېت تورلىرى يوقىلاڭ داۋراڭلارنى قىلىۋاتىدۇ. ھەتتا بەزىلەر «تۈزۈم جەھەتتىن ئوپېراتسىيە قىلغاندىلا ئاندىن مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ، گەپ شۇ يەردىكى، بۇنداق ئەمەلدارلارنى خەلق مەنسەپتىن چۈشۈرۈۋېتەلەيدۇ» دەيدىغان بىمەنە گەپلەرنى تارقىتىپتۇ. بۇنداق مەسئۇلىيەتسىز گەپلەرنى رەھبەرلىك چوقۇم ئېنىق ئايرىشى كېرەك!

گەپنىڭ قىسقىسى، تەشكىلنىڭ ماڭا چارە كۆرۈشتە ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەپ، ھەم ئېغىر، ھەم قاتتىق ۋە دەل مۇۋاپىق چارە كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇندىن كېيىن چوڭقۇر ساۋاق ئېلىپ، ئەيىبلىرىمنى خىزمەت بىلەن يۇيىمەن، ئىدىيە ۋە ئەخلاق-پەزىلەت سەۋىيەمنى ئۆستۈرۈپ، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىق ئورنۇمدا تېخىمۇ تىرىشىپ ئىشلەيمەن، جان-دىلىم بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەيمەن، پۈتكۈل شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە جەمئىيىتىنىڭ ئالغا بېسىشى ئۈچۈن تېخىمۇ چوڭ ھەسسە قوشىمەن!

ئۆزىنى تەكشۈرگۈچى: ۋۇجۇڭ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ مىڭجۇڭ

زىلڭ يۈەن ئىمزالىق بۇ ساتىرا ئەسلى «ياشلار دەۋرى» گېزىتىنىڭ 2001-يىل 2-دېكابىر سانىدا ئېلان قىلىنغان؛ «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل فېۋرال سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان.

قەدىرلىك ئېگىلىش

سۆزلەپ كەلسەك بۇندىن توپتوغرا 30 يىل ئىلگىرى شۇنداق بىر ئىش بوپتىكەن: 1970-يىل 25-يانۋار قېلىن قاردىن كېيىن شەرقىي ياۋروپادا ناھايىتى قاتتىق سوغۇق بولغان بىر كۈنى، غەربىي گېرمانىيىنىڭ سابىق باش مىنىستىرى بىلانت قەھرىتان سوغۇققا قارىماي ۋارشاۋادىكى يەھۇدىيلەر

زاراتگاھلىقىغا ئېرىپتۇ. يەھۇدىيلەرنىڭ قەبرىسى ئالدىغا گۈلچەمبىرەك قويۇپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ سۈكۈتتە تۇرغان چېغىدا بىردىنلا تىزىنى پۈكۈپ ئولتۇرۇپ، 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا ناتسىستلار تەرىپىدىن بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن يەھۇدىيلەرگە ئېچىنىشلىق تەزىيە بىلدۈرۈپتۇ. بىلانت ئەنە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن 1971-يىلى نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتىغا نائىل بولغانىكەن.

كېيىن ئۇ مەشھۇر مۇخبىر فاراجىغا سۆزلەپ بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

«مەن گېرمانىيىدىن خېلى بۇرۇنلا چىقىپ كەتكەن (ئۇ 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا چەت ئەلدە يۈرۈپ، فاشىزمغا قارشى كۈرەشلەرگە قاتناشقان). شۇنداق بولسىمۇ ھىتلېرنىڭ تەختكە چىقىپ فاشىستلىق قىلغانلىقىغا مېنىڭمۇ جاۋابكارلىقىم بار، دەپ ئويلايمەن. شۇ كۈنى سەھەردە ئورنۇمدىن تۇرغاندا، مېڭەمدە غەلىتە بىر ھېسسىيات پەيدا بوپقالدى، قەبرىگە گۈلچەمبىرەك قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالسام بولمايدىكەن، دەپ ئويلىنىپ قالدىم. قانداق بىر ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولساممۇ، خىيالىمدا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بېرىدىغاندەك تۇيغۇ پەيدا بولدى. گۈلچەمبىرەك قويۇپ بولغاندىن كېيىن، تىزلىنىپ ئېگىلمىسەم بولمايدىكەن، دېگەن بىر بېشارەت ئايان بولدى، قارىغاندا (ئويلىمىغان ئىش) دېگەن گەپ شۇ بولسا كېرەك.»

شۇ خەۋەرنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، بۇلتۇر دۇنيادىكى ئاخبارات ۋاستىلىرىدا ئارقىمۇ ئارقا ۋاقىپلاندۇرۇلغان مۇنداق بىر ئىش كۆز ئالدىمغا كەلدى: 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا فرانسىيىدىكى بىدان ھۆكۈمىتىگە كۈچەپ خىزمەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئومۇمىي تۇتقۇن قىلىش يارلىقى تارقىتىلغان بىر فاشىستنىڭ ئاۋستىرالىيىگە قېچىپ بېرىۋالغانلىقىغا 50 يىل بولغانىكەن، ئۇ بۇلتۇر قولغا چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ گېزىتكە بېسىلغان سۈرىتىگە قارىسام، چاچلىرى تامامەن ئاقىرىپ، قېرىپلا كېتىپتۇ.

بۇنىڭدىن يەنە ئامېرىكىدا پرېزىدېنت بولغان ۋىلسون توغرىسىدىكى بىر ھېكايە خىيالىمغا كەچتى: ئۇنىڭ كاتىپى ئۇنىڭغا ياشىنىپ قالغان بىر مەھبۇسنى تۈرمىدىن تەربىيە خانىغا يۆتكەشكە رۇخسەت قىلىش توغرىسىدىكى ئالاھىدە كەچۈرۈمنامىغا قول قويۇشنى تەكلىپ قىلغانىكەن، پرېزىدېنت ئۇنىڭغا: «بولمايدۇ، ئادالەت ئۆزجايىدا جايىز بولمىقى شەرت؛ ئامېرىكىغا لىللا-ئادىل ھۆكۈمەت كېرەك» دەپ، ئالاھىدە كەچۈرۈمنامىغا «رۇخسەت قىلىنمايدۇ» دەپ يازغانىكەن.

شەرق بىلەن غەربنىڭ كۆزقاراشلىرى ھەقىقەتەن بىر-بىرىگە ئوخشىمىسا كېرەك. ئىنسانىيەتنى بالايىئاپەتكە قالدۇرغان ئوخشاش ئىشلار ھەققىدە غەربىي گېرمانىيىنىڭ باش مىنىستىرى خەلقى ئالەم ئالدىدا تىز پۈكۈپ ئېگىلگەن؛ ياپونىيىنىڭ باش ۋەزىرلىرى بولسا كۆپىنچە ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش پوزىتسىيىسىدە بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن لى سىفى ناملىق بىر شائىر مۇنداق يازغانىكەن:

بىلانت ۋارشاۋادا –
تىز پۈكۈپ ئېگىلدى،
شۇندىن پۈتكۈل دۇنيا –
ئاجايىپ بىر پەرقنى كۆردى:
ئېگىلگىنى تىز پۈكۈپ –
گېرمانىيىنىڭ باش مىنىستىرى.
يۈكسەكتۇر ئۇ غادىيىپ تۇرغان
ياپونىيە باش ۋەزىرىدىن ھامانى.

بىز ئۆتمۈشتە ياپونلارنىڭ باش ۋەزىرلىرىنى توۋۋا قىلمايۋاتىدۇ، دەپ ئەيىبلەپ كەلدۇق. ئەمەلىيەتتە بىز ئۆزىمىزمۇ ئۇلاردىن ھېچقانچە قېلىشمايمىز. ئۆكتىچىلارغا قارشى تۇرغاندا مەملىكەت بويىچە بىراقلا 500 قانچە مىڭ ئادەمنى ئۆكتىچى قىلىپ قويدۇق، ئۇلارنىڭ تولىسى قولىدىن ئىش كېلىدىغان قابىلىيەتلىك، ئوت يۈرەك ياشلار ئىدى. ئۇلار 20 نەچچە يىلدىن كېيىن ئاقلانغان بولسىمۇ، لېكىن بىرەر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزرە ئېيتقىنىنى ئاڭلىغان كىشى يوق. شۇڭا 20 نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن يەنە بەزى ئادەملەر جاڭ شيەنلياڭدەك (جياڭ شيەنلياڭ – جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى، 1936-يىلى نەنجىڭدە تۇغۇلغان. ئۇ، 1957-يىلى «بوران ناخشىسى» ناملىق بىر داستانى سەۋەبلىك خاتا «ئۆكتىچى» قىلىنىپ 20 يىلدىن ئارتۇق ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلگەن. 1979-يىلى ئاقلىنىپ يېڭىۋاشتىن يېزىقچىلىقنى باشلىغان. ھازىر ئۇ نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ۋە يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. – ئۇيغۇرچە نەشر مۇھەررىرى ئىزاھى) شۇنداق يازغۇچىنىڭ «ئۆكتىچى» قىلىنىپ قالغانلىقىنى شەخسىي جىنايى تارىخى، دەپ قاراپ يەكلەپتۇ.

ئەھۋال مۇنداق: جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1999-يىلى بېيجىڭ كۆرگەزمە سارىيىدا مۇۋەپپەقىيەتلەر كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى. شۇ چاغدا جاڭ شيەنلياڭنىڭ سۈرىتى كۆرگەزمىگە قويۇلغانىكەن. ئۆزىمۇ يازغۇچىلىق قىلىدىغان بىر ئادەم نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ رەھبىرىگە خەت يېزىپ: «جاڭ شيەنلياڭنىڭ مەشھۇر ئۆكتىچى – ئەكسىيەتچى يازغۇچى ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان تۇرسا، شۇنداق ئادەمنى نىڭشيانىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىشلىرىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى قاتارىدا تەسۋىرلەپ، جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پايتەختتە ئۆتكۈزۈلىدىغان كۆرگەزمىدە مىليونلىغان ئېكسكۇرسىيىچىلەرنىڭ ئالدىغا قويغىنى قانداق گەپ؟» دەپتۇ. ئەگەر جاڭ شيەنلياڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان ماقالىسىدا ئېغىزغا ئالمىغان بولسا، بىز بۇ ئەھۋالنى ئانچىكى بىر جۆيلىمە-چۆچەك بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالغىلى تاس-تاماس قالاركەنمىز.

خەلقىمىز تۇغما ئۇنتۇغاقمۇ ياكى تولىمۇ ئالدىراش بولغاچقا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۆتمۈش تارىخقا نەزەر سېلىشقا چولىسى تەگمەمدۇ، بۇنى بىلمەيمەن، ئۆتمۈشتە شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەتلەر يۈز بەرگەن بولسىمۇ بىر نەچچە يىل ئۆتە - ئۆتمەيلا ئۇنتۇپ كەتتۇق. ھازىر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تىلغا ئېلىنىپ قالسا، ئۇنى سېغىنىدىغان ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس؛ بىرمۇنچە ياشلار بولسا ئۇنداق ئىشلارنىڭ راست بولۇپ ئۆتكەنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ، ئۇنى بىر چاقچاق پاراڭ ئىكەن دەپ قارايدۇ. بىزنىڭ ئۆتمۈش تارىخ ھەققىدىكى پوزىتسىيىلىرىمىز ئەنە شۇنداق بولسا، ياپونلارنى قايسى يۈزىمىز بىلەن تەنقىد قىلىۋېرىمىز؟

www.uyghurkitap.com

ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى شۇ مىللەتنىڭ ئۆز تارىخىغا تۇتقان پوزىتسىيىسىدىن بىلىۋالغىلى بولىدۇ. نۇرغۇن ئىشلاردا بىرخىل مۇقەررەرلىك بولىدۇ. غەربلىكلەر بىجاندىل ئۆكۈنۈپ تۇۋا قىلغاچقا ناتسىستلارنى ھازىرغىچە كەچۈرمەيۋاتىدۇ؛ شەرقلىقلەر ھەرقانداق ئىشقا ئەستايىدىللىق قىلمىغاچقا، بەزىلىرى خاتالىق ئۈستىگە خاتالىشىپ كېتىۋاتىدۇ ھەتتا جىنايەت ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ ۋە يەنە تېخى ھۇزۇرلىنىپ يۈرۈۋاتىدۇ، باشقىلارغا تەربىيە بېرىۋاتىدۇ، باشقىلارنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەۋاتىدۇ؛ دۈشمەنلىرىنى جاجىسىنى بېرىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئەيىبلەشكىمۇ جۈرئەت قىلىدىغان ئادەم چىقمايۋاتىدۇ. شۇ ئادەملەر كەلگۈسىدە بىزنى يەنە جىنايى پاتقاققا ئىتتىرمەيدۇ دەپ ئېيتالمايمىز.

مۇشۇنداق ئەھۋالغا مۇناسىۋەتلەشتۈرۈپ ئېيتقاندا، بىرمۇنچە ئۇلۇغ - مۇقەددەس نەرسىلەر بەزى ئادەملەرنىڭ نەزىرىدە ئويۇنچۇققا ئوخشاش بىرنەرسە بوپقېلىۋاتىدۇ. ھەق گەپنى قىلساق، قانۇن ناھايىتى مۇقەددەس. لېكىن شۇ مۇقەددەس قانۇن بەزى ئادەملەرنىڭ قولىدا رېزىنكا تاسمىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. جىنايەت قىلغان بەزى ئادەملەر مۇناسىۋەت يوللىرىنى تاپسىلا جازانى تۈرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدىغان بوپقالدى. يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش جىنايەت قىلغان گۇناكار (يولى بولمىسا) تۈرمىدە بىرقانچە يىل قاملىپ يېتىشى مۇمكىن. ھەتتا بەزىلەر گۇناھى ھېسابىغا پۇل تۆلەپ قۇتۇلۇۋاتىدۇ، تۈرمىدە بىرنەچچە كۈن ياتار-ياتمايلا ئازغىنە پۇل تۆلەپ جازانى يېنىكلىتىدىغان بوپقالدى. مۇشۇنداق ئەھۋالدا پۇقرا قانۇنغا قانداقمۇ ئىشىنەلىسۇن؟! قانۇنغا ئىشەنچ قالمىغان يەردە نېمىگە ئىشەنسۇن؟

بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى چيەن لىچۈن ئەپەندىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەسىرىگە «ئۇنتۇشنى رەت قىلايلى» دەپ سەرلەۋھە قويغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئاخىر چۈشىنىپ قالدىم.

لىيۇشىڭيۇ ئىمزالىق بۇ ساتىرا «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2001-يىل 23-نويابىر سانىغا بېسىلغان.

خەلقىمىز نەدىمۇ ئۇنتۇپ قالسۇن؟

«بىز ئۆتمۈشتە ياپونلارنىڭ ۋەزىرلىرىنى تۇۋا قىلمايۋاتىدۇ، دەپ ئەيىبلەپ كەلدۇق، ئەمەلىيەتتە بىز ئۆزىمىزمۇ ئۇلاردىن ھېچقانچە قېلىشمايمىز. ئوڭچىلارغا قارشى كۆرەشتە مەملىكەت بويىچە 500 قانچە مىڭ ئادەمنى ئوڭچى قىلىپ قويدۇق، ئۇلارنىڭ تولىسى قولىدىن ئىش كېلىدىغان قابىلىيەتلىك، ئوت يۈرەك ياشلار ئىدى. ئۇلار 20 نەچچە يىلدىن كېيىن ئاقلانغان بولسىمۇ، لېكىن بىرەر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزرە ئېيتقىنىنى ئاڭلىغان كىشى يوق.» (2001-يىل 23-نويابىردىكى «فېلىيەتون گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «قەدىرلىك ئېگىلىش» سەرلەۋھىلىك ساتىراغا قاراڭ).

لىيۇ شىڭيۇ ئەپەندىنىڭ بۇ چوڭقۇر مەنىلىك، لىللا گەپلىرى قۇلاققا ناھايىتى ياقىدۇ، بولۇپمۇ ماڭا بەك ياقتى.

لېكىن لىيۇ ئەپەندىنىڭ ئاق-قارىنى ئايرىماي، «خەلقىمىز» گە «شۇنچە بالايىئاپەتلەر يۈز بەرگەن بولسىمۇ، بىرنەچچە يىل ئۆتە-ئۆتمەيلا ئۇنتۇپ كەتتۇق» دېگەن گەپ «خەلقىمىز» ئىچىدىكى «بەزى ئادەم» لەرگە قارىتىلغان بولسا، ھەرھالدا بۇ گەپكە ماقۇل؛ لېكىن بارلىق «خەلقىمىز» گە قارىتىلغان بولسا ھەرگىز پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش، ئوڭ ئاغمىچىلىققا قارشى تۇرۇش، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، مەدەنىيەت ئىنقىلابى دېگەنگە ئوخشاش ھەرىكەتلەر پەيدا قىلغان «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەتلەر» ھېلىھەم ھازىرمۇ ھايات ياشاپ تۇرغان دەردمەنلەرنىڭ يۈرىكىگە «ئۇنتۇپ» كەتكۈسىز دەرىجىدە چوڭ ئورناپ كېتىپلا قالماستىن «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» ئىچىدىن ساق-سالامەت ئۆتۈپ كەلگەن ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭمۇ ئەس - يادىدىن كەتمىگەن بولۇشى مۇمكىن، ئۇلار قانداقمۇ «ئۇنتۇپ» قالسۇن؟ مەن ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، شۇ قان-زەرداپ ھەمدى كېلىپ تۇرۇدىغان قاباھەت كۈنلەر ئېسىمگە كەپقالسا ئۆزۈمنى بېسىۋالالماي، ئەتراپىمدىكى ئادەملەرگە سۆزلەپ بېرىمەن؛ قوشنا - قولۇملىرىنىڭمۇ گاھىدا شۇنداق پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ قالىمەن. بۇنداق پاراڭلار كوچا-كويلاردا، ھويلا-ئاراملاردا ئۆز ئارا بولىدۇ، خالاس. ئەگەر بىز ئادەتتىكى پۇقرا نۇقتىسىدىن قارايدىغان بولساق، كىممۇ «خەلقىمىز» ئۆتمۈشتىكى شۇنچە كۆپ، «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرنى «ئۇنتۇپ كەتتى» دېيەلەيدۇ؟

لېكىن «خەلقىمىز» ئىچىدە «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرنى «خەلقىمىز» نىڭ ھەممىسىنىڭ تېزلىك بىلەن تامامەن ئۇنتۇپ كېتىشىنى تەقەززالىق بىلەن ئارزۇ قىلىدىغان «بەزى ئادەملەر» مۇ يوق ئەمەس، ئۇلارغا قانچىكى تېز، قانچىكى پاك-پاكىز ئۇنتۇلسا شۇنچە ياخشى. ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق روھىي ھالەتتە بولۇشىنىڭ سەۋەبلىرى شۇكى، بىرىنچىدىن، ئۇلاردا بىلانتقا ئوخشاش قەدىرلىك ئېگىلىش خىيالى يوق؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلار «خەلقىمىز» مۇبادا «ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ» تارىخقا «نەزەر سېلىپ قالسا» ئۆتمۈشتە «بەزى ئادەملەرنىڭ خاتالىق ئۈستىگە خاتالىق ھەتتا جىنايەت ئۆتكۈزگەن» لىكى ئەينەن پاكىتلىرى بىلەن دوگىيىپ كۆرۈنۈپ قالىدۇ، ئۇنداق بولغاندا ئۆتمۈشتىكى «بەزى ئادەم» لەرنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتى يوقىلىدۇ، ئۆزۈمنىڭمۇ يۈزۈم تۆكۈلىدۇ، دەپ قورقىدۇ. دېمەك، ئۆتمۈشتىكى «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرنى باشقىلارنىڭ تېزرەك «ئۇنتۇپ» كېتىشىنى ئارزۇ قىلىدىغان «بەزى ئادەم» لەرنىڭ ئۆزى ئەمەلىيەتتە ئۆتمۈشتىكى «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرنى «ئۇنتۇپ» كەتمىگەن.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە لىيۇ ئەپەندى: «خەلقىمىز» ئۆتمۈشتە يۈز بەرگەن شۇنداق كۆپ، «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەتلەرنى» «ئۇنتۇپ» كېتەلمىگەنىكەن، ئەمىسە ئاخبارات ۋاسىتىلىرىدا نېمىشقا «خەلقىمىز» نىڭ «ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ نەزەر سالغان» لىقىغا دائىر گەپ-سۆز، يازمىلارنى كۆرمەيمىز؟ دەپ سوئال قويار. راست شۇنداق، بۇ پاكىت. لېكىن «خەلقىمىز» نى «ئۇنۇتقاق» بوپكەتتى

دەپ مۇشۇنداق ئەھۋال بىلەن ئىسپاتلاش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. ھەقىقەتتە «خەلقىمىز» ئىچىدە ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتىكى «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرگە «نەزەر» سېلىپ يازغان يازمىلىرىنى ئاخبارات ۋاستىلىرىدا ئېلان قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئادەم ئازمۇ؟

دېمەك «خەلقىمىز» نىڭ ئۆتمۈشتىكى «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەت» لەرگە «نەزەر» سالالىشى ئۈچۈن، شۇ ھەقتىكى گەپ-سۆز ۋە مۇلاھىزىلەرنى كوچا-كويدىن، ھويلا-ئارامدىن، ئۆزئارا پاراڭدىن ئاخبارات ۋاستىلىرىغا يۆتكەش ئۈچۈن ھەل قىلغۇچ ئامىل شۇكى، ئاخبارات ۋاستىلىرى «خەلقىمىز» نى «شۇنچە ئېغىر بالايىئاپەتلەر» گە «ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ تۇرۇپ نەزەر سالىدۇ» غان كەڭتاشا سورۇن بىلەن تەمىنلىشى لازىم. خەلقىمىزنىڭ «ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ تۇرۇپ نەزەر سالىدۇ» غان جايىمۇ بولسۇن، «ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ نەزەر سېلىش» نىڭ ئاقىۋىتىدىنمۇ قورقمايدىغان ئىمكانىيەتكە ئىگە بولسۇن.

يۇچىڭيۇ ئىمزالىق بۇ مۇلاھىزە «فېلىيەتون گېزىتى» نىڭ 2002-يىل 4-يانۋار سانىغا بېسىلغان.

نېمىشقا ھەرقاچان شۇنداق خىيال پەيدا بولىدۇ؟

ھازىرقى كۈندە ئەگەر، دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى جانلاندۇرۇشقا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارغا مەبلەغ سالماقچى، دەيدىغان كەپلەر ئوتتۇرىغا چىقىسىلا كىشىلەرنىڭ ئاۋۋال ئويلايدىغىنى قۇرۇلۇشنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى خىيانەتچىلىك، چىرىكلىك، ياخشاق قۇرۇلۇش بوپقالىدى. مەسىلەن، غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە گۈللەندۇرۇش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندا، كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا قويۇلغىنى يەنە قانچىلىك خىيانەتچى ئەمەلدار چىقار؟ دېگەن سوئال ئىدى.

بۇنداق خىيال ئەل ئىچىدىن، شەخسلەردىن چىققان بولسا بىھۇدە گەپ بوپتۇ دېيىش كېرەك؛ لېكىن بۇنداق پەرەزنىڭ دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلارنىڭ ئۆلكە-شەھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ رەسمىي يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى سەل قارايدىغان كىچىك مەسىلە ئەمەس.

«گېزىت-ژۇرناللاردىن تەرمىلەر» گېزىتىنىڭ 13-سېنتەبىر سانىدا باش بەتكە كۆچۈرۈپ بېرىلگەن، ئەسلى «ئىتتىپاق» گېزىتىنىڭ 4-سېنتەبىر سانىغا بېسىلغان بىر خەۋەرگە قارىغاندا، 2008-يىلدىكى ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ياخشى ئۆتكۈزۈش مەقسىتىدە گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بېيجىڭ شەھەرلىك كومىتېتى يېقىندا سىجىل ئۈچ كۈن سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، 2008-يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلغان. ئويلاپ بېقىڭلارچۇ، يىغىن قاتناشقۇچىلىرى ھەممىدىن ئاۋۋال قانداق مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقاندۇ؟ ئوتتۇرىغا قويۇلغىنى تەنھەرىكەت مەيدانلىرىنى قۇرۇش مەسىلىسى ئەمەس، مۇھىت ئاسراش، قاتناش مەسىلىسىمۇ ئەمەس، يېغىننى ئېچىش-يېپىش مۇراسىملىرى مەسىلىسىمۇ ھەم ئەمەس، بېيجىڭلىقلارنىڭ ساھىبخانلىقنى قانداق ئوبدان قىلىش مەسىلىسى تېخىمۇ ئەمەس، بەلكى «ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى تۈگىگەندىن كېيىن يەنە بىرتۇركۇم خىيانەتچى، مىتە چىقىپ قالمىغىدى، بىر تۈركۈم پاخپاق قۇرۇلۇش پەيدا بوپقالمىغىدى» دەيدىغان ئەندىشە ئىكەن. شۇ خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، «بۇ قېتىمقى ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىغا 180 مىليارد يۈەن سەرپ قىلىنىدىكەن، يەنى سەنشيا بوغۇزىغا كەتكەن پۇلدىن سەل كەم پۇل كېتىدىكەن. پاھ، بۇ قالتىس لوق گۆش-تە!» ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى 1896-يىلى گرېتسىيىنىڭ ئافىنا شەھىرىدە تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەندىن بۇيان ھازىرغىچە 100 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. تۆت يىلدا بىر نۆۋەتتىن بولۇپ ئون نەچچە شەھەردە ئۆتكۈزۈلدى. لېكىن قايسىبىر شەھەردە شۇ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تەييارلىقلىرى كۆرۈلىۋاتقاندا بىرىنچى بولۇپ خىيالىغا كەچكەن مەسىلە «ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى تۈگىگەندىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم خىيانەتچى، مىتە چىقىپ قالمىغىدى، بىر تۈركۈم پاخپاق قۇرۇلۇش پەيدا بوپقالمىغىدى» دەيدىغان ئەندىشە بولىدىكەنتاڭ؟! ھېچقايسى شەھەردە ئالدى بىلەن شۇنداق «ئەندىشە» پەيدا بولمىغان بولسا، بىز بۇيەردە ئالدى بىلەن شۇنداق «ئەندىشە» دە بولۇۋاتىمىز. مۇشۇ «ئەندىشە» ئۈچۈن گىنىس دۇنيا رېكورتى تەلەپ قىلىشىمىز كېرەكمۇ-قانداق؟ شۇنىسى سەمىگىزدە بولسۇنكى، بىز شۇنداق رېكورتنى تەلەپ قىلىشقا ئاشقىمىز-دە! لېكىن شۇنداق رېكورت شان-شەرەپمۇ ياكى پاجىئەمۇ، بۇنىسى نامەلۇم.

لېكىن چاتاق «يەنە» قانچىلىك خىيانەتچى، قانچىلىك مىتە، قانچىلىك پاخپاق قۇرۇلۇش چىقىدىغانلىقىدا ئەمەس، چاتاق جان بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان چوڭ مەسىلىگە بېرىپ تاقىشىدىغانلىقىدا. جان بىلەن مۇناسىۋەتلىك دېگەندە يالغۇز جۇڭگولۇقلارنىڭلا جېنى بىلەن ئەمەس، نۇرغۇن چەت ئەللىكلەرنىڭ جېنى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولۇشى چوقۇم. ئۆتمۈشتە جان ئۈچۈن تۆلەنگەن تۆلەملەرنى ئالساق، چەت ئەللىكلەرنىڭ جېنى جۇڭگولۇقلارنىڭ جېنىغا قارىغاندا قىممەت توختاپ كەلمەكتە. قۇرۇلۇش ئۆرۈلۈپ چۈشكەندىن كېيىن خىيانەتچىنى ئاتقان، مىتىلەرنى يوقاتقان، پاخپاق قۇرۇلۇشلارنىڭ ئەخلەتلىرىنى تازىلىۋەتكەن تەقدىردىمۇ ئۆلگەن-يارىلانغان ئادەملەرنى ئورنىغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ، بولىدىغان ئىش بولۇپ بولدى-دە!

شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى بېيجىڭ شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ «يۇزتىمىزگە قارا سۈرتىۋاتىدۇ» دەيدىغان بوھتانلاردىن قورقماي، شۇم گەپنى باشتا قىلىشقا باتۇرلۇق قىلغانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇيمەن. ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى دىتى بار ئىكەن دەپ تەرىپلەشكىلا ئەمەس، يۈرىكى بار ئىكەن دەپ تەرىپلەشكىمۇ ئەرزىيدۇ.

بىراق شۇنداق دەپ تۇرۇقلۇق يەنە شۇ شەھەرلىك كومىتېتنىڭ ھېلىقى «ئەندىشە» سىنىڭ

www.uyghurkitap.com

توغرىسىغا كەپىلىشىدىن يەنى راستقا ئايلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. بۇ گېپىمگە ئىشەنمىسىڭىز، مەرھەمەت، ساناپ كۆرۈڭ، ھېسابلاپ بېقىڭ؛ بەزى ئاڭ-چۈشەنچىسى، مەنسەپ دەرىجىسى شۇ قەدەر يۇقىرى ئەمەلدارلارقايسى پۇلغا، قانداق پۇلغا خىيانەت قىلماي ئاياپ قويىدى؟ قانداق پاخپاق قۇرۇلۇشلارنى سىپلىشتىن ئاياندى؟ سەنشىيا توسمىسى قۇرۇشقا ئاجرىتىلغان پۇلنى دەسلەپتە قول ئۇزاتقىلى بولمايدىغان «يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى» دېيىشكەنىدى؛ ھەرقايسى جايلارغا كەمبەغەللەرنى يۆلەشكە ئاجرىتىپ بېرىلگەن پۇللار، چاڭجياڭ دەرياسىدىكى كەلكۈن ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇشقا ئاجرىتىلغان پۇل - ماللار، جان بېقىش ئۈچۈن ئاجرىتىلغان پېنسىيە پۇللىرى... مۇشۇنداق پۇل - مالغا خىيانەت قىلغانلار بۇندىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى كاللىسىدىن ئايرىلاتتى، ھەتتا نەسلى - ۋەسلىدىن ئايرىلاتتى. ھازىرقى كۈندە شۇنداق پۇل - مال «مىنا كۆمۈلگەن يەر» دەپ ئاگاھلاندۇرۇلۇۋاتسىمۇ بەزى ئەمەلدارلار يەنە ئوخشاشلا «قەدەم بېسىپ»، ئوخشاشلا خىيانەت قىلىدىكەن. ئۇلارنى «ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ»غان «باتۇر - نوچى» دېسەك مۇبالىغە بولمايدىكەن. قىسقىسى، ھازىرقى خىيانەتچى ئەمەلدارلارنىڭ خىيالىدا خىيانەت قىلغىلى بولمايدىغان پۇل، تۇتۇش قىلغىلى بولمايدىغان پاخپاق قۇرۇلۇش يوق ئىكەن؛ ئۇلار ھەقىقەتەن «خىيانەت بىلەن يۈرىكى يوغىناپ كەتكەن»، «يۈرەكلىك خىيانەت قىلىدىغان » بوپقالغان.

شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت بىرەر ئىش ئۈچۈن مەبلەغ سالسا، خىراجەت قىلماقچى بولسا، كىشىلەرنىڭ ئاۋۋال ئويلايدىغىنى يەنە قانچىلىك خىيانەتچى - قانچىلىك مىتە، قانچىلىك پاخپاق قۇرۇلۇش چىقار دېگەن مەسىلە بوپقالدى، بۇنىڭ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق.

گوشۇرۇڭ ئىزالىق بۇ ماقالە ئەسلى «جىنەن ۋاقىت گېزىتى»نىڭ 2001-يىل 13-ئۆكتەبىر سانىدا ئېلان قىلىنغان، «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل يانۋار سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان نۇسخىسىدىن ئۆزلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلىنغان.

ھېكايەت ۋە يۇمۇرلار

بۆرىلەر ئۆزگىرىپ كەتتى؟

خەنزۇ تىلىدىكى «فېلىيەتون گېزىتى»نىڭ 1999-يىل 19-يانۋار سانىدا يازغۇچى يەن لىسەن مۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

«يېقىندا بىر ۋەزىپە بىلەن شىمال تەرەپكە بارغىنىمدا، يېزا دېھقانلىرى ئىچىدە مۇنداق بىر كۈلكىلىك گەپ تارقىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلىدىم:

باشقا بىر يۇرتتىن تۇغقان يوقلاپ كەلگەن بىر ئادەم شۇ يەردىكى دېھقانلاردىن سوراپتۇ:

- بۇيەردە ئىلگىرى قوي كۆپ بولىدىغان، ھازىر ئازىيىپ كەتكەندەك تۇرامدۇ نېمە؟

- دېھقان دەپتۇ:

- بۆرە يەپ كەتتى.

- ئۇنداق بولسا بۆرە كۆرۈنمەيدىغۇ؟

- بۆرىلەرنىڭ ھەممىسى كادىرغا ئۆزگۈرۈپ كەتتى!

...

ئويلاپ قارىسام، بۇ گەپلەر ھەقىقەتەن مەنىلىك گەپ ئىكەن. ئىدارە-ئورگان كۆپىيىپ - كېڭىيىپ كەتكەن؛ ئايلىقچى كادىر كۈندىن-كۈنگە كۆپەيگەن. شۇنچە كۆپ كادىرنى تەمىنلەش ئۈچۈن ئالۋاڭ-ياساقنى كۆپەيتىۋەتكەندە ئەھۋالنىڭ خۇددى بۆرىگە ئوخشاش بوپقېلىشى مۇقەررەر. شۇنچە كۆپ يۈكنى پۇقرا قانداقمۇ كۆتىرەلىسۇن؟!»

«بۆرىلەر كادىرغا ئۆزگىرىپ كەتتى» دېگەن گەپنىڭ ئۆزى «خەلقنىڭ غەزەپ-نەپرىتى كۆچىيىپ كەتكەن» لىكىنى چۈشەندۈرۈدىغان كىنايە ئەمەسمۇ؟

- توختى باقى ئارتىشى

مەلۇم بىر كەنتتە بىرنەچچە يۈز مو تېرىلغۇ يەرنى گەپ-سۆزسىز ئىگىلىۋېلىشقانىكەن، شۇ كەنتتىكى دېھقانلارنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ جېدەل چىقىرىپتۇ. يۇقىرىغا دات ئېيتقانىكەن، بىرنەچچە ئايغىچە ئۈچۈرى بولماپتۇ. كەنتتىكى دېھقانلارنىڭ جېدىلىنى باستۇرۇش ئۈچۈن «خىزمەت ئىشلەش» كە يۇقىرىدىن ئەۋەتىلگەن كادىرلارمۇ ھېچبىر نەتىجە چىقىرالماي قايتىپ كېتىپتۇ.

- گومىنداڭنىڭ سەككىز مىليون ئەسكىرى با شۇنداق زور قوشۇنلىرىنى مەغلۇب قىلدۇقۇ، جېدەل چىقارغان بىرنەچچە مۇتتەھەمدىن قورقۇپ ئولتۇرغاز بارمۇ؟ - دەپتۇ يېزا بازىرىنىڭ باشلىقى چىچاڭلاپ تۇرۇپ.

كېيىن شۇ باشلىق ئۆزى يېتەكچىلىك قىلىپ، جېدەلگە باشلامچىلىق قىلغان كەنت ئاھالىلىرىنىڭ بەزىسىنى كەنت كادىرى قىلىپ تولغىلاپتۇ؛ بەزىسىنى ئۆز لايىقىدا خىزمەتكە قويۇپتۇ. قاتتىقراق جېدەل قىلىپ تۇرىۋالغان بىرنەچچىسىنى «جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى بۇزدى» دېگەن نام بىلەن گۇندىخانىغا سولاپتۇ، جېدەلنى ئەنە شۇنداق تىنجىتىپتۇ.

- توختى باقى ئارتىشى

ياخشىلىقنىڭ ئۆلچىمى

«فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 1-سانىغا قارىسام، ئاپتور جاڭ چى «ياخشى كادىرنىڭ ئۆلچىمى» توغرىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن بىر مۇزاكىرە يىغىنىدا ھەرساھە ۋەكىللىرىنىڭ «ياخشى كادىرنىڭ ئۆلچىمى» توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرىنى مۇنداق ئىخچام خاتىرىلەپتۇ:

ئىنتىزام تەكشۈرۈش سېكرېتارى: پارا بەرمىگەن، پارا ئالمىغان كادىرنى ياخشى كادىر دەيمىز.

ئىشچىلار ۋەكىلى: كۆپ ئادەمنى ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇۋەتمىسە، شۇنى ياخشى كادىر دەيمىز.

دېھقانلار ۋەكىلى: كادىرنىڭ ياخشىسى بىز

بازار باشلىقى ۋە پاراكەندىچىلىك

ئاپتور گېبىن چىڭفىڭ «فېلىيەتون گېزىتى»نىڭ 2001-يىل 16-ئۆكتەبىر سانىغا بېسىلغان ماقالىسىدا مۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

دېھقانلارنى بىردەم ئۇنى تېرىيسەن، بۇنى باقىسەن دەپ، يەنە بىردەمدە بۇنى تېرىمايسەن، ئۇنى باقمايسەن دەپ زورلۇق قىلمايدۇ.

ئوقۇتقۇچىلار ۋەكىلى: بىزنىڭ مائاشىمىزنى نىسى قالدۇرمايدىغىنى ياخشى كادىر.

پىكاپ شوپۇرى: قوشلاپ دەم ئالىدىغان كۈنلەردىمۇ بىزنىڭ بىرەركۈن دەم ئېلىشىمىزغا يول قويسا شۇ ياخشى...

ئاياللار ۋەكىلى: دائىم تامىقنى ئۆيگە قايتىپ كېلىپ يېسە، ئۆيدە قونسا...

توختى باقى ئارتىشى

تەرمە تەرجىمىلەر خاتىرىسىدىن:

دېھقان بولغانىڭ خاسىيتى

بىرىنچىدىن، ئىش ئۈستىدە زەخىملىنىپ قېلىش ئەندىشىسى بولمايدۇ. قايسىبىر دېھقان ئىش ئۈستىدە يارىلىنىپ قېلىش سەۋەبى بىلەن نەپەقە ئاپتۇ؟ نەيەقە ئالغاننى كەم كۆرۈپتۇ؟ دېمەك، دېھقانلارنىڭ ئىش-كۈشى ناھايىتى بىخەتەر بولىدىكەن.

ئىككىنچىدىن، ھاۋا تەڭشىگۈچتىن كېسەل تەگدۈرۈۋېلىش ئەندىشىسى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئومۇمەن دالىدا - ئاپتاپتا ئىشلەيدۇ.

ئۈچىنچى، دېھقانلاردا ئۆزلىرىگە تەرەپدار تويلاپ، گۇرۇھ ئۇيۇشتۇرۇپ قورساق ئۇرۇشى قىلىدىغان، بىر-بىرىنى غاجىلايدىغان ئىش بولمايدۇ؛ باشقىلار ھوقۇقۇمغا، ئورنۇمغا قەست قىلارمىكى، تارتىۋالارمىكى دەيدىغان ئەندىشە بولمايدۇ.

تۆتىنچى، ئىنتىزام تەكشۈرگۈچىلەر تەكشۈرۈپ كەپقالارمىكى دەيدىغان غەم-ئەندىشە بولمايدۇ.

بەشىنچى، دېھقانلاردا مەخسۇس «شەنبىلىك» دەيدىغان گەپ بولمايدۇ، ئۇلاردا دۈشەنبە كۈنلىرىمۇ بىكار بولۇپ قالىدىغان، زېرىكىپ ئىچى پۇشىدىغان ئەھۋال كەم بولىدۇ.

توختى باقى ئارتىشى تەرجىمىسى

قانداق «ئومۇمىيلىق»نى قوغدايمىزكىن؟

دوستۇم ماڭا ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى ئەدلىيە چىرىكلىكىنى پاش قىلىدىغان بىر پارچە ماقالە يېزىپ گېزىتخانىغا ئەۋەتىپ بەرگەنلىكىنى، بىراق گېزىتخانا: ماقالىنىڭ خىلىلا جېنى بولۇپ، ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا ئېلان قىلىنسا ھېچقانداق گەپ كەتمەيدىغانلىقىنى، ئەمما ھازىر «سەزگۈر مەزگىل» بوپقالغاچقا، «ئومۇمىيلىقنىڭ مۇھىملىقى» نى كۆزدە تۇتۇپ، ماقالىنى يەنىلا ئېلان قىلماي تۇرغان تۈزۈك دەپ قاراپ قالدۇرۇپ قويغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ، «دەرد» نى تۆكۈپلا كەتتى.

بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقان ئاتالمىش «سەزگۈر مەزگىل» شۇ جايدا ئېچىلماقچى بولغان «ئىككى يىغىن» مەزگىلىنى كۆرسىتىدۇ. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە سىياسىي كېڭەشنىڭ ھەريىلى چاقىرىلغان «ئىككى يىغىن» دا ئەدلىيە چىرىكلىكى ۋەكىللەر ئەڭ دىققەت قىلىدىغان قىزىق نۇقتا بولۇپ، بەزى ۋەكىللەر ئەدلىيىدىكى چىرىكلىك مەسىلىلىرىنى ھەر يىلى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، ئەمما تۈپتىن ھەل بولمىغاچقا، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن ئانچە رازى بولماي كەلدى. شۇڭا، ئىككى مەھكىمىنىڭ «خىزمەت دوكلاتى» نى ماقۇللىغاندا قارشى بېلەت تاشلانغانلىقتىن ياكى بېلەت تاشلاش ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىلگەنلىكتىن، «ئىككى مەھكىمە» نىڭ دوكلاتى بەزىدە ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭلا ماقۇللىقىدىن ئۆتۈپ، خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىرى خىجىللىقتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ، يەردىن ئۈستۈن قارىيالماي قالدى. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئاتالمىش «ئومۇمىيلىق» سوت ۋە تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى تەڭقىستلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، «ئىككى مەھكىمە» نىڭ «خىزمەت دوكلاتى» نى ئۇڭۇشلۇق ھالدا ماقۇللاشتىن ئىبارەت «ئومۇمىيلىق» نى كۆرسىتىدۇ.

دوكلات ماقۇللۇقتىن ئۆتسە، يەنە كېلىپ مۇبادا ئوڭۇشلۇق ئۆتسە، بۇلتۇرقى خىزمەتلەردىن ۋەكىللەرنىڭ رازى بولغانلىقىنى چۈشەندۇرىدۇ. مۇبادا دوكلاتنى ۋەكىللەر ماقۇللىمىسا، بىر ئامالىلارنى قىلىپ يۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئەمما ئۇ ئاۋارىچىلىقى بار ئىش. خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىمەي تۇرۇپ، بۇرۇنقىغا سېلىشتۇرغاندا ئانداق ئالغا باستۇقەي، مۇنداق ئىلگىرىلەپ كەتتۇقەي دېگىلى بولمايدۇ. بېشىدىكى مەنسەپ كۇلاسىنىمۇ داۋاملىق كىيەلەش - كىيەلمەسلىكىگە بىرنېمە دېمەك تەس. شۇڭا، «ئىككى مەھكىمە» نىڭ «خىزمەت دوكلاتى» نىڭ ماقۇللىنىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش دەرىجىسى مەلۇم شەخس ياكى مەلۇم كىشىلەرنىڭ ئىستىقبالى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. بۇ مەنىدىن ئۇلارنىڭ ئۇنى «ئومۇمىيلىق» قاتارىدا تۇتۇۋېلىشىنىڭ ھېچقانداق ھەيران قالغۇچىلىكى يوق. كۆپ قىسىم ۋەكىللەر قانۇن ساھەسىدىن كەلمىگەن، ئۇلارنىڭ ئەدلىيەچىرىكلىكىگە قارىتا ھاسىل بولغان تونۇشى رېئاللىقنى تۇرمۇشتا كۆرگەن. ئاڭلىغانلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپ قىسمى ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن كەلگەن. «ئىككى يىغىن» دىن بۇرۇن ياكى «ئىككى يىغىن» مەزگىلىدىن ئىبارەت بۇ «سەزگۈر مەزگىل» دە ئەشۇنداق «غىدىقلايدىغان» ماقالىلارنى ئازراق ئېلان قىلسا ياكى قەتئىي ئېلان قىلمىسا، ۋەكىللەرنىڭ ئەدلىيە چىرىكلىكى ھەققىدىكى تۇيغۇسىنىڭ كۈچىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ ھەم ئۇلارنىڭ پىكرىمۇ بىرلا نۇقتىغا مەركەزلىشىپ قالمايدۇ. بۇ، شەك-شۈبھىسىزكى چوڭ ئومۇمىيلىققا پايدىلىق. مانا بۇ بىر كۆڭۈلدىكىدەك ھېساب-كىتابتۇر! ھەتتا مەن

بەزى ساھەلەرنىڭ ئۆزئارا يەڭ سودىسى قىلىشىپ، «سەزگۈر مەزگىل» دە قارشى تەرەپنىڭ «كەمچىلىكى» نى پاش قىلماسلىقنى كېلىشكەنلىكىنىمۇ ئاڭلىدىم.

پېقىر «سەزگۈرمەزگىل» دە ئەدلىيەدىكى چىرىكلىك مەسىلىلىرىنى ھەدېگەندەيىغىپ-يۆگەپ، ئۇلاپ خەۋەر قىلىپ دىققەتنى مەركەزلەشتۈرۈش (مېنىڭچە، بۇنداق قىلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئوخشايدۇ شۇ تاپتا) نى تەشەببۇس قىلماقچى ئەمەسمەن. پېقىرنىڭمۇ ئەدلىيەدىكى چىرىكلىك ئۇچۇرلىرىنى پېچەتلەيدىغان تاقاقنى ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويغۇسى ھەم يوق. ئۇلارمۇ بۇيرۇققا ئاساسەن ئىش قىلىدۇ. پېقىرنىڭ ئەندىشە قىلىدىغىنى، ئاتالمىش «ئومۇمىيلىق» نى قوغدايمەن دەپ مۇشۇنداق «تاقاق» نى سېلىۋەرسە، دىققەتنى تارتىشقا تېگىشلىك بولغان ئەدلىيەدىكى چىرىكلىك مەسىلىلىرى نەزەردىن يىراقتا قېلىپ، يوشۇرۇپ قويۇۋېرىلسە، ۋاقتىدا ئەھمىيەت بېرىشكە ۋە ھەل قىلىشقا مۇمكىن بولمايلا قالماستىن، ئەڭ ئاخىرىدا زىيان تارتىدىغىنى يەنىلا پۇقرا بولىدۇ.

ئويلىنىپ باقايلى، نېمە ئۈچۈن يىلدا ئېچىلىدىغان «ئىككى يىغىن» دا ئەدلىيەدىكى چىرىكلىك ۋەكىللەر ئەڭ دىققەت قىلىدىغان دىققەت مەركىزى بوپقالىدۇ؟ چۈنكى بۇ مەسىلە پۇقرالارنىڭ جانجان مەنپەئەتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، يەنە كېلىپ پۇقرالار ئۇنىڭ زىيىنىغا ئەڭ ئېغىر ئۇچرىغان. بۇ، بىزنىڭ شۇنچە زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپمۇ تۈپ خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشكە ئېرىشەلمىگەنلىكىمىزنى، خەلقنى رازى قىلىشتىن تولىمۇ يىراقتا ئىكەنلىكىمىزنى چۈشەندۈرىدۇ. يەنە شۇنى ئويلاپ باقساق يامان بولماس: خەلق قۇرۇلتىيى يىغىنىدا ۋەكىللەر كىمگە ۋەكىللىك قىلىپ يىغىن ئاچىدۇ؟ ئەلۋەتتە، خەلققە ۋەكىللىك قىلىدۇ-دە. شۇڭا خەلق قانچىكى كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان، نارازىلىق ساداسى قانچىكى كۈچلۈك بولۇۋاتقان ئىشلارنى، ئالاقىدار تارماقلار نۇقتىلىق ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان مەسىلىلەرنى يىغىندا شۇنچە مۇھاكىمە قىلىش لازىم ئىدى. بەزى سەزگۈر، قول تۇتۇدىغان مەسىلىلەرنى باستۇرۇپ قويۇپ، نەدىكى بىر ئەھمىيىتى يوق ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلىدىغان ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنى ئاچقاندىن ئاچمىغان تۈزۈك.

«سەزگۈر مەزگىل» قانداقتۇر «ئومۇمىيلىق» نى قوغداشقا ئېھتىياجلىق بولسا، ئۇنداقتا ۋەكىللەرگە ئۇچۇرلارنى تولۇق ئىگىلەتكەن ئاساستا، خەلق ئۇلارغا بەرگەن ھوقۇقنى تولۇقى بىلەن جارى قىلدۇرۇش لازىم. ئۇچۇرلارنى پېچەتلەش ئۇسۇلى بىلەن بىراۋلارنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىنى قوغداشقا ئۇرۇنىدىغان بۇنداق «ئومۇمىيلىق» ئەكسىچە يول تۇتقانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، خالاس.

ئەلۋەتتە، ۋەكىللەر ئەدلىيەدىكى چىرىكلىك مەسىلىلىرىنى بىر كۈندىلا ھەل قىلىشنى ئۈمىد قىلىپ تۇرۇۋالمايدۇ. بۇ كۈرەشنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىكلىكى ۋە مۇشكۈللۈكىگە قارىتا ئۇلاردا يېتەرلىك تونۇش بار. شۇڭا، ئۇلار ئەدلىيەدە يا ئۇنداق، يا مۇنداق چىرىكلىكلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ئەشۇ چىرىكلىكلەرنى تۈگىتىش ئۈچۈن ھەرخىل تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەچكە، ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىدكە ئىشەنچ باغلاپ، دەردىگە يېتىپ، رازى بولغانلىق بېلىتىنى تاشلاپ كەلدى. ۋەھالەنكى، ئاتالمىش «ئومۇمىيلىق» نى دەپ مەسىلىلەرگە چاپان يېپىشتىن، زىددىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشتىن ئۇلار قانداق ئۈمىدنى كۆرىدىكىن؟ مۇشۇ نۇقتىدىن ۋەكىللەرنىڭ ئۇلاردىن رازى بولماسلىقىغا ئاساسى بار. خەلقنىڭمۇ ئۇلاردىن رازى بولماسلىقىغا ئاساسى بار، ئەلۋەتتە.

لى شيۈمېڭنىڭ بۇ مۇلاھىزىسى «جەنۇب كۈزنىكى» ژۇرنىلىنىڭ 2001-يىل 4-سانىغا بېسىلغان. **ئۆمەرجان ھەسەن** تەرجىمىسى

پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ سەككىز تۈرلۈك ئالاھىدىلىكى

گەرچە پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى، ھوقۇقىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، قىزىقىشى ۋە مىجەز-خاراكتېرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، ئەمما نەپسانىيەتچىلىكى تۈپەيلى، ئۇلاردا ئورغۇنلىغان ئورتاقلىقلار شەكىللەنگەن بولۇپ، جۇجيەندانىڭ «مۇپەتتىش كۈندىلىك گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان ماقالىسىدا جۇڭگودىكى پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ سەككىز تۈرلۈك ئالاھىدىلىكى تۆۋەندىكىدەك خۇلاسىلانغان:

1. پارىخور ئەمەلدارلار نىقابلىنىشقا ماھىر كېلىدۇ. ماقالىدا كۆرسىتىلىشىچە، نىقابلىنىش ئاساسلىقى مۇنداق تۆت تۈرلۈك بولىدىكەن: 1. «ئۆز-ئۆزىنى ئۈلگە قىلىپ كۆرسىتىش ئۇسۇلى». شەندۇڭ ئۆلكىسى تەيئەن شەھەرلىك پارتكومنىڭ سابىق سېكرېتارى خۇجيەنشۇ ئادەتتە ئەمەلدارلارنىڭ پاك-دىيانەتلىك بولۇشى توغرىسىدا توختىماي سۆزلەيدىغان بولۇپ، چوڭ-كىچىك بىرنەچچە يىغىنلاردىمۇ «پۇل» دېگەن بۇ نەرسە توغرىسىدا كۆپ قېتىم تەھلىل يۈرگۈزگەنىدى. ئەمما ئۇ ئۆزى بىر چوڭ پارىخور بولۇپ چىقتى. 2. «شان-شۆھرەتكە ئېرىشىۋېلىش ئۇسۇلى». خېبەن ئۆلكىسى لىڭباۋ شەھەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى ۋېي جيەنشى بەش مىليون يۈەندىن كۆپرەك پۇلغا خىيانەت قىلغان ۋە پارا ئالغان. ئۇ، ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ئېرىشىش بىلەن بىرگە يەنە نام-شۆھرەتنىڭمۇ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ، ئىدارە نامىدىن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، ئۆزى يازغان، ئۆزىنى گەۋدىلەندۈرگەن دراما «ئادىل ئىدارە باشلىقى» نى قول ئاستىدىكىلەرنى ئويناشقا ئۇيۇشتۇرۇپ ھەمدە بىر تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللەپ، ھەرقايسى جايلارغا بېرىپ قويۇپ، تەشۋىق قىلىپ، بۇ ئارقىلىق ساختا شان-شۆھرەتكە ئېرىشمەكچى بولغان. 3. «ئۆزىنى نىقابلاش ئۇسۇلى». جياڭسۇ ئۆلكىسى دەنتۇ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە ناھىيىلىك قاتناش ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى بيەن جيەنجۇڭ ئادەتتە ھاراق ئىچمەيدىغان، تاماكا چەكمەيدىغان بولۇپ،

سوۋۇپ قالغان بىرنەچچە ھورنان ۋە بىر ئىستاكان داغ چاي بىلەنلا غىزالىناتتى. بىرەر قۇر تۇزۇكرەك كىيىممۇ يوق ئىدى. ئەمما دەل مۇشۇ «جاپاكەش، ئاددىي-ساددا» ئىدارە باشلىقى ئىككى مىليون يۈەندىن كۆپرەك پارا ئالغان. 4. «ھەرخىل شەرەپلىكناملار بىلەن نىقابلىنىش ئۇسۇلى». يېقىنقى يىللاردىن بېرى تالاي چىرىك ئۇنسۇر «سۇ كەلگۈچە توغان سېلىش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ھەرخىل چارە-ئاماللار بىلەن تۈرلۈك سىياسىي دەسمايىلەرنى، مەسىلەن، «ئەمگەك نەمۇنىچىسى»، «مۇنەۋۋەر كارخانىچى»، «خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى» قاتارلىق ناملارنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، باشقىلارغا «تېگىدىن قىزىللاشقان» دېگەن تەسىرنى قالدۇرغان.

2. پارىخور ئەمەلدارلار شەھۋانىيلىققا ئامراق كېلىدۇ. ماقالىدا كۆرسىتىلىشىچە، قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسى مال-مۈلۈك ۋە شەھۋانىيلىققا ئامراق كېلىدىكەن. شەھۋانىيلىقنىڭ ئېزىقتۇرۇشى بەزى ھاللاردا پۇلنىڭ ئېزىقتۇرۇشىدىنمۇ يامان بولۇپ، ئىرادىسى ئەسلىدىن ئاجىز بولغان پارىخور ئەمەلدارلار ساھىبجامالار ئالدىدا ئۆزىنىڭ قىلتاققا دەسسەۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، كۆزىنى يۇمۇپلا ئاشۇ تۇزاققا سەكرەيدۇ.

3. پارىخور ئەمەلدارلار ئۈچ نەرسىدىن قورقىدۇ. بىرى، ئايالىدىن قورقىدۇ. ئايالى ئۇلار بىلەن كېچە-كۈندۈز دېگۈدەك بىللە بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ئىچ سىرىنى بىلگەچكە، ئۇلار ھەرقانچە ھاماقەتلىك قىلسىمۇ ئايالىدىن ھەرگىز يۈز ئۆرۈمەيدۇ. ئىككىنچىدىن، ئوغرىدىن قورقىدۇ. نەنجىڭدىكى مەلۇم رايوندىكى مەلۇم بىر ئىشخانىنىڭ سابىق مۇدىرى ۋۇشۇ ئومۇمنىڭ پۇلىدىن 200 مىڭ يۈەننى سوقۇۋالغان. ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاقتۇرغاندا يەنە كېلىش مەنبەسى ئېنىق بولمىغان بىر مىليون 600 مىڭ يۈەن پۇل چىققان. ئۇ، بۇ پۇللارنى سوقۇۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ھەم ئوغرىنىڭ ئوغرىلاپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ كۆن بويى خاتىرجەم ئۇخلىيالمىغان. ئۇ، ئوغرىنىڭ پۇللارنى ئوغرىلاپ كېتىشىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن، ئون مىڭ يۈەننى ئۆيىنىڭ كۆزگە چېلىقىدىغان يېرىگە قويۇپ قويۇپ، ئوغرى كىرىپ قالسىمۇ، مۇشۇ پۇللارنى ئېلىپ خۇشال بوپكېتىپ، ھېلىقى نۇرغۇن پۇللىرىمنى بىلەلمەي قالار، دەپ ئويلىغان. ئۈچىنچىدىن، ئاشنىسىدىن قورقىدۇ. پارىخور ئەمەلدارلار بىلەن ئاشنىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۇچۇقىنى ئېيتقاندا، بىرخىل سودا مۇناسىۋىتى بولۇپ، ئۆزئارا بېرىش-كېلىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ ئاشنىسىمۇ ئۇلارنىڭ كوكۇلىسىدىن تۇتۇۋالىدۇ. يەنە بەزى پارىخور ئەمەلدارلار ئاشنىسىنىڭ كۈندىلىك خاتىرە يېزىشىدىن تېخىمۇ قورقىدۇ. چۈنكى كۈندىلىك خاتىرىگە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى باشقىلارغا ئاشكارىلاشقا بولمايدىغان تۈرلۈك «ھەمكارلىق» لار ۋە «سودا» لار خاتىرىلەنگەن بولغاچقا، ناۋادا ئاشكارىلىنىپ قالسا، جىنايەت پاكىتى بوپقالىدىغان بولۇپ، پۈتۈنلەي ۋەيران بوپكېتىدۇ.

4. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ ئۆمرىنىڭ قىسقا بولۇشىدا ئادەتتە مۇنداق ئۈچ تۈرلۈك سەۋەب بار. بىرى، قانۇن تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. مەسىلەن، خۇ چاڭچىڭ (جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. — ئۇيغۇرچە نەشر مۇھەررىرىدىن ئىزاھ) غا ئوخشاش. ئىككىنچىدىن، جىنايى قىلمىشى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن، ئەمەلدارلىقتىن جىنايەتچىگە ئايلىنىپ قېلىشتەك بۇ قىسمەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي، دەرد ئىچىگە ئۆتۈپ كېتىپ جېنىدىن جۇدا بولىدۇ. ئۈچىنچىدىن، پارىخور ئەمەلدارلار غايەت زور ئەلەمگە چىدىيالماي ياكى باشقىلارنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. مەسىلەن، ۋاڭ باۋسېن (بېيجىڭ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. — ئۇيغۇرچە نەشر مۇھەررىرىدىن ئىزاھ) غا ئوخشاش.

5. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسى خۇراپاتلىققا ئىشىنىدۇ. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ خۇراپاتلىققا ئىشىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، ئۇلارنىڭ ئۆز «كۆڭلىدىكى ئىش» ىنى باشقىلارغا دېيەلمىگەنلىكىدە ياكى دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىغانلىقىدا. ئۇلارنىڭ دېلوسى تېخى ئاشكارىلانمىغان ۋاقىتتا، بىرەرسى مېنى بىلىپ قالغانمىدۇ، دەپ ئويلاپ دەككە-دۈككىدە يۈرۈپ، باشقىلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، گۇمانسىراپ يۈرىدۇ. چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش شامىلى كۆتۈرۈلۈپ، ۋەزىيەت كەسكىنلەشكەن ۋاقىتلاردا بولسا، بىرەرسى مېنى ئاشكارىلاپ قويارمىكىن ياكى قۇيرۇقۇمنى تۇتقۇزۇپ قويارمەنمىكىن، دەپ قورقۇنچ ئىچىدە يۈرىدۇ. ئۆزىنىڭ دېلوسى ئاشكارىلىنىپ قالدىيۇ دېگەندە، تەلىيىم كېلىپ مېنى چوقۇم تەكشۈرمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. ئاشكارىلانغاندىن كېيىن بولسا، قاتتىق غەم قىلىپ، ئۆزىنىڭ قانداق كۈنگە قالىدىغانلىقىدىن ئەنسىرىسە، يەنە بىر تەرەپتىن خوتۇن، بالا-چاقىلىرىنىڭ ئۆزىگە چېتىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ئومۇمەن يۇقىرىقى ئەھۋاللاردا ئۇلار باشقىلاردىن ياردەم سوراشقا جۈرئەت قىلالماي، پەقەت ئەشۇ «ئەۋلىيا» لارنىڭ يېنىغا بېرىپ پال ئاچقۇزىدۇ. مەسىلەن، شېنجېن شەھەرلىك ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئىدارىسىنىڭ سابىق باشلىقى چيۇچيخەي بىر تەرەپتىن قانۇن-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئەۋلىيا-ئەنبىيالاردىن ئامان-ئېسەنلىك تىلەپ، بۇتخانا كۆرسىلا كۆجە كۆيدۈرۈدىغان، راھىب كۆرسىلا باش ئۇرۇدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن.

6. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ناھايىتى نامرات. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، مۇنداق بىر نۇقتىنى بايقىۋېلىش ئانچە تەس ئەمەس: كۆپ ساندىكى پارىخور ئەمەلدارلار نامرات ئائىلىلەردىن كېلىپ چىققان بولۇپ، كالا بېقىش، ئوتۇن كېسىش، گەندە توشۇش قاتارلىق جاپالىق ئىشلارنى قىلغان، تاتلىق ياكيۇ، قوناق ھورنىنى، كۆكتات يوپۇرمىقى يېگەن. ئەمەلدار بولغان دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئاۋامنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، ھالىغا يېتىپ، راھەت-پاراغەتكە بېرىلمەي، خىزمەتنى ناھايىتى بېرىلىپ ئىشلىگەن. ئەمما «ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئادەممۇ ئۆزگىرىدۇ» دېگەندەك، مەنسەپ تۇتقان ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ، كۆزى ئېچىلىپ، قىزىقىدىغانلىرى كۆپىيىپ، تەدرىجىي ھالدا، ئۆزىنىڭ ئىلگىرى تولىمۇ ئەخمەقلىق قىلغانلىقىنى

ھېس قىلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كەيپ-ساپا، ئەيش-ئىشرەت قىلىپ، ئويناپ، قىلمىغان-ئەتمىگەنلىرى قالمايدۇ. خاربىن شەھىرىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى جۇشىڭۋېننىڭ كېلىپ چىقىشى ناھايىتى نامرات بولۇپ، كىچىك ۋاقتىدا ھەتتا ھورنانمۇ يېيەلمىگەن. ئەمما مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى بولغاندىن كېيىن، بىر قېتىم دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالانغان ۋاقتىدىلا، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ 100 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك «ھال سوراش پۇلى»نى قوبۇل قىلغان.

7. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسى پىخسىق كېلىدۇ. ھازىر نورغۇنلىغان پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ پىخسىقلىقىنى ئىلگىرىكى پومېشچىك - كاپىتالىستلارغا سېلىشتۇرغاندا، ئۇلارنى بېسىپ چۈشىدۇكى، ھەرگىزمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايدۇ. گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى شەنۋېي شەھىرىنىڭ سابىق باشلىقى ماخۇڭمېي (ئايال) ئۆيىگە ئالىدىغان مېۋە، توخۇم، ماي، گۈرۈچ قاتارلىقلارغىمۇ تالون كەستۈرۈۋېلىپ، ئاتچوت قىلغۇزغان بولۇپ، يەنە تېخى تەپتارتماستىن: «مەن خەلقنىڭ چاكىرى، ھۆكۈمەتنىڭ ئادىمى، شۇڭا يەيدىغان، ئىشلىتىدىغان نەرسىلىرىمنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەتنىڭ بولۇشى كېرەك» دېگەن.

8. پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئۆزىگە خاس قىزىقىشى بولىدۇ. ئەلۋەتتە، پارىخور ئەمەلدارلارمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس. ئەمما پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ بۇخىل قىزىقىشى ئۇلار ئۈچۈن نورغۇن پايدا ئەكېلىدىغان بولۇپ، ئۇنى «تىللا تۆكۈلىدىغان دەرەخ» دېسەك تازىمۇ ماس كېلىدۇ. خېنەن ئۆلكىسى شىنشياڭ شەھەرلىك پارتكومىنىڭ سابىق سېكرېتارى جۇيۇۋېن بېلىق تۇتۇشقا تولىمۇ ھېرىسمەن بولۇپ، يېقىن دوستى فەڭ يۇمىڭ مەخسۇس ئۇنىڭ ئۈچۈن نەچچە يۈز كۋادرات مېتىر كېلىدىغان بىر بېلىق كۆلچىكى ياسىتىپ بەرگەن. كېيىن تالاي ھوقۇق-پۇل سودىسى مۇشۇ يەردە ئېلىپ بېرىلغان. خېبېي ئۆلكىسى ياڭيۈەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سابىق سېكرېتارى جاڭ شىنجىڭ ماجياڭ ئويناشقا ئامراق بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى: «ماجياڭ سېكرېتار» دەپمۇ ئاتاشقان. ئۇنىڭ بىر تۈپ شايىكلىرى ھەمىشە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ماجياڭ ئويناپ، قەستەن پۇللىرىنى ئۇتتۇرۇپ بەرگەن. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ماجياڭ ئوينايدىغان بۇ «دوستلار»نىڭ ھەممىسى پارتكومدا مۇھىم ۋەزىپىلەرگە قويۇلۇپ، ئۇنىڭ «ماجياڭ پارتكومى» بوپقېلىپ، ھەممىسى بىرلىشىپ ناھىيىنى بېشىغا كىيىشىپ، خەلقنى زار-زار قاقشاتقان.

«جۇڭگو تەرمە گېزىتى» 2001-يىل 27-دېكابىر سانىدىن

تۇختىھاجى يۇنۇس تەرجىمىسى

«كاتاكغا چۈشۈۋالغان چىرىكلىك»

1999-يىل دېكابىرنىڭ ئاخىرقى بىر جۈمە كۈنى سىدنېيدىن ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ گۇاڭجۇ ئارقىلىق بېيجىڭغا ماڭدىم. ئالدىمدىكى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىدىكى خالتىدا ئاۋستىرالىيىدە چىقىدىغان خەنزۇچە گېزىتلەر بار ئىكەن. قولۇمغا ئېلىپ ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ شيامېن يۈەنخۇا شىركىتىنىڭ بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى ئەتكەسچىلىك سوممىسىنىڭ 53 مىليارد يۈەنگە، ئوغرىلانغان باج 30 مىليارد يۈەنگە يەتكەنلىكىنى، بۇنىڭ شيامېن تاموژنىسى، فۇجيەن ئۆلكىسى، ھەتتا بېيجىڭدىكى بەزى تارماقلار بىلەن چېتىشلىقى بارلىقى توغرىسىدىكى بىر خەۋەرگە كۆزۈم چۈشتى. ئەتكەسچىلىك توغرىسىدىكى بۇ خەۋەر دۆلىتىمىز گېزىتلىرىگە چىققان بولۇپ، مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىۋېتىپتۇ. ئاۋستىرالىيە گېزىتىدىكى بۇ خەۋەر بەك يۈزەكى بولسىمۇ، ئەمما ئىككى تەپسىلات ناھايىتى ئەينەن يېزىلغاندەك قىلىدۇ: بۇنىڭ بىرى، يۈەنخۇا ئەتكەسچىلىك دېلوسىنىڭ چۇۋۇلۇپ چىقىشىدىكى سەۋەب، شىركەتنىڭ بىر مۇئاۋىن لىدېرى ئاۋمېنغا بېرىپ قىمار ئويناپ ئىككى مىليون يۈەندىن ئارتۇق پۇلنى ئۇتتۇرۇۋېتىپ شىركەتكە ئاتچوت قىلدۇرغان. كېيىن يەنە دەتتىكامغا ئېتىپ ئون نەچچە مىليون يۈەننى ئۇتتۇرۇۋېتىپ شىركەتكە ئاتچوت قىلدۇرماقچى بولغاندا، لىدېر چەكتىن ئېشىپ كەتتى دەپ رەت قىلغان، شۇنىڭ بىلەن مۇئاۋىن لىدېر ئاچچىقىغا پايلىماي دەرھال ماتېرىيال توپلاپ مەركەزگە يوللىغان. يەنە بىرى، يۈەنخۇا شىركىتىنىڭ شيامېندا «قىزىل راۋاق» دەپ ئاتىلىدىغان ئالىي دەرىجىلىك مېھمانخانىسى بار بولۇپ، مېھمانخانىنىڭ تۈرلۈك كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى ۋە ساھىبجامالىرى تەل ئىكەن. ئۇلار ھەر دەرىجىلىك مۇھىم ئەربابلارنى مۇشۇ مېھمانخانىدا مەخسۇس كۈتۈپ، ئۇلارنىڭ پاقىسىنى قاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئەتكەسچىلىككە «يېشىل چىراغ» يېقىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىدىكەن. ئەگەر ئۇلار پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇۋېلىپ بىر قازاندا تەڭ قايناشنى خالىمىسا، ئالدىن قۇرۇپ قويغان قاپقاننى ئىشقا سالىدىكەن: يەنى مۇھىم ئەربابلارنىڭ «قىزىل راۋاق»تىكى شەھۋانىي كۆرۈنۈشلىرى ئېلىنغان سىنئالغۇ لېنتىسىنى قويۇپ بېرىدىكەن، مانا مۇشۇنداق قاتتىق-يۇمشاق ۋاستىلەرنىڭ بېسىمى بىلەن ئۇلارنىڭ دېگىنىگە كۆنۈشكە مەجبۇر بولىدىكەن.

شيامېندىكى ئەتكەسچىلەرنىڭ كاتتىۋېشىمۇ جەنجياڭدىكى ئەتكەسچىلىك، چىرىكلىك دېلوسىغا ئوخشاش «شېكەر يالىتىلغان زەمبىرەك ئوقى» ئارقىلىق ئۆزىگە قاتمۇ قات مۇھاپىزەت كۈنلۈكى ئورۇنلاشتۇرۇۋالغان. ج خ تارماقلىرى تۇتماقچى بولغان كۈننىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى فۇجيەننىڭ ج خ سىستېمىسىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار تېلېفون بېرىپ خەۋەر يەتكۈزۈپ قويغان. ئەگەر «قورغانغا ئۆز ئىچىدىن چاك كەتمىگەن بولسا»، يۈەنخۇا دېلوسى تېخى ئالدىراپ ئاشكارىلانماسكەن. جەنجياڭدىكى ئەتكەسچىلەرگە ئوخشىمايدىغان يېرى، يۈەنخۇا شىركىتىنىڭ داغدۇغىسى بەكمۇ ھەيۋەتلىك بولۇپ، بىردە A دەرىجىلىك پۇتبول كوماندىسى تونىغا ئورۇنۇۋېلىپ، بىردە ئاممىۋى پاراۋانلىق ئىشلىرىغا خەيرىخاھلىق قىلغان بولۇۋېلىپ تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ شۆھرەت تاپقان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ قىلتاق قۇرۇش تېخنىكىسىمۇ ئاجايىپ كامالەتكە يەتكەن بولۇپ، ئاۋۋال ئىلتىپات كۆرسىتىدىكەن،

ئىش چىرايلىقچە ئاقمىسا، تەھدىت سېلىپ تار يەردە قىستايدىكەن، دېگىنىگە كۆنمەي ئامال يوقكەن.

ئايروپىلاندا كېتىۋېتىپ بىر كارخانىچى دوستۇمنىڭ بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى گۇاڭدۇڭدىكى مەلۇم جايغا تەكشۈرۈشكە بېرىپ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن چەكسىز ھەسرەت بىلەن سۆزلەپ بەرگەن گېپى ئىختىيارسىز ئېسىمگە كەپقالدى: پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئەتكەسچىلىككە زەربە بېرىش خىزمىتىنى شۇنچە چىڭ تۇتۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭمۇ نەيرىڭى تولا ئىكەن. سەن ئەتكەسچىلىككە زەربە بەرمەكچى بولىدىكەنسەن، ئۇلار ئەسلىدە ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە «ئەتكەسچى» دېگەن قالپاقنى قوشۇپ كىيدۈرۈدىكەن، مۇشۇ ئارقىلىق مانچىلىك ئەتكەسچىنى باستۇرغان بولۇۋېلىپ، بۇنى تۆھپە قاتارىدا پەش قىلىدىكەن، يامىنى كەلسە «باشلىقلارنى ئالماشتۇرۇۋېتىدىكەن». يۇقىرىدىن كەلگەنلەر تەكشۈرسە، مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ كاتىۋاشلىرىنىڭ ھەممىسى يېڭى كەلگەن باشلىقلار بولۇپ، «ئەسلى ئەھۋالنى پىششىق بىلمەيدىكەن». شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش كەينىگە سۆرۈلۈپ «ئات ئايلىخانغا، يول سارىخانغا» بولىدىكەن. شۇ يەردىكى بەزى ئەتكەسچىلەر تېخى تەپتارتماستىن: «ئەتكەسچىلىك قىلىپ تاپقان پۇلۇمنىڭ ئىككى - ئۈچ ئۈلۈشىنى ئۆزۈم ئېلىپ، قالغىنىنى چوڭ-كىچىك ھوقۇقدارلارغا چوتو ئايرىپ بېرىمەن، مېنى تۇتسا ئۇلار ساق قالامتى؟ ئۇلارنىڭ جېنى مېنىڭكىدىن تاتلىق ئەمەسمۇ» دەيدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئېلىپ بارغان ئەتكەسچىلىككە، چىرىكلىككە زەربە بېرىش كۈرىشىنىڭ تۈرتكىسىدە چوڭ دېلولار بىر-بىرلەپ پاش قىلىنىشقا باشلىدى. ئەمما بۇ يەردە ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى شۇكى، ئەتكەسچى، چىرىكلەرنىڭمۇ يېڭىدىن يېڭى ھۈنىرى چىقىۋاتىدۇ. ھەرقېتىم يېڭى چىرىكلىك دېلولىرىنى كۆرگىنىمدە، ئوغامنى قايىنتىدىغىنى ئەتكەسچىلىك، چىرىكلىك سوممىسىنىڭ زورلۇقى، چېتىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى بولماستىن، ئەشۇ ئەتكەسچىلىك، چىرىكلىكنىڭ تۈپرىقىدا باشقىچە بىر قائىدە، باشقىچە بىر مەدەنىيەت، باشقىچە بىر ھەرىكەت ئۇسۇلى بۇ جەمئىيەتتىن مۇستەسنا ھالدا توسالغۇسىز ئەۋج ئېلىۋېتىپتۇ ئەمەسمۇ. ئۇلار باشقىچە بىر مۇھىتتا، باشقىچە بىر ھاۋادىن نەپەسلىنىۋاتسىمۇ، بىز ياشاۋاتقان بۇ جەمئىيەتتە بىز بىلەن ھەمنەپەس بولۇۋېلىپ، قېنىمىزنى ئىچىپ، يىلىكىمىزنى شوراش بەدىلىگە ئۆزىنى سەمرىتىۋاتىدۇ.

بىر قېتىم تاكسىدا كېتىۋاتسام، ئالدىمىزدىكى يولنى رېمونت قىلىۋېتىپتىكەن، ماشىنا توسۇلۇپ قېلىپ شۇنداق ئۇزۇن ساقلاپ كەتتۇق، ئاخىرى تەخىر قىلالماي شوپۇرغا: «يوللا ياسايدىكەن، يوللا ياسايدىكەن، نېمىشقا بىراقلا ياخشى ياسىۋەتمەيدىغاندۇ؟» دەپ ۋايىسام، شوپۇر مەسئۇلىيەتنى يەنە شۇ «چىرىكلىك» كە دۆڭگەپ: «يولنى كۆپ ياسىسا كۆپرەك بېيىمامدۇ، بىراقلا ياخشى ياسىۋەتسە قانداق بولىدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭ بۇ كۆز قارىشىغا قوشۇلمىساممۇ، ئەمما بىر گېپى رېئاللىققا ئىنتايىن ئۇيغۇن بولۇپ شۇ ھامان ئېسىمدە تۇتۇۋالدىم: «چىرىكلىكنى تۈگىتىش نېمىشقا شۇنچە تەس، چۈنكى چىرىكلىك ئاللىبۇرۇن كاتاڭغا چۈشۈۋالدى». راست، كاتاڭغا چۈشۈۋالغان نەرسىنى تارتىپ چىقىرىش ئوڭاي ئەمەس. ئۇنىڭ يۈرۈشلەشكەن ئالاھىدە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا ئوخشاش مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىلىرى، يۇقىرى-تۆۋەن، چوڭ-كىچىك مۇناسىۋەت تورى، ئۆزىگە خاس باشقۇرۇش مېخانىزمى بار. مانا مۇشۇلاردىن تەركىب تاپقان «چىرىكلىك زاۋۇتلىرى» دەل بىز كۆزىمىزدىن ساقىت قىلماقچى بولغان تەكرار قۇرۇلۇش بولسا كېرەك.

چىن شۇ ئاپتورلىقىدىكى بۇ مۇلاھىزە «قانۇنچىلىق تەرمىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 2000-يىل 6-سانىغا بېسىلغان، **ئەكبەر ھوشۇر** تەرجىمىسى

ئېچىنىشلىق قىسمەت

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن يېزا مەسىلىسىگە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، بەزى ۋىجدانلىق يېزا كادىرلىرى، ياشلار، تەشۋىقات ۋاستىلىرى بەس-بەس بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، دېھقانلار ئۈچۈن گەپ قىلدى. ئەمما بەزى گەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتى ئېچىنىشلىق بولدى.

ئىشنىڭ يۈز بېرىش ۋاقىت تەرتىپىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ھەممىدىن بۇرۇن شەنشى ئۆلكىسى لەنشيەن ناھىيىسىدىكى ياش دېھقان لى لۇسۇڭ ئۆز يېزىسىدىكى دېھقانلار مەكتەپ سېلىش ئۈچۈن يىغقان مەبلەغنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلەلمىگەنلىكتىن، ئادالەت يولىدا ھەق سۆز قىلىپ يۇقىرىغا ئىنكاس قىلدى، نەتىجىدە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ جىنايى ئىشلار بويىچە قامىشى ۋە قاتتىق قىيىن - قىستاققا ئېلىنىشىغا ئۇچرىدى. ئۇنىڭ «ئاتكاچىلىق قىلىپ قويغانلىقى» دىن بولسا كېرەك، تىلىنىڭ يېرىمى كېسىلىپ نەگە تاشلىۋېتىلگەنلىكىنىمۇ بىلگىلى بولمىدى. ئارقىدىن ئەنخۇي ئۆلكىسى ۋۇياڭ ناھىيىسى خۇاگو بازىرى ساۋجۇاڭ كەنتىدىكى دېھقان ئىختىيارىي مۇخبىر سۇن زىچاۋ «خۇاگو بازىرىدىكى دېھقانلار رادىئو ئاۋازىغا تەلمۈرمەكتە» دېگەن ماقالىنى يازغانلىقتىن، بازارلىق پارتكومنىڭ سېكرېتارى چېن شياۋمىڭ ئۇنى كۆزگە قادالغان مىخ، دەپ قاراپ ئۇرۇپ «نەق مەيدانىدىلا قارىغۇ قىلىپ قويدى». ئۈچىنچىسى، گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىسىغا خەت يېزىپ «ھازىر دېھقانلارنىڭ كۈنى ھەقىقەتەن تەس، يېزىلار ھەقىقەتەن نامرات، يېزا ئىگىلىكى ھەقىقەتەن خەۋپ ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ» دېگەن خۇبېي ئۆلكىسى جيەنلى ناھىيىسى چېيەن يېزىلىق پارتكومنىڭ سېكرېتارى لى چاڭپىڭ. ئەسلىدە ئۇنىڭ خېتى ناھايىتى تېزلا زۇڭلىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىشىنى قوزغىغان، يەنە كېلىپ شۇ جاي «تېزلىكتە ئىنكاس بىلدۈرگەن»

www.uyghurkitap.com

— يېزىلاردا «بوران-چاپقۇندەك بىر مەيدان ئىسلاھات» ئېلىپ بارغان. كىشىلەر تېخى ئۇ دېھقانلار ئۈچۈن راست گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېتىبارغا ئېرىشىدۇ ۋە مۇھىم ۋەزىپىگە قويۇلىدۇ، دەپ ئويلىغان، ئەمما ئويلىمىغان يەردىن كىشىلەر ياخشى ئەمەلدار دېيىشىۋاتقان بۇ كىشى «ياخشى ئادەم ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيدۇ» دېگەندەك كۆزگە قالغان — جەنۇبىي جۇڭگوغا بېرىپ مەدىكارچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولغان. يېقىنقى بىر ئىش شۇكى، ج ك پ جياڭشى ئۆلكىلىك پارتكوم يېزا خىزمىتى كومىتېتىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى «يېزا تەرەققىياتى ھەققىدە مۇھاكىمىلەر» دېھقانلارنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەتراپلىق چۈشىنىۋېلىشى ئۈچۈن، «دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش خىزمەت قوللانمىسى»نى تەستىقتىن ئۆتكۈزۈپ نەشر قىلدى. ئويلىمىغان يەردىن «پارتىيىنىڭ تىلى» نىڭ دېھقانلار ئۈچۈن گەپ قىلىشىمۇ گۇناھ بولدى: پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىدىغان، دېھقانلارنىڭ قالتىس ئالقىشىغا ئېرىشكەن بۇ كىتاب مەنئىي قىلىنىپ يىغىۋېلىندى. بۇ كىتابنى تۈزۈپ چىقىشقا رەھبەرلىك قىلغان «يېزا تەرەققىياتى ھەققىدە مۇھاكىمىلەر» رېداكسىيىسىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقى خىزمىتىدىن قالدۇرۇلدى. بۇ كىتابنى ساتقان شاڭراۋ ناھىيىسىدىكى دېھقان گەن راڭچۈننىڭ ئۆيى ساقچىخانا تەرىپىدىن ئاختۇرۇلدى. شاڭراۋلىق دېھقان ساۋجېڭجىي يېقىن ئەتراپتىكى يۇرتداشلارغا 36 پارچە كىتاب ساتقانلىقتىن، ساقچىخانىدىكىلەر ئۇنى تۇتۇپ ئاپىرىپ 15 كۈن سولاپ قويىدى. . . خەۋەر قىلىنىشىچە، بۇ كىتابنىڭ «تەسىرىنى تۈگىتىش» ئۈچۈن جياڭشى ئۆلكىسى تەۋەسىدە ئومۇميۈزلۈك بۇ كىتابنى يىغىۋېلىش «ھەرىكىتى» قانات يايدۇرۇلغان، «ھەرىكەت» كە ناھىيە، يېزا، كەنت كادىرلىرى قاتناشقان، يەنە ج خ خادىملىرى «زور كۈچ بىلەن ماسلاشقان» . «قاتتىق بولۇش، تېز بولۇش» قا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ «ھەرىكەت» تە، تارقىتىلغان 12 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق «دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش خىزمەت قوللانمىسى» نىڭ 11 مىڭ پارچىدىن كۆپرەكى ناھايىتى تېزلا يىغىۋېلىنغان.

بۇ بىر نەچچە ئىشنى ئايرىپ قارىغاندا، ئايرىم ئەھۋاللار، دەپ قاراپ بەك ئەجەبلىنىپ كەتمىسەكمۇ بولار. ئەمما ئۇلارنى بىر-بىرىگە باغلاپ قارىغاندا، چۈشىنىپ بولمايدۇ: نېمىشقا دېھقانلار ئۈچۈن بىر نەچچە ئېغىز راست گەپ قىلىپ، دېھقانلارنىڭ ئورنىدا بىر نەچچە كىچىك مەسىلىنى ئىنكاس قىلغانلا كىشى ئۆز بېشىغا بالا تېپىۋالىدۇ؟ نېمىشقا پارتىيە تەشكىلىنىڭ مەسئۇلى ئۆز خىزمىتىگە سادىق بولۇپ، يۇقىرىغا دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلىشىمۇ يامان ئاتلىق بوپقالىدۇ؟ نېمىشقا «پارتىيىنىڭ تىلى» پارتىيىنىڭ دېھقانلار سىياسىتىنى ئىجابىي تەشۋىق قىلىشىمۇ يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ؟ ئۇنداق بولسا ھازىر بىرەرسى ئەينى چاغدىكى شىمالىي شەنشىنىڭ خېچيەن ناھىيىسىدە ئېرىنى چېقىن سوقۇۋېتىپ ئۆلۈپ قالغانلىقتىن، ئېغىر غەللە-پاراق سېلىقىنى تاپشۇرالمىغان دېھقان ئايالدەك قايغۇ-ھەسرەت ئىچىدە «تۆرىلەر مۇتتەھەملىق قىلىۋاتىدۇ» دەپ بولۇشىچە تىللىغان بولسا، قانداق ئاقىۋەتكە قالار ئىدى؟ شۇنى بىلىش كېرەككى، شۇ چاغدا ماۋزېدۇڭ بۇ «ھەددىدىن ئاشقان بويۇنتاۋ پۇقرا»غا توغرا مۇئامىلە قىلغان، جەمئىيەت تەكشۈرۈش بۆلۈمىگە ئۇنىڭغا جازا ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا يوليورۇق بېرىپلا قالماستىن، تېخى ئۇنى تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ سەممىيلىك بىلەن «سىڭلىم» دەپ ئاتىغان، چىلان بىلەن مېھمان قىلغان ھەمدە پۇقرالارنىڭ قىيىنچىلىقلىرىنى تەكشۈرمىگەن، ھەل قىلمىغانلارنى تىللاش كېرەك، دەپ جاكارلىغان. ئۇ يەنە بۇ ئايال ئىنكاس قىلغان دېھقانلارنىڭ غەللە - پاراق سېلىقىنىڭ زىيادە ئېغىر بولۇشىدەك ئەھۋالغا ئاساسەن، ئالاقىدار ئورۇنلاردىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، غەللە-پاراق يىغىش ۋەزىپىسىنى كېمەيتىش ياكى كۆتۈرۈۋېتىشنى دەرھال تەلەپ قىلغان.

دېھقانلار جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ «ئاجىزلار توپى». يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يېزا ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا نۇرغۇن يېڭى ئەھۋاللار ۋە يېڭى مەسىلىلەر كۆرۈلگەنلىكتىن، ئۇلار ماددىي جەھەتتىكى قىيىنچىلىق ۋە بېسىمغا دۇچ كېلىپلا قالماستىن، يەنە روھىي جەھەتتىكى گاڭگىراش ۋە بېسىمغا بەرداشلىق بېرىۋاتىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ دېمەكچى بولۇۋاتقان نۇرغۇن يۈرەك سۆزلىرى بار. بىراق خىلمۇ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن دېھقانلارغا گەپ قىلىش پۇرسىتى بولمايۋاتىدۇ، خەلقنىڭ ھالى بىلەن ئارزۇسىنى ئۆز يولى بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايۋاتىدۇ. ھەتتا بەزى دېھقانلار بۇرۇنلا رۇسلانغان قەددىنى يەنە «ئاتا يوللۇق ئەمەلدار» لارنىڭ ئالدىدا پۈكۈشكە، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ «ئەرز سۇنۇش» قا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. بەزى دېھقانلار «قەدىمكىنى بۈگۈنكىگە خىزمەت قىلدۇرۇپ» ، «تەختىراۋاننى توساپ دۇمباق چېلىش» ئۇسۇلى بىلەن تاشيولدا رەھبەرلەرنىڭ پىكاپلىرىنى توسۇپ «دۇمباق چېلىش» ئۇسۇلى بىلەن «داد-پەرياد سېلىش» قا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. . . مۇشۇنداق مەزلۇم دېھقانلار بىر كىمنىڭ ئۆزى ئۈچۈن گەپ قىلىشىنى نەقەدەر ئارزۇ قىلىدۇ-ھە! ئەگەر دېھقانلار ئۈچۈن سۆزلەيدىغان كىشىلەر ياخشى ئاقىۋەتكە قالمىسا، دېھقانلار بۇنىڭغا قانداقمۇ ئىچىنمىسۇن؟

مەن سېپى ئۆزىدىن دېھقان ئوغلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن «پۇتۇم كىرىپ كەتكەن تۆشۈككە قايتا پۇت سېپىپ - بۇرنۇمغا يېمەي» بىچارە ۋە ئىسسىق چىراي دېھقانلار ئۈچۈن بىر ئېغىز سۆزلەپ قوياي: دېھقانلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان، دېھقانلارنى سۆزلىگىلى قويغانغا ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشمەيدۇ!

ياڭ شۈۋۇ ئاپتورلۇقىدىكى بۇ مۇلاھىزە ئەسلى «جەنۇب كۆزنىكى» ژۇرنىلىنىڭ 2001-يىل 4-سانىغا بېسىلغان.

پاھىشىۋاز ساقچى كىنىشكىسىنى چىقاردى...

تېلېۋىزور ھەقىقەتەن ياخشى نەرسە، ئۇنىڭدا ئاۋازمۇ، رەڭمۇ، سۈرەتمۇ بار، سەۋەبمۇ، نەتىجىمۇ، جەريانمۇ كۆرسىتىلىدۇ؛ ھەممە ئىشنى بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بىزنىڭ مۇنداق بىر قالتىس كۆرۈنۈشنى كۆرۈۋېلىشىمىزدا تېلېۋىزوردىن مىننەتدار بولۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

يېقىندا بىر كەچلىكى مەلۇم ئۆلكىدىكى ج خ نازارىتى بىرلا بۇيرۇق بېرىپتىكەن ، ئۆلكە بويىچە نەچچە ئون مىڭ ج خ ئوفىتسېرى ۋە ساقچىسى بىر تۇتاش ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، ئېپپەت-نومۇسنى سېتىش، پاھىشىۋازلىق قىلىش، قىمار ئويناش، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش قاتارلىق رەزىل جىنايەتلەرگە مەركەزلىك زەربە بېرىپتۇ. ساقچىلار ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ، مۇشۇ ئۆلكىگە قاراشلىق مەلۇم شەھەردىكى بىر «كۆڭۈل ئېچىش» سورۇنىنىڭ مەخپىي ئۆيىنى ئۇشتۇمتۇتلا ئاچقاندا، قىپيالىڭاچ بىر «خېنىم» غوۋا چىراغ نۇرىدا ئاندىن تۇغما ھالەتتە تېلېكامېراغا چۈشۈپ قالدى. «خېنىم» نىڭ يېنىدا كىيىم-كېچەكلىرى رەتسىز بولسىمۇ، ئەمما ئۆزى تەمكىن بىر ئوتتۇرا ياشلىق ئەر كىشى تۇراتتى. تۇيۇقسىزلا يېتىپ كەلگەن ئوفىتسېر - ساقچىلارنىڭ ئالدىدا بۇ كىشى ئاڭسىز رەۋىشتە «ساقچى كېنىشكىسى»نى چىقىرىپ ئۇزاتتى. تېخى «بايانات» ئېلان قىلىپ ۋە «چۈشەندۈرۈپ» : «مەن ساقچى. . . » دېگەندەك گەپلەرنى قىلدى. ئەپسۇسكى، نەق مەيداندا ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان ساقچىلار بۇنىڭغا پەرۋامۇ قىلمىدى. تەبىئىيكى، ئۇلار ئۆز قوشۇنىدا مۇشۇنداق مۇناپىقنىڭ بولغىنىدىن نومۇس قىلدى ۋە خىجىل بولدى بولغاي، شۇڭا «ساقچى كېنىشكىسى» ئېلىنىۋالغان بۇ «پاھىشىۋاز» نىڭ سۆزىنى چورتلا ئۈزۈپ: «كۆتۈر ئۇنداق نېمەڭنى! » دەپ ۋارقىرىدى.

پاھىشىۋازلىق قىلىپ نەق مەيداندا قولغا چۈشكەن بۇ ساقچىنىڭ كىملىكى، نەدە ئىشلەيدىغانلىقى، قانداق بىر تەرەپ قىلىنغانلىقىنى ئالاقىدار تەشۋىقات ۋاستىلىرى كېيىنچە خەۋەر قىلمىغاچقا، مەنمۇ ئاساسسىز قىياس قىلالمايمەن. ئەمما ئۇ پاھىشىۋازلىق قىلىۋاتقان نەق مەيداندا ئويۇنچى بىلەن بىللە تۇتۇلۇپ قالغاندا ، نېمىشقا ساقچى كېنىشكىسىنى ھەقلىق يوسۇندا چىقىرالىدى؟ ئەيۇ قىلىڭلار، مېنىڭ كۆرگەن - بىلگىنىم ئاز، بىلىم -قابىلىيىتىم تېخى چولتا بولسىمۇ، بۇ «پەۋقۇلئاددە پاھىشىۋاز» نىڭ كېنىشكىسىنى چىقارغان چاغدىكى روھىي ھالىتىنى تۆۋەندىكىدەك پەرەز قىلدىم:

— مەن دېگەن ساقچى، مېنى تۇتۇشقا پېتىنالامسەن؟ شۇنداق، ئاكاڭ قارىغاي قانۇن ئىجرا قىلغۇچى، ئاكاڭ قارىغاي قانۇن، ئاكاڭ قارىغاينىڭ ئۆزى ئادەم تۇتىدىغان ئادەم! نېمە، مېنىمۇ ئادەتتىكى پۇقرالارغا مۇئامىلە قىلغاندەك ھەدېسىلا تۇتۇپ ئاپىرىپ سوراقتا تارتىپ، سولاپ قويۇپ ئاندىن بىرنېمە دېمەكچىما؟ سەن سېرىق تۇكلەرنىڭ ساقچىلىق ئۇنۋانلار مېنىڭكىدەك يۇقىرىما، خىزمەت ستاژلار مېنىڭكىدەك ئۇزۇنما؟ ھەقىقەتەن ئۆزۈڭلارنى بىلەلمەي قاپسىلەر، قاپلان يۈرىكى يەۋالدىڭلارمۇ ياكى قولۇڭلارغا ئاتوم بومبىسى ئېلىۋالدىڭلارمۇ؟ ئۇنتۇپ قالماڭلار، غوجائاكاڭلار-نىڭ يېنىدىمۇ ناگان بار، تولا چىشىمغا تېگىپ ئوق چىقىپ كەتسە، مەندىن ئاغرىنىپ يۈرمەڭلار!

— مەن دېگەن ساقچى، دېلو بېجىرىۋاتىمەن (بۇ ئەڭ ياخشى سەۋەب ۋە باھانە). بىز ساقچىلار مۇخبىرلارغا زىيارەت قىلىش ئادەت بولغاندەك بىزگىمۇ ھەرقانداق ۋاقىت، ھەرقانداق چاغدا دېلو بېجىرىش كەسپىي ئادەت! (دېلو بېجىرسەڭ ئەجەب بۇ يەرگە كەپسەنغۇ؟) بۇ يەردە بۇزۇق ئادەملەر بار-دە. بىرەيلەن ئۇلارنىڭ زەھەرلىك چېكىملىك سودىسى قىلىۋاتقانلىقى (ياكى قىمار ئويناۋاتقانلىقى، زاڭ مال بۆلۈشىۋاتقانلىقى، بىر قېتىملىق پارتلىتىش دېلوسىنى مەخپىي پىلانلاۋاتقانلىقى، ھەتتا پالانچى-پۈكۈنچىلەرنى ئاغدۇرۇش مەقسىتىدە بولۇۋاتقانلىقى) نى پاش قىلدى (بۇ يەردە گاندون، تازىلىق قەغىزى تۇرۇدىغۇ؟). قېنى، مەن ئەجەب كۆرمىدىمغۇ؟ ھە، مايەردىكەن، مەنمۇ تېخى ھېلىلا كىرگەن تۇرسام. كىيىمىڭلار نېمىشقا رەتسىز، دېدىڭلارمۇ؟ ھاۋائىسسىق تۇرسا، يەنە كېلىپ بۇ يەر بەك دىمىق ئىكەن. سىلەر كەلگەندىكىن ئەلۋەتتە كىيىملىرىمنى كىيىۋالىمەن-دە، بۇمۇ بىر ئەقەللىي ئەدەب-قائىدە تۇرسا.

— مەن دېگەن ساقچى، گەپ بولسا چىرايلىق سۆزلىشەيلى، بۇرادەرلەر. بۇ ھەقىقەتەن «باشقا كۈن چۈشسە، بىر ئۆيلۈك كىشىلەرمۇ بىر-بىرىنى تونۇمايدۇ» دېگەندەك ئىش بولدى. مەنمۇ ساقچى! ساقچى ساقچىنىڭ قايىشى، ساقچى ساقچىنى تۇتسا قانداق بولىدۇ! ھەممىمىز مۇشۇ ئىشنى قىلىمىز. ئېيتىڭلارچۇ، بىز ساقچىلارنىڭ ئىشى ئاسانمۇ؟ ئاسان ئەمەس! بوران-چاپقۇن دېمەي كېتىۋاتقان، قارا تەرگە چۆمۈلۈپ، پاتقاقتا مىلىنىپ يۈرۈۋاتقان، ئۆيگە قايتساق خوتۇنىمىز قارىمايۋاتقان! بۇ كىچىككىنە ئىشىمنى سىلەرمۇ كۆردۈڭلار، قوپاللىراق ئېيتساق پاھىشىۋازلىق، چىرايلىقراق ئېيتساق ئويۇن-تاماشىغۇ. بۇ ھەم خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت، ھەم ساقچىلار ئىچىدىكى زىددىيەت. ئىنىڭلار (ياكى ئاكاڭلار) غا بىرنۆۋەت يول قويۇۋەتسەڭلار. كونىلار: «ئادەم يېقىن ئەمەس، سەپەرداش يېقىن» دەپتىكەن. كونىلەرنىڭ بىر كۈنى يەنە ئۇچرىشىپ قېلىشىمىز مۇمكىن. بۇنىڭدىن كېيىن لازىم بوپقالسام گەپ قىلىڭلار، ئوتقا كىر دېسەڭلار ئوتقا، سۇغا كىر دېسەڭلار سۇغا كىرىشكە تەييار. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ بۇ كىچىككىنە ئىشىم ئىش بولامدۇ؟ ھەدېسىلا باشقىلارنى ئېتىۋېتىدىغان دۇشۇگوي، لىيۇدېجۇ دېگەندەك ئەبلەخلەرگە سېلىشتۇرغاندا، مېنىڭ بۇ ئىشىممۇ ئىش بولدىمۇ؟ يەنە كېلىپ، مېنىڭمۇ ئاتا-ئانام، بالا-چاقىلىرىم بار، سىلەر مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئۇسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىمغا قاراپ تۇرامسىلەر؟. . .

ماقالىنى يېزىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كونا كىنولاردا ھەمىشە ئۇچرايدىغان مۇنداق بىر كۆرۈنۈش تۇساتتىنلا يادىمغا كەلدى: پارتىيىمىزنىڭ «گومىنداڭ ئوفىتسېرى سىياقىدا ياسانغان» يەر ئاستى خادىمى مەخپىي ھۆججەت، ئوق-دورا ياكى مۇھىم ئادەمنى مۇھاپىزەت قىلىپ شەھەرگە كىرىۋېتىپ ياكى شەھەردىن چىقىۋېتىپ گومىنداڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلىرىنىڭ سۇرۇشتە قىلىشى ۋە تەكشۈرۈشىگە ئۇچرىدى. شۇ چاغدا ئۇ، كۆرەڭلىك بىلەن «كېنىشكىسى»نى شارتتىدە چىقاردى-دە، قاراۋۇلغا ئىككى تەستەك سېلىۋەتتى، ئاندىن: «مېنىڭ نەرسىلىرىمنىمۇ تەكشۈرەمسەن؟ » دەپ ئەيىبلىدى ياكى: «قوماندانىمىزنىڭ رەپىقىسىنىمۇ تونۇمىدىڭما؟ » دەپ ۋارقىرىدى.

بۇنىڭ نەتىجىسىنى دېمىسەممۇ بولار.

سۇن جىنجۇن ئاپتورلۇقىدىكى بۇ فېلىيەتون ئەسلى «فېلىيەتون ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2001-يىل 5-سانىغا بېسىلغان.

فېلىيەتون ۋە كەڭ قورساقلىق

فەن زېن ئەپەندى: «غەم-ئەندىشىنى ئۇنتۇيالماسلىق جۇڭگو زىيالىيلىرىنىڭ ئۇدۇم كېنى» دېگەنىدى.

مەن ھەمىشە مۇشۇنداق ماقالىلەرنى يېزىپ تۇرۇمەن. يازغان چاغدا ھەر بىر سۆز-ئىبارە ئۈستىدە قايتا-قايتا باش قاتۇرساممۇ، ئەمما ئۇلاردىن يەنىلا مېنىڭ بەزى غەم-ئەندىشىلىرىمنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. مەن تۇغۇلۇشۇم بىلەنلا «غەم-ئەندىشە» گە پېتىپ قالغان ئەمەس، نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغاندىن كېيىنلا ھازىرقىدەك ھالەتكە چۈشۈپ قالغان.

نورمال بولغان، ھەركىم بولسا سىغىدىغان، «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش» ھەقىقىي ئىشقا ئاشقان جەمئىيەتتە قانچە بىلىملىك بولسىڭىز شۇنچە ھۆرمەتلىنىسىز، شۇنچە ئاسان نەتىجە قازىنىشىڭىز مۇمكىن؛ ئەمما نورمال بولمىغان، سىز سىغمايدىغان جەمئىيەتتە قانچە بىلىملىك بولسىڭىز شۇنچە ئەكسىيەتچى ھېسابلىنىسىز. بۇنداق «ئەكسىيەتچىلىك» ئەمەلىيەتتە بىر ئېقىمدا بۇلغانماسلىق، قارىغۇلارچە ئەگەشمەسلىك، دورامچىلىق قىلماسلىق دېگەنلىك. بۇخىل «ئەكسىيەتچىلىك» ئەمەلىيەتتە جەمئىيەتكە نىسبەتەن بىرخىل ياخشى ھادىسە. بەزى جەمئىيەتلەرنىڭ بەزى چاغلاردا «ئەكسىيەتچىلىك» نى سىغدۇرماسلىقى ئەمەلىيەتتە ئىجتىمائىيەت ئۆلچىمىنىڭ نابابلىقىدىن بولغان. شۇڭا ناھايىتى ۋەزنى بار، يېڭىلىق يارىتىش ئېڭىغا ئىگە بۇ خىل «ئەكسىيەتچىلىك» سىياسىي ئاتالغۇغا ئايلىنىپ قېلىپ، بەزىدە ئادەم ئۆلتۈرۈدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى. گالىلېي، كوپېرنىكلارنىڭ ئىجادىي قاراشلىرى، لۇشۇننىڭ فېلىيەتونلىرىنى بۇ خىل «ئەكسىيەتچىلىك» كە كىرگۈزۈشكە بولىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، «ئەكسىيەتچى» ماقالىلارنى يازماق تەس، ئاپتور گەپنى ئۇدۇل قىلالماي ئەگىتىپ قىلىدۇ. بەزىدە ھەم ئاپتورنىڭ ئىدىيىسىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ھەم «ئەكسىيەتچى» دەپ ھېسابلانمايدىغان سۆز-ئىبارە تېپىش ئۈچۈن ھەقىقەتەن قىيىنىلىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى جۇڭگولۇقلار سۆزمەن، تارىختىكى ئەدىبلەرمۇ ھەم شۇنداق، شۇڭا ئەجدادلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئەۋلادلارغا يول ئاچساق بولىدۇ. لۇشۇن ئەپەندىنىڭ فېلىيەتوندىكى مۇۋەپپەقىيىتى ھەممىدىن زور. ئەمما دوستلۇرۇمنىڭ ھەممىسىلا: لۇشۇن 20 يىل ئارتۇق ياشىغان بولسا، ئېھتىمال ياخشى ئاقىۋەتكە قالمايتتى، دېيىشتى. 20 يىل ئارتۇق ياشىغان بولسا، قايسى دەۋرگە ئۈلگۈرەتتى؟ «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش» قا! ھازىر ئىشلار ئەلۋەتتە كۆپ ياخشىلىنىپ كەتتى. شاۋيەنشياڭ 1950-يىللىرى يازغان شېئىرلىرى ئۈچۈن «ئوڭچى» بولغانىدى. ھازىر فېلىيەتون يېزىپ ئامان-ئېسەن تۇرۇۋاتىدۇ. بەزىدە ئانچە-مۇنچە تەنقىدكە ئۇچراپمۇ تۇرىدۇ. ئەمما سىز باشقىلارنى دائىم تەنقىد قىلغاندىكىن، باشقىلارنىڭ سىزنى تەنقىد قىلىپ قويۇشىمۇ نورمال ئىشتە!

لېكىن مۇنداق تەنقىد، بولۇپمۇ گېزىت-ژۇرناللاردا چىقىۋاتقان تەنقىدلەر يەنىلا پىكىر ئەركىنلىكىگە توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ. بۇ تەنقىدلەر گېزىت-ژۇرناللارنى ئوقيادىن ئۈركىگەن قۇشقا ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، ئازراق قاراتمىلىقى بار ماقالە بولسىلا قەپەستىن چىقالمايدىغان قىلىپ قويىدى. چۈنكى مۇنداق تەنقىد شاۋيەنشياڭنىڭ تەنقىدىگە ئوخشىماي قالدى. شاۋيەنشياڭنىڭ تەنقىدى: مەن ئۆزۈمنىڭ گېپىنى قىلاي، سەن ئاڭلىغىنىڭچە ئاڭلا، توغرا بولمىسا پىكىرلەشسەك بولىدۇ، يەنىلا خالىس باھالىغۇچى ئوقۇرمەنلەردۇر، دېگەندىن ئىبارەت. ئەمما بەزى كىشىلەردىن كېلىۋاتقان تەنقىد: مەن دېيەمەن، سەن ئاڭلايسەن، مەسىلىدە ئورۇن يوق، دېگەندەك بولۇۋاتىدۇ. قارىماققا تەنقىدكە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ تەنقىد ماھىيەتتە بىرخىل باراۋەرلىك بولمىغان «زورلۇق»، مايىنچۇ ئەپەندى ئېيتقان: «كىشىنى سۆز بىلەن قايىل قىلماي، مەخسۇس بېسىم بىلەن بويسۇندۇرۇش» ھەرىكىتىدۇر.

مۇنداق تەنقىد فېلىيەتوننىڭ تەرەققىياتىغا ئېغىر دەرىجىدە تەسىر كۆرسەتتى. فېلىيەتون تازا ياخشى تەرەققىي قىلالمىسا، ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى ياخشى پاش قىلغىلى بولمايدۇ؛ جەمئىيەت چىرىكلىشىدۇ؛ جەمئىيەت چىرىكلەشسە ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇۋاتقان پارتىيىنىڭ ئوبرازىغا تەسىر يېتىدۇ. فېلىيەتوننىڭ كىمگە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى بۇنىڭدىن بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

ئەمما، فېلىيەتونغا يەنىلا كەڭ قورساقلىق قىلىشقا بولمايدۇ، چۈنكى سەن قاراڭغۇ تەرەپلەرنى پاش قىلدىڭ، جامائەتنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن يۇقىرى ئۆرلەش كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزدۈڭ. ئەمەلىيەتتە، بۇمۇ بىر خاتا قاراش. قاراڭغۇ تەرەپلەر ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت، ئۇنى فېلىيەتونچىلار دېمىسىمۇ، خەلق ئوبدان بىلىدۇ. فېلىيەتونچىلار كىمنى ئاڭلىسۇن دەپ دەيدۇ؟ يۇقىرى قاتلامدىكىلەرنى، ئاممىدىن ئايرىلغانلارنى جەمئىيەت ئەھۋالىنى كۆپرەك چۈشەنسۇن، پۇقرالارنىڭ دەردىنى كۆپرەك چۈشەنسۇن، سىياسەتلەرنى كۆپرەك ئوڭشاپ، بولمىغۇرلۇقلار بارغانسېرى ئازايسۇن، دەپ دەيدۇ. جاھاننى ئوڭشاشنىڭ ھەقىقىي چارىسى فېلىيەتون ئەمەس، بەلكى سىياسەت. فېلىيەتون ئەينەك، سىياسەت داغ سۈرتىدىغان لۆڭگە. فېلىيەتون جامائەتنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن يۇقىرى ئۆرلەش كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، دېيىش ماھىيەتتە ئىشنىڭ باش-ئايىغىنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋەتكەنلىك.

تەبىئىيكى، فېلىيەتوننىڭ سۆز-ئىبارىلىرى مۇۋاپىق بولمايدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ، ئەمەلىيەتنى مۇبالىغىلەشتۈرۈۋېتىدىغان، ھەتتا تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرىدىغان چاغلىرى بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئەمما بۇلارنىڭ زىيىنى يوق، چۈنكى، جامائەت ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە. فېلىيەتونچىلارنىڭ بىر پارچە ئەسەر بىلەن ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلىۋېتەلىشى ناتايىن.

يەنىلا بىزنىڭ فېلىيەتونغا كەڭ قورساقلىق قىلىپ، پىكىر ئەركىنلىكىنى رىغبەتلەندۈرگىنىمىز تۈزۈك.

ماجىجۇەن ئاپتورلۇقىدىكى بۇ مۇلاھىزە ئەسلى «فېلىيەتون ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2001-يىل 5-سانىغا بېسىلغان. ئەسەرلەرنىڭ

تەرجىمانى: غوپۇر قادىرى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇڭگولۇقلارنىڭ قائىدىسى

شىركىتىمىز گېرمانىيىدىن بىر يۈرۈش ئۈسكۈنە كىرگۈزدى. ئۇنىڭ نورمال ئىشلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن گېرمانىيە تەرەپ بىر ئىنژېنېرنى شىركىتىمىزگە تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىشكە ئەۋەتتى.

بۇ ئىنژېنېرنىڭ ئىسمى گېر بولۇپ، سەل قارامراق، بومبا ساقاللىق يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ شىركىتىمىزدە قىلغان تۇنجى ئىشى ئۈسكۈنىنى تەكشۈرۈش بولدى. بىر ئاي ھەپىلىشىپ ئۈسكۈنە مۇۋەپپەقىيەتلىك تەكشۈرۈلۈپ، تۇنجى لاياقەتلىك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىلدى. غەلىبىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن شىركەت رېستورانىدا بىر داستىخان تەييارلاپ، ئۈسكۈنىنى تەكشۈرۈشتىكى تۆھپىكارلارغا زىياپەت بەردى. زىياپەتكە ئىدارىدىن بىر مۇئاۋىن باشلىق، شىركەتتىكى بىر قانچە دىرېكتور قاتناشتى. رەھبەرلەر گېر بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇردى. مەن ئۈسكۈنىنى تەكشۈرۈشكە قاتناشقان جۇڭگو تەرەپ تېخنىكى بولغاچقا ھەم گېرمانچىنى ئاز-تولا بىلگەچكە، گېرنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدىم.

زىياپەت باشلانغاندا، سېخ مۇدىرى تەبرىك سۆزى قىلىپ:

- ئىدارە رەھبەرلىكىنىڭ سەممىي غەمخورلۇقى، شىركەت رەھبەرلىكىنىڭ بىۋاستە قوماندانلىق قىلىشى، ئىنژېنېر گېرنىڭ زور ھەمكارلىقىدا. . . - دېدى.

گېر خەنزۇچىنى بىلمىگەچكە، تەرجىمان ئۇنىڭغا تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئۇ ھېچنېمىنى چۈشەنمەي، «ئۇ نېمە دەيدۇ؟ دېگەننى بىلدۈرۈپ مۈرىسىنى كەينى - كەينىدىن قىسىپ قويدى.

ئەتىسى سېختا ئۇ ماڭا:

- سىلەرنىڭ سېخ مۇدىرىڭلار يالغان ئېيتتى! ئۈسكۈنىنى تەكشۈرۈشكە سىلەرنىڭ رەھبىرىڭلار ئەمەس، مەن قوماندانلىق قىلغان، شىركىتىڭلارنىڭ رەھبەرلىرى پەقەت بىر قېتىم كېلىپ كۆرۈپ كەتتى، ئىدارە رەھبەرلىرى كېلىپمۇ باقمىدى! - دەپ ئاچچىقىنى ئېيتتى.

مەن ئۇنىڭغا:

- بۇ يالغان سۆزلىگەنلىك ئەمەس، بەلكى قائىدە، بىزنىڭ جۇڭگودا گەپ قىلغاندا مۇشۇنداق گەپ قىلىدۇ. بۇيەردە يۈز بەرگەن ھەرقانداق ئىش رەھبەرلىككە چېتىلىدۇ، - دەپ چۈشەندۈردۈم.

گېر كۆزىنى چەكچەيتىپ:

- نېمە؟ سىلەر جۇڭگولۇقلارنىڭ قائىدىسى ئەشۇنداقما؟ - دەپ سورىدى.

مەن:

- شۇنداق، بۇ، جۇڭگونىڭ قائىدىسى، - دېدىم.

گېر يەنە مۈرىسىنى قىسىپ قويدى.

بىراق چۈشەنمەسلىك چۈشەنمەسلىككە مەنسۇپ، ئۇ، جۇڭگولۇقلارنىڭ بۇ قائىدىسىنى تېزلا قوبۇل قىلدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىن سېختا ھادىسە چىقتى: بىر ئىشچى قائىدە بويىچە ئىشلىمىگەچكە، ئۈسكۈنە يېرىم بارمىقىنى ئۈزۈۋەتتى. سېختا ھادىسىنى تەھلىل قىلىش يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا سېخ مۇدىرى گېرنىڭ قارىشىنى ئاڭلىماقچى بولدى. ئۇ سەل ئويلىنىۋېلىپ سۆزلىدى، تەرجىمان ئۇنىڭ سۆزىنى مۇنداق تەرجىمە قىلدى:

- شىركەت رەھبەرلىكىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكى، سېخ مۇدىرىنىڭ بىۋاستە قوماندانلىقىدا. . .

بۇ گەپ چىقىشى بىلەن ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى غۇلغۇلا قىلىشتى، ئۆز ئارا كۇسۇرلاشتى، بەزىلەر كۆزىنى چەكچەيتىپ بىر-بىرىگە قاراشتى. سېخ مۇدىرى نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدى، ئۇنىڭ گاڭگىراپ قالغاندىكى قىياپىتى خۇددى ئاغزىغا بىرتال ئاچچىق غورىنى سېلىۋېلىپ، يا يۇتۇۋېتىشنى، ياياندۇرۇۋېتىشنى بىلەلمەي قالغان كىشىگە ئوخشايتتى.

تەرجىمان گېرنىڭ خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى بايقاپ، گېرمان تىلىدا ئۇنىڭغا سۆزىنى تۈزىتىپ بەردى. ئىككەيلەن بىرئاز كالدىرلىشىپ سۆزلەشتى، گېر يەنىلا ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىگەندەك قىلاتتى. تەرجىمان گېرنىڭ بۇ چاغدا دېگەن سۆزىنى تەرجىمە قىلمىدى، بىراق مەن چۈشەندىم. گېر:

- جۇڭگولۇقلارنىڭ قائىدىسىنى ھەقىقەتەنمۇ چۈشەنگىلى بولمايدىكەن. . . - دېدى.

لياۋجۇن ئىمزالىق بۇ ئەسەر «تەرمىلەر» ژۇرنىلى 2001-يىل 14-سانىغا بېسىلغان. **شەۋكەت سەمەت** تەرجىمىسى

ئۆتكۈر چېقىنلار

▲ گېزىتلەردە دائىم: «پالانى شەھەرنىڭ ئامانلىقى ئىنتايىن ياخشىلىنىپ كەتتى» دېگەنلەرنى كۆرىمىز. ئۇنىڭ دەلىلى «ئۇ شەھەردە تۇتۇلغان ئوغرىنىڭ نىسبىتى باشقا شەھەردىن يۇقىرى» دېگەندىن ئىبارەت. ئەگەر شۇنداق دېيىش يۇت تىرەپ تۇرالايدۇ دېسەك، ئۇنداقتا بىزمۇ: «يۇيۇنغاندا چىققان يۇندىسى ئەڭ مەينەت كىشى تازىلىققا ئەڭ ئەھمىيەت بېرىدۇ» دېسەك بولارمۇ؟

▲ جۇڭگولۇقلار قورقۇنچلۇق نەرسىلەرگە ئېتىقاد قىلىدۇ، شۇڭا ئەجدىھار شاھى ئىبادەتخانىسىنىڭ كۆجە ئوتى ئۆچمەيدۇ. غەربلىكلەر سۆيۈملۈك نەرسىلەرگە ئېتىقاد قىلىدۇ، روژدېستۋو بوۋاينىڭ رەسىمى ھەممە ئۆيگە ئېسىلغان بولىدۇ. بەلكىم كىشىلەر ئىلاھلار ئوبرازىنى يارانقان چاغدا ئۆزىنى مودېل قىلغان بولسا كېرەك.

▲ مەلۇم بىر ئالىمنىڭ ئەسلىمىسىدە: ياشلىقىدا ئەنگلىيىدە مۇھاجىر بولۇپ تۇرغانلىقى، ۋەتەنىنىڭ شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن 1949-يىلى تۆرلۈك توسالغۇلارنى يېڭىپ، كېچە-كۈندۈز سېغىنغان ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەنلىكى، ھەمدە چەت

ئەللىك خوتۇنىنىمۇ بىللە ئەكەلگەنلىكى يېزىلىپ، «يۇكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئىپادىلىگەن» دېگەن تەھرىر ئىلاۋىسىنى ئۆچۈرىتىمىز.

ئەگەر ئەنگلىيىلىكلەرمۇ مۇشۇنداق لوگىكىلىق تەپەككۇر قىلىدىغان بولسا، ئۇلار جەزمەن ئالىمنىڭ خوتۇنىنى ۋەتەن ساتقۇچ خائىن قىلىپ يازىدىغۇدەيمەن.

«فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلى 2001-يىل 11-سانىدىن

داۋۇت ئادىل تەرجىمىسى

ئەمەلدارلار قىرغىنچىلىقى

ئەلمىساقتىن بۇيان «ئەمەلدار ئەمەلدارنىڭ قاياشى» بولۇش ئەمەلدارلىق سورۇنىدىكى بىرىنچى پرىنسىپ بوپكەلگەنىدى. «ئەمەلدارلار ئەمەلدارلارنىڭ قاياشى» بولۇشنىڭ تۈپكى سەۋەبى، مەنپەئەتنىڭ بىر-بىرىگە باغلىنىپ كەتكەنلىكىدە. بيۇروكرات بىلەن بيۇروكرات ئوتتۇرىسىدا ئىرماش-چىرماش مەنپەئەت مۇناسىۋىتى بولىدۇ. شۇڭا، ئۇلار بىر پارچە يەردىكى ياۋا ئوت-چۆپكە ئوخشايدۇ، يىلتىزلىرى بىر-بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەچكە، بىرسىنى يۇلسا ھەممىسى قومۇرۇلۇپ چىقىدۇ. كىمكى بىرەرسىگە تېگىپ قويسا ھەممىسىگە دەز كېتىدۇ.

بىراق، قاچاندىن باشلاندىكىن، ئەيتاۋۇر، «ئەمەلدار ئەمەلدارنىڭ قاياشى» تۇيۇقسىزلا «ئەمەلدارنىڭ ئەمەلدارنى ئۆلتۈرۈشى» گە ئۆزگىرىپ قالدى. يېقىنقى ئىككى يىل مابەينىدە ئەمەلدارنىڭ قاتىل ياللاپ ئەمەلدارنى قەتل قىلىش ۋەقەلىرى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يۈز بېرىپ تۇردى. يەنە كېلىپ، بۇ ۋەقەلەر بىر-بىرىدىن قەبىھ بولدى.

1997-يىلى فۇجيەن ئۆلكىلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى ياڭ جىنشىڭ بىلەن ئىدارە باشلىقى ياڭ مىڭيى ئۆچەكىشىپ قالدى. ياڭ جىنشىڭنىڭ ھوقۇق تەمەسى بەك كۈچلۈك بولغاچقا، «2-باشلىق» لىق ئورنىدىن رازى ئەمەس ئىدى. ئۇ، ئىدارىنىڭ 1-باشلىقىنى ئۆسۈش يولىدىكى «توسالغۇ» دەپ قارايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خىزمەتتە بەزىبىر توقۇنۇشلار بولۇپ تۇرغاچقا، قەبىھلىكى تۇتۇپ تۇتاملاپ پۇلغا قاتىل ياللىۋېلىپ، ياڭ مىڭيىغا كىسلاتا چېچىپ كۆيدۈرگۈزۈۋەتتى. بۇ قەبىھ قاتىللىق پۈتكۈل جۇڭگونى تىترىتىۋەتتى.

يەنە شۇ 1997-يىلى گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى يېچۇن شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياڭ چىجۇ بىلەن شەھەرلىك مالىيە-سودا ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە شەھەرلىك يېمەكلىكلەر گۇرۇھى ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ لىدىرى، باش دىرېكتور لىن چىجۇ شەھەر باشلىقىنى ئۆزلىرىنى قەستەن «قىيىندى» دەپ گۇمانلىنىپ ۋە ئۆزلىرىنىڭ «ئۆسۈشى» گە توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ، دەپ قاراپ مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق «ئەڭ ئاخىرقى قارار لايىھىسى» نى بېكىتتى. ئۇلار 500 مىڭ يۈەنگە قاتىل ياللاپ، شەھەر باشلىقىنى قەتل قىلماقچى بولدى. قاتىل بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن «كاتتا خوجايىن» سالاھىيىتى بىلەن شەھەر باشلىقىغا يېقىنلىشىپ، شەھەر باشلىقىنى كۆپ قېتىم گۇاڭجۇ شەھىرىگە تەكلىپ قىلىپ، «يېچۇنغا مەبلەغ سېلىش ئىشى ھەققىدە دوستانە سۆھبەتلىشىش» يولى بىلەن قەتل قىلماقچى بولدى. ئەمما بۇ پىلان ئەمەلگە ئاشقىچە قاتىل باشقا بىر دېلوغا چېتىلىپ قولغا چۈشتى. ساقچىلار سوراق قىلىۋېدى، قاتىل ئىككى ئەمەلدارنىڭ ئۆزىنى ئادەم ئۆلتۈرۈشكە ياللىۋالغانلىقىنى ئىقرار قىلدى. ساقچىلار دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ ياڭ، لىنلارغا يالغاندىن «يىغىشتۇرۇپ» بولغانلىق خەۋىرىنى يەتكۈزدى. ئۇلار خۇشاللىقتىن بېشى ئاسمانغا يەتكۈدەك بولۇشۇپ، تۇتام-تۇتام پۇللارنى ئېلىپ گۇاڭجۇغا بېرىپ، قاتىل بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ ئۇنىڭ نەتىجىسىنى قۇتلۇقلاشقا ئاتلاندى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇلار بەلگۈلەنگەن جايغا يېتىپ بارغاندا بۇ يەردە پايلاپ تۇرغان ساقچىلارنىڭ قولىغا چۈشتى.

يۇقىرىقى ئىككى دېلودىكىدىنمۇ بەك پاجىئەلىك بولغىنى 1998-يىلى 11-ماي شەندۇڭنىڭ دېجۇ شەھىرىدە يۈز بەرگەن قاتىللىق دېلوسىدۇر. 1998-يىلى 11-ماي كەچتە دېجۇ شەھەرلىك شەھەر ئامانەت قەرز كوپىراتىپى مەركىزىي كوپىراتىپنىڭ 1-مۇئاۋىن مۇدىرى مياۋجەنگو ئۆيىگە قايتىش يولىدا زوراۋان قاتىللار تەرىپىدىن قاتتىق دۇمبالاپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. ساقچىلار دەرھال تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. دېلو ئەھۋالى مەلۇم بولغاندىن كېيىن كىشىلەر ھاڭ-تاڭ قالدى. ئۇلار پەردە ئارقىسىدىكى قاتىلنىڭ دەل مەزكۇر مەركىزىي كوپىراتىپنىڭ 4-مۇئاۋىن مۇدىرى شياجىنخۇا ئىكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمىگەنىدى. شياجىنخۇانى دېجۇدىكى نامسىز شەخس دېگىلى بولمايتتى. ئۇ ئىلگىرى «دېجۇ شەھىرى بويىچە ئون مەشھۇر ياش» نىڭ بىرى بولۇپ سايلانغانىدى. مياۋجيەنگونى قەتل قىلىش ئۈچۈن شياجىنخۇا 180 مىڭ يۈەن خەجلەپ قاتىل ياللىغان. قاتىل ھەقىقەتەنمۇ «پۇلنى ئېلىپ كۆزدىن يوقىتىش» ئۇسۇلى بويىچە ئۆز مەجبۇرىيىتىنى پاك-پاكىز ئادا قىلغان. يۇقىرىقى ئىككى دېلودىكىگە سېلىشتۇرغاندا، بۇ قېتىمقىسىنى «سۈپەت ھەم سانغا كاپالەتلىك قىلغان ھالدا ۋەزىپىنى تولۇق تاماملىغان» دېيىشكە بولاتتى.

ئەمەلدارلارنىڭ قاتىل ياللاپ ئادەم ئۆلتۈرۈشىدە قەتل قىلىنغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇلارنىڭ كەسپداشلىرىدۇر. «ئەمەلدارنىڭ ئەمەلدارنى ئۆلتۈرۈش» ۋەقەسى دەسلەپ باشلانغاندا پۇقرالارنىڭ تاماقتىن كېيىن قىلىشىدىغان سۆھبەت تېمىسى بوپقالغانىدى. مانا ئەمدىلىكتە ئومۇملاشقان ھادىسىلەرگە ئايلىنىپ قالغىلى قوپتى. نۇرغۇن «ئەمەلدارنىڭ بىر-بىرىنى ئۆلتۈرۈش» دېلولىرىدىن قارىغاندا، مۇئاۋىنلىرىنىڭ 1-باشلىقىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشى ناھايىتى مەركەزلىك بولغان. ئۇلارنىڭ 1-باشلىقلىق مەنسىپىگە ئېرىشىش ئۈچۈن

قىلچە تەپتارتماي قاتىل ياللاپ 1- باشلىقىنى ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىشىنىڭ كەينىگە «ھېچكىمگە ئېيتقىلى بولمايدىغان مەخپىيەتلىك» يوشۇرۇنغان. پۇقرالارنىڭ ئالىيجاناب ئارزۇسىنى چىقىش قىلغاندا، ئۇلار «دۆلەت خىزمەتچىسى» ، «خەلقنىڭ چاكىرى» بولغاندىكىن باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، جان-دىلى بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ ئورنىغا «بىر پەلەكنىڭ خەمەكلىرى تۇرۇپ، بىر-بىرىنىڭ پېيىنى قىيىپ» نېمە كەپتۇ؟ تۇرۇپلا ئويلاپ قالدىم: ئەجىبا، ئۇلار بالدۇرراق جياۋيۈلۇ ۋە كۇڭ فەنسېنلەرنى قوغلاپ يېتىشۋېلىپ، ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن باش تارتماي «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش» پۇرسىتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، تېخىمۇ كۆپ «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش» ئورنىغا چىقىشنىڭ «تەدبىر» نى قوللانسا ياخشى بولغان بولاتتى. ئەمما ئادەم ئۆلتۈرۈش بەدىلىگە «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش» مەقسىتىگە يەتمەكچى بولغانلىقى ئەسلا مەنتىقىغە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان قاباھەت قىلمىش. مەسىلىنىڭ تۈپ يىلتىزى زادى نەدە؟

«ھوقۇق چىرىكلىككە ئاپىرىدۇ، مۇتلەق ھوقۇق مۇتلەق چىرىكلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ» دېگەنىكەن بىر غەرب پەيلاسوپى ناھايىتى بۇرۇنلا. ۋەھالەنكى، شۇ تاپتا مۇشۇ جۈملىنىڭ ئاخىرىغا: ھوقۇق قاتىللىققا ئاپىرىدۇ، مۇتلەقلەشكەن ھوقۇق مۇتلەقلەشكەن قاتىللىقنى روياپقا چىقىرىدۇ، دېگەن بىر جۈملە سۆزنى قوشۇپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ. چىرىكلىكنى 1- قاتلام دېسەك، ئۇ ھالدا قاتىللىقنى چىرىكلىكنىڭ ئەسەبىيلىشىپ ئەڭ ئۈچىغا چىققان ھالىتى، دېيىشكە بولىدۇ. «ئەمەلدارلار قىرغىنچىلىقى» يۈزەكى جەھەتتىن قارىغاندا، «ئەمەلدار ئەمەلدارنىڭ قايىشى» نىڭ تەتۈرىسىچە كۆرۈنگەندەك قىلغان بىلەن، ماھىيەت جەھەتتىن ئۇلار بىردەكلىككە ئىگە بولۇپ، ھەر ئىككىسىلا ئەڭ چوڭ مەنپەئەتنى قوغلىشىدۇ. «ئەمەلدار ئەمەلدارنىڭ قايىشى» بولغان دەۋردە قانداقلا بولمىسۇن جەمئىيەت مۇئەييەن تەرتىپتە ئۈنۈملۈك كونترول قىلىنىپ تۇراتتى. بيۇروكرات بىلەن بيۇروكرات ئوتتۇرىسىدا «ئەمەلدار بولۇشنىڭ قائىدە-پرىنسىپلىرى» غا ھۆرمەت قىلىش ئادىتى بار ئىدى. خۇددى قارت ياكى شاھمات ئويۇنىغاندا ئۆزى ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك قائىدە بولغىنىغا ئوخشاش. دەل مۇشۇ بىر يۈرۈش پرىنسىپلار بيۇروكرات بىلەن بيۇروكراتنىڭ مەنپەئەتىنى بىر-بىرىگە زىچ باغلاپ تۇراتتى. ۋەھالەنكى، ئەڭ ھالقىلىق يېرى شۇكى، چىرىكلىكنىڭ تەرەققىي قىلىش دەرىجىسى تېخى پۈتكۈل بيۇروكراتلىق سىستېمىسىنىڭ يۈرۈشىشىنى بۇزۇپ تاشلاش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمىگەندەك قىلىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەڭ قەبىھ ۋاستىلەرنى قوللىنىپ تېخىمۇ كۆپ چىرىكلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە ئورۇنغا ئېرىشىش ھەر بىر بيۇروكرات ئۈچۈن ئېيتقاندا، قىلمىسا بولمايدىغان ئىش سانىلىدىغان بوپقالدى. «ئەمەلدار ئەمەلدارنى ئۆلتۈرۈش » تەك ئەھۋالدا ئۇنىڭ «قايىشى بولۇش» دىن «ئۆلتۈرۈش» كە ئۆزگىرىپ كېتىشى گېزى كەلگەندە شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى: چىرىكلىك ئەكېلىدىغان غايەت زور پايدا ئەمەلدارلارنى ئازدۇرۇپ، ئۇلارنى قەبىھ ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، ھوقۇقنى قولغا كىرگۈزۈشكە ئاپارماقتا. «ئەمەلدار بولۇشنىڭ قائىدە - پرىنسىپلىرى » ئاللىقاچان ئۈز كۈچىدىن قالدى، ئەمەلدارلىق ئورنىمۇ ئۆزىدىكى «كىمبىرلىكى» نى يوقىتىپ قويدى. شۇنداق قىلىپ، ئەمەلدار بولۇش پەقەت ۋە پەقەت ئەڭ زور مىقداردا پۇلغا ئېرىشىش ئۈچۈنلا بوپقالدى.

ئىقتىسادشۇناسلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا، «ئەمەلدارنىڭ ئەمەلدارنى ئۆلتۈرۈش» ھادىسىسىدە ئادەم ئىقتىسادىي ھايۋانات بولغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارزۇسى ئەڭ ئاز بەدەل بىلەن ئەڭ كۆپ نەپكە ئېرىشىشتۇر. قاتىل ياللاپ ئادەم ئۆلتۈرگەن ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىلا بىر-بىرىدىن ئەقىللىق چىققان. ئۇلار ئەلۋەتتە ئۆزلىرىنىڭ بۇ سودىدا ئالىدىغان پايدىسىنى ئوبدان چاملاپ كۆرگەن - دە، مۇنداق يەكۈن چىقىرىشقان: گەرچە ئۆزۈم يۈز مىڭلاپ پۇل چىقىرىش بەدىلىگە قاتىل ياللاپ ئادەم ئۆلتۈرگۈزمەكچى بولغان، بىرلا قېتىمدا شۇنچە كۆپ پۇل خەجلىۋېتىشكە تەۋەككۈل قىلىۋاتقان بولساممۇ، ئەمما رەقىبىم يوقىتىلسىلا ئۇنىڭ ئورنىغا چىقىمەن-دە، يېڭى ئورنۇمدىن پايدىلىنىپ، چىرىكلىك قىلىپ نەچچە ھەسسە كۆپ پۇل تاپىمەن. شۇ چاغقا بارغاندا ھازىر خەجلىگەن پۇلۇم پەقەت دېڭىزنىڭ بىر تامچىسىغىلا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئادەم ئۆلتۈرۈش ئەمەلدارلارنى تېخىمۇ كۆپ پايدىغا ئېرىشتۈرۈدىغان ئەڭ ياخشى سودىغا ئايلىنىپ قالغان. «تاغدا يولۋاس بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، تاغقا چىقىش» تىكى مەقسەت، ئۈۋۈچىنىڭ قىممەتلىك بولغان يولۋاس تېرىسىگە ئېرىشىشى ئۈچۈندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئۇ بۇنداق خەتەرگە تەۋەككۈل قىلالايدۇ. ئۇنداق بولمىسا بىكاردىن بىكارغىلا ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن بولمامدۇ. بەلكىم دەلدۈشلەرمۇ بۇنداق ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلماسلىقى مۇمكىن. چىرىكلىك بىلەن تولۇپ كەتكەن بۇ پايانسىز زېمىن شەخسلەرنىڭ شاپائەت ۋە ئاداۋىتىدىن تېخىمۇ مۇھىم. ئۇلار مۇشۇنداق قىلىشنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئەمما «يولۋاسنىڭ ئۇۋىسىغا كىرمەي تۇرۇپ، قانداقمۇ يولۋاس كۈچىكىنى تۇتقىلى بولسۇن» دەيسىز؟

«ئەمەلدارلار قىرغىنچىلىقى» جەريانىدا پۇقرالار پەقەت «تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىۋېلىپ، يولۋاسلارنىڭ ئېلىشىۋاتقانلىقىنى تاماشا قىلىش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ» . چۈنكى ئۇلارنىڭ قاتىللىقى ئاخىرلاشقاندا قان بىلەن تولغان ئېغىزلار پۇقرالارغا ئېچىلىدۇ. يەنى تاغدىن-باغدىن بولىدىغان پاراڭلاردىكى تېررورلۇقلارنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشى قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىسىدىكىلا ئىش بوپقالىدۇ.

يۈجيېنىڭ بۇ مۇلاھىزىسى ئەسلى «جەنۇب كۆزنىكى» ژۇرنىلىنىڭ 2000- يىل 1- سانىغا بېسىلغان. **ئۆمەرجان ھەسەن** تەرجىمىسى

(M1)

www.uyghurkitap.com

ئىسلام ۋە غەرب

سامۇئېل خۇنتىڭتون

بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى سامۇئېل خۇنتىڭتون خەلقئارا سىياسىي تەتقىقات ساھەسىدىكى مەشھۇر ئالىم، ئۇ ھازىر ئامېرىكا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا، رايون مەسىلىلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، جۇڭگونى كۆپ قېتىم زىيارەت قىلغان، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى ئالبېرت ۋېدېرخېد Ⅲ ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى، جون ئولىن ئىستراتېگىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ مەسئۇلى، كارتېر ھۆكۈمىتى دۆلەت خەۋپسىزلىكى كومىتېتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، «دىپلوماتىيە سىياسىتى» ژۇرنىلىنىڭ ئىككى باش مۇھەررىرىنىڭ بىرى، ئامېرىكا سىياسىيشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەر - ماقالىلارنى يازغان.

1993-يىلى ئامېرىكىدا چىقىدىغان «دىپلوماتىيە» ژۇرنىلىنىڭ يازلىق سانى (بۇ ژۇرنال پەسىللىك ژۇرنال) دا سامۇئېل خۇنتىڭتوننىڭ «مەدەنىيەت توقۇنۇشى» ناملىق ماقالىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، دۇنيا ئىلىم مۇنبىرىدە زور زىلزىلە قوزغىدى. بولۇپمۇ ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىدە قوزغالغان ئىنكاس تېخىمۇ كۈچلۈك بولدى. ئۇ، بۇ ماقالىسىدا ۋارشاۋا شەرتنامىسى تەشكىلاتى يىمىرىلگەن، سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى ئاخىرلاشقان بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىي سەھنىسىدىكى توقۇنۇش ئىلگىرىكىدەك ئىدېئولوگىيەلەر پەرقىنى چېگرا قىلماستىن،

ئالەمدىن ئۇچۇر

بەلكى ئوخشاشمىغان مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى توقۇنۇش شەكلىدە قانات يايىدۇ، مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى كەلگۈسى دۇنيا تىنچلىقىغا ئاساسلىق تەھدىت ئېلىپ كېلىدىغان ئامىل، دەپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ، دۇنيادىكى مەۋجۇد مەدەنىيەتلەرنى تۆۋەندىكىدەك سەككىزگە بۆلگەن: 1. غەرب يەنى خرىستىئان دىنى مەدەنىيىتى، 2. كۇڭزى يەنى جۇڭگو مەدەنىيىتى، 3. ياپون مەدەنىيىتى، 4. ئىسلام دىنى مەدەنىيىتى، 5. ھىندى دىنى مەدەنىيىتى، 6. پراۋۇسلاۋىيە دىنى مەدەنىيىتى، 7. لاتىن ئامېرىكىسى مەدەنىيىتى، 8. ئافرىقا مەدەنىيىتى. ئۇ، ئۆزى تەۋە بولغان غەرب مەدەنىيىتىنى باشقا مەدەنىيەتلەرنىڭ بولۇپمۇ كۇڭزى مەدەنىيىتى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراۋاتىدۇ، دەپ قارىغان.

شۇ يىللىق، يەنى 1993-يىللىق «دىپلوماتىيە» ژۇرنىلىنىڭ كۈزلۈك سانىدا بۇ ماقالىگە رەددىيە بەرگەن يەتتە پارچە ماقالە ئېلان قىلىنغان. خۇنتىڭتون بۇلارغا قايىل بولماي يەنە شۇ يىللىق «دىپلوماتىيە» ژۇرنىلىنىڭ 11-، 12-ئايلىق سانى (ئەسكەرتىش: شۇ ساندىن باشلاپ ژۇرنال قوش ئايلىققا ئۆزگەرتىلگەن) دا «مەدەنىيەت بولمىسا، ئەمىسە يەنە نېمە؟» دېگەن تېمىدا مەخسۇس ماقالە يېزىپ قايتۇرۇپ رەددىيە بەرگەن.

كېيىن خۇنتىڭتون ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان بۇ نەزەرىيىنى تېخىمۇ قايىل قىلارلىق شەرھلەش مەقسىتىدە 1996-يىلى «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنيا تەرتىپىنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى» دېگەن ئىلمىي ئەسەرنى يېزىپ چىققان، بۇ ئەسەر ھازىرغىچە 22 خىل تىلغا تەرجىمە قىلىنغان. ئۇ، بۇ ماقالىسىنىڭ دۇنيا مىقياسىدا نېمىشقا بۇنداق زور غۇلغۇلا قوزغىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەر

www.uyghurkitap.com

هازىر دۇنيا سىياسىيسىنى چۈشىنىشتە بىر تەپەككۇر ئەندىزىسىگە ئىنتايىن موھتاج... سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئىدېئولوگىيە ئىلگىرىكىدەك مۇھىم بولماي قالدى، ھەرقايسى دۆلەتلەر يېڭى قارشىلىشىش ۋە تەڭشەش قېلىپلىرىنى پەيدا قىلىشتى. شۇڭلاشقا، كىشىلەر دۇنيا سىياسىيسىنى يېڭى بىر تەپەككۇر ئەندىزىسىدە چۈشىنىشكە موھتاج. بۇ ئېھتىياجنى 〈مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى〉 ئەندىزىسى قاندۇرالىشى مۇمكىن».

مېنىڭچە، بۇ ماقالىنىڭ شۇنداق زور ئىنكاس قوزغىۋېتىشىدىكى سەۋەب، دۇنيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق كۈچىيىۋاتقان، ئىنسانلارنىڭ ئارىسى بارغانسېرى يېقىنلىشىۋاتقان، «يەرشارىلىشىش» نىڭ قەدىمى كۈنسايىن تېزلىشىۋاتقان بۈگۈنكى بۇ دۇنيادا كىشىلەر ئوخشاشمىغان ئىدىيە، ئەنئەنە، مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشىنىڭ تىنچسىزلىقىنىڭ مەنبەسى بوپقېلىشىنى خالىمايدۇ، بەلكى مەدەنىيەتلەرنىڭ بارىشىشىنى، تىنچلىقتا بىللە تۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ ھەم بارغانسېرى بىر-بىرىگە گىرەلىشىۋاتقان ئىقتىسادىي، سىياسىي مەنپەئەتلەر تۈپەيلىدىن مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى پەرقلەر ھېچقانچە سەلبىي تەسىر پەيدا قىلالمايدۇ، ئورتاق مەنپەئەت پەرقنى يوقىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ۋىنتىڭتوننىڭ ئۈمىدۋارلىققا تولغان بۇ پەرەزنىڭ ئەكسىچە ،تتۇرىغا قويغان ھۆكۈمى ئۇلارنى ئالاقزادىلىككە سېلىپ ويغان، شۇنىڭ بىلەن غۇلغۇلا كۆچىيىپ كەتكەن. خۇنتىڭتون يەنە ئۆزىنىڭ مەقسىتىنىڭمۇ تىنچلىق ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشىنىڭ خەتىرىگە بولغان دىققىتىنى قوزغاش پۈتكۈل دۇنيادا 〈مەدەنىيەتلەرنىڭ بارىشىشى〉نى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىق دەپ قارايمەن».

- تەرجىماندىن

پرېزىدېنت بىل كلىنتوننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بەزى غەربلىكلەر غەرب بىلەن پەقەت ئىسلام رادىكال زوراۋانلىرى ئارىسىدىلا مەسىلە بار، ئىسلام دۇنياسى بىلەن ھېچ ئىش يوق، دەپ قارايتتى. بىراق 1400 يىللىق تارىخ باشقىچە دەلىلنى ئوتتۇرىغا چىقاردى: ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنى (پراۋوسلاۋىيە مەزھىبى، پروتېستانت ۋە كاتولىك مەزھىبىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ ئارىسى بوران-چاپقۇن بىلەن تولۇپ كەلدى، ئۇلار بىر-بىرىنى يەكلىدى. ئەركىن دېموكراتىزم بىلەن ماركسىزم-لېنىنىزمنىڭ 20-ئەسىردىكى توقۇنۇشىنى ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنىنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان، چوڭقۇر توقۇنۇشىغا سېلىشتۇرغاندا پەقەت قىسقا ۋاقىتلىق يۈزەكى تارىخىي ھادىسىدىن ئىبارەت. ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنىنىڭ مۇناسىۋىتىدە بەزىدە تىنچلىقتا بىللە تۇرۇش ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنىڭ ئارىسى ئوخشىمىغان دەرىجىدىكى كەسكىن رىقابەت ۋە جىددىي ئۇرۇشلار بىلەن تولغان. جون ئېسپوزىتو مۇنداق دەيدۇ: «تارىخنىڭ ئۆزگىرىشى ھەمىشە بۇ ئىككى قەۋمنى رىقابەتكە سېلىپ قويىدى، ھەتتا بەزىدە ھوقۇق، زېمىن، روھىيەت تالىشىشتەك ھايات-ماماتلىق جەڭگىمۇ مۇپتىلا قىلدى». بىرنەچچە ئەسىردىن بۇيان بۇ ئىككى دىننىڭ تەقدىرى خۇددى

دېڭىز دولقۇنىدەك گاھ ئۆرلەپ، گاھ پەسىيىپ كەلدى.

7-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 8-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئەرەب - ئىسلام دىنى كېڭىيىش ئارقىلىق شىمالىي ئافرىقا، ئىبېرىيە① يېرىم ئارىلى، ئوتتۇرا شەرق، ئىران ۋە شىمالىي ھىندىستاندا ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلىدى. ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا ئىككى ئەسىرگىچە مۇقىم تۇردى. 11-ئەسىرنىڭ ئاخىرى خرىستىئان دىنى ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ غەربىي رايونلىرىنى قايتا كونترول قىلدى، سىتسىلىيىنى بويسۇندۇرۇپ، تولېدونى بېسىۋالدى. 1095-يىلى خرىستىئان دۇنياسى ئەھلىسەلىپنىڭ شەرققە ئىستېلا ئۇرۇشىنى قوزغىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر يېرىم ئەسىر ئىچىدە خرىستىئانلار ئېروسالىم (قۇددۇس شەرىف) ۋە يېقىن شەرقتە خرىستىئان دىنىي ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئارقا-ئارقىدىن مەغلۇب بولۇپ، 1291-يىلى ئەڭ ئاخىرقى بازىسى ئەكرى شەھىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوسمان تۈركلىرى تارىخ سەھنىسىدە پەيدا بولدى. ئۇلار ئاۋۋال ۋىزانتىيىنى② ئاجىزلاشتۇردى، ئۇنىڭدىن كېيىن بالقان يېرىم ئارىلى ۋە شىمالىي ئافرىقىنىڭ كۆپ قىسىم رايونلىرىنى بويسۇندۇردى. 1453-يىلى كونىستانتىنپول شەھىرىنى ئىشغال قىلدى. 1529-يىلى ۋېنانى قورشىدى. بېرناردلۇيىس مۇنداق دەيدۇ: «مىڭ يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە، مۇر (شىمالىي ئافرىقىدىكى قەدىمكى بېربىل قەبىلىلىرىنىڭ ئەرەبلىشىپ كەتكەن ئەۋلادى. - بېكىتكۈچى ئىزاھى) لار ئىسپانىيىگە تۇنجى قېتىم قەدەم قويۇپ، تۈركلەر ئىككىنچى قېتىم ۋېنانى قورشىۋالغاندىن كېيىن، ياۋروپا ئىزچىل ئىسلام تەھدىتى ئاستىدا تۇرۇپ كەلدى». ئىسلام مەدەنىيىتى غەربنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى تەھدىتكە ئۇچرىتالايدىغان بىردىنبىر مەدەنىيەتتۇر، يەنە كېلىپ بۇنداق ئەھۋال تارىختا ئاز دېگەندىمۇ ئىككى قېتىم يۈز بەرگەن.

15-ئەسىرگە كەلگەندە بۇرۇلۇش يۈز بەردى. خرىستىئانلار ئىبېرىيە يېرىم ئارىلىنى قايتۇرۇۋېلىشقا باشلاپ، بۇ ئىشنى 1492-يىلى گرانادا③ دا تولۇق ئەمەلگە ئاشۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا ، ياۋروپا دېڭىزچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى پورتۇگالىيىلىكلەرنى ۋە باشقىلارنى مۇسۇلمانلارنىڭ مەركىزىي رايونلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ھىندى ئوكيان ۋە باشقا يىراق جايلارغا يېتىپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. دەل شۇ ۋاقىتتا، رۇسلار تاتارلارنىڭ 200 يىللىق ھۆكۈمرانلىقىنى ئاخىرلاشتۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىنلا ئوسمانىيلار. ئەڭ ئاخىرقى تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ، 1683-يىلى ۋېنانى قايتا قورشىۋالدى. ئۇلارنىڭ بۇ يەردىكى مەغلۇبىيىتى ئوسمانىيلارنىڭ خارابلىشىشىنىڭ باشلىنىشى بوپقالدى. يەنى بالقاندىكى پراۋوسلاۋىيە مۇرىتلىرى ئوسمانىيلار ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇش كۈرىشىنى باشلىدى، خابسبورگ ئىمپېرىيىسى كېڭەيدى، رۇسلارمۇ قارادېڭىز ۋەكافكازغىچە ئىچكىرىلەپ

كىردى. بىر ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە «ئاپەت ئەكەلگەن خرىستىئانلار» «ياۋروپا كېسەل كۆرپە» لىرىگە ئايلىنىپ قالدى. 1-دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئىتالىيىلەر ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ زېمىنىدا ئۆزلىرىنىڭ ۋاسىتىلىك ۋە بىۋاسىتە ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلىدى. پەقەت تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىلا قالدى. 1920-يىلىغىچە پەقەت تۈركىيە، سەئۇدىي ئەرەبىستانى، ئىران ۋە ئافغانىستاندىن ئىبارەت تۆت مۇسۇلمان دۆلىتىلا غەيرىي مۇسۇلمانلار ھۆكۈمرانلىقىدىكى مەلۇم شەكىلدىكى مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قالدى.

غەرب مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ چېكىنىشى مۇشۇ (20-) ئەسىرنىڭ 20-، 30-يىللىرى باشلاندى ۋە 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تېخىمۇ تېزلەشتى. . . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىمىرىلىشى نۇرغۇن مۇسۇلمان جەمئىيەتلىرىنى مۇستەقىللىققە ئېرىشتۈردى. ستاتىستىكىلارغا ئاساسلانغاندا 1757-يىلدىن 1919-يىلىغىچە 92 ئورۇندىكى مۇسۇلمانلار رايونىغا غەيرىي ھۆكۈمەتلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغان. 1995-يىلىغا كەلگەندە ئۇلارنىڭ 69ى مۇسۇلمانلار ھۆكۈمرانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن. مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسى 45 مۇستەقىل دۆلەت ئىچىدە كۆپ سانلىقنى ئىگىلىگەن. ئوخشاشمىغان دىندىكى دۆلەتلەر ئارا 1820-يىلدىن 1929-يىلىغىچە بولغان ئۇرۇشلارنىڭ %50تى مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستىئانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن. بۇ پاكىتلار شۇ ئۆزگىرىۋاتقان مۇناسىۋەتلەردىكى توقۇنۇشنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

بۇخىل توقۇنۇشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان سەۋەب 12-ئەسىردىكى خرىستىئان ئەسەبىيلىكى ياكى 20-ئەسىردىكى ئىپتىدائىي ئىسلام ئەقىدىچىلىكىدەك ۋاقىتلىق ھادىسىلەردە ئەمەس، بەلكى بۇ ئىككى دىنىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئاساسىغا قۇرۇلغان مەدەنىيەتتە. بىر تەرەپتىن توقۇنۇش پەرقىنىڭ مەھسۇلى. بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنى قارىشى نوقۇل بىرخىل تۇرمۇش ئۇسۇلى بولغىنى ھالدا دىندىن ۋە سىياسەتتىن ھالقىپ كەتكەن، دىن بىلەن سىياسىينى بىرلەشتۈرگەن. خرىستىئان دىنى بولسا، دىن بىلەن سىياسىينى ئايرىپ قارايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن توقۇنۇش ئۇلارنىڭ ئوخشاشلىقىدىن كەلگەن. بۇ ئىككى دىن بىر ئىلاھلىق دىن، ئۇلار باشقا كۆپ ئىلاھلىق دىنلارغا ئوخشاش باشقا ئىلاھنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇلار مىنىڭلا ھېساب دەيدىغان بىرمەنبەلىك نۇقتىئىينەزەردە. يەنە كېلىپ، بۇ ھەر ئىككى دىن رەببىلىئالەم يەنى ئالەمنىڭ ھۆكۈمرانى دەيدۇ. ئۆز دىنىنى پۈتكۈل دۇنيا ئىنسانلىرى ئىمان كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك بىردىنبىر ھەقىقىي ئېتىقاد، دەپ تەرغىب قىلىدۇ. بۇ دىنلار بۇرچ تۇيغۇسىغا ئىگە دىن بولۇپ، ئۆز مۇخلىسلىرىنى غەيرىي دىن مۇرتلىرىنى قايىل قىلىپ، بۇ بىردىنبىر ھەقىقىي ئېتىقادقا باشلاش مەجبۇرىيىتى بار، دەپ قارايدۇ. ئىسلام دىنى مەيدانغا كەلگەندىن باشلاپ كېڭەيمىچىلىك ئىستېلاسى يۈرگۈزدى، خرىستىئان دىنىمۇ پۇرسەت تاپسىلا شۇنداق قىلدى. «جىھاد» ۋە «ئەھلىسەلىپنىڭ شەرق ئىستېلاسى» دېگەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئۇقۇملارمۇ بۇ ئىككى دىننى بىر - بىرىگە تېخىمۇ ئوخشاشلاشتۇرۇپلا قالماي، بەلكى يەنە باشقا ئاساسلىق دىنلاردىن روشەن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. ئىسلام دىنى، خرىستىئان دىنى ۋە يەھۇدىي دىنى بىرخىل مەقسەتلىك تارىخ قارىشىغا ئىگە بولۇپ، باشقا مەدەنىيەتلەردىكى دەۋرىي قىلىش ياكى تۇرغۇنلۇق قارىشىغا قەتئىي ئوخشىمايدۇ.

ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنى ئارىسىدىكى زوراۋانلىق توقۇنۇشلىرىنىڭ دەرىجىسى تارىختا نوپۇس، ئىقتىسادىي تەرەققىيات، تېخنىكا ئۆزگىرىشلىرى ۋە دىنىي مەجبۇرىيەت تۇيغۇسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. 7-ئەسىردە ئىسلام دىنىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ئەرەبلەر ۋىزانتىيە ۋە ساسانىيلار ئىمپېرىيىسىگە كۆلەم ۋە سۈرئەتتە مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كۆچۈپ كىرگەن. بىرنەچچە ئەسىر كېيىنكى ئەھلىسەلىپ يۈرۈشى ئەمەلىيەتتە 11-ئەسىردىكى ياۋروپا ئىقتىسادىنىڭ ئېشىشى، نوپۇس كۆپىيىشى ۋە «كلونىيە» ④ ئىسلاھاتىنىڭ نەتىجىسى. مانا بۇلار نۇرغۇن چەۋەندازلار ۋە زور تۈركۈمدىكى دېھقانلارنىڭ ئېرۇسالىمغا يۈرۈش قىلىشىنى مۇمكىنچىلىككە ئايلاندۇردى. بىرىنچى قېتىملىق ئەھلىسەلىپ ئىستېلاسىدا ئۇلار كونىستاتىنپولغا كەلگەندە بىر ۋىزانتىيىلىك: «پۈتكۈل ياۋروپا، ئادرىئاتىك دېڭىزى بويىدىكى ۋە يىراق خېگرانىستىكى ياۋا ئادەملەرمۇ زور كۆلەملىك يۆتكىلىشنى باشلاپ، ھەممە نەرسىلىرىنى ئېلىپ ئاسىياغا كىرىپ كەلدى» دېگەنىدى. 19-ئەسىردىكى دۇنياۋى نوپۇس كۆپىيىش ياۋروپادا نوپۇس پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، تارىختىكى ئەڭ چوڭ كۆلەملىك نوپۇس كۆچۈشكە سەۋەب بولدى، كۆچمەنلەر مۇسۇلمانلار رايونلىرى ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىغا ئېقىپ كىردى.

بىر تۈركۈم ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئامىللار 20-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئىسلام دىنى ۋە غەربنىڭ توقۇنۇشىنى كەسكىنلەشتۈردى. ئاۋۋال مۇسۇلمانلار نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشى ئىشسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئىسلام ئىشلىرىغا ئۆزىنى ئاتىغان ياشلارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىدى، نەتىجىدە جەمئىيەتكە بېسىم شەكىللىنىپ، نوپۇسنىڭ غەربكە كۆچۈشىگە سەۋەب بولدى. ئىككىنچىدىن، ئىسلام گۈللىنىش ھەرىكىتىدە، مۇسۇلمانلار ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتى ۋە قىممەت قارىشىنى غەرب بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۆزمەدەنىيىتىنىڭ ئۆزگىچىلىكى ۋە مۇھىملىقىغا نىسبەتەن قايتا ئىشەنچ تۇرغۇزدى. ئۈچىنچىدىن، غەربنىڭ پۈتكۈل دۇنياغا ئۆزىنىڭ قىممەت قارىشى ۋە تۈزۈلمىسىنى كېڭەيتىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇسۇلمانلار دۇنياسىدىكى توقۇنۇشلارغا ئارىلىشىشى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچلۈك نارازىلىقىنى قوزغىدى. تۆتىنچىدىن، كوممۇنىزمنىڭ گۇمران بولۇشى مۇسۇلمانلار بىلەن غەربنىڭ ئورتاق دۈشمىنىنى يوقاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر-بىرىنى

ئاساسلىق تەھدىت، دەپ قارايدىغان بولدى. بەشىنچىدىن، مۇسۇلمانلار بىلەن غەربلىكلەرنىڭ ئارىلىشىشى ۋە بىللە ئولتۇراقلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئۇلاردا ئۆزلىرىگە نىسبەتەن يېڭى تونۇش پەيدا بولدى ھەم ئادەت ۋە قاراشلىرىنىڭ قايسى جەھەتتە ئوخشاشمايدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ۋە باشقىلاردىن پەرقلىنىدىغان يەرلىرىگە نىسبەتەن يېڭى تونۇش ھاسىل قىلدى. بۇ ئىككى دىنىدىكىلەرنىڭ ئۆزئارا رول ئوينىشى ۋە ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىشى مۇنداق بىرمەسىلىدىكى يەنىبىر مەدەنىيەت ئەزالىرىنىڭ باشقا بىر مەدەنىيەت ئەزاسى كونترول قىلغان دۆلەتتىكى ھوقۇقى مەسىلىسى جەھەتتىكى ئىختىلاپىنى كۈچەيتىپ قويدى. 1980 ۋە 1990-يىللاردا مۇسۇلمانلار ۋە خرىستىئانلار جەمئىيىتىنىڭ بىر-بىرى بىلەن پېتىشىش دەرىجىسى جىددىي تۆۋەنلىدى. ئىسلام بىلەن غەرب ئارىسىدىكى توقۇنۇشنىڭ يەنە باش كۆتۈرۈشىگە ھوقۇق ۋە مەدەنىيەتتىن ئىبارەت تۈپ مەسىلە سەۋەب بولدى! كىم كىمگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ؟ كىم ھۆكۈمران ؟ كىم مەھكۇم؟ لېنىن ئوتتۇرىغا قويغان سىياسىي مەركەز مەسىلىسى ئىسلام بىلەن غەربنىڭ كۈچ سىنىششىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ سەۋەبتۇر. شۇنداقتىمۇ، لېنىن ئېھتىمال قىلچە ئەھمىيىتى يوق دەپ قارىغان يەنە بىر ئىدىيەت مەۋجۇد، ئۇ بولسىمۇ ھەق ۋە ناھەق ئىدىيىتىدىن كېلىپ چىققان، كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق دەيدىغان توقۇنۇشتۇر. ئىسلام يەنىلا ئىسلام (چوقۇم ھەق)، غەرب يەنىلا غەرب (بۇنىڭدا نۇرغۇن گۇمان مەۋجۇد) بولۇپ تۇرۇۋىدىكەن، بۇ ئىككى ئۇلۇغ مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلى ئارىسىدىكى تۈپكى توقۇنۇش ئۆتكەندىكى 1400 يىلدىكىدەك، كەلگۈسىدىمۇ ئىزچىل ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى بەلگىلەيدۇ.

بۇ ئىككىسىنىڭ نۇرغۇن ماھىيەتلىك مەسىلىلەردىكى مەيدان ئىختىلاپى ۋە توقۇنۇشى ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى يەنىمۇ جىددىيلەشتۈرۈۋەتتى. تارىختا زېمىن كونترول قىلىش مۇھىم مەسىلە ئىدى، بىراق ھازىر ئۇنچىۋالا مۇھىم ئەمەس بوپقالدى. 1990-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مۇسۇلمانلار بىلەن غەيرىي مۇسۇلمانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن 38 قېتىملىق توقۇنۇشنىڭ 19 قېتىملىقى مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستىئانلار ئارىسىدا، 11 قېتىملىقى مۇسۇلمانلار بىلەن پىراۋۇسلاۋىيىلەر ئارىسىدا، قالغان يەتتە قېتىملىقى بولسا ئافرىقا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرىدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستىئانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن. بۇ زوراۋانلىق ۋە يوشۇرۇن زوراۋانلىق توقۇنۇشىدا پەقەت بىرلا قېتىملىقى بىۋاستە ئىسلام بىلەن غەرب ئارىسىدىكى ئۆزۈلمە لېنىيىسى بويلاپ يۈز بەرگەن. يەنى كرودىيە ۋە بوسنىيە ئارىسىدىكى توقۇنۇش. غەرب زېمىن جاھانگىرلىكىنىڭ ئەمەلىيەتتە ئاخىرلىشىشى ۋە مۇسۇلمانلار زېمىن كېڭەيمىچىلىكىنىڭ قايتا باشلىنالماسلىقى جۇغراپىيە جەھەتتىن ئايرىپ تۇرۇدىغان بىر قاشا

شەكىللەندۈرۈپ، مۇسۇلمانلار بىلەن غەربلىكلەر بالقاندىكى كىچىككىنە يەردىلا چېگرا ئايرىپ تۇرۇدىغان قىلىپ قويدى. شۇڭلاشقا، غەرب بىلەن مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى توقۇنۇش زېمىن مەسىلىسى ئۈستىگە ئەمەس، بەلكى قورال-ياراقلارنىڭ تارقىلىپ كېتىشى، كىشىلىك ھوقۇق، دېموكراتىيە، نېفىت ئىگىدارچىلىقى، كۆچمەنلەر، ئىسلام تېررورچىلىقى، غەربنىڭ ئارىلىشىشى دېگەندەك مەسىلىلەر ئۈستىگە مەركەزلەشتى.

سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە بۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ ئەزالىرى بۇ تارىخىي زىددىيەتنىڭ كۈنسايىن ئۆتكۈرلىشىۋاتقانلىقىنى تونۇپ يەتتى. 1991-يىلى بارىي بۇزان «ئىسلام بىلەن غەرب ئارىسىدا» شەكىللىنىۋاتقان ئىجتىمائىي سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىنىڭ سەۋەبلىرىنى كۆرۈپ يېتىپ: «بۇ توقۇنۇشتا ياۋروپا ئالدىنقى سەپ بوپقېلىشى ئېھتىمال» ئىكەنلىكىنى مۇنداق بايان قىلدى: «بۇ ئەھۋالنىڭ تەرەققىياتى مەلۇم جەھەتتىن نەچچە ئەسىر داۋاملاشقان دەھرىيلىك بىلەن دىنىي ئەقىدە قارشى ئوتتۇرىسىدىكى قارمۇقارشىلىقتىن كەلگەن بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنىنىڭ تارىخىي ئاداۋىتىدىن كەلگەن. بىر جەھەتتىن، غەربنىڭ كۈچىگە بولغان ھەسەتتىن كەلگەن بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن غەربنىڭ كېيىنكى مۇستەملىكىچىلىك دەۋرىدىكى ئوتتۇرا شەرق سىياسىيسىغا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقىنىغا بولغان ئۆچمەنلىكتىن ۋە ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ئۆتكەن 200 يىل ئىچىدە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرغاندا ھېس قىلىدىغان ئازاب ۋە نومۇستىن كەلگەن».

ئۇ يەنە: «ياۋروپانىڭ بىرلىشىش جەريانىنىڭ ھالقىلىق پەيتىدە ئىسلام بىلەن بولغان ئىجتىمائىي سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى ياۋروپانىڭ ئورتاق تونۇشقا كېلىشىگە پايدىلىق» بوپقالدى، شۇڭلاشقا «غەرب ئىسلام بىلەن بولغان سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىنى قوللاش بىلەنلا توختاپ قالماي، ئۇنىڭغا ئىلھام بېرىش سىياسىتىنىمۇ قوللىنىدىغان مۇستەھكەم بىر ئورتاق گەۋدە ھاسىل قىلىشى لازىم» دەيدۇ. 1990-يىلى، غەربتە مۇھىم تەسىرگە ئىگە ئىسلام تەتقىقاتچىسى بېرنارد لۇئىس «مۇسۇلمانلارنىڭ غەزەپلىنىشىنىڭ مەنبەسى»نى تەھلىل قىلغاندا مۇنداق يەكۈن چىقارغان:

«بىز ھازىر بىلىشكە تېگىشلىك ئىش شۇكى، بىز شۇنداق بىرخىل كەيپىيات ۋە ھەرىكەتكە دۇچ كېلىۋاتىمىزكى، ئۇلار ئاللىقاچان مەسىلە ۋە سىياسەت دائىرىسىدىن، شۇنداقلا ئۇنى يۈرگۈزۈۋاتقان ھۆكۈمەت قاتلاملىرىدىن ھالقىپ كەتتى، بۇ، مەدەنىيەتنىڭ توقۇنۇشىدىن باشقا ئىش ئەمەس (بەلكىم بۇ ئاقىلانىلىق ئەمەستۇ). شۇنداقتىمۇ بۇ چوقۇم بىزنىڭ كونا رەقىبىمىزنىڭ (مۇسۇلمانلارنىڭ. — ت) بىزنىڭ يەھۇدىي دىنى ۋە خرىستىئان دىنى ئەنئەنىلىرىمىزگە، ھازىرقى دىنىدىن خالىي ھالىتىمىزگە، شۇنداقلا بۇ ئىككىسىنىڭ دۇنيا

مىقياسىدىكى كېڭىيىشىگە بولغان تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە قارشى ئىنكاسىدىن ئىبارەت».

ئىسلام قەۋمى ئىچىدىمۇ شۇنداق قاراشلار مەيدانغا كەلدى. زور تەسىرگە ئىگە مىسىرلىق مۇخبىر مۇھەممەد سەيدئەھمەد 1994-يىلى مۇنداق دېگەن: «ئېنىق ئالامەتلەر شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، غەرب ئەقىدىسى ۋە ئىسلامنى جانلاندۇرۇش ھەرىكىتى ئارىسىدىكى توقۇنۇش ئۆتكۈرلىشىۋاتىدۇ. بۇ توقۇنۇش غەربتىكى ئاتلانتىك ئوكياندىن شەرقتىكى جۇڭگوغىچە يېتىپ باردى». مەشھۇر بىر ھىندىستانلىق مۇسۇلمان 1992-يىلى مۇنداق بېشارەت بەرگەن: «كېلەركى قەدەمدىكىسى شۈبھىسىزكى، مۇسۇلمانلار دۇنياسىنىڭ قارشىلىقىدىن ئىبارەت. مەغرىبتىن پاكىستانغىچە ئىسلام دۆلەتلىرىنى قاپلىغان، يېڭى دۇنيا تەرتىپى ئورنىتىدىغان بىر مەيدان كۆرەش باشلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ».

تونىسلىق بىر مەشھۇر ئادۋۇكات بۇ كۆرەش ئاللىقاچان باشلاندى، دەپ قارىغان: «مۇستەملىكىچىلىك ئىسلامنىڭ بارلىق مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى بۇزۇشنى كۆزلەۋاتىدۇ. مەن ئىسلام مۇرتى ئەمەس. مەن دىنلار ئارىسىدا ئەمەس، بەلكى مەدەنىيەت ئارىسىدا زىددىيەت مەۋجۇد، دەپ قارايمەن».

1980- ۋە 1990-يىللاردا ئىسلام دۆلەتلىرىدىكى پۈتكۈل يۈزلىنىش غەربكە قارشى بولدى. بۇنىڭ بىر قىسمى ئىسلامنى جانلاندۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ شۇنداقلا ئاتالمىش «gharbzadegi» غا يەنى غەربنىڭ مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنى زەھەرلىشىگە قايتۇرغان ئىنكاسىنىڭ تەبىئىي نەتىجىسى ئىدى. ئۇ مەيلى كونكرېت مەزھەب شەكلى قانداق بولسۇن، ئىسلام ھەرىكىتىنىڭ ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ شۇيەرلەرگە ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئەخلاقىي جەھەتتىن كۆرسەتكەن تەسىرىنى تازىلايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. مۇسۇلمانلار رەھبەرلىرى ئىلگىرى ھەقىقەتەن ئۆزخەلقىغە: «بىز چوقۇم غەربلىشىشىمىز كېرەك» دەپ ئېيتقان. ئەمما ئۇلاربۇ گەپنى 20-ئەسىرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چارىكىدە دېگەن بولسا، چوقۇم يالغۇز قالاتتى. دېمىسىمۇ غەرب قىممەت قارىشى ۋە تۈزۈلمىسىنى ماختايدىغان مۇسۇلمان تېپىشىمىز ھەقىقەتەن تەس. مەيلى ئۇلار سىياسىئون، ھۆكۈمەت ئەمەلدارى، ئالىم، سودىگەر ياكى مۇخبىر بولسۇن، ئەكسىچە ئۇلار ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتىنىڭ پەرقىنى، ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ ئەۋزەللىكىنى تەكىتلەپ، مەدەنىيىتىنىڭ مۇكەممەللىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن غەربنىڭ كۈچلۈك ھۇجۇمىنى توسىدۇ. مۇسۇلمانلار غەربنىڭ كۈچىدىن شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۇلارنىڭ جەمئىيىتىگە، ئېتىقادىغا بولغان تەھدىتىدىن قورقىدۇ ۋە نەپرەتلىنىدۇ. ئۇلار غەرب مەدەنىيىتىنى دۇنياپەرەسلىك، چىرىكلەشكەن، خۇنۇك ۋە ئەخلاقسىزلىق، دەپ قارايدۇ. شۇنداقلا غەرب مەدەنىيىتىنى ئازدۇرغۇچى دەپمۇ قارايدۇ، شۇڭلاشقا غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا بولغان تەسىرىنى توسۇشنى تەكىتلەيدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ غەربكە ھۇجۇم قىلىشى غەربلىكلەرنىڭ ئېتىقادىدا كەمتۈكلۈك بولغانلىقى تۈپەيلىدىن ئەمەس (ھېچبولمىسا «قەغەز يۈزىدىكى دىن») ، بەلكى غەربنى ھېچقانداق دىنغا ئېتىقاد قىلمايدۇ دەپ قارايدىغانلىقىدىن. مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدە غەرب دىنىدىن خالىي، ھېچقانداق دىنىي ئېتىقادى يوق، شۇ سەۋەبتىنمۇ ئۇلار ئەخلاقسىز. غەربتىكى بۇ ھادىسەلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان خرىستىئان دىنىغا سېلىشتۇرغاندا يوقىرىقى ھادىسەلەر تېخىمۇ چوڭ جىنايەت. سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە مۇسۇلمانلار غەربنى «خۇداغا ئىشەنمەيدىغان كوممۇنىزم» دەپ قارايتتى، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىدىن كېيىنكى مەدەنىيەت توقۇنۇشىدا، غەربنى «خۇداغا ئىشەنمەيدىغان غەرب» دەپ قارايدىغان بولدى.

غەربنى ھاكاۋۇر، دۇنياپەرەس، ئەزگۈچى، رەھىمسىز، خۇنۇك دەپ قارايدىغانلارنىڭ ئىچىدە ئىپتىدائىي ئەقىدە پەرەس مۇسۇلمان ئۆلىمالارلا ئەمەس، بەلكى غەرب بىزنىڭ تەبىئىي ئىتتىپاقدىشىمىز دەپ قارايدىغان كىشىلەرمۇ بار. 1990-يىللاردا مۇسۇلمان يازغۇچىلار نەشر قىلغان كىتابلارنىڭ ئىچىدە فاتىمە مۇنىسەنىڭ غەربتە ئاجايىپ ئالقىشلانغان «ئىسلام دىنى ۋە دېموكراتىيە» ناملىق ئەسىرىدەك ئەسەر يوق. غەربلىكلەر ئومۇميۈزلۈك ھالدا بۇ كىتابنى ھازىرقى زامان ئەركىن ئىسلام ئاياللىرىنىڭ دادىل پىكرى دەپ قارايدۇ. بۇ كىتابتا غەربنىڭ ئوبرازىغا ئېتىبار قىلىنمىغان. فاتىمە مۇنداق كۆرسەتكەن: «غەرب - مىلىتارىزم ۋە جاھانگىردۇر. ئۇلار باشقا دۆلەتلەرگە مۇستەملىكىچىلىك ۋەھىمىسى بىلەن زەخمەت كەلتۈردى. غەرب مەدەنىيىتىنىڭ بەلگىسى بولغان شەخسىيەتچىلىك 〈بارلىق يامانلىقنىڭ مەنبەسى〉. غەربنىڭ كۈچى قورقۇنچلۇق، 〈سۇنئىي ھەمرا ئەرەبلەرنى تەربىيىلەشكە ئىشلىتىلمەيدۇ ياكى ئەرەبلەرنىڭ بېشىغا بومبا تاشلاشقا ئىشلىتىلمەيدۇ، بۇنى غەربلا قارارلاشتۇرالايدۇ. . .〉 غەرب بىزنىڭ كۈچىمىزنى ئاجىزلاشتۇرماقتا. ئۆزىنىڭ مەھسۇلاتى ۋە تېلېۋىزىيە قاناللىرى، كىنو فىلىملىرى بىلەن بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنى ئىلەشتۈرمەكتە، بىزنى ۋەيران قىلماقتا. بازارلىرىمىزنى ئىگىلىمەكتە. بىزنىڭ بايلىق مەنبەلىرىمىزنى، ئىجادچانلىقىمىزنى ۋە يوشۇرۇن كۈچىمىزنى كونترول قىلىۋالماقتا. بۇ، بىزنىڭ ۋەزىيەتكە بولغان قارىشىمىز. دېڭىز قولتۇقى ئۇرۇشى بىزنىڭ قارىشىمىزنى ئىسپاتلىدى. غەرب ھەربىي پەن-تەتقىقاتى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ كۈچىنى بەرپا قىلدى، كېيىن بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى تەرەققىي قىلمىغان دۆلەتلەرگە سېتىپ بەردى. بۇدۆلەتلەر 〈پاسسىپ ئىستېمالچىلار〉 دۇر. بۇخىل بېقىندىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىسلام چوقۇم ئۆزىنىڭ قۇرۇلۇش، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشى، قوراللارنى ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ (ئۇ، يادرو قورالى ياكى ئادەتتىكى قورال ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتمىغان) ، غەربكە ھەربىي

www.uyghurkitap.com

بىقىندى بولۇشتىن قۇتۇلۇشى لازىم. شۇنى يەنە تەكىتلەپ ئۆتەيكى، بۇ، ئۇزۇن ساقال قويۇۋالغان، ئۇزۇن يەكتەك كىيىۋالغان ئاياتۇللانىڭ قارىشى ئەمەس.

سىياسىي ياكى دىنىي قاراشنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مۇسۇلمانلار بىردەك ئۆز مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتى ئارىسىدا تۈپكى پەرق بار، دەپ قارايدۇ. خۇددى سەيىق قانۇش ئېيتقاندەك: «تۈپ مەسىلە بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزنىڭ غەربكە ئوخشىمايدىغان قىممەت قارىشى ئۈستىگە قۇرۇلغانلىقىدا». بىر مىسىر ھۆكۈمەت خادىمى مۇنداق دەيدۇ: « ئامېرىكىلىقلار بۇ يەرگە كېلىپ، بىزنىڭ ئۆزلىرىگە ئوخشاش بولۇشىمىزنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ قىممەت قارىشىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە ھېچنېمە بىلمەيدۇ». بىر مىسىر مۇخبىرىمۇ شۇنداق قاراشتا مۇنداق دېگەن: «بىز ئوخشىمايمىز. بىز ئوخشىمايدىغان ئارقا كۆرۈنۈش، ئوخشىمايدىغان تارىخقا ئىگە. شۇڭلاشقا، ئوخشىمايدىغان كەلگۈسىگە ئىگە بولۇش ھەققىمىز بار». مەيلى ئېقىۋاتقان گېزىت-ژۇرنال ياكى كەسكىن ئىسلامچە ئىلمىي مەتبۇئات بولسۇن، ھەممىسى غەربنىڭ سىياسەتلىرىنى، شۇنداقلا غەربنىڭ ئىسلام تۈزۈلمىسى ۋە مەدەنىيىتىنى ئالقىنىغا ئېلىۋېلىش، بۇرمىلاش غەرىزىنى قايتا-قايتا چۈشەندۈرۈشتى.

غەربكە قارشى ئىنكاسنى ئىسلام گۈللىنىش ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچىلىرى ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمان دۆلەتلىرى ھۆكۈمەتلىرىنىڭ غەربكە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشىدىنمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. مۇستەملىكىچىلىكتىن كېيىنكى مەزگىللەردە مۇسۇلمان دۆلەتلەر ھۆكۈمەتلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىدىيە سىستېمىسى ۋە سىياسىتى غەربچە، تاشقى سىياسىتى غەربكە مايىل بوپقالدى، پەقەت ئالجىرىيە ۋە ھىندونېزىيىلا ئۇنداق بولمىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ مۇستەقىللىقى مىللەتچىلىك ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىسى ئىدى. بىراق ئىراق، لىۋىيە، يەمەن، ئىران، سۇدان، لىۋان ۋە ئافغانىستاندىكى غەربكە مايىل ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئورنىنى غەربنى تازا ئېتىراپ قىلىپ كەتمەيدىغان ياكى غەربكە ئېنىق قارشى تۇرىدىغان ھۆكۈمەتلەر بىر-بىرلەپ ئالدى. باشقا دۆلەتلەرنىڭ يۆنىلىشى ۋە ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىمۇ مۇشۇ يۆنىلىشكە قاراپ تەرەققىي قىلدى. بىراق ئۆزگىرىش ئۇنداق كەسكىن بولمىدى، بۇ دۆلەتلەر تونىس، ھىندونېزىيە ۋە مالايسىيانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئامېرىكىنىڭ سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى دەۋرىدىكى ئەڭ مۇستەھكەم ئىككى ھەربىي ئىتتىپاقدىشى تۈركىيە ۋە پاكىستانمۇ دۆلەت ئىچىدە ئىسلامىزمدىن كەلگەن سىياسىي بېسىمغا ئۇچرىدى، ئۇلار بىلەن غەربنىڭ مۇناسىۋىتى كۈنسايىن تېخىمۇ زور بېسىمغا ئۇچراۋاتىدۇ.

مۇسۇلمان دۆلەتلەر ئىچىدە 1995-يىلىغىچە ئون يىل ئاۋۋالقىغا قارىغاندا، غەربكە خېلىلا يېقىنلاشقان دۆلەت پەقەت بىرلا كۇۋەيت. غەربنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسىدىكى يېقىن دوستلىرى غەربكە

كۇۋەيت، سەئۇدىي ئەرەبىستانى ۋە ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدەك غەربكە ھەربىي جەھەتتە تايىنىدىغان دۆلەتلەر ئەمەس، بەلكى مىسىر، ئالجىرىيىدەك ئىقتىسادىي جەھەتتە تايىنىدىغان دۆلەتلەردۇر. 1980-يىللارنىڭ ئاخىرىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي ياۋروپانى ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتتە قوللىيالىشى مۇمكىن بولمىغان ياكى قوللاشنى خالىمىغان چاغدا، بۇ ھاكىمىيەتلەر ئارقا-ئارقىدىن غۇلاپ چۈشتى. ئەگەر غەربمۇ مۇسۇلمان بېقىندى دۆلەتلەر ھاكىمىيەتلىرىنى قوللىيالمىغاندا، بۇلارمۇ شۇخىل تەقدىرگە قالغان بولاتتى.

مۇسۇلمانلارنىڭ غەربكە قارشى ھېسسىياتىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ، غەربنىڭ «ئىسلام تەھدىتى» گە بولغان دىققىتىمۇ بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. بولۇپمۇ ئۇلار مۇسۇلمان رادىكاللىرى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان تەھدىتتىن بەكرەك ئەنسىرەيدۇ. ئىسلام يادرو قورال‌لىرىنى كېڭەيتىشنىڭ ۋە تېررورىزمنىڭ بىر مەنبەسى، دەپ قارالماقتا. ھەتتا ياۋروپادا، قارشى ئېلىنمايدىغان كۆچمەنلەرنىڭ مەنبەسى، دەپ قارالماقتا. بۇلارغا ئامما ۋە رەھبەرلەرمۇ ئوخشاشلا باش قاتۇرماقتا. مەسىلەن، 1994-يىلى نويابىردىكى بىر تەكشۈرۈشتە كىشىلەردىن «ئىسلام گۈللىنىشى» ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا شەرقتىكى مەنپەئىتىگە تەھدىت ئەكېلىدىغان ياكى ئەكەلمەيدىغانلىقى ھەققىدە سورالغاندا، دېپلوماتىيىگە قىزىقىدىغان 35 مىڭ ئامېرىكا پۇقراسى ئىچىدە %60 ى: «ھەئە»، %20 ى: «ياق» دەپ جاۋاب بەرگەن. بىر يىل ئاۋۋالقى ئىختىيارىي تەكشۈرۈشتە، قايسى دۆلەت ئامېرىكىغا نىسبەتەن ئەڭ خەتەرلىك دەپ سورالغاندا، ئۇلارنىڭ جاۋابىدىكى ئالدىنقى ئۈچ دۆلەت ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئىران، جۇڭگو ۋە ئىراق بولغان. يەنە 1994-يىلى ئېلىپ بېرىلغان بىر قېتىملىق تەكشۈرۈشتە نېمىنىڭ ئامېرىكىغا «ئەڭ زور تەھدىت» ئىكەنلىكىنى سورىغاندا، %72 ئامما ۋە %61 دېپلوماتىيە رەھبەرلىرى يادرو كېڭىيىپ كېتىشى دەپ قارىغان، %69 ئامما ۋە %33 رەھبەرلەر خەلقئارا تېررورىزم دەپ قارىغان. بۇ ئىككى مەسىلە ئىسلام دىنى بىلەن كەڭ دائىرىدە مۇناسىۋەتلىك. ئۇنىڭدىن باشقا %33 ئاۋام ۋە %39 رەھبەر كېڭىيىپ كېتىش ئېھتىمالى بولغان ئىسلام تەقۋادارلىقى دەپ قارىغان، ياۋروپالىقلارمۇ ئاساسەن شۇنداق قاراشتا. مەسىلەن، 1991-يىلى ئەتىيازدا %51 فرانسىيىلىك فرانسىيىگە كېلىدىغان ئاساسىي خەۋپ جەنۇبتىن كېلىدۇ دەپ قارىغان، ئاران %8 ئادەم شەرقتىن كېلىدۇ دەپ قارىغان. فرانسىيىلىكلەر ئەڭ ئەنسىرەيدىغان تۆت دۆلەتنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان دۆلەتلەر. خەلقنىڭ %52 تى ئىراقنى، %35 تى ئىراننى، %26 تى لىۋىيىنى، %22 تى ئالجىرىيىنى كۆرسەتكەن. غەربنىڭ سىياسىي رەھبەرلىرى، گېرمانىيە، فرانسىيە باش مىنىستىرلىرىمۇ شۇنداق قاراشتا ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىپىمۇ ئىسلام تەقۋادارلىرى غەربكە نىسبەتەن «ھېچبولمىغاندىمۇ

ئېلگىرىكى كوممۇنىزمغا ئوخشاشلا خەتەرلىك» دەپ جاكارلىدى. كلىنتون ھۆكۈمىتىنىڭ بىر «مۆتىۋەر ئەمەلدارى» ئىسلام غەربنىڭ پۈتكۈل يەرشارىدىكى رەقىبى، دەپ كۆرسەتتى.

شەرقتىن كېلىدىغان تەھدىت ئەمەلىيەتتە تۈگىگەندىن كېيىن، شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ پىلانى بارغانسېرى جەنۇبتىن كېلىدىغان يوشۇرۇن تەھدىتكە يۈزلىنىشكە باشلىدى (بۇ يەردىكى جەنۇب ياۋروپانىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئوتتۇرا شەرقتىكى مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنى ۋە شىمالىي ئافرىقىدىكى بەزى دۆلەتلەرنى كۆرسىتىشى مۇمكىن. ـ ت). ئامېرىكىنىڭ بىر ھەربىي تەھلىلچىسى 1992-يىلى: «جەنۇب مۇداپىئە لىنىيىسى» مەركىزىي مۇداپىئە لىنىيىسىنىڭ ئورنىنى ئالماقتا ھەمدە «تېزلا شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ يېڭى ئالدىنقى سېپى بوپقالىدۇ» دېدى. جەنۇبتىن كېلىدىغان تەھدىتكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىغا ئەزا جەنۇبتىكى ئىتالىيە، فرانسىيە، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە قاتارلىق دۆلەتلەر بىرلەشمە ھەربىي پىلان تۈزۈشتى ۋە بىرلەشمە ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە غەربتىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ھۆكۈمەتلىرىدىن ئىسلام رادىكاللىرىغا قارشى تۇرۇشنىڭ چارىلىرىنى سورىدى. مانا بۇ تەسەۋۋۇردىكى تەھدىتمۇ زور بىر تۈركۈم ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ ياۋروپادىكى مەۋجۇدلۇقىغا ئاساس بولۇپ بەردى. ئامېرىكىنىڭ بىر ئالىي دەرىجىلىك ئەمەلدارى: «ئامېرىكىنىڭ ياۋروپادىكى ھەربىي قىسمى ئىسلام تەۋەدارلىقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئەڭگۈشتىرى بولمىسىمۇ، بۇ پۈتكۈل رايوننىڭ ھەربىي پىلانىغا ھەقىقەتەن زور تەسىر كۆرسەتتى. 1990 ۋە 1991-يىلى ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيە، فرانسىيە ئارمىيىلىرىنىڭ دېڭىز قولتۇقى ئۇرۇشىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇشلىرى ھېلىمۇ ئېسىڭىزدىمۇ؟ بۇ، دېڭىز قولتۇقى رايونىدىكى خەلقلەرنىڭ ئېسىدە» دېدى. بەلكىم بۇ جۈملىگە ئۇلار بۇنى ھەممىشە غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن ئەسلەيدۇ دېگەن جۈملىنى قوشۇپ قويۇشى كېرەكتۇ.

غەرب بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان قارشىنى، شۇنداقلا ئىسلام رادىكالىزمىنىڭ باش كۆتۈرۈشىنى نەزەردە تۇتقاندا، ئىسلام بىلەن غەربنىڭ 1979-يىلىدىكى ئىران ئىسلام ئىنقىلابىدىن كېيىن كېڭەيگەن مەدەنىيەت ساھەسىدىكى يېرىم ئۇرۇشى ھېچقانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. بۇنى «يېرىم ئۇرۇش» دەپ ئاتاشنىڭ مۇنداق ئۈچ سەۋەبى بار: بىرىنچى، ئۇ پۈتكۈل ئىسلامىيەت بىلەن پۈتكۈل غەربنىڭ كۈرىشى ئەمەس، بەلكى ئىككى تەۋەدار دۆلەت (ئىران، سۇدان)، ئۈچ تەۋەدار ئەمەس دۆلەت (ئىراق، لىۋىيە، سۇرىيە) ۋە باشقا ئىسلامىزمچى تەشكىلاتلارنىڭ سەئۇدىي ئەرەبىستانى ۋە باشقا مۇسۇلمان دۆلەتلەرنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا ئامېرىكا بەزىدە ئەنگلىيە، فرانسىيە، باشقا غەرب دۆلەتلىرى ۋە گۇرۇھلار، ئىسرائىلىيە ـ يەھۇدىيلارغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرىشىدۇر. ئىككىنچى، 1990 ۋە 1991-يىللىرىدىكى دېڭىز قولتۇقى ئۇرۇشىدىن باشقا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كۈرەش چەكلىك ۋاسىتىلارغا تايىنىپ ئېلىپ بېرىلغانىدى: بىر تەرەپ تېررورىزمنى، يەنە بىر تەرەپ ھاۋادىن زەربە بېرىش، مەخپىي ھەرىكەت ۋە ئىقتىسادىي جازا دېگەندەك ھەرىكەتلەرنى قوللاندى. ئۈچىنچى، زوراۋانلىق توقۇنۇشلىرى گەرچە داۋاملىشىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۈزۈلمەي ئىزچىل داۋاملاشمىدى. بۇ يېرىم ئۇرۇش بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپنىڭ ئىنكاسىنى قوزغايدىغان، پات-پات يۈز بېرىپ تۇرۇدىغان ھەرىكەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقتىمۇ يېرىم ئۇرۇشمۇ يەنىلا ئۇرۇشتۇر. 1991-يىلى يانۋاردىن فېۋرالغىچە غەربتە يۈز بەرگەن پارتلاشلاردا ئۆلگەن، يارىلانغان ئەسكەر ۋە پۇقرا نەچچە مىڭغا يېتىدۇ. 1979-يىلىدىن كېيىنمۇ ئەمەلىيەتتە ھەر يىلى ئۆلۈش ـ يارىلىنىش بولۇپ تۇردى. بۇ يېرىم ئۇرۇشتا ئۆلگەنلەرنىڭ سانى دېڭىز قولتۇقىدىكى «ھەقىقىي ئۇرۇش»تا ئۆلگەنلەرنىڭ سانىدىن كۆپ.

ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ ئىككى تەرەپ ئەمەلىيەتتە بۇخىل توقۇنۇشنى ئۇرۇش دەپ قارايدۇ. ئايەتۇللا ھۇمەينىي بۇرۇنلا ناھايىتى توغرا ئېيتقان: «ئىران ئەمەلىيەتتە ئامېرىكا بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ.» كازافىي غەربكە قارشى جىھاد ئېلىپ بېرىشنى قەرەللىك جاكارلاپ تۇردى. باشقا رادىكال تەشكىلات ۋە دۆلەتلەردىكى مۇسۇلمانلار رەھبەرلىرىمۇ شۇنداق پوزىتسىيە تۇتقان. ئامېرىكا «تېررورچى دۆلەت» دەپ تىزغان يەتتە دۆلەتنىڭ بەشى مۇسۇلمان دۆلەت (ئىران، ئىراق، سۇرىيە، لىۋىيە، سۇدان)، قالغان ئىككىسى كۇبا، شىمالىي چاۋشيەنلەردىن ئىبارەت. بۇ ئۇلارنى دۈشمەن دەپ قارىغانلىق بىلەن باراۋەر. چۈنكى بۇ دۆلەتلەر ئۆزىدە بار ئەڭ ئىلغار قوراللار بىلەن ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىغا ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ. مانا مۇشۇلارمۇ بۇ دۆلەتلەر بىلەن ئارىدا ئۇرۇش ھالىتىنىڭ مەۋجۇدلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقتۇر.

ئامېرىكا ئەمەلدارلىرى بۇ دۆلەتلەرنى «قانۇنسىز»، «ئەكسىيەتچى»، «ئىشەنچسىز» دەپ ئەيىبلىدى ۋە ئۇلارنى مەدەنىيەتلىك دۆلەتلەر قاتارىدىن چىقىرىۋېتىپ، قوش تەرەپلىمە ۋە كۆپ تەرەپلىمە قارشى تەدبىر قوللىنىدىغان قانۇنلۇق ئوبيېكتقا ئايلاندۇردى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى خەلقئارا سودا مەركىزىنى پارتلاتقانلارنى (بۇ، 1993-يىلدىكى پارتلىتىشنى كۆرسىتىدۇ. ـ ت) «ئامېرىكىغا قارشى بىر مەيدان شەھەر تېررورلۇقى ئۇرۇشى قوزغىماقچى» دەپ ئەيىبلىدى. يەنە مانخاتتوندا پارتلىتىش دېلوسىنى پەيدا قىلماقچى بولغانلارنى «ئامېرىكىغا قارشى بىر مەيدان ئۇرۇشقا قاتناشقان جەڭچى» دەپ ئەيىبلىدى. ئەگەر مۇسۇلمانلار، غەرب ئىسلامغا قارشى ئۇرۇش ئاچتى دەپ، غەرب بولسا مۇسۇلمانلار غەربكە قارشى ئۇرۇش ئاچتى دەپ جاكارلىسا، ئۇنداقتا بىز ئۇرۇشقا ئوخشىشىپ كېتىدىغان مەلۇم بىر ھەرىكەت ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ،

دەپ قاراشقا ھەقلىقمىز. بۇ يېرىم ئۇرۇشتا ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ ئەمەلىي كۈچىدىن ۋە بىر-بىرىنىڭ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىۋاتىدۇ. ھەربىي نۇقتىدىن قارىغاندا، بۇ ئۇرۇش تېررورىزمنىڭ ھاۋا ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇشىدۇر. باتۇر ئىسلام مۇجاھىدلىرى ئېچىۋېتىلگەن غەرب جەمئىيىتىدىن پايدىلىنىپ، تاللىغان نىشانلىرىنى پارتلىتىدۇ، غەربنىڭ كەسپىي ئەسكەرلىرى بولسا ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىن پايدىلىنىپ، تاللىغان نىشانلىرىغا بومبا تاشلايدۇ. ئىسلام غازىلىرى مەشھۇر غەرب رەھبەرلىرىنى قەستلەيدۇ، ئامېرىكا بولسا رادىكال ئىسلام ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشنى پىلانلايدۇ. 1980-يىلىدىن باشلاپ 1995-يىلىغىچە بولغان 15يىل ئىچىدە، ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، ئامېرىكا ئوتتۇرا شەرقتە 17قېتىملىق ھەربىي ھەرىكەتكە قاتناشقان. نىشانىنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلار. ئامېرىكا باشقا مەدەنىيەتكە تەۋە خەلققە بۇنداق ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىپ باقمىغان.

دېڭىز قولتۇقى ئۇرۇشىدىن باشقا، ھەر ئىككى تەرەپ ئومۇمىيۈزلۈك ئۇرۇش پارتلاپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن زوراۋانلىق توقۇنۇشلىرىنى نۇۋاپىق تۆۋەن دەرىجىدە ساقلاپ كەلدى. «ئىقتىساد-نۇناسلار» ژۇرنىلى مۇنداق دېگەن: «ئەگەر لىۋىيە ۆزىنىڭ سۇ ئاستى پاراخوتى بىلەن ئامېرىكىنىڭ يولۇچىلار پاراخوتىنى پارتلىتىۋەتسە، ئامېرىكا بۇنى ھۆكۈمەتنىڭ ئۇرۇش ھەرىكىتى دەپ قاراپ، سۇ ئاستى پاراخوت خادىملىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ يۈرمەيدۇ. پرىنسىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، لىۋىيە ئالاھىدە ھەرىكەت خادىملىرىنىڭ يولۇچىلار ئايروپىلانىنى پارتلىتىۋەتكىنىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىش» (بۇ 1988-يىلى لىۋىيە ئالاھىدە خادىملىرىنىڭ ئامېرىكا يولۇچىلار ئايروپىلانىنى پارتلىتىۋەتكىنىنى دېمەكچى. ـ ت). بۇ ئۇرۇشقا قاتناشقانلارنىڭ قوللانغان زوراۋانلىق ۋاستىلىرى ئامېرىكا ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە قوللانغان زوراۋانلىق ۋاستىلىرىدىن كۆپخىللىشىپ كەتتى. ئوخشىمايدىغىنى، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىككى تەرەپ بىر-بىرىنىڭ پۇقرالىرىنى ھەتتا ھەربىيلىرىنىمۇ مەقسەتلىك ئۆلتۈرمىگەن. بولمىسا بۇنداق ئىشلار يېرىم ئۇرۇشتا بولۇپ تۇرىدۇ.

ئامېرىكا رەھبەرلىرى: يېرىم ئۇرۇشقا قاتناشقىنى پەقەت ئاز ساندىكى مۇسۇلمانلار، ئۇلارنىڭ زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىمۇ كۆپ ساندىكى مۆلايىم مۇسۇلمانلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى دېيىشىدۇ. بۇ بەلكىم توغرىدۇ، بىراق دەلىل كەم. تاھازىرغىچە مۇسۇلمان دۆلەتلەردە غەربكە قارىتىلغان زوراۋانلىق ھەرىكەتلەرگە قارشى ئېتىراز بىلدۈرۈش ھەرىكەتلىرى بولۇپ باقمىدى. مۇسۇلمان دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمەتلىرى ، ھەتتا غەرب بىلەن دوستانە، غەربكە تايىنىدىغان، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ھۆكۈمەتلەرمۇ غەربكە قارشى زوراۋانلىق ھەرىكەتلەر ئەيىبلەنگەندە، كىشىنى تولىمۇ ھەيران قالدۇرۇپ سۈكۈت قىلدى. يەنە بىر جەھەتتىن ياۋروپا دۆلەتلىرى ھۆكۈمەتلىرى ۋە خەلقىنىڭ كۆپىنچىسى ئامېرىكىنىڭ مۇسۇلمان رەقىبلىرىگە قوللانغان ھەرىكىتىنى قوللايدۇ ھەم ناھايىتى ئاز ئەيىبلەيدۇ. بۇ، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئامېرىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى قوللانغان ھەرىكەتلىرىگە كۈچەپ قارشى تۇرغانلىقى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ھاسىل قىلىدۇ. مەدەنىيەت توقۇنۇشىدا، ئىدېئولوگىيە توقۇنۇشىغا ئوخشىمايدىغان ھالدا، مەۋقەنى ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بەلگىلەيدۇ.

غەرب دۇچ كەلگەن تۈپ مەسىلە ئىسلام تەقۋادارلىقى ئەمەس، بەلكىم ئوخشاشمايدىغان مەدەنىيەت يەنى ئىسلام. ئۇنىڭ خەلقى ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ ئەۋزەللىكىگە قەتئىي ئىشىنىدۇ ھەم ئۆز كۈچىنىڭ زەئىپ ئورۇندا تۇرۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ئىسلامنىڭ دۇچ كەلگىنى ئامېرىكا مەركىزىي ئاخبارات ئىدارىسى ۋە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى ئەمەس، بەلكى باشقا بىر مەدەنىيەت ـ غەرب. ئۇلار ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ دۇنياۋىلىقىغا قەتئىي ئىشىنىدۇ. ھەتتا ئۇلارنىڭ كۈچى ئاجىزلاۋاتقان بولسىمۇ، بۇ ئەۋزەللىك يەنىلا ئۇلارغا ئۆز مەدەنىيىتىنى پۈتكۈل دۇنياغا كېڭەيتىش مەجبۇرىيىتىنى يۈكلىگەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. مانا بۇلار ئىسلام بىلەن غەربنىڭ توقۇنۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ سەۋەبتۇر.

بېكىتكۈچىدىن ئىزاھلار

①ئىبېرىيە ـ ياۋروپانىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى يېرىم ئارال. تارىختا ھازىرقى ئىسپانىيە بىلەن پورتۇگالىيە جايلاشقان يەر.

②ۋىزانتىيە ـ قارا دېڭىز بوغىزىغا جايلاشقان شەھەر، مىلادىدىن 7ئەسىر ئىلگىرى يۇنانلار بىنا قىلغان. مىلادىيە 330-يىلى رىم پادشاسى كونستانتىن بۇ شەھەرنى پايتەخت قىلىپ، نامىنى كونستانتىنوپول قىلىپ ئۆزگەرتكەن. مىلادىيە 395-يىلى رىم پادشالىقى پارچىلانغاندىن كېيىن، شەرقى رىم پادشالىق (يەنى ۋىزانتىيە پادشالىقى ۋە يەنى رۇم پادشالىقى) نىڭ پايتەختى بولۇپ قالغان. 1453-يىلى ئوسمان تۈركلىرى ئىشغال قىلىپ، شەھەر نامىنى «ئىستانبول» غا ئۆزگەرتكەن.

③گرانادا ـ ئىسپانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى بىر شەھەرنىڭ نامى. بۇ شەھەر ئەرەبچە «كەرناتاھ» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەرەبلەر ئوتتۇرا ئەسىردە شۇيەردە مۇستەقىل خەلىپىلىك دۆلەت قۇرغان.

④كلۇنىيە ـ فرانسىيىدىكى بىر ئىبادەتخانىنىڭ نامى. مىلادى 10 ـ 11-ئەسىرلەردە ئىبادەتخانىلارنى باشقۇرۇش، مۇخلىسلارنى ئائىلىسىدىن چەتلەشتۈرۈش، نىكاھلاندۇرماسلىق، پاپالىق ھوقۇقىنى دەھرىي پادشالارغا تۇتقۇزماسلىق، پاپاغا پادشاھنى ئورنىدىن قالدۇرۇش ھوقۇقى بېرىش ھەرىكىتى ئەۋج ئالغان؛ بۇ ھەرىكەت تارىختا «كلۇنىيە ئىسلاھاتى»، «كلۇنىيە ھەرىكىتى» دەپ ئاتالغان.

شىنخۇا نەشرىياتى 1999-يىلى يانۋاردا قايتا نەشر قىلغان «مەدەنىيەت توقۇنۇشى ۋە دۇنيا تەرتىپىنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى» ناملىق كىتابتىن **ئابدۇرېھىم دۆلەت** تەرجىمىسى(M2)

تەرجىمىسنى بېكىتكۈچى: توختى باقى ئارتىشى(ئالىي تەرجىمان،تەكلىپ قىلىنغان)

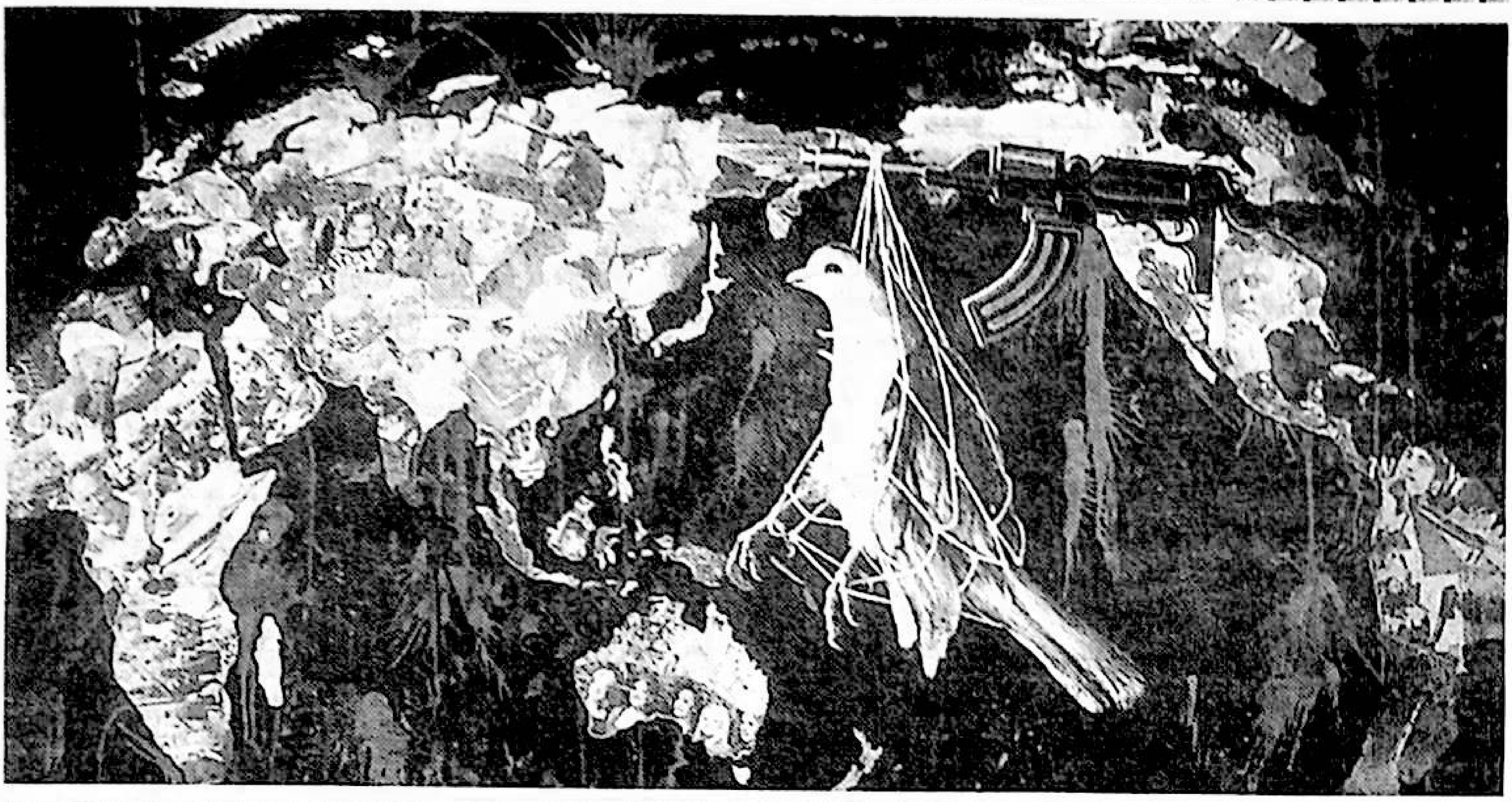

قانىتى بوغۇلغان تىنچلىق كەپتىرى

ئابدۇرېھىم دۆلەت

باللىق چاغلىرىمنىڭ بىر قىسمى يېزىدا ئۆتكەن. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئۇدۇلىدا بىر زومىگەر قوشنىمىز بولىدىغان. ئۇ باشقا قوشنىلارغا قارىغاندا خېلى قول-ئىلكىدە بار ـ هاللىق ئىدى. هازىر ئېنىق ئېسىمدە قالماپتۇ، ئۇلارنىڭ بەشمۇ، ئالتىمۇ ئوغلى بولىدىغان، ئۇلارمۇ خۇددى ئاتا-ئانىسىدەكلا جېدەلخور، بىر-بىرىدىن ئۆتە كۆكەملەردىن ئىدى. ئۇلارنىڭ مەھەللىدە دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغانىدى. ئۇلار باشقىلارنىڭ بېغىغا ئېقىۋاتقان سۇنى باغلاپلا ئۆز بېغىغا باشلىۋالاتتى، ئۇنىڭغا هېچكىم چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيتتى. بىزنىڭ مەھەللىدە هېچكىم ئۇلارنى ياقتۇرمىسىمۇ، هېچقايىسىسى ئاشكارا ئۆكتە قوپالمايتتى. مەھەللىدىكىلەر قولاق تىنچ، خاتىرجەم ياشاش ئۈچۈن ئۇلار بىلەن چىقىشىپ، ئۇلارنىڭ ئۆكتەملىكلىرىگە سەۋر قىلىپ، ئىچىگە تىنىشىپ ئۆتەتتى. مەھەللىنىڭ جامائەت ئىشىدىمۇ ھەممە ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قارايتتى. ئۇلار سورۇن بېشى، مەھەللە ئاقساقىلى ئىدى. ھەتتا مەھەللىمىزدىكى بەزى تولىمۇ نامرات كىشىلەر ئۇلارنى نىجاتچىمىز، غەمگۈزارىمىز، دەپ بىلىشەتتى. مەن ئۇنىڭ نېمىشقىلىقىنى ھېچ چۈشىنەلمەيتتىم. مەھەللىدە بىرەر كىم ئۇلار بىلەن جېدەللىشىپ قالسا، سېكرېتار ياكى كەنت باشلىقى كېلىپ جېدەلنى سورىسىمۇ، يەنىلا ئاۋۋال زومىگەر قوشنىمىزغا ئەمەس، يەنە بىر تەرەپكە نەسىھەت قىلاتتى. زومىگەر قوشنىمىزغا نەسىھەت قىلغاندا بولسا، يەنە بىر تەرەپكە سۆزلىگەندەك بۇيرۇق-تەنبىھ تەلەپپۇزىدا ئەمەس مەسلىھەت، ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا گەپ قىلاتتى. مەن بۇنىڭغىمۇ ھەيران قالاتتىم ھەم ھېچ چۈشىنەلمەيتتىم.

سېكرېتارلار قايتىپ كەتكەندىن كېيىن قوشنىمىز زومىگەرلىكىنى يەنە قىلىۋېرەتتى، مەھەللىنىڭ ۋەزىيىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايتتى.

مانا ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولدۇم. ئەلۋەتتە، تېخى چوڭ بولدى دېگىلى بولماس. ئەمما مەن شۇ ۋاقىتتا، ھەرگىزمۇ مەن چوڭ بولغاندا ياشايدىغان، كۆرىدىغان دۇنيانىڭ، دۆلەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ بىزنىڭ شۇ مەھەللىدىكى كىچىك دۇنيا بىلەن ئوخشاش بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىكەنمەن. دۇنيا دېگەندە كۆپچىلىك ياقتۇرمىسىمۇ، بولىدىغان ئىش بولۇۋېرىدىكەن، توساپ قالغىلى بولمايدىكەن.

مانا ھازىر دۇنيادا بىزنىڭ ھېلىقى قوشنىمىزدەك زومىگەر دۆلەتلەرمۇ، شۇ دۆلەتلەر بىلەن ئارازلىشىپ قېلىش، ئۇلارنىڭ چىشىغا تېگىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغان دۆلەتلەرمۇ، يەنە شۇ دۆلەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ نىجاتچىسى دەپ بىلىدىغان ھېلىقى نامرات قوشنىلىرىمدەك دۆلەتلەرمۇ تۇرۇپتۇ. ئەينى ۋاقىتتا مەن ھېلىقى نامرات قوشنىلىرىمىزنىڭ زومىگەر قوشنىمىزنى نېمىشقا غەمگۈزار دەپ بىلىدىغانلىقىنى ھېچ چۈشىنەلمەيتتىم. مانا ئەمدى بۇنىڭ تېگىگە يەتكەندەك، سېكرېتار ۋە كەنت باشلىقىنىڭ نېمىشقا زومىگەر قوشنىمىزغا مەسلىھەت، ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا گەپ قىلىدىغانلىقىنىمۇ چۈشەنگەندەك بولدۇم.

مەھەللىمىز شۇ چاغدا پات-پات بوپقالىدىغان قوشنىلارنىڭ جېدەللىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا(ئەلۋەتتە، شۇ جېدەللەردىمۇ ھېلىقى زومىگەر قوشنىمىز ئۆزىچە قازىلىق قىلىپ كېتەتتى) ئاساسەن دېگۈدەك تىنچ-خاتىرجەم ئىدى.

www.uyghurkitap.com

ئەمدى ئويلاپ باقسام، مەھەللىمىزنىڭ بۇ تىنچلىقى قوشنىلىرىمىزنىڭ ئۆزىنىڭ بىر قىسىم مەنپەئىتى، ئىززەت-غۇرۇرىنى قۇربان قىلىشى بەدىلىگە كەلگەنىكەن. ھاقارەتلىك تۇرمۇشتا ياشاشقا كۆنۈش دەل ئاز-تولا مەنپەئەت - غۇرۇرنى قۇربان قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئادەم بۇ خىل ھاقارەتلىك تۇرمۇشنى ئۆزگەرتەلمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغانىكەن، چىداشقا، ھېلىقى بەدەللەرنى تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. ناۋادا قوشنىلىرىمىز بۇ بەدەللەرنى تۆلەشكە كۆنمىگەن بولسا، مەھەللىمىزدىن جېدەل-ماجرا ئۆكسىمىگەن، خاتىرجەملىك بولمىغان بولاتتى. مانا بۇ بىزنىڭ مەھەللىنىڭ «تىنچلىق»ى.

دېمەك، دۇنيانىڭ ئىشلىرى خۇددى بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئىشلىرىدەكلا ئاددىي. پەقەت ئۇنى مۇرەككەپ، ئۆزگىرىشچان، چۈشىنىكسىز قىلىپ قويغىنى كۆلەم ۋە مىقدارنىڭ ھەددىدىن زىيادە كېلەڭسىز بوپكەتكىنى. پەقەت ئائىلىلەرنىڭ ئورنىغا مىللەت، دۆلەتلەر ئالماشتى، خالاس. يەنە ئۇنىڭغا قوشۇلغان خەلقئارالىق تەشكىلات، دۇنيا تەرتىپى، قانۇن-تۈزۈم، ئارمىيە.. دېگەندەكلەر خەلقئارا ئىشلارنى بىزگە سەل مۇرەككەپ بىلدۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ.ھازىر دۇنيا تەرتىپى ئورنىتىش، دۇنيا ۋەزىيىتىنى ئوڭشاش دېگەندەك چوڭ گەپلەر پەقەت ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتتە كۈچلۈكلۈكىدىن ئۆز مرادىسىنى باشقىلارغا تېڭىشقا ئىشەنچىسى بار دۆلەتلەرنىڭ اغزىدىن چىقىۋاتىدۇ. خەلقئارالىق قارار-بەلگىلىمىلەرنىڭ ماقۇللىنىشى شۇ دۆلەتلەر ئاۋاز قوشماي ئىشقا ئاشمايدۇ. ئەينى چاغدا، بىزنىڭ زومىگەر قوشنىمىزمۇ مەھەللىنىڭ ئومۇمىي «مەنپەئىتىنى كۆزلەپ»، جامائەت ئىشلىرىدا مەھەللىنىڭ باشقا بىرنەچچە چوڭى بىلەن باش قوشۇپلا بىر قاتار قائىدە - يوسۇنلارنى بەلگىلەپ قوياتتى. باشقا قوشنىلارنىڭ ئوي-خىياللىرى بىلەن كارى يوق ئىدى. ئۇلار پەقەت ئۆزلىرى خالىمىسىمۇ، شۇ قائىدە-يوسۇنلار بىلەن ئىش كۆرۈشكە مەجبۇر ئىدى. زومىگەر قوشنىمىزنىڭ دائىملىق ئۇلپەتلىرىمۇ مەھەللىمىزدىكى ھاللىقراق كىشىلەر، سېكرېتار، كەنت باشلىقى، كەنت كادىرلىرى ئىدى. مانا ھازىر دۆلەتلەرمۇ بىر-بىرى بىلەن شۇنداق «ئۇلپەتلىشىۋېتىپتۇ». ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، بىزنىڭ قوشنىلىرىمىز پات-پات غىژىلدىشىپ قالسىمۇ، يەنىلا تېزلا يارىشىۋېلىپ، ئاداۋەتلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىشىپ، بىر-بىرىدىن ئەپۇ سوراپ چاي قۇيۇشاتتى. قوشنىدارچىلىقتىن مېھىر-مۇھەببەتنى، ئىللىقلىقنى ھېس قىلغىلى بولاتتى. ھازىر دۆلەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ئادەمگە «ئاغزىدا كۈلكە-چاقچاق، يېڭىدە خەنجەر-پىچاق» دېگەن ماقالنى ئەسلىتىپ قويىدۇ. ھازىر خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىن مېھىر-مۇھەببەت، ئىللىقلىقنى ھېس قىلىش مۇمكىنمۇ؟

توغرا، كۈچلۈك رىقابەتكە تولغان ئىجتىمائىي مېخانىزمغا ئىگە بۇ زامانىۋى دۇنيا ئۆزىنىڭ ئېنىق بولمىغان نىشانىغا قاراپ شىددەتلىك ئىلگىرىلەش داۋامىدا چىقارغان سوغۇق شاماللىرى بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدا ئاران پىلىلداپ يېنىۋاتقان مېھىر-مۇھەببەت، كۆيۈمچانلىق شامىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاشقا ئۇرۇنىۋاتىدۇ. 7-ئاينىڭ تومۇز ئىسسىقلىرىدىمۇ ئادەملەرنىڭ ۋۇجۇدى توڭلاپ تىترەۋاتىدۇ. ئىستېمال ئېڭى، دۇنيادا بولىدىغان بارلىق مۇناسىۋەتلەرگە خۇددى سۇ تۇپراققا سىڭگەندەكلا سىڭىپ، سەمىمىيلىك، خالىسلىق، ئىخلاسمەنلىك كۆھقاپتىن ئورۇن ئالدى.

مانا بۈگۈن مەدەنىيەتلىك ئىنسانلارنىڭ جىنايەتلىرىمۇ مەدەنىيەتتىن رەڭ ئېلىۋاتىدۇ. نەتىجە، قوللىنىلغان ھەرقانداق ۋاستىنى ھەقىقەتكە ئايلاندۇرۇپ، مەدەنىيەتلىك ئىنسانلارنىڭ جىنايەتلىرىگە پەلسەپىۋى ئاساس يارىتىپ، ئۇنى تېخىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىقلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلار بىلىم-مەدەنىيەتتىن تون كىيىۋېلىپ، جىنايەتتە تېخىمۇ تەپتارتماس، قاپ يۈرەك بوپكەتتى. بۇ، كىشىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردىن كۆرە دۆلەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىدە تېخىمۇ روشەن ئەكس ئەتتى.

بۈگۈنكى دەۋر كىشىلىرى ھازىرقى دەۋرنى دېموكراتىيە، ئەركىنلىكنىڭ ئالتۇن دەۋرى، دەپ قاراپ، ئەركىنلىكنى چەك-چېگرىسى ئېنىق بولمىغان بىر فورمىدا چۈشىنىۋاتىدۇ. كىشىلەر بارغانسېرى خۇسۇسقا تەۋە بارلىق ئىشلاردا ئۆزىمىزنىڭ دېگىنى ھېساب، ئىشلىرىمىز ئۆز ئىختىيارىمىزدا، تەقدىرىمىز ئىلكىمىزدە، دەپ ھېس قىلىشماقتا. ئەمەلىيەتتە كىشىلەر ئۆزلىرى ھېس قىلىشقاندەك شۇنداق ئەركىن-ئازادمۇ؟

دەۋرىمىزنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرى شۇكى، شەخس ئۆزىنى ئەركىن سانايدۇ، ئەمما ئۇ ئاللىقاچان تاشقى تەسىرلەرنىڭ يىغىندىسىغا ئايلىنىپ قالغان. ئۇلار ھازىر ئۆزى پەيدا قىلغان مۇھىتنىڭ تەجرىبە ماتېرىياللىرى. ھازىر شەخسنىڭ ئەتراپىدىكى دۇنيا ئىنساننى خالىغان بىر رەۋىشتە قايتا «چۈۋۈپ-توقۇۋاتىدۇ» (مۇھەررىردىن)، كىشىلەر ئۆزىگە ئوخشىيالماي ئاۋارە. مۇھىتنىڭ غايەت زور كۈچى ئالدىدا ئۇلار خالاپ - خالىماي، بىلىپ - بىلمەي ئۆزگەرمەكتە. ئۇلار: بىز ئۆزگىرىۋاتىمىز، دۇنيا ئۆزگىرىۋاتىدۇ، دەيدۇ. ماھىيەتتە بولسا ئۇلار ئۆزگىرىۋاتمايدۇ، بەلكى ئۆزگەرتىلىۋاتىدۇ. ئىنسانلار تاشقى ئۇچۇرلار مەركەزلەرشكەن فوكۇس نۇقتىغا ئوخشاپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ تەقدىر-ئىستىقبالى ئەتراپىدىكى دۇنيانىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن. ھازىر ئىنسانلار ھەل قىلىۋاتقان مەسىلىلەر ئۆزلىرىنىڭ غايىسى، پىلانى ئىچىدىكى مەسىلىلەر بولماستىن، بەلكى دۇنيا، مۇھىت ئۇلارغا تاڭغان مەسىلىلەردۇر. بۈگۈنكى كىشىلەر ئۆزلىرى خالىغان ئىشنى قىلغاندىكى لەززەتتىن مەھرۇم. شۇڭلاشقا بۇ دەۋر گۈزەل غايە-ئارمانلار ئۆلۈۋاتقان دەۋردۇر. ئەقلىنى خۇرۇچ، بايلىقنى تۆۋرۈك، تېخنىكىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ، بازارنى تەڭشىگۈچ قىلغان بۇ ھازىرقى زامان ئىجتىمائىي تۇرمۇش مېخانىزمىدا ئىنسانلار قويۇندا قالغان قەغەز پارچىلىرىدەك ئۇڭ-تەتۈر ئۇچۇشۇپ يۈرۈشمەكتە. ئۇلار: بىز خالىغانچە پەرۋاز قىلىۋاتىمىز، دېگەن ساختا تۇيغۇدا. ئەمەلىيەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ ئۇچۇش-قونۇشنى ئۆزلىرى ئەمەس، قويۇن بەلگىلەۋاتىدۇ، ئەمما كىشىلەر بولسا بۇنى ھېس قىلىشالمايۋاتىدۇ. بۇ قويۇننى دەل ئىنسانلار ئۆزلىرى چىقارغان.

ھازىر يەر شارىنى بىر ھارۋىغا ئوخشاتساق، ئىنسانلار بۇ ھارۋىدىكى يولۇچىلاردۇر. ھارۋىنىڭ بىر چاقى مەنپەئەتپەرەسلىك، يەنە بىر چاقى ئىستېمالىزم. ھازىر بۇ ھارۋىنى غەربتىن ئىبارەت بۇ ئاساۋ ئات ئەپقېچىۋاتىدۇ. يولۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ قەيەرگە مېڭىۋاتقىنىدىن خەۋەرسىز

بولۇپلا قالماي، ئاتنى باشقۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالماقتا. بۇ ئات شۇنچىلىك ھاكاۋۇركى، ئۇ :مەن ئۆز ئىگەمدىنمۇ ئەقىللىق، ئۇنىڭ مېنى يېتىلىشى، ماڭا تىزگىن سېلىشى ھاجەت ئەمەس، مەن ھارۋىكەشكە موھتاج ئەمەس، دەپ جاكارلىدى. ھارۋىغا چېقىلمىغانلار يېتىشۋېلىش ئۈچۈن ھارۋىنىڭ كەينىدىن يۈگرىمەكتە، ھارۋىدىكى بەزى يولۇچىلار يارىلىنىپ قېلىشتىن قورقماي ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈۋالماقتا. يەنە بەزىلىرى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالماقتا. ئىنسان ئۈچۈن نىشانسىز سەپەرگە چىقىپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق خەۋپ بولمىسا كېرەك. مانا بۇ ئەھۋال مۇنداق بىر قاتار سوئاللارنى تاشلىدى:

1. ھارۋىغا چىقىش كېرەكمۇ-يوق؟
2. ھارۋا قەيەرگە كېتىۋاتىدۇ؟
3. ئەگەر چىقمىساق نېمە بولىدۇ؟
4. بىزمۇ بىر ھارۋا ياسىيالامدۇق، يوق؟

روشەنكى، بۈگۈنكى دۇنيا خۇددى ئامېرىكىلىق تارىخچى ستاۋۇلاروس ئېيتقاندەك: «ياۋروپانىڭ كېڭەيمىچىلىكى ۋە يەر شارى خاراكتېرلىك زوراۋانلىقنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا بۇنداق زوراۋانلىق ۋە كېڭەيمىچىلىك قوزغىغان ئىنكاسنىڭ مەھسۇلى». بۇ نۇقتىنى بىز چوقۇم چۈشىنىۋېلىشىمىز كېرەك. ھازىرقى دۇنيانىڭ تەرەققىياتى 17-، 18-ئەسىرلەردە ياۋروپادا مەيدانغا كەلگەن پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى ۋە ئەقلىي تەپەككۇرنى مەنبە قىلغان. ئۇلارنىڭ مۇتەپەككۇرلىرى دۇنيانى ئەقلىي چۈشىنىشنى، رېئاللىققا تېخىمۇ كۈچلۈك ئەقلىي روھ بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. نۇرغۇن مۇتەپەككۇرلار پەن-تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىنسانلار جەمئىيىتى تېخىمۇ تىنچ- مۇقىم، تەرتىپلىك بولىدۇ، بۇ، تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى، دەپ قارىغان. جورج ئورۋېل، ماركس، ماكس ۋېبىرلارمۇ شۇنداق قارىغان. ئەمما بۈگۈنكى دۇنيانىڭ رېئاللىقى بۇ خىل ئۈمىدۋار پەرەزلەرنى پولاتتەك پاكىتلىرى بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. ھازىر ئىنسانلار بارغانسېرى ئەنسىزلىك، خەۋپ ھېس قىلماقتا. بۈگۈنكى دۇنيانى غەرب جەمئىيەتشۇناسى ئانتونىي گىددېنس: «چۇلۋۇرسىز دۇنيا» دەپ ئاتايدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى بىرژېنسكىي:«قالايمىقان دۇنيا» دەپ، يەنە بىر جەمئىيەتشۇناس(ئىسمى ئېسىمدە قالماپتۇ) : «كونتروللسىز دۇنيا» دەپ ئاتىغانىدى. بۇ كىشىلەرنىڭ شۇنداق دەپ ئاتىشىمۇ ئاساسسىز بولمىسا كېرەك. ئانتونىي گىددېنس مۇنداق دەيدۇ:«ئارىمىزدىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كونترول قىلغىلى بولمايدىغان كۈچنىڭ كونترول قىلىشىغا ئۇچراۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماقتا».

مانا مۇشۇنداق بىر دۇنيانى بىز چۈشىنىشكە موھتاج. بەلكى ئىنسانلار تارىختىكى ھەرقانداق بىر دەۋردىكىگە قارىغاندا، بۇ دەۋرنى چۈشىنىشكە بەكرەك موھتاجدۇر. چۈنكى ئىنسانلار تارىخىدا شەخسكە تەسىر كۆرسىتىشتە، ئۇنى كونترول قىلىشتا ھازىرقىدىنمۇ كۈچلۈكرەك بىر دەۋر بولمىغان بولسا كېرەك. ئۆز دەۋرىنى چۈشەنمەسلىك، زامان ئۆزگىرىشلىرىگە ئىنكاسچان، سەزگۈر مۇئامىلىدە بولالماسلىق بىزنىڭ نۇرغۇن تارىخىي قىسمەتلىرىمىزنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى. ئۆزىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان رېئال مەسىلە، شەيئىلەرنى چۈشەنمىگەن ئادەم ياكى قەۋم ھەرقانداق بىر ئىشتىكى تەشەببۇسكارلىقتىن مەڭگۈ مەھرۇم.

مەن تەكىتلەۋاتقان بۇ چۈشىنىش ئۆز نەزەر دائىرىمىزنى كېڭەيتىپ قويۇش ياكى دۇنيا ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ قويۇش ئېھتىياجىدىن ئەمەس بەلكى بۇ خىل چۈشىنىشنىڭ بىزنىڭ تەقدىر-ئىستىقبالىمىزدىكى رولى، تەسىرى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئاجايىپ مۇھىم ۋە قىممەتلىكتۇر. بۇ بىزنىڭ كېلەچىكىمىز، مەۋجۇدلۇقىمىزغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇمۇ زامان بىزگە تاڭغان بىر زۆرۈرىيەت.

دەۋرىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان زامان ھادىسىلىرىنىڭ چېتىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، سەۋەبلىرىنىڭ مۇرەككەپلىكى، ئۇ تەسىر كۆرسىتىدىغان ساھەلەرنىڭ كۆپلىكى بىزدىن ئۇ ھەقتە ناھايىتى ئەتراپلىق، كەڭ دائىرىلىك، ھەر خىل ساھە، پەنلەر نۇقتىسىدىن چىقىپ پىكىر يۈرگۈزۈشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، بىز تىنچلىق دېگەن مەسىلە ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەكچى بولساق، نوقۇل سىياسىي نۇقتىدىن تەھلىل قىلىشلا يېتەرلىك ئەمەس، يەنە ئۇنى ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ئېكولوگىيە، دىن نۇقتىسىدىنمۇ تەھلىل قىلىش زۆرۈر. بۇ خىل مەسىلىلەرنىڭ زىچ بىرىكىپ كېتىشى دەۋرىمىزنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى. بىز تىنچلىق ھەققىدىكى بۇ مۇلاھىزىمىزدە بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى ئىزچىل نەزەردىن ساقىت قىلمايمىز. ئەمەلىيەتتە بۇ دەۋرىمىزدىكى مۇھىم تارىخىي، ئىجتىمائىي ھادىسە — «يەر شارىلىشىش» ئەكەلگەن نەتىجىدۇر. شۇڭلاشقا مەن «يەر شارىلىشىش» ئۇقۇمىنى ۋە ئۇنىڭ بىز ياشاۋاتقان دۇنياغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى قىسقىچە تەھلىل قىلىپ ئۆتۈش، بىزنىڭ بەھس تېمىمىز بولغان «دۇنيا تىنچلىقى»نى چۈشىنىۋېلىشىمىزغا ياردىمى زور، دەپ ئويلايمەن.

تارىخىي ماتېرىيالىزم نۇقتىسىدىن ئالغاندا، «يەر شارىلىشىش» تارىختىكى ھەرقانداق بىر ئىجتىمائىي ئىنقىلاب، ئۆزگىرىشلەر (يېڭىلىققا كۆچۈش، سانائەتلىشىش، ئاقارتىش ھەرىكىتى دېگەندەك)گە ئوخشاش تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. بۇ خىل مۇقەررەرلىكنى ئىنسانلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ئورتاق مەنپەئەتى ئوبيېكتىپ شەرتلەر بىلەن، بىرلىشىش، ھەمكارلىشىش، چۈشىنىشتىن ئىبارەت سۇبيېكتىپ شەرتلەر بىلەن، تۆمۈر يول، پاراخوت، پوچتا، تېلېفون، تېلېۋىزور، كومپيۇتېر، ئىنتېرنېت قاتارلىقلار رېئال تېخنىكىلىق مۇمكىنچىلىكلەر بىلەن تەمىن ئەتتى. مانا مۇشۇ بىرلەشمە ئامىللارنىڭ ئورتاق نەتىجىسى بولغان «يەر شارىلىشىش» ھازىر ئىنسانلار ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ بارلىق ساھەلىرى (دىپلوماتىيە، سىياسىي، تىنچلىق، ئائىلە، مەدەنىيەت قاتارلىق ھەممە ساھەلەر) گە ئىنتايىن چوڭقۇر، ئىنقىلاب خاراكتېرلىك تەسىرلەرنى پەيدا قىلماقتا ياكى ئانتونىي گىددېنسنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ،«يەر شارىلىشىش ئىنتايىن چوڭقۇر رەۋىشتە، بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقماقتا».

تېخنىكا ئىنقىلابى، بازارنىڭ كۈچى، ئىدېئولوگىيە، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، سىياسەت-ئىستراتېگىيىلەر «يەر شارىلىشىش»نىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە تېزلىشىشىگە سەۋەب بولغان مۇھىم ئامىللاردۇر. دۇنيا تارىخىغا قارىساق شۇنى بىلەلەيمىزكى، ئىنسانلار تارىخىدىكى ھەر بىر قېتىملىق تېخنىكا ئىنقىلابى ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش، مەدەنىيەت، ئىدېئولوگىيىسىگە غايەت زور تەسىرلەرنى كۆرسىتىپ،

www.uyghurkitap.com

ئۇلارنىڭ يېڭى دەۋرگە كىرىشىگە سەۋەب بولۇدىغان ماس ئىجتىمائىي ئىنقىلابلارنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. نەيزە، ئوقيانىڭ كەشىپ قىلىنىشى ئىنسانلارنى ئىپتىدائىي دەۋردىن ئوۋچىلىق دەۋرىگە باشلاپ كىرگەن بولسا، جوتۇ، گۈرجەك دېگەندەك دېھقانچىلىق قوراللىرىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ئىنسانلارنى تېرىم مەدەنىيىتى دەۋرىگە باشلاپ كىرىپ، فېئودال ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئەمەلىي ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىن ئەتتى. كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ ئاساسلىق قاتناش قورالى بولغان ئات ئۇلارنىڭ شۇ دەۋردىكى دۇنياۋى مۇتلەق نوپۇزىنى تىكلەش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ يايلاق مەدەنىيىتى ۋە ئۆزگىچە ئىجتىمائىي تۇرمۇش فورمىسىنى شەكىللەندۈرگەن. ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى، دېڭىز يولىنىڭ ئېچىلىشى، پاراخوت، پويىز، مىلتىقلارنىڭ ئىختىرا قىلىنىشى بىۋاسىتە زامان كاپىتالىزمىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماستىن، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى، سىياسىي، ئىجتىمائىي تۈزۈملىرى، تۇرمۇش ئۇسۇلىغا قەدەر چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭغا ئوخشاش بۇ دەۋردە تېلېفون، كومپيۇتېر، سۈنئىي ھەمراھ، ئىنتېرنېت ... قاتارلىقلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىز ھازىر باشتىن كەچۈرۈۋاتقان ئۇچۇر ئىنقىلابىنى مەيدانغا كەلتۈردى. ھەم بۇ ئۇچۇر ئىنقىلابى ئىنسانلارنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىغىلا، دۆلەتلەرنىڭ سىياسەتلىرىگىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماستىن، مەدەنىيەت، تۇرمۇش ئۇسۇلى، قىممەت قارىشى، ئىدېئولوگىيە، خۇسۇسىي ئىشلارغا قەدەر تەسىر كۆرسەتمەكتە. يەنى ئىنسانلارنى يېڭى بىر دەۋرگە باشلاپ كىرمەكتە. مانا بۇ يېڭى دەۋردە قانداق مەۋجۇد بولۇش، قانداق ياشاش ھەربىر دۆلەت، قەۋملا ئەمەس، ھەربىر ئادەم، شەخسلەرمۇ ئويلىنىشى جىددىي بولغان مەسىلىلەردۇر. ستاۋۋلاروس ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرى قوزغىغان تېخنىكا ئىنقىلابىغا ماس ھالدا ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئېلىپ بارالماي، تېخنىكا ئىنقىلابى پەيدا قىلغان بوشلۇقلارنى ۋاقتىدا تولدۇرالماسلىقى ئىنسانىيەت بەختسىزلىكىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى، دەپ قارايدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «تېخنىكا ئىنقىلابى ۋە ئىجتىمائىي ئىنقىلاپ ئارىسىدا شەكىللىنىپ قالغان تۈرغۈن مەزگىل نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيانقى دۇنيا تارىخىدىكى تۈرغۈن بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان» . شۇنىسى روشەنكى، تېخنىكىنىڭ ئىجابىي تەرىپى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ سەلبىي تەرىپىنى يوققا چىقىرىۋېتەلمەيدۇ. ئىنسانلار تا ھازىرغا قەدەر ئۆزى قىلالايدىغان ئىشلار بىلەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار ئارىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلالماي كەلدى.

ھازىر دۇنيا ئىلىم ساھەسىدە «يەر شارىلىشىش» دېگەن بۇ ئۇقۇمغا بولغان چۈشەنچە — ئىزاھلار خىلمۇ خىل. ئەنگلىيىلىك داۋىدخېرد قاتارلىقلار «يەر شارىلىشىش» ھەققىدىكى قاراشلارنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرگە ئايرىيدۇ: 1. رادىكاللار، 2. گۇمانخورلار، 3. ئىسلاھچىلار. تۆۋەندە بۇلارنىڭ قاراشلىرىنى ئىخچام بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1.رادىكاللار: ئۇلار «يەر شارىلىشىش» ئىنسانلارنى ئىلگىرىكىگە پەقەت ئوخشىمايدىغان بىر يېپيېڭى دەۋرگە ئەكىردى، ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى دولقۇنىدا ئىلگىرىكى مەۋجۇد تۈزۈملەر، دۆلەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇد بولۇش ئاساسىنى يوقىتىشقا باشلىدى، دۆلەت دەۋرى ئاياغلاشتى. بازار مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان ۋە بەلگىلەيدىغان بىردىنبىر كۈچ، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنىڭ ۋەكىلى ياپونىيىلىك كېنىچى ئوخمائىي مۇنداق دەيدۇ: «ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ مەنتىقى ئۆز ئارا ئېقىش نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، دۆلەت ئاللىقاچان ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى چېگىرىسىز يەر شارى ئىقتىسادىدىكى ئەھمىيەتلىك ۋە قاتناشقۇچىلىق رولىنى يوقاتتى... ئەنئەنىۋى دۆلەتلەر يەر شارى ئىقتىسادىدىكى تۇراقسىز، ھەتتا مەۋجۇد بولۇپ تۇرالمايدىغان پائالىيەت بىرلىكىگە ئايلىنىپ قالدى» .ئۇلار: «يەر شارىلىشىش» دۆلەت ھالقىغان ئىشلەپچىقىرىش، سودا، پۇل مۇئامىلە تورىنى قۇرۇپ، ئىقتىسادنىڭ دۆلەتسىزلىشىشىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ خىل چېگرىسىز ئىقتىسادتا دۆلەت ، ھۆكۈمەتلەر يەر شارى كاپىتالىنىڭ توشۇغۇچىسىغا ئايلىنىپ، دۆلەت، رايون ھالقىغان كۈچلۈك ئىجتىمائىي باشقۇرۇش مېخانىزمى ئىچىدىكى ۋاستىچى بوپقالدى. دۆلەتنىڭ نوپۇزى، ھوقۇقى ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ، ئۇنىڭ ھوقۇقى ھەرخىل تۈزۈم، ئىجتىمائىي تەشكىلات، خەلقئارالىق ئورگانلارغا تارقىلىپ كەتتى. «يەر شارىلىشىش» يېپيېڭى ئىجتىمائىي ئورگان، تەشكىلاتلارنى قۇرۇۋاتىدۇ. بۇ ئورگانلار پەيدىنپەي دۇنيا جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي بىرلىكى بولۇپ تۇرۇۋاتقان دۆلەتنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ، دەپ قارايدۇ.

رادىكاللارنىڭ نەزىرىدە دۆلەت ئىقتىسادى بارغانسېرى دۆلەتتىن ھالقىۋاتقان، پۈتكۈل يەر شارىنى ئالمىشىش سورۇنى قىلىۋاتقانىكەن، تەبىئىي ھالدا دۆلەتنىڭ نوپۇزى، قانۇنىي ئورنى خىرىسقا ئۇچرايدۇ. دۆلەت، ھۆكۈمەتلەر يا ئۆز چېگرىسى ئىچىدە يۈز بەرگەن ھەممە ئىشلارنى باشقۇرۇپ كېتەلمەيدۇ ياكى ئۆز پۇقرالىرىنىڭ تەلەپلىرىنى قاندۇرالمايدۇ. .. ئىقتىسادىي ھوقۇق ۋە سىياسىي ھوقۇق بارغانسېرى دۆلەتسىزلىشىۋاتىدۇ، شۇڭلاشقا ھەرقايسى ئەل سىياسىيونلىرى نېمىدەپ داۋراڭ سېلىشسۇن، دۆلەت بارغانسېرى «ئىقتىسادىي ئىشلارنى باشقۇرۇدىغان ۋاقىتلىق بىر تەشكىلىي شەكىلگە ئايلىنىپ قالىدۇ» (ئوخمائىي) .

2 . گۇمانخورلار: ئۇلار «يەر شارىلىشىش»نى پەقەت يۇقىرى دەرىجىدىكى خەلقئارالىشىش، رادىكاللارنىڭ نۇقتىئىنەزىرى پەقەتلا بىر ئەپسانە، مۇبالىغە، دەپ قارايدۇ. دۆلەت يەنىلا ئىقتىسادتىكى ئاساسلىق بىرلىك ۋە باشقۇرغۇچى. بۇ قاراشنىڭ ۋەكىللىرى تومپسون، خىرست قاتارلىق كىشىلەر «يەر شارىلىشىش» بىلەن خەلقئارالىششىنى ئايرىش (پەرقلەندۈرۈش) كېرەك دەپ قارايدۇ. ئۇلار دۆلەت بارغانسېرى خەلقئارا قائىدىلەرنىڭ چەكلىشىگە ئۇچراۋاتىدۇ دەپ قارىمايدۇ بەلكى دۆلەتنىڭ دۇنيا ئىقتىسادىي سىستېمىسىدىكى مەركىزىي فونكسىيىلىك رولى بارغانسېرى كۈچىيىدۇ، دۆلەتلەر خەلقئارالىششىنىڭ پاسسىپ زىيان تارتقۇچىلىرى بولماي بەلكى يېڭى قايتا قۇرغۇچىلىرى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. گۇمانخورلار: خەلقئارالىشىش ئومۇمىي دۇنيا ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە ماھىيەت خاراكتېرلىك ئۆزگەرتىش ئەكېلەلمەيدۇ، تەڭسىزلىك ئومۇمىي دۇنيا ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدىكى ئومۇمىي ھادىسە، بۇ قۇرۇلمىدا ھېچقانچە ئۆزگىرىش بولمىدى، دەل بۇ خىل تەڭسىزلىك دىنىي ئەقىدىچىلىك، مىللەتچىلىكنىڭ باش كۆتۈرۈشىگە سەۋەبچى بولۇپ، دۇنيانىڭ بىر قانچە مەدەنىيەت گۇرۇھلىرىغا بۆلۈنۈپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئومۇمىي

جەھەتتىن ئېيتقاندا، گۇمانخورلار رادىكاللارنىڭ دېگۈدەك بارلىق نۇقتىئىنەزەرلىرىگە قارشى تۇرىدۇ. ئۇلار: «يەر شارىلىشىش» ھەققىدىكى تالاش-تارتىشنى پەقەتلا بىر مۇلاھىزىدىنلا ئىبارەت، مەيلى قانداق مۇنازىرە، سىناق ئېلىپ بارمىسۇن يەر شارى ئىقتىسادى يەنىلا ئاۋالقىدەك تۇرىدۇ، دۇنيا يەنىلا ئاۋۋالقى لېنىيىدە ئايلىنىۋېرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئانتونىي گىددېنىس بۇلار توغرىلىق مۇنداق دەيدۇ: «گۇمانخورلارنىڭ قارىشىچە، كۆپىنچە دۆلەتلەر تاشقى سودىدا ناھايىتى ئاز پايدىغا ئېرىشىدۇ، زور كۆلەملىك سودىلار يەنىلا رايونلار ئارا ئېلىپ بېرىلىدۇ، مەسىلەن، ياۋروپا ئىتتىپاقى، شىمالىي ئامېرىكا سودا رايونى، ئاسىيا-تىنچ ئوكيان سودا رايونى... قاتارلىقلار» . قانداقلا بولمىسۇن، گۇمانخورلار خەلقئارالىشىشنى، رايونلىشىشنى ئېتراپ قىلىدۇ.

3. ئىسلاھچىلار: ئىسلاھچىلار يېڭى ئېرا ھارپىسىدا، «يەر شارىلىشىش» سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ئىلگىرى سۈرىدىغان مەركىزىي كۈچ، بۇ ئۆزگىرىشلەر ھازىرقى دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ تەرتىپىنى قايتا قۇرماقتا، دەپ قارايدۇ. ئۇلارنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، مۆتىدىللەر دەپ قاراشقا بولىدۇ. ئۇلار رادىكاللاردەك دۆلەت يوقىلىدۇ دەپ قارىماستىن، بەلكى دۆلەت يېڭى مەنىلەرگە، فۇنكسىيىلەرگە ئىگە بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنىڭ نوپۇزلۇق ۋەكىلى ئانتونىي گىددېنىس ئۆزىنى رادىكاللارغا تەۋە دەپ قارىسىمۇ، ئەمما ئۇ رادىكاللارنىڭ «يەر شارىلىشىش»نى پەقەت ئىقتىسادىي نۇقتىدىنلا چۈشەندۈرۈشكە قوشۇلمايدۇ. ئۇلار «يەر شارىلىشىش» بېشارەتلەۋاتقان دۇنيانى ئۆزگىرىشچان، ئوچۇق نەزەردە چۈشىنىش كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئىسلاھچىلار «يەرشارىلىشىش» دۇنيانى يېڭى بىر دەۋرگە ئەكىردى، دۆلەتلەر، جەمئىيەتلەر ئۆزلىرىنى تەڭشىشى، دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرى ۋە دىپلوماتىيىسى روشەن پەرق، چېگرىسى بولمىغان دۇنياغا ماسلىشىشى كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئۇلار رادىكاللارنىڭ دۆلەت يوقىلىدۇ دېگىنىگىمۇ ياكى گۇمانخورلارنىڭ ھېچنېمە ئۆزگەرمەيدۇ دېگىنىگىمۇ قوشۇلمايدۇ. ئۇلار: ھوقۇقنىڭ بارغانسېرى خەلقئارالىق ئاپپاراتلار، دۆلەت ھالقىغان شىركەتلەر، شەخسلەرنىڭ قولىغا تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، دۆلەت ئىلگىرىكىدەك خەلقئارا ئىشلاردىكى بىردىنبىر مەركىزىي بىرلىك بولماي قالىدۇ... 21-ئەسىردە ھەربىر دۆلەت پۇقراسى چوقۇم «دۇنيا پۇقراسى» بولۇشنى ئۆگىنىۋېلىشى يەنى مىللىي ئەنئەنە، ئورتاق گەۋدە ۋە باشقا تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنى مۇۋاپىق تەڭشەشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك، دەپ قارايدۇ.

گەرچە يۇقىرىقى ئۈچ خىل قاراشنىڭ تەشەببۇس نۇقتىئىنەزەرلىرى پەرقلەنسىمۇ، شۇ مەسىلە ئورتاقكى، بىز ياشاۋاتقان يەر شارى زور بىر قېتىملىق ئۆزگىرىشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. بۇ ئۆزگىرىش يەر شارىنىڭ ھەرقانداق بىر بۇرجىكىگە قەدەر ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە. يەر شارىدا ھايات ياشاۋاتقان بىر ئىنسان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن زامان ھادىسىسى بولمىش «يەر شارىلىشىش»نى ئاز-تولا چۈشىنىشىمىز، شۇنداقلا ئۇنى باشقا مەسىلىلەرنى چۈشىنىشتىكى تارىخىي، ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك. مېنىڭ تىنچلىق باش تېما قىلىنغان بۇ مۇھاكىمىدە «يەر شارىلىشىش»نى مۇلاھىزە قىلىپ ئۆتۈشۈم دەل يۇقىرىقى ئەمەلىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىندۇر.

شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، «يەر شارىلىشىش» يەككە لېنىيىلىك جەريان ئەمەس، دۇنيانىڭ ئىقتىساد، سىياسىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلىرىگە قەدەر چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بىر تارىخىي ھادىسە، ئۇنى قانداقتۇر مەلۇم بىر ساھە بىلەنلا چەكلەپ چۈشىنىش ئاقلانىلىق ئەمەس. ئۇ ئاۋۋال ئىقتىسادنىڭ يەرشارىلىشىشى، ئاندىن كېيىن شۇنىڭ ئېھتىياجى زۆرۈرىيىتىدىن مەيدانغا كەلگەن سىياسىينىڭ يەر شارىلىشىشى، ئاندىن ھەرئىككىلىسىنىڭ تەبىئىي نەتىجىسى بولغان مەدەنىيەتنىڭ يەر شارىلىشىشىدۇر. دېمەك، ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى سىياسىي ۋە مەدەنىيەتنىڭ يەر شارىلىشىشىنى زۆرۈر ئىمكانىيەت، شەرتلەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ ۋە شۇ خىل تەقەززانى پەيدا قىلىدۇ.

ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان «يەر شارىلىشىش» ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلەر دۇنيانىڭ كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىقىنىڭ تەسۋىرى بولماستىن، «يەر شارىلىشىش» كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئېھتىمالى بولغان دۇنياۋى ئۆزگىرىشلەر ھەققىدىكى ئىلمىي پەرەز ۋە بېشارەتلەردىن ئىبارەت. بىز يەڭگىللىك بىلەنلا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلالمايمىز ياكى رەت قىلالمايمىز. ئەمما «يەر شارىلىشىش»نىڭ ھازىر مەۋجۇد بىر تارىخىي ھادىسە ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ دۇنياغا چوڭقۇر تەسىرلەرنى كۆرسىتىۋاتقانلىقى پاكىت. 1997-يىلى يۈز بەرگەن شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئىقتىسادىي كرىزىسىنىڭ پۈتكۈل دۇنيا ئىقتىسادىغا تەسىر كۆرسىتىشى، ھەتتا رۇسىيە ئىقتىسادىنىمۇ داۋالغۇتۇۋېتىشى، «ياۋرو»نىڭ يولغا قويۇلۇشى، WTOغا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ كۆپىيىشى، شۇنىڭغا ماس ھالدا خەلقئارالىق سودا تۈزۈملىرى تۈزۈلۈپ، ئەسلىدىكى يەرلىك دۆلەت تۈزۈملىرىنىڭ ئورنىنى ئېلىشى، خۇددىي ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى ئېيتقاندەك: «دۆلىتىمىز WTOغا كىردى، ئەمدى ئىشلار (ئەمەلىيەتتە سودا ئىشلىرى - ئا) خەلقئارالىق قائىدىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ» دېگەن سۆزلىرى، 11-سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن دۇنيادا تېزلا تېررورلۇققا قارشى خەلقئارالىق ئىتتىپاقنىڭ شەكىللىنىشى، يۇگوسلاۋىيىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى سلوبودان ملوشېۋىچنىڭ ئۆز دۆلىتىدىكى ئىرقىي يوقىتىش جىنايىتى ئۈچۈن گائاگا خەلقئارا سوتىدا سوتلىنىشى، شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ شەرققە كېڭىيىش داۋراڭلىرى... يەنە خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان خەنزۇلارنىڭ روژدېستۋو (مىلاد) بايرىمى ئۆتكۈزۈشى، بىزنىڭ بولسا تۇغۇلغان كۈن ئۆتكۈزۈپ تورت يەپ، شام پۈۋلەشلىرىمىز، happy birthday to you دەپ ناخشا ئېيتىشلىرىمىز... «يەر شارىلىشىش»نىڭ ھەققەتەن ئىقتىساد، سىياسىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلەرگە ئۆزلۈكسىز تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى، بىز ياشاۋاتقان دۇنيا، تۇرمۇش مۇھىتىمىز، تۇرمۇش ئۇسۇلىمىز، مەدەنىيەت، ئەنئەنىلىرىمىزنى ئاستا-ئاستا ئۆزگەرتىۋاتقانلىقىنى رېئال پاكىتلىرى بىلەن ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

روشەنكى، «يەر شارىلىشىش» غەربتىن باشلانغان بىر ھادىسە. بۇ ھادىسىگە نىسبەتەن غەيرىي غەرب ئەللىرى پۈتۈنلەي پاسسىپ ئورۇندا. «يەر شارىلىشىش»نى مەلۇم

www.uyghurkitap.com

نۇقتىدىن ئېيتقاندا، غەربلىشىش دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇ ھادىسىدىن قانداق پايدىلىنىش، ئۇنىڭغا قانداق ئىنكاس قايتۇرۇش بىلەن ئۆزلۈكنى ساقلاشنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش غەيرىي غەرب ئەللىرى ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم بىر مەسىلە. بولۇپمۇ غەرب مەدەنىيىتى بىلەن قەتئىي، تۈپتىن سىغىشالمايدىغان ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تەقدىرى مەزكۇر مەدەنىيەتنىڭ ئىلغار تەشەببۇس-تەلىماتلىرى ياكى ئەزالىرىنىڭ شۇنىڭغا بولغان ساداقىتى، ئىخلاسى تەرىپىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئۆز مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈدىغان ئەمەلىي ئىقتىسادىي، پەن-تېخنىكا كۈچى ھازىرلىغان - ھازىرلىمىغانلىقى، مەنپەئەت ھەققىدە ئورتاق چۈشەنچىگە كېلىپ، مەدەنىيىتىنىڭ ئارقا تۈۋرۈكى بولغان مۇقىم بىر ئىقتىسادىي ،سىياسىي گەۋدە ھاسىل قىلىش-قىلالماسلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىشى مۇمكىن. دەۋر ھادىسىلىرى بىلەن ئۆز تەشەببۇسى ئارىسىدىكى زىددىيەتنى قانداق ھەل قىلىش ئۇلارنى قىيناۋاتقان بىر مۇھىم مەسىلە بولسا كېرەك.

نۆۋەتتە، دۇنيا سىياسىي سىستېمىسىدىكى ئاساسىي مەركىزىي پائالىيەتلەر بىرلىكى،سىياسىيدىكى باش رولچى يەنىلا دۆلەت. گەرچە بىز ھازىر دۆلەتلەرنىڭ فونكسىيىسى، رولى، ھوقۇقىنىڭ ئاجىزلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىنى، ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلساقمۇ،كۆز ئالدىمىزدىكى دۇنيا مەركىزمۇ رادىكاللار تەسۋىرلىگەندەك دۆلەت يوقالغان، ئىقتىسادىي ئىشلارنى باشقۇرۇدىغان ۋاقىتلىق بىر تەشكىلىي شەكىلگە ئايلىنىپ قالغان» ،ئىقتىسادتا دۆلەتسىزلىشىش تولۇق ئەمەلگە ئېشىپ بولغان دۇنيا ئەمەس.نۆۋەتتىكى دۇنيا تىنچلىقىغا ھەقىقىي،ئەمەلىي تەسىر كۆرسىتىدىغان كۈچ يەنىلا دۆلەتلەردۇر. شۇڭلاشقا بۇ مەسىلىنى چۈشىنىش ۋە تەھلىل قىلىشتا، يەنىلا دۆلەتنى مەركىزىي بىرلىك قىلىپ، شۇ نۇقتىدىن كۆزىتىش،تەھلىل قىلىش كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىققا تېخىمۇ ئۇيغۇن،دەپ قارايمەن. روشەنكى، نۆۋەتتىكى دۇنيا تىنچلىقى دۆلەتلەرنىڭ سىياسىي،ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىگە باغلىق.

ئامېرىكا سىياسىيشۇناسى مىل گورتوف نۆۋەتتە دۆلەتلەرئارا يەرشارى خاراكتېرلىك ھەمراھلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىش ئىنتايىن جىددىي ـ تەخىرسىز مەسىلە،دەپ قارايدۇ ھەم مۇنداق دەيدۇ:«ھەرقايسى دۆلەتلەر رەھبەرلىرى سىياسىي، ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى جەھەتلەردە قورال-ياراق،ھەرخىل ياردەم تۈرلىرى ۋە خەلقئارالىق ئىتتىپاقلارغا، بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىشقا مەبلەغنى قانچە كۆپ سالغانسېرى شەخس، جەمئىيەت ۋە بىزنىڭ بۇ پىلانېتىمىزنىڭ بىخەتەرلىكى شۇنچە تەھدىتكە ئۇچراۋاتىدۇ» .ھازىر پۈتكۈل يەرشارىدا قورال-ياراققا سېلىنغان مەبلەغ يىلىغا ئىككى تىرىليون 100مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. پۈتكۈل دۇنيانىڭ ھەربىي خىراجىتى 20يىلدىن بېرى بىر قاتلاندى. 1985-يىلى 940مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن،ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كۈنىگە 200مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەتنىڭ ھەربىي خىراجىتى %80تىن ئېشىپ كېتىدۇ.1987-يىلدىن بېرى قورال-ياراق چىقىمى ئازايغان بولسىمۇ،1994-يىلى يەنىلا 700مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. 3-دۇنيا ھۆكۈمەتلىرى بولۇپمۇ ھەربىي ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن ھۆكۈمەتلەرنىڭ قوراللىرىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى بازاردىن سېتىۋېلىنىدۇ. پۈتكۈل دۇنيانىڭ قورال-ياراق سېتىۋېلىش سوممىسى 1990-يىللىرى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىگەن بولسىمۇ، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ قورال سېتىۋېلىش توختىمى 1994-يىلى 25مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قورال سېتىۋالىدىغان پۇلى ئۆزلىرىنىڭ كەمچىل بايلىق مەنبەلىرىدىن ،تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەرنىڭ بانكىسى، ھۆكۈمىتى قەرز بەرگەن پۇللاردىن كەلگەن. ئەگەر ھەربىي خىراجەتنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىنى خەلققە، مائارىپقا، ساقلىقنى ساقلاش، ئوزۇقلۇق مەسىلىلىرىگە ئىشلەتسە، ئەھۋالدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولىدۇ. مەسىلەن، بىر يادرو سۇ ئاستى كېمىسى ياساشقا 1مىليارد 500مىليون ئامېرىكا دوللىرى كېتىدۇ. بۇ پۇل تەرەققىي قىلىۋاتقان 23دۆلەتتىكى 160مىليون بالىنىڭ ئوقۇش راسخوتىغا يېتىدۇ. ئۈچ مىليارد ئامېرىكا دوللىرى بىلەن ئەڭ نامرات دۆلەتنى يېمەكلىكتە ئۆز-ئۆزىنى تەمىنلەش سەۋىيىسىگە يەتكۈزگىلى بولىدۇ. يەنە ئازراق مەبلەغ چىقارسا ھەرىيلى 15مىليون بالىنى ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك،سۇ كەملىك سەۋەبىدىن ۋە ئاسان داۋالىغىلى بولىدىغان ھەرخىل كېسەللەر بىلەن ئۆلۈپ كېتىشتىن ساقلىغىلى بولىدۇ.مانا بۇ «تىنچلىق» دەۋر شوئارى بولغان پىلانېتنىڭ ئەھۋالى.

دۆلەتلەر «دۆلەت مەنپەئەتى» ،«دۆلەت بىخەتەرلىكى» دېگەن ئۇقۇملارنى ئىنتايىن تار دائىرىدە ئۆز دۆلىتىنىڭلا مەنپەئەت ،بىخەتەرلىكى نۇقتىسىدىن چۈشىنىۋاتىدۇ. ۋەھالەنكى كۆز ئالدىمىزدا بولسا ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ بۇزۇلۇشى،زەھەرلىك چېكىملىك ئەتكەسچىلىكى دېگەندەك دۆلەت، رايون ھالقىغان، بىردۆلەتنىڭلا ئەمەس، بەلكى يەرشارىدىكى بارلىق ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەت، بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سېلىۋاتقان يەرشارى خاراكتېرلىك مەسىلىلەر دۆلەتلەردىن ئىلگىرىكى ئىختىلاپ، مەسىلىلەرنى قايرىپ قويۇپ، يەرشارى خاراكتېرلىك ھەمراھلىق، ھەمكارلىق مۇناسىۋەتنى ئورنىتىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ب د ت نىڭ سابىق باش كاتىبى ۋۇدەن 1969-يىلىلا مۇنداق دېگەنىدى: «مەن ئارتۇقچە كۆپتۈرۈپ، مۇبالىغە قىلماقچى ئەمەسمەن، بىراق مەن ب د ت نىڭ باش كاتىبى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئېرىشكەن ئۇچۇرلىرىمغا ئاساسەن مۇنداق يەكۈن چىقىرالايمەن. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر بۈگۈندىن كېيىنكى ئون يىلدا ئۆزلىرىنىڭ تارىختىن بۇيان تالاش-تارتىش قىلىپ كېلىۋاتقان مەسىلىلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، بىر يەرشارى خاراكتېرلىك ھەمراھلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسىنى چەكلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ تۇرالغۇ مۇھىتىنى ياخشىلاپ، نوپۇس پارتلىشىنى تىزگىنلەپ،تەرەققىيات ئۈچۈن زۆرۈر شارائىت يارىتالىشى مۇمكىن. ئەگەر بۇخىل ھەمراھلىق مۇناسىۋىتى بۈگۈندىن كېيىنكى ئون يىلدا ئورنىتىلمىسا،يۇقىرىدا تىلغا ئالغان مەسىلىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىپ، كونترول قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن» .

گەرچە بۇ 1969-يىلى ئېيتىلغان ئاگاھلاندۇرۇش بولسىمۇ، ئەمما بىز ھازىرغا قەدەر بۇنىڭ ئەمەلىي ئالامەتلىرىنى كۆرەلمىدۇق. ھازىرقى دۇنيادا سىياسىي توقۇنۇشلار

توقۇنۇشۇۋاتقان ئىككى تەرەپنىڭ ھۆكۈمىتى ۋە خەلقىغىلا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، باشقا دۆلەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھۆكۈمەتلىرىگە ھەتتا ئۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادى، تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئىستېمال بۇيۇملىرى،يېمەكلىك تەمىناتى، دېپلوماتىيە سىياسىتى،ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش پۇرسىتىگە قەدەر تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. ھازىر مەلۇم بىر دۆلەتتىن ئېتىلغان بىر پاي زەمبىرەك ئوقى نيۇ-يورك ۋول-سترىت كوچىسىدىكى ناسداك،داۋجونس كۆرسەتكۈچلىرىنى پۇلاڭلىتىۋېتىشى، دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى سىياسىي داۋالغۇش ياكى سايلام نەتىجىسى دۇنيانىڭ يەنە بىر چېتىدىكى بەزى پايچېكلارنى بىر كېچىدىلا مىليونېر ياكى قاقسەنەم قىلىۋېتىشى،بىر دۆلەتنىڭ قورال-ياراق زاۋۇتىنىڭ تاراق-تۇرۇقلىرى يەنە بىر دۆلەت باشلىقلىرىنى خاتىرجەم ئۇخلاتماسلىقى مۇمكىن. شۇڭلاشقا، شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، يەرشارىلىشىۋاتقان بۈگۈنكى بۇ دۇنيادا تىنچلىق ھەم مۇمكىن نەرسىگە،ھەم مۇمكىن ئەمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، «يەرشارىلىشىش» دۆلەتلەرنىڭ مەنپەئىتىنى بارغانسېرى بىر-بىرىگە باغلاپ،ئىختىلاپلارنى تۈگىتىپ ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىشقا ئوبيېكتىپ جەھەتتىن ئاساس سالىدۇ.يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي ،سىياسىي ئەھۋالى بىر-بىرىگە بەكلا ئايدىڭ بوپقېلىپ، بىر-بىرىنىڭ سىياسىي غەرىزىنى ئوڭايلا چۈشىنىپ قالىدۇ-دە، مۇناسىۋەتتىكى جىددىي ۋەزىيەت يەنىلا ئوڭايلىقچە پەسەيمەيدۇ،ھەتتا تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ھازىر تىنچ ئوكياننىڭ بىر قىرغىقىدىكى دۆلەت ياساۋاتقان باشقۇرۇلىدىغان بومبىنىڭ مۇساپە ئۇزۇنلۇقى يەنە بىر قىرغىقىدىكى دۆلەتنىڭ قورال-ياراق ئالىملىرىغا يېڭى تەلەپ ئەكېلىۋاتىدۇ. ھازىر دۇنيادا «قۇم باسقان شەھەر» رومانىدىكى «بىغەملەر شەھىرى»دەك بىغەم دۆلەتلەر يوق.

يەنە شۇنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەككى، دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق مەيلى قانچىلىك كۈچەيسۇن، يەنىلا ئۇنىڭدا شەخسىيەتچىلىك ۋە ئۆز دۆلىتىنىڭ مەنپەئىتى ئىلگىرى سۈرۈلگەن بولغاچقا، بۇ خىل ھەمكارلىق مۇتلەق ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە ئەمەس،بۇزۇلۇش ئېھتىمالى ھەرۋاقىت مەۋجۇد.چۈنكى شەخسىيەتچىلىك ۋە مەنپەئەت ھەم تىنچلىقنىڭ، ھەم توقۇنۇشنىڭ تۈپ مەنبەسى.

ھازىر دۆلەتلەرنىڭ ئالدىغا ئۈچ خىل تاللاش ئېھتىماللىقى قويۇلغان: بىرىنچىسى، ئەگىشىش. يەنى بىر كۈچلۈك دۆلەت يادرولۇقدا مەلۇم بىر ئىتتىپاق ھاسىل قىلىپ، شۇ يادرولۇق دۆلەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، رايى بويىچە ئىش كۆرۈش، شۇ ئارقىلىق ئۆز مەنپەئىتىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.ئەمما بۇنىڭدا بىرى، شۇ يادرولۇق دۆلەت ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك، يەنە بىرى، ئەگەشكۈچى دۆلەتلەر غۇرۇر جەھەتتە بەدەل تۆلىشى كېرەك. ئىككىنچىسى، قارشىلىشىش.بۇنىڭدا ئامال قىلىپ قارشى تەرەپ بىلەن تەڭلىشەلىگۈدەك ماغدۇر توپلاپ، كۈچلەر تەڭپۇڭلۇقى ۋەزىيىتى شەكىللەندۈرۈپ، تىنچلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، ئەمما بۇ ناھايىتى مۈشكۈل بىر جەريان.ئۈچىنچىسى، بىتەرەپ تۇرۇش. بۇنى شەرھلەش ھاجەتسىز.ئەمما بۇ خىل تاللاش مەزكۇر دۆلەتنى ئىقتىسادىي تەرەققىياتتا تۇرغۇن ھالدا قويۇشى ھەم دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ كۈنسايىن بىردەكلىشىشى ئۇنىڭ بۇ خىل تاللاش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقىرىشى مۇمكىن.

دۆلەتلەر دۇنياۋى تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرالامدۇ؟ بۇ، دۆلەتلەرنىڭ قۇدرەت ـ ئىقتىدارىغىلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى ھۆكۈمدارلىرىنىڭ بۇ قۇدرەت ـ ئىقتىدارنى قەيەرگە ئىشلىتىشنى بىلەلەيدىغان ئەقىل-پاراستىگە باغلىق. يۈسۈپ خاس ھاجىپ دۆلەتنى ئالىملار ئىدارە قىلسۇن دېدى، پلاتون پەيلاسوپلار ئىدارە قىلسۇن دېدى. لۇئىس پرووۋل «سىياسىينىڭ جىنايىتى» دېگەن كىتابىدا:«پەقەت مەلۇم پەلسەپىۋى ئەقىل ۋە دىنىي ئېتىقاد پرىنسىپىغا ئىگە ئادەملەرنىڭلا مەمۇرىي،سىياسىي ھوقۇق يۈرگۈزۈش لاياقىتى بولىدۇ،چۈنكى ساپ مەنىۋى كۈچلا جەمئىيەتنى چىرىكلىشىشتىن ساقلايدىغان〈تۇز〉دۇر» دېدى.ئەمما دۇنيانىڭ رېئاللىقىدىن قارىغاندا، ،پەيلاسوپلار دەۋرى ئاياغلىشىپ چولپانلار دەۋرى يېتىپ كەلگەندەك، پەيلاسوپلارنىڭ تەلىماتلىرى ئارقىلىق ئىنسانلارنى گۈزەل غايىگە باشلاشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەندەك قىلىدۇ. مانا بۇ، بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭ كرىزىسى. بىز تېخى بۇنىڭ ئۈچۈن غايەت زور بەدەللەرنى تۆلەيمىز. دېمەك، ھاكىمىيەتنىڭ ئىدىيىسى دۇنيا تىنچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئەڭ ھالقىلىق ئامىل.

بۈگۈنكى دۇنيا ھەرقايسى دۆلەت ھاكىمىيەتلىرىدىن ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگىلا ئەمەس، مۇھىمى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. تار مىللەتچىلىك ۋە دۆلەتچىلىك، روشەنكى، دۇنيا تىنچلىقىنى ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىتىدۇ. گەرچە مىللەتچىلىك مەلۇم بىر مىللەتنى بىرلەشتۈرەلىگەن، ئىتتىپاقلاشتۇرالىغان بىلەن، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلارنى بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت چوڭ ئائىلىسىدىن ئايرىپ تاشلايدۇ. مىللەتچىلەر، بىز ھەممىدىن ئەۋزەل، ئۆزگە مىللەتلەر بىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا يارالغان دېگەن قاراشقا مايىل. شۇڭلاشقا، ئىنسانىيەت تىنچلىق ئۈچۈن مىللەت، ئىرق،دۆلەت ھالقىغان، بارلىق ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى باراۋەر كۆزدە تۇتۇلغان، ئورتاق ئۆلچەم، ئورتاق قىممەت قاراشقا ئىگە بولغان بىر ئورتاق ئىدىيىگە موھتاج، ۋەھالەنكى بۇ موھتاجلىقنى قاندۇرۇش بىر مۇشەققەتلىك ئەمگەكتۇر.

ماركسنىڭ دۆلەتكە بەرگەن «دۆلەت ـ بىر سىنىپ يەنە بىر سىنىپنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان قورال» دېگەن تەبىرىدىن بۇنىڭ پەقەت مۇستەبىت ئەللەرگىلا ماس كېلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. چۈنكى مۇستەبىتلەرلا دۆلەتنى شۇنداق قورالغا ئايلاندۇرۇۋالغان. بۇنداق ئەللەردە دۆلەتنىڭ ھەممە قاتلام پۇقرانىڭ مەنپەئىتىگە باراۋەر مۇئامىلە قىلالىشى ناتايىن. بۇ، سىياسىي، ئىجتىمائىي ئادالەتسىزلىكنىڭ بىر يىلتىزى. جاھاندا، ئۆز دۆلىتى قىلىۋاتقان ئىشلارنىڭ ياخشى ئىش ياكى يامان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدىغان خەلق ناھايىتى ئاز. دۆلەت ئۆزى ئىگە بولغان مائارىپ، تەشۋىقات، گېزىت-ژۇرنال، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە دېگەندەك ئاخبارات ۋاسىتىلىرى ۋە شۇلار ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئاتموسفېرادىن پايدىلىنىپ دۆلەتنىڭ تەلپىگە لايىقلاشقان بىر خەلق يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ. خەلقنىڭ ئىدىيىسى، خاراكتېرى دۆلەتنىڭ تەربىيىسىدىن كېلىدۇ. بۇنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى شۇكى، خەلق ئۆزى خالىغاننى قىلغاندەك قىلىدۇ-يۇ، ئەمما ئەمەلدە يەنىلا دۆلەتنىڭ كۆڭلىدىكىسى ئەمەلگە ئاشىدۇ.

www.uyghurkitap.com

دۆلەت خەلقنىڭ ئۆزىگە بولغان ساداقىتىنى ساقلاش ۋە ئۇنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خەلققە ئۆزىنى قۇدرەتلىك، ئىقتىدارلىق قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈن دۆلەت(گەرچە خەلقى ئۇنى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تىنچلىقىغا ھەسسە قوشۇۋاتقان كۈچ دەپ قارىسىمۇ) دۇنيادىن ئۆزىگە رەقىب ئىزدەشكە باشلايدۇ. دۆلەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن خەلقنىڭ قوللىشىغا موھتاج. دۆلەت بۇنىڭ ئۈچۈن خەلققە پاراۋان تۇرمۇش شارائىتى يارىتىپ بېرىشتىن باشقا، ئۆزىنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە قارىغاندا ئىقتىدارلىق، قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا موھتاج. دۆلەتنىڭ قۇدرەت – قابىلىيىتى باشقا رەقىب دۆلەتلەر بىلەن بولغان رىقابەت – كۈرەشتە نامايان بولىدۇ. دېمەك، شۇنداق يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇكى، ھەرقانداق بىر دۆلەت دۈشمەنسىز قېلىشنى خالىمايدۇ.دۈشمىنى يوق دۆلەتلەردە خەلقنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى زەئىپ، ھاكىمىيەتكە تۇتقان پوزىتسىيىسى ئېنىقسىز بولىدۇ.ھاكىمىيەت بۇنداق بوپقېلىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ھاكىمىيەتنىڭ بىر ئىقتىدارى شۇكى،ئۇ مەلۇم بىر كەيپىيات دولقۇنى پەيدا قىلىپ، خەلقنى مۇشۇ دولقۇن ئارقىلىق ئۆزى خالىغان ياققا ئاقتۇرالايدۇ. ھەتتا نۇرغۇن سەگەكلەرمۇ مۇشۇ دولقۇندا بىلىپ – بىلمەي ئېقىپ كېتىدۇ.

ئەگەر بىر دۆلەتنىڭ دۈشمىنى بولمىسا، بۇدۆلەتنىڭ خەلقى، ھاكىمىيىتىنىڭ قۇدرىتى، ئىقتىدارىدىن گۇمانلىنىدۇ، ھاكىمىيەتكە بولغان ئىشەنچىسى تەبىئىي سۇسلىشىپ قالىدۇ. بۇ نۇقتا ھۆكۈمدارلارغا تولىمۇ ئايدىڭ. شۇڭلاشقا ئۇلار خەلققە مەلۇم بىر دۆلەتنى بىزنىڭ مەنپەئەت، بىخەتەرلىكىمىزگە تەھدىت سېلىۋاتىدۇ، دەپ كۆرسىتىپ، خەلق ئارىسىدا شۇ دۆلەتكە قارشى بىر پىكىر ئېقىمى پەيدا قىلىدۇ. روشەنكى، بۇ پىكىر ئېقىمىنىڭ پەيدا بولۇشى، خەلقنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى ھىمايە قىلىش روھىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. گەرچە بۇ دۆلەتلەر دەرھال بىر-بىرىنىڭ ياقىسىدىن ئېلىشمىسىمۇ،ئىككى دۆلەت ئارىسىدا جىددىي كەيپىيات پەيدا قىلىپ، پۇقرالىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتىنى خېلىلا يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ساقلايدۇ. مەسىلەن،تۆۋەن ئاۋازدا ئامېرىكا پىرېزىدېنتلىقىغا سايلانغان جورج ۋالكېر بۇشنى «11-سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن بىر يىلغىمۇ يەتمىگەن ۋاقىتتا دۆلەت ئىچىدە قوللاش نىسبىتىنىڭ ئىزچىل ئېشىشى،ھەتتاتېررورلۇققا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىدىن كېيىن قوللاش نىسبىتى 90% كە يېقىنلىشىپ، 2-دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى روزۋېلتتىن ئېشىپ كېتىپ، رېكورت ياراتقانلىقى يۇقىرىقى پىكىرىمىزنى دەلىللەيدۇ. بەزىدە ئاتالمىش دۆلەت مەنپەئەتى دۆلەتلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشىنىڭ، خەلقنى ئالدىشىنىڭ باھانىسى بولالايدۇ. لۇئىس پروۋل مۇنداق دېيدۇ:«دۆلەتنى باھانە قىلىپ ھەققانىيلىقىنى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنمىغان سىياسىي جىنايەتلەر يوق دېيەرلىك. ھۆكۈمدارلار دۆلەتنى ئۆزىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان، بىگۇناھلارنى جازالايدىغان، باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان،ئادالەتنى دەپسەندە قىلىپ ھوقۇقنى كېڭەيتىدىغان باھانە قىلىۋالىدۇ. سىياسىي تۇرمۇشتا ئادالەتسىزلىك يالغانچىلىق ۋە باھانە بىلەن پەردازلىنىپ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى كۆرەلمەيدۇ».

نۆۋەتتە، دۇنيا سىياسىيىسىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىك شۇكى،مەدەنىيەتنىڭ سىياسىيغا،دۇنيا تىنچلىقىغا بولغان تەسىرى كۈنسايىن روشەن – كۈچلۈك بولۇۋاتىدۇ.خەلقئارالىق ھەمكارلىقلارمۇ ئاۋۋال ئوخشاش مەدەنىيەت سىستېمىسىغا ئىگە دۆلەتلەر ئىچىدە ئالدى بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ياۋروپا ئىتتىپاقى، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى، دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقى دېگەندەك. بوسنىيە – گېرتسكوۋىنا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گەرچە نۇرغۇن غەرب ئەللىرى بوسنىيە مۇسۇلمانلىرىغا ھېسداشلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارغا بولغان ئەمەلىي ياردەم يەنىلا ئىران،سەئۇدىي ئەرەبىستانى دېگەندەك مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدىن كەلدى. ھازىر غەرب دۆلەتلىرى بىخەتەرلىك جەھەتتە ئۆزى بىلەن مەدەنىيەتتە قېرىنداش دۆلەتلەردىن ئەنسىرىمەيدۇ. ئامېرىكا ھەربىي جەھەتتە ياۋروپا ئەللىرىدىن غەم يېيىشى ھاجەتسىز، ھەقىقىي تەھدىت غەيرىي غەرب مەدەنىيىتىگە تەۋە دۆلەتلەردىن كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

مانا مۇشۇلار ئىچىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتى ئارىسىدىكى توقۇنۇشتۇر. بۇ ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدىكى توقۇنۇش نۆۋەتتىكى ۋە كەلگۈسى دۇنيانىڭ تىنچلىقىغا ئەڭ تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىلدۇر. بۇنداق بولۇشىدا مۇنداق ئۈچ خىل سەۋەب بار: بىرىنچى، ئىككى مەدەنىيەتنىڭ تەشەببۇسلىرىدىكى پەرق. غەرب مەدەنىيىتى خرىستىئان دىنى ۋە يۇنان-رىم پەلسەپىسىنى يىلتىز قىلغان، ئىسلام مەدەنىيىتى بولسا ئىسلام دىنىنى يىلتىز قىلغان. ھەرئىككىلا مەدەنىيەت ئۆزىنى ئىنسانلار قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك بىردىنبىر مەدەنىيەت، دەپ قارايدۇ ھەم ئۆز ئەزالىرىدا بۇ مەدەنىيەتنى پۈتكۈل دۇنياغا كېڭەيتىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس مەجبۇرىيەت بار، دەپ تەرغىب قىلىدۇ. مانا بۇ،ئىككى مەدەنىيەتنىڭ مۇقەررەر يوسۇندا توقۇنۇشۇپ قېلىشىنى بەلگىلەيدىغان تۈپ سەۋەب. ئىككىنچى، تارىخىي سەۋەب. مەلۇمكى، ئىسلام دىنى مەيدانغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۈچ قىتئەنى تۇتاشتۇرغان بىر زور ئىمپېرىيىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، فىلىپ ھىتتى ئېيتقاندەك، ياۋروپاغا ئىزچىل تەھدىت سېلىپ كەلدى ھەم ئەھلىسەلىپنىڭ سەككىز قېتىم شەرققە يۈرۈش قىلىشىغا سەۋەب بولۇپ، نۇرغۇن قانلار تۆكۈلۈپ، باشلار كېسىلدى. يېقىنقى دەۋرلەردە بولسا، شەرق ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا ئەگىشىپ، غەرب خرىستىئان دۇنياسى ماس قەدەمدە باش كۆتۈردى ھەم دېگۈدەك بارلىق مۇسۇلمانلار رايونلىرىنى مۇستەملىكە قىلىۋالدى. ئەمەلىيەتتە، ھازىرقى نۇرغۇنلىغان پارچە-پارچە ئەرەب دۆلەتلىرى غەرب جاھانگىرلىكىنىڭ مەھسۇلىدۇر. بۇ تارىخىي ھادىسىلەر تەبىئىي ھالدا بۇ ئىككى مەدەنىيەت خەلقى ئارىسىدا چوڭقۇر تارىخىي ئۆچمەنلىك شەكىللەندۈرۈپ قويدى، ھەم خرىستىئانلارمۇ ئەزەلدىن ئىسلام دىنىنى ئېتىراپ قىلىپ باقمىدى. فىلىپ ھىتتى«ئىسلامىيەت ۋە غەرب» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:«بۇيەردە(غەرپتە . – ت)بۇ پەيغەمبەر (مۇھەممەد)بىر يالغانچى، ساختا پەيغەمبەر،«قۇرئان»بولسا مۇھەممەدنىڭ ئويدۇرمىسى، ئىسلام بولسا بۇدۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى مەغلۇبىيەتلىك تۇرمۇش يولى، دەپ تەسۋىرلىنىدۇ» .ئۈچىنچى، رېئال سەۋەبلەر. غەرب

جاھانگىرلىكنىڭ باش كۆتۈرگىنىدىن تا ھازىرغىچە بولغان ئىنچىل تارىخىي جەرياندىكى غەرب بىلەن ئىسلامىيەت كۆرۈشىدە مۇسۇلمانلار باشتىن ئاخىر پاسسىپ، ئاجىز ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. بۇخىل رېئاللىق تابۇگۈنكىچە ئۆزگەرمىدى. مۇسۇلمانلار مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان ئوتتۇرا شەرق رايونىدىكى مول نېفىت زاپىسى بۇ رايوننىڭ سىياسىي جەھەتتىمۇ دىققەت مەركىزى بوپقېلىشىنى بەلگىلىدى. نېفىت مەنپەئىتىنى بىخەتەرلىك كاپالىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن بۇ رايوننىڭ سىياسىي سىستېمىسىدا بەلگىلىك تەسىر كۈچ ساقلاش غەرب دۆلەتلىرىنىڭ مۇھىم تاشقى سىياسىتى بولدى ھەم ئەمەلدىمۇ شۇنداق بولدى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بۇ رايوندىكى سىياسىي، ھەربىي مەۋجۇدلۇقى بىرقىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي غۇرۇرىغا تەگدى ھەم بۇمۇسۇلمانلارنىڭ غەربكە قارشى تۇرۇشىنىڭ رېئال سەۋەبى بوپقالدى. تېخىمۇ كونكرېت ئېيتساق،ئامېرىكىنىڭ پەلەستىن مەسىلىسىدە توختىماي سالاچىلىق قىلىشى،يەنە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتائىسرائىلىيىگە ئىنچىل ھەربىي، ئىقتىسادىي ياردەم بېرىشى توقۇنۇشنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈردى. مۇنۇ سانلىق مەلۇمات پىكرىمىزنى تېخىمۇ قۇۋۋەتلەيدۇ: يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئامېرىكىنىڭ ھەرخىل شەكىللەر بىلەن ھەريىلى ئىسرائىلىيىگە بېرىدىغان ياردىمى ئالتە مىليارد ئامېرىكا دوللىرى بولغان، سانى بۇنىڭدىن كۆپ بولغان ھۆكۈمەت ئىناۋەتلىك قەرزى بۇنىڭ سىرتىدا. ئامېرىكا يەنە ھەمىشە ئىسرائىلىيىنى ئەڭ يېڭى قوراللار بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. سۈۋەيش قانىلى ئۇرۇشىدا، 1982-يىلى ئىسرائىلىيە لىۋانغا تاجاۋۇز قىلغاندا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى 18يىللىق ئىشغالىيەت مەزگىلىدە ئىسرائىلىيە ھەمىشە ئامېرىكا تەمىنلىگەن ئەڭ يېڭى قوراللارنى ئىشلەتكەن. ھازىرمۇ ئىسرائىلىيە گازارايونى ۋە ئىئوردان دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا قوزغىغان ھۇجۇملاردىمۇ ئامېرىكا تەمىنلىگەن باشقۇرۇلىدىغان بومبا ۋە 16 – Fبەلگىلىك ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنى ئىشلىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە غەرب ئىسلامىيەت دۇنياسىنى مەدەنىيەتسىز – قالاق دەپ قارايدۇ. بىر ئامېرىكىلىق مۇنداق دەيدۇ: «ئامېرىكا چوقۇم ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ زامانىۋى دۇنياغا كىرىشىگە ياردەم بېرىشى كېرەك...ئاۋۋال بىز چوقۇم ئەرەب ئەللىرىنى پەسكويغا چۈشۈرۈشىمىز كېرەك. ئەمما بۇنىڭ شەرتى شۇكى،ئۇلار چوقۇم زامانىۋىلىشىشنى قوبۇل قىلىشى كېرەك» .بۇگەپتىن ئادەم خۇددى ئامېرىكا ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئۇستازىدەك تەسىراتقا كەپقالىدۇ. ئۇلار چوقۇم ئۆزلىرى كۆزدە تۇتقان «زامانىۋىلىق»نىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپ بېقىشى كېرەك. غەربلىكلەرنىڭ نەزىرىدە غەرب ئەندىزىسىنى قوبۇل قىلىش – قىلماسلىق ئىلغار-قالاقلىقنىڭ ،مەدەنىيەتلىك ياكى مەدەنىيەتسىزلىكنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمىدۇر.

دېمەك، يۇقىرىقىدەك سەۋەبلەر ئىسلام دۇنياسى بىلەن غەرب دۇنياسىنىڭ توقۇنۇشۇپ قېلىشىنى بەلگىلىگەن.

خۇددى سامۇئېل خۇنتىڭتون ئېيتقاندەك: پەقەت ئىسلام مەدەنىيىتى غەرب مەدەنىيىتىنى تەھدىتكە ئۇچرىتالايدىغان بىردىنبىر مەدەنىيەتتۇر.ئىسلام مەدەنىيىتىدىن باشقا مەدەنىيەتلەرگە تەۋە كىشىلەرگە نىسبەتەن ئۆز مەدەنىيىتىدىن ۋاز كېچىش ياكى ساقلاپ قېلىش پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشى، ئۇھەقتە ئۇلار ھېچنېمىنىڭ ئالدىدا جاۋابكار ئەمەس. ئەمما مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۆز مەدەنىيىتىدىن ۋاز كېچىش ئۆز ۋەتىنى، زېمىنىدىن ۋاز كەچكەندىنمۇ ئېغىرراق جىنايەتتۇر، ئۇلار بۇنى ئاللاغا ئاسىيلىق قىلغانلىق، دىنىدىن چىققانلىق، بۇنىڭ ئۈچۈن قىيامەتتە ئاللاغا جاۋاب بېرىمىز، دەپ قارايدۇ. باشقا مەدەنىيەتتىكىلەر ئۈچۈن مەدەنىيىتىدىن ياتلىشىش بۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتتىن دېرەك بەرمەيدۇ. شۇڭلاشقا، مۇسۇلمانلار ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ تەشەببۇسى،خاراكتېرىگە زىت مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى قەتئىي چەكلەيدۇ ۋە ئۇنى دۈشمەن دەپ بىلىدۇ، ئۆز مەدەنىيىتىنى قوغداشنى ئاللا يۈكلىگەن بۈيۈك مەجبۇرىيەت،دەپ قارايدۇ.دېمەك مۇسۇلمانلارنىڭ، بولۇپمۇ ئىسلام ئەقىدىچىلىرىنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىگە بارغانسېرى ئېغىر تەھدىت شەكىللەندۈرۈۋاتقان غەرب مەدەنىيىتىنى ،غەرب دۆلەتلىرىنى،بولۇپمۇ ئامېرىكىنى ئۆزىگە دۈشمەن ھېسابلىشى تەبىئىيلا مۇقەررەرلىشىپ قالغان. شۇڭلاشقا، شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، دۇنيانىڭ يېڭى بىر دەۋرگە كىرىشىگە سەۋەبچى بولغان«11-سېنتەبىر» ۋەقەسى ئىچكى مۇقەررەرلىككە ئىگە تەسادىپىيلىقتۇر. ئامېرىكىدىكى مەلۇم گېزىتنىڭ مۇھەررىرى داۋىد پلوتىز بىن لادېنلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:«لادېنلارنى توسۇشقا ئامال بارمۇ - يوق؟ ئامېرىكىلىقلار بىلىدىغان پەلەستىن ئادەمبومبا تېررورچىلىرى ۋە ئىرلاندىيە تېرروروچىلىرىنىڭ بىز چۈشىنەلەيدىغان ئارزۇسى بار، ئۇلارنىڭ تېررورلۇق قىلىشى ھېسداشلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى ۋەھىمە پەيدا قىلىش ئۈچۈن. ئۇلار مۇشۇ يوللار ئارقىلىق سىياسىي ئېتىراپقا ئېرىشىشنى،ئۆزىنىڭ دۆلىتىنى قۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەمما لادېن ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئادەمنى ناھايىتى ئەنسىرىتىدۇ. چۈنكى ئۇلار بىزدىن بىرنەرسىگە ئېرىشمەكچى ئەمەس، ئۇلارغا بىزنىڭ ھېسداشلىقىمىزمۇ كېرەك ئەمەس ياكى ئۇلار بىز ئۇلارغا بېرەلەيدىغان ماددىي بايلىقىمىزغىمۇ موھتاج ئەمەس.ئۇلار خەلقئارا جەمئىيەتكە قاتنىشىشنىمۇ خالىمايدۇ. ئۇلار سىياسىي تەرەپتىن ئەمەس، دىن تەرەپتىن ھەرىكەتلەندۈرۈلگەن. ئۇلار ئۆزىنىڭ خۇداسىدىن ئۆزگە ھېچقانداق ئادەمگە، ئەلۋەتتە، بىزگىمۇ قۇلاق سالمايدۇ» .

دىنىنىڭ سىياسىيغا، دۇنيا تىنچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىشى بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىيسىدىكى يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكتۇر. 20-ئەسىردە نۇرغۇن زىيالىيلار پەن-تېخنىكىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىياتى،ئەقلىيلىكنىڭ كۈچىيىشى دىنىنىڭ تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ يوقىلىش قەدىمىنى تېزلىتىدۇ،دەپ قارىغانىدى.ئەمما كېيىنكى تەرەققىيات ئۇلارنىڭ قارىشىنىڭ تامامەن ئەكسىچە بولغان بىر رېئاللىق بىلەن بۇ پەرەزنى رەت قىلدى. سامۇئېل خۇنتىڭتون بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ:« 20-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمى بۇ ئۈمىد – پەرەزلەرنىڭ قىلچە ئاساسى يوقلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئىقتىساد ۋە ئىجتىمائىي زامانىۋىلىشىشنىڭ پۈتكۈل دۇنيادا قانات يېيىشى بىلەن بىرگە يەرشارى خاراكتېرلىك دىنىي گۈللىنىش ھەرىكىتى تەڭ يۈز بەردى. ئۇ بارلىق قۇرۇقلۇق،بارلىق مەدەنىيەت، ھەممە دۆلەتكە قەدەر كېڭەيدى. .. ئۇ، مەغلۇبىيەتلىك مودېرنىزمدىن ئايرىلىپ چىقىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئوڭۇشسىز ۋە تۇيۇق يولغا كىرىپ قېلىشنى خۇدادىن ئايرىلىپ قېلىشتىن بولغان، دەپ قارىدى. ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

مەقستى ئەقدە، ئەھكاملارنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئەمەس، بەلكى ‹ ياۋروپاغا ئىككىنچى قېتىم ئىنجىلنى تەشۋىق قىلىش › ، ئىسلامنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئەمەس، بەلكى ‹ زامانىۋىلىقنى ئىسلاملاشتۇرۇش › ئىدى» .بولۇپمۇ بۇنىڭ ئىپادىسى ئىسلامىيەت دۇنياسىدا ئېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك، تەسىرى ئېخىمۇ كۈچلۈك بولدى. ئىسلام ئەقىدىچىلىكى دېكۈدەك بارلىق ئىسلام رايونلىرىدا تېزلا باش كۆتۈردى ھەم ئۆزىنىڭ بىر يۈرۈش نەزەرىيە،تەشەببۇس سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى. سۇدان ئىسلام رەھبىرى ھەسەن تۇرابىي مۇنداق دەيدۇ:« بۇ ئويغىنىش ئومۇمىيۈزلۈك بولىدۇ، ئۇ پەقەت شەخسىي تەقۋادارلىقلا ئەمەس، بەلكى بىلىم ۋە مەدەنىيەتتىكى ئىسلاھاتلا ئەمەس، ۋەياكى سىياسىيغىلا قارىتىلمىغان، بەلكى بۇ شۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يىغىندىسى،بۇ، جەمئىيەتنىڭ بارلىق ساھەلىرىنى قايتا قۇرۇشتۇر» .

دېمەك، شۇنداق ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇكى، بۇ ئىككى دۇنيا(ئىسلام دۇنياسى ۋە غەرب دۇنياسى) ئارىسىدىكى توقۇنۇش ۋە زىددىيەت كەلگۈسى دۇنيانىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىل بوپقالىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى، مۇسۇلمانلارنىڭ پاسسىپ - ئاجىز ئەھۋالدا ئىكەنلىكى ئۇلارنى غەربكە قارشى تۇرۇشتىن توسالمايدۇ. نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتتىن قارىغاندا، غەرب يەنە خېلى ئۇزۇنغىچە كۈچلۈك، غالىب ئورۇندا تۇرۇشى مۇمكىن. مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن مۇھىم مەسىلە، ئۇلارنىڭ تارىخىي تەقدىرداشلىق تۇيغۇسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، مۇقەددەس پرىنسىپ بىلەن ئۆزگىرىشچان رېئاللىقتىكى مەسىلىلەرنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتلەردە بېقىندىلىقتىن قۇتۇلۇپ، ئۆز -ئۆزىگە تايىنىش ۋە ئۆز-ئۆزىنى قامداشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بولۇشى مۇمكىن. جامالىددىن ئافغانىي بىر ئەسىر ئىلگىرى:ئاللا ئىككى كىتاب نازىل قىلدى،بىرى«قۇرئان» ، يەنە بىرى تەبىئەت، دېگەنىدى.قارىغاندا، تېخى مۇسۇلمانلار «قۇرئان» ئوقۇش بىلەن تەبىئەتنى ئوقۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى چۈشەنمىگەن ئوخشايدۇ.

يۇقىرىدا دىنىنىڭ دۇنيا سىياسىيسىغا تەسىر كۆرسىتىشىنى نۆۋەتتىكى دۇنيا سىياسىيسىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى دەپ ئۆتتۇق. ئۇنداقتا بىزنىڭ دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن دىنىنىڭ يوقىلىشىنى ئۈمىد قىلىشىمىز ئەقىلغە ئۇيغۇنمۇ – يوق؟ تارىخ ۋە رېئاللىق دىنىنىڭ يوقىلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى. ئانتونىي گىددېنىس مۇنداق دەيدۇ:« بىز دىن بولمىغان دۇنيادا ياشىيالامدۇق؟ مەن بۇنىڭغا ياشىيالمايمىز، دەپ جاۋاب بېرىشكە مەجبۇرمەن» . بۇگەپ يەنە ئادەمگە ئارنولدتويىنبىنىڭ «ئانا زېمىن ۋە ئىنسانىيەت» دېگەن ئەسىرىدىكى «خۇددى ئىلگىرىكى نۇرغۇن تارىخىي دەۋرلەر ۋە جايلاردا بولۇپ ئۆتكىنىدەك، شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇكى، دىن ياكى سەنئەت ئەڭ دانا كىشىلەرنىڭ ئېگىدا يەنە بىر قېتىم تەڭداشسىز نەرسىگە ئايلىنىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىدۇ. دەل مۇشۇ جايدا ئېينىشتېيىننىڭ مۇنۇ سۆزىنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش ناھايىتى زۆرۈر:« پەقەت بىلىم، تېخنىكا بىلەنلا ئىنسانلارنى بەختلىك، پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىلى بولمايدۇ. ئىنسانىيەت ئالىيجاناب ئەخلاقىي مىزان ۋە قىممەت قاراشنى ئوبيېكتىپ ھەقىقەت ھەققىدىكى بايقاشلارنىڭ ئۈستىگە قويۇشتا تولۇق ئاساسقا ئىگە. ئىنسانىيەتنىڭ ساكيامونىي،مۇسا، ئېيسا قاتارلىق ئۇلۇغ زاتلاردىن ئېرىشكەن تەلىماتلىرى ماڭا نىسبەتەن بارلىق تەتقىقات نەتىجىلىرىم ۋە ئىجابىي قاراشلىرىمدىنمۇ بەكرەك مۇھىم» .

مەلۇمكى، ئىنسانلار تارىخى ئەمەلىيەتتە بىر ئۇرۇش تارىخىدۇر. بىز دۇنيا تارىخىدىن ئۇرۇش بولمىغان بىرەر دەۋرنى تاپالمايمىز.«تىنچلىق» ھەرگىزمۇ بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭلا باش تېمىسى بوپقالماستىن، بەلكى پۈتكۈل تارىخىي دەۋرلەرنىڭ باش تېمىسىدۇر. مەيلى ئىنسانىيەت قانداق بىر يېڭى دەۋرگە قەدەم قويمىسۇن،مەنپەئەت ۋە غۇرۇر ھەم تىنچلىقنىڭ، ھەم ئۇرۇشنىڭ مەنبەسى بوپكەلدى. ئەلۋەتتە بىز سىياسىي ئىزاھلىمىلاردا بۇ ئىبارىلەرنى تومتاقلا ئىشلەتمەيمىز،ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئابستراكتلاشتۇرۇلغان،چوڭايتىلغان ئىبارىلەرنى يەنى « مەنپەئەت» نىڭ ئورنىغا ئىستراتېگىيە،ھوقۇق، ئىقتىساد دېگەنلەرنى، «غۇرۇر» نىڭ ئورنىغا دىن، مەدەنىيەت،قىممەت قاراش دېگەنلەرنى ئىشلىتىمىز. ئىنسانلار ئەزەلدىن ئۆز جىنايەتلىرىنىڭ قانۇنلۇقى ئۈچۈن تالاي-تالاي نەزەرىيە – پەلسەپىلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكەن.

مەيلى تارىختا بولسۇن، مەيلى كۆز ئالدىمىزدا بولسۇن توقۇنۇشۋاتقان، ئۇرۇشۋاتقان تەرەپلەرنىڭ ھەممىسى ھەقىقەت بىز تەرەپتە، دەيدۇ. ھەقىقەتنىڭ كىمدە ئىكەنلىكىنى ئادەملەر ئايرىپ بولالمايدۇ. مۇھىمى كىمنىڭ ئۆز ھەقىقىتىنى قوغدايدىغان قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىدە. تارىخ بىزگە ھەقىقەتنىڭ كۈچ ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئۇنىڭ كۈچكە موھتاج ئىكەنلىكىنى،ئاجىزلار قولىدىكى ھەقىقەتنىڭ ھەممىشە كۈچلۈكلەر قولىدىكى سەپسەتىنىڭ قۇربانى بوپكېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. تارىختا كىم كۈچلۈك بولسا شۇ غەلىبە قىلدى، كىمدە ھەقىقەت بولسا شۇلار غەلىبە قىلغىنى يوق. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۆز تەشەببۇس - تەلىماتلىرىنى گېزىت-ژۇرنال يۈزىدىلا تەشۋىق قىلىش،مەكتەپلەردە دەرسلىك قىلىش، نۇتۇق سۆزلەش بىلەنلا چەكلەنگەن،ئەمەلىي كۈرەشتە دېھقانلارغا يەر تەقسىم قىلىپ بېرىش،كوممۇنا قۇرۇش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ، «مىللىيتتىن ھاكىمىيەت چىقىدىغانلىقى» نى تونۇپ يەتمىگەن، ئۆزىنى ھەربىي جەھەتتىن كۈچەيتمىگەن بولسا، جۇڭگونىڭ بۈگۈنى بولامتى؟

تارىخ ئاجىزلارنىڭ كۆز يېشىغا ئىشەنمەيدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى ئېزىنخائوئېر:«تارىخنى كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ دۈمبىسىگە يازىدۇ» دېگەنىدى. ۋەھالەنكى ئاجىزلار بىلگەن تارىخمۇ دەل كۈچلۈكلەر شۇلارغا ئوقۇپ بەرگەن تارىختۇر،چۈنكى ئۇلار ئۆز دۈمبىسىگە يېزىلغان تارىخنى قانداق كۆرەلىسۇن؟ كىشىلەر نۇرغۇن ئىشلارنى ئەسلى قانداق بولسا شۇنداق چۈشەنمەستىن، قانداق چۈشەندۈرۈلگەن بولسا شۇنداق چۈشىنىدۇ.

مۇشۇ يەردە بىر گەپ ئېسىمگە كەپقالدى. كىچىك ۋاقتىمدا،ئېھتىمال باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋېتىدىغان چاغلىرىم بولسا كېرەك، مەشھۇر ئۇيغۇر تىبابەت ئالىمى،تىلچى،ئەدىب داموللا ئابدۇلھەمىد يۈسۈفىي ھەزرىتىم بىزنىڭ ئۆيگە مېھمانغا كەلگەنىدى. شۇ ۋاقىتتا ئۇ زات ئاكامغا مۇنداق دەپ بەرگەنىكەن:«بىر ئالىم بىلەن بىر گېنېرال ھەمسەپەر بوپتۇ. ئالىم:بىر ئۆمۈر ھەقىقەت ئىزدىدىم، لېكىن نېمىنىڭ ھەقىقەت

ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم، دەپتۇ. ھېلىقى گېنېرال بولسا يېنىدىن تاپانچىسىنى چىقىرىپ: كۆردۈڭمۇ؟ ھەقىقەت دېگەن مانا مۇشۇ، دەپتۇ».

ئىنسانلار ئەزەلدىن سادىر قىلغان جىنايەتلىرىگە باھانە كۆرسىتىپ كەلدى. باھانە دېگەن ھەرقانداق جىنايەتكە تېپىلىۋېرىدۇ. شەيتانمۇ ئادەمنى مەندىن ئۈستۈن ياراتتىڭ،دەپ خۇداغا ئاسىيلىق قىلغانىكەن. خۇداغا ئاسىيلىق قىلىشقا باھانە تېپىلغان يەردە باشقا جىنايەتلەرگە باھانە تېپىلمايتتىمۇ؟ قاتىلمۇ ئۆزىنى چۈشەندۈرەلەيدۇ، پاھىشىمۇ ھەم شۇنداق. بىر قېتىم مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 8-يۇرۇش قانىلىدا ئىتالىيىلىكلەرنىڭ بىر مۇسۇلمانلار رايونىنى ئىشغال قىلىۋالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن «قۇملۇق شىرى» دەيدىغان بىر كىنونى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭدا ئىتالىيىلىك بىر قوماندانىنىڭ يەرلىك خەلقلەرگە دېگەن مۇنۇ گېپى پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ:« سىلەر بىزنى، بىزگە تاجاۋۇز قىلدىڭلار،دەپ ئەيىبلەمسىلەر؟ ئەجىبا گېرمانىيە،ئەنگلىيە،ياپونىيىلەر باشقا يەرلەرگە تاجاۋۇز قىلسا بولۇدىكەن، بىز سىلەرگە تاجاۋۇز قىلساق بولمامدىكەن؟» ياپونىيىمۇ ئۆزىنىڭ تاجاۋۇزىنى «شەرقىي ئاسىيا ئورتاق گۈللىنىش چەمبىرىكى» ئۈچۈن – ئاسىيانىڭ قۇدرەت تېپىشى ئۈچۈن دەپ چۈشەندۈرگەنىدى.

توغرا، مۇستەملىكىچىلەر ئەزەلدىن ئۆزىنى ئاقلاپ كەلدى. مۇستەملىكىچىلىك ئىنسانلارنىڭ ئەڭ كەچۈرگۈسىز جىنايەتلىرىنىڭ بىرى بولسا كېرەك. ئۇلار يەرلىك خەلققە بىزنىڭ كېلىشىمىز سىلەرنىڭ بەختىڭلار، تەرەققىياتىڭلار ئۈچۈن، بىز سىلەرنىڭ قالاق ھالىتىڭلارنى ئۆزگەرتىشىڭلارغا ياردەم بېرىمىز،دەيدۇ. مۇستەملىكىنىڭ ئەڭ ئېغىر زىيىنى شۇكى، يەرلىك خەلق بارغانسېرى ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت، ئەنئەنە، تۇرمۇش ئۇسۇلى، قىممەت قاراشلىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. شياڭگاڭنىڭ بەزى كىنولىرىدىن خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان خەنزۇلارنىڭ چېركاۋلاردا توي قىلغانلىقىنى كۆرىمىز. بۇنى پەقەت ئەنگلىيىنىڭ شياڭگاڭنى مۇستەملىكە قىلىۋالغانلىقىدىن كۆرىمىز. جاھانگىرلار مۇستەملىكە قىلىۋالغان جايلارغا ئارمىيىنىلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ دىنى، مەدەنىيىتىنىمۇ ئەكىرگەن. غەرب جاھانگىرلىرى جۇڭگونىڭ دېڭىز بويىدىكى بەزى يەرلەرنى ئىشغال قىلىۋالغاندا، مىسسىيونېرلار شۇ جايلاردا دىن تارقاتقان، چېركاۋ سالغانىدى.

قايسى بىر سان «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنىلىغا مۇنداق بىر ۋەقەلىك بېسىلغان، تەپسىلىي تېكىستى تازا ئېنىق ئېسىمدە قالماپتۇ، ئەمما ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: 1920 – 1930-يىللىرى بولسا كېرەك، قەشقەردە ئەنگلىيە،رۇسىيىنىڭ كونسۇلخانىلىرى بارئىكەن. شۇ چاغلاردا شۋېتلار قەشقەرلىكلەرگە ھەقسىز «ئىنجىل» تارقىتىۋاتقانىكەن.بىرەيلەن بىر شۋېتتىن سوراپتۇ: ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپىنچىسى ساۋاتسىز، ئۇلارغا «ئىنجىل» تارقىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇ دەپتۇ: بىز غايىمىزگە نىسبەتەن سەۋرچان كىشىلەرمىز. ئۇيغۇرلار ساۋاتسىز بولغىنى بىلەن ،كىتابلارنى ئۇلۇغلايدۇ، تەكچىگە ئېلىپ توپا قوندۇرماي ساقلايدۇ،40 – 50يىلدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرى«ئىنجىل »نى كۆرۈپ، ئاتا-بوۋىلىرىمىز بۇ كىتابنى ئوقۇغانىكەن، دەپ ئوقۇيدۇ، مانا شۇ بىزنىڭ غەلىبىمىز ئەمەسمۇ؟ مۇستەملىكىشۇناس ئەيمى سېپايىر:««مۇستەملىكە دېگەنلىك ئادەمنى نەرسىلەشتۈرۈش » دەيدۇ.مۇستەملىكىچىلەر يەرلىك خەلققە ئەركىنلىك بېرىشىدۇ، ئەمما بۇ خۇددى پادىشاھنىڭ ئاغۋاتنى ئۆيلەپ قويغىنىدەك بىر ئىشتۇر.

تۈگەنچە

تىنچلىق ئەمەلگە ئاشامدۇ؟

«11-سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ئامېرىكىلىق دېلفىر ئىسىملىك بىر سېستىرا:«مېنىڭچە، ئامېرىكىنىڭ دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر كىچىك توقۇنۇشلارغا قول تىقىشىنىڭ ھاجىتى يوق،بىز ئەمدى تىنچلىنىۋالايلى. بىز ئۆزىمىزنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىگە قايتىدىن قاراپ چىقىشىمىز،زادى نېمىدەپ، نېمە قىلىپ سالغانلىقىمىز ئۈچۈن تېررورچىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغانلىقىمىزنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك» دېگەنىدى.ئەگەر كۆپ سانلىق ئامېرىكىلىق ،بولسا جورج ۋالكىنبۇش، كوللىن پوۋېللارمۇ مۇشۇ سېستىرادەك ئويلىغان بولسا،بەلكىم ئىشلار باشقىچە بولار ئىدى. غەرب پۇقرالىرىمۇ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇسۇلمانلارغا قاراتقان سىياسىتىنى قوللايدۇ. پارىس قولتۇقى ئۇرۇشى مەزگىلىدە سادام ھۈسەيىن بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ قەھرىمانىغا ئايلىنىپ كەتتى. خۇددى بىر پەلەستىنلىك ئايال ئېيتقاندەك:« سادامنىڭ چىن مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنى بىلىمەن، ئۇنىڭ قىلىۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. لېكىن ماڭا سادام بىلەن جورج بۇش (بۇش – چوڭ بۇش – ھازىرقى پرېزىدېنتى J. V بۇشنىڭ ئاتىسى بولۇپ،شۇ چاغدىكى ئامېرىكا پرېزىدېنتى ئىدى. – مۇھەررىردىن) بىرىنى تاللاشقا توغرا كەلسە، قىلچە ئىككىلەنمەي سادامنى تاللايمەن» . مانا بۇ گەپمۇ پۈتكۈل مۇسۇلمانلارنىڭ پىكرىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ.

كېسىپ ھۆكۈم قىلىش مۇمكىنكى، بۇ ئىككى دۇنيانىڭ مەيلى پۇقرا،مەيلى سىياسىيونلىرىنى قەتئىي مۇرەسسە قىلغىلى بولمايدۇ. كىچىك ۋاقتىمدا ھېلىقى زومىگەر قوشنىمىز باشقا بىر قوشنىمىز بىلەن جېدەللىشىپ تازا تىللىشىۋاتقاندا، مۇنداق بىر ئىش بولغانىدى: بىزنىڭ زومىگەر قوشنىمىزنىڭ بىر نەۋرىسى (يەتتە -سەككىز ياشلار چامىسىدا بولسا كېرەك) ئۆيى تەرەپكە كېتىۋاتقانىكەن. كېلىشتە قارشى تەرەپ قوشنىمىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. ئۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئاستا ئۆتۈۋېلىپلا، بېغىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئۆيدىكىلىرىگە قوشۇلۇپ، ھېلىقى قوشنىمىزنى سەت گەپلەر بىلەن تىللاپ كەتكەنىدى. ھېلىقى كىچىك بالا ئاتا-ئانىلىرىنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىنىڭ توغرا - خاتالىقىنى بىلمەيدۇ،ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيى بولغىنى ئۈچۈنلا گەرچە ئۆزلىرىنىڭ خاتا بولسىمۇ ئۆيدىكىلىرى تەرەپتە تۇرىدۇ. مانا بۇ، ئادەملەرنىڭ تىپىك ھەققانىيەت تۇيغۇسى.ھازىرمۇ مىللەتلەر ،دۆلەتلەر ،مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى ئىشلارمۇ شۇنداق كېتىۋاتىدۇ، ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزىنى ئەيىبلەپ باقمايدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھەققانىيەت تۇيغۇسى تولىمۇ نىسبىي ئۆزگىرىشچان بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ كەسكىن، يۈز-خاتىرىسىز بولمايدۇ. ھەرقايسى مىللەتلەر تارىختا قۇرغان ئىمپېرىيىلىرىدىن پەخىرلىنىدۇ، شۇنى مىللىي غۇرۇرىنىڭ

www.uyghurkitap.com

دەستىكى قىلىشىدۇ، ئەمما ھېچكىم شۇ ئىمپېرىيىنى قۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك بىگۇناھ باشلارنىڭ كېسىلگىنىنى،قانچىلىك قانلارنىڭ بىھۇدە ئاققانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. مەردانىلىك بىلەن ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ جىنايىتىنى ئەيىبلىمەيدۇ،ئەمما باشقا مىللەتلەرنىڭ قېنىغا نان چىلاپ يېيىش ئۇلار ئۈچۈن ھېچقانچە گەپ ئەمەس. زۇلۇمغا چىدىمىغان كىشىلەر قورال كۆتۈرۈپ ئۆزلىرىنى ئازادمۇ قىلالايدۇ، يەنە ئۆز قوشنىلىرىغا تاجاۋۇزمۇ قىلالايدۇ،ئادەم دېگەن مانا شۇنداق مەخلۇق.

تارىختا سەلتەنەت خۇددى ھۇما قۇشىدەك چۆرگىلەپ كەلگەن. بىزمۇ كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ دۇنيادا يەنە قانداق ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز. تارىختا، مۇمكىن ئەمەس دەپ قارىلىدىغان ئىشلار مۇمكىن بوپقالغان چاغلارمۇ بولغان. چىڭگىزخاننىڭ موڭغۇللار ئىمپېرىيىسىنى ھېچكىم ھالاك بولىدۇ،دەپ ئويلاشقىمۇ پېتىنالمايتتى؛ موسكۋاغا قەدەر بېسىپ كىرگەن تاتارلارنىڭ كېيىن دەل رۇسلار تەرىپىدىن سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىنىپ، ئېچىنىشلىق خانىۋەيران بولۇشىنى كىم ئويلىغان؟ ياۋروپاغا تەھدىت سېلىپ كەلگەن ئىسلام ئىمپېرىيىسىمۇ يوقالدى.نەچچە ئەسىر ھۆكۈم سۈرگەن ئوسمان تۈركلىرىمۇ تارىخ سەھنىسىدىن غۇلىدى. ناپالېئون، ھىتلېرلارمۇ يوقالدى. قۇدرەتلىك سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ بىر كېچىدىلا پارچىلىنىپ كەتتى. جاھان شۇنداق داۋاملىشىدۇ.بىزدە «غوجامنىڭ غوجىسى بار،چامغۇرنىڭ ئۇرىسى» دېگەن ماقال بار.

دېمەك، گەرچە ئىنسانلار تارىخىنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتەلىسىمۇ،ئەمما بەلگىلىيەلمەيدۇ.

بۈگۈنكى دۇنيادا پەقەت ھەممىنىڭ كۈچى باراۋەر بولغاندا ئاندىن نىسبىي تىنچلىق ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن.ئۇ ھالدا ھەممىيلەن بىر-بىرىدىن تەپتارتىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن بولسىمۇ ھەرقايسى ئەللەر ئارىسىدا ھەمراھ-ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىشى مۇمكىن. ئەمما مۇنداق كۈچلەر تەڭپۇڭلۇقى قاچان شەكىللىنىدۇ؟ دېمەك، بۇمۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش. يا بولمىسا بىر دۆلەتنىڭ كېيىنى ئاگلاپ، مەنپەئەت، غورۇردىن ۋاز كېچىپ، ھاقارەتتە ياشاشقا چىداش كېرەك،ئەمما بۇمۇ مۇمكىن ئەمەس. تىنچلىق مەلۇم جاي،مەلۇم ۋاقىتتا ئورنىتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ھەرۋاقىت بۇزۇلۇشى مۇمكىن.يەرشارى خاراكتېرلىك تىنچلىقنىڭ ئورنىتىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە ئىختىلاپ،زىددىيەت مىللەت بىلەن مىللەت، دۆلەت بىلەن دۆلەت، مەدەنىيەت بىلەن مەدەنىيەت ئارىسىدىلا ئەمەس، ئىككى شەخس ئارىسىدا ھەتتا بىر ئادەمنىڭ ئۆزىدىمۇ مەۋجۇد. ئىككى دوستنىڭ ئىناق، چىقىشىپ ئۆتۈشى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشتا ئورتاق،پەرقسىز ئىكەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى پەرقلەرگە يول قويغانلىقى، ئىختىلاپلىق جايلارنى تىلغا ئېلىش، مۇنازىرە قىلىشتىن ساقلانغانلىقىدىن. دوستلۇقنىڭ ئاساسى باراۋەرلىكتۇر. قاچانكى بىر دوست مېنىڭ دېكىنىم ھېساب دېيدىكەن، شۇ چاغدا دوستلۇق بۇزۇلىدۇ.

ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ زۇۋۇلىسىدا گۈزەللىككە مايىل خۇرۇچمۇ، رەزىللىككە مايىل خۇرۇچمۇ بولىدۇ. ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ئەڭ ياخشى ئادەم بولۇش مۇمكىنچىلىكىمۇ، ئەڭ رەزىل ئادەم بولۇش مۇمكىنچىلىكىمۇ بولىدۇ. كىشىلەرنىڭ ياخشى ـ يامانلىقى، شۇ كىشىنىڭ تېنىدە قايسى خىل خۇرۇچنىڭ غالىب ئورۇنغا ئۆتتۈۋالغانلىقىدىن كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭلاشقا، ئادەم مەلۇم ئېتىقادنىڭ ياردىمىدە رەزىللىك خۇرۇچىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا، ئۇنىڭغا پۇرسەت بەرمەسلىككە، گۈزەللىك خۇرۇچىنى كۈچەيتىپ، ئۇنى نامايان قىلىشقا موھتاج. ئىنسانلار ئارىسىدىكى بارلىق زىددىيەت، ماھىيەتتە شۇ ئىككى خىل خۇرۇچ ئارىسىدىكى زىددىيەتتىن ئىبارەت.

ئاخىرىدا ئۇقۇرمەنلەر ھوزۇرىغا ۋىل دولانتنىڭ «پەلسەپىنىڭ قىسسىسى» دېگەن كىتابىدىن مۇنۇ ئابزاسنى تەقدىم قىلىمەن:

«بۆرە يۇلتۇزلار تۈركۈمىدىن كەلگەن بىر مېھمان يەرشارىنى زىيارەت قىلغىلى كەپتۇ. ئۇنىڭ بويى 50000 ئىنگلىز چىسى كېلىدىكەن.ئۇ، ئوتتۇرا دېڭىزغا كەلگەندە دېڭىزدا توختاپ بىر كېمىنى قولىغا ئاپتۇ. كېمىدىكىلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ كېتىپتۇ. پەيلاسوپلار بولسا، بۇ ھادىسىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلاپتۇ. مېھمان مۇنداق دەپتۇ:

«ئەي ئەقىللىق زەررىچىلەر، خۇدا سىلەردە ئۆزىنىڭ قۇدرەت ـ كارامىتىنى نامايان قىپتۇ. شۈبھىسىزكى، سىلەر بۇيەرشارىدا ئاجايىپ كۆڭۈللۈك، خۇشھال-خۇرام ياشاۋېتىپسىلەر. چۈنكى سىلەر كىچىكلىكىڭلاردىن ماددىنىڭ ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قۇتۇلغان. تاشقى قىياپىتىڭلاردىن قارىماققا، سىلەرنىڭ روھىڭلاردىن باشقا ھېچنېمەڭلار يوقكەن، شۇڭلاشقا سىلەر مۇقەررەر ھالدا خۇشھاللىق ۋە تەپەككۇر ئىچىدە ياشايسىلەر. مانا بۇ مۇكەممەل روھنىڭ ھەقىقىيراھىتى.مەن باشقا جايدا ھەقىقىي بەختنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم.بەخت راستىلا بۇيەردە ئىكەن» .بىر پەيلاسوپ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:«بىزنىڭ ھەرقانداق يامان ئىشنى قىلىشقا يەتكۈدەك بايلىقىمىز بار، بۇنى سىز چوقۇم بىلىشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، مەن ھازىر سىزگە سۆزلەۋاتقان مۇشۇ پەيتتە،ئۆزىمىزدىن بولغان قالپاقلىق 100 مىڭ مەخلۇق 100 سەللىلىك مۇسۇلماننى قىرغىن قىلىۋاتىدۇ،مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇلار بىر-بىرىنى قىرغىن قىلىشىۋاتىدۇ. بۇ زېمىندا قەدىمدىن تارتىپ تاھازىرغىچە شۇنداق بوپكەلدى» .

«ھو، خۇمپەرلەر! ـ مېھمان بىردىنلا غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتۇ، ـ ھەرقايسىڭنى دەسسەپ مىجىقىڭنى چىقىرىۋەتمىسەم!»

«بۇنداق كۈچ سەرپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ـ دەپتۇ پەيلاسوپ، ـ ھازىر ئىنسانلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئۆزىنى ھالاك قىلىشقا يېتەرلىك.يەنە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن ھازىرقى ئىنسانلارنىڭ يۈزدىن بىرى قالمايدۇ... ئەمما جازالىنىشقا تېگىشلىكى ئۇلار ئەمەس، بەلكى ئۆمرىنى راھەت-پاراغەتتە ئۆتكۈزۈدىغان، بىكارتەلەپ زالىم پادىشاھلار. چۈنكى ئۇلار ئوردىدا ئولتۇرۇشۇپ،ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ،ئاندىن خۇدانىڭ غەلىبە-نۇسرەت ئاتا قىلغىنىغا شۈكۈر ـ سانالار ئوقۇشىدۇ» .

2002-يىل 20-يانۋار، لوپ

ئاپتور: لوپ ناھىيە چاھارباغ يېزا 1-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى(M1)

ئۇرۇش ۋە تىنچلىق

ئادىل ئابدۇقادىر

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخى ئەڭ قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنى دەلىل قىلغاندىن باشلاپ ھېسابلىغاندىمۇ 5000 يىلدىن ئاشتى. ئىنسانلار بۇ 5000 يىل داۋامىدا توختاۋسىز ئىزدىنىش، ئىلگىرىلەش ئارقىلىق ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ بۈگۈنىنى روياپقا چىقاردى ھەم ئۆزىنىڭ ئەقلىي قۇۋۋىتى ئارقىلىق ئادەم بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىغا ئىچكىرىلەپ كىردى. تارىختا بۇ خىل مۇناسىۋەت گاھىدا ئىزگۈلۈك بىلەن خاراكتېرلەنسە، گاھىدا ئاپەت تۈسىنى ئالدى. ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە ئالەم ئۆز ئىچىگە ئالغان قانۇنىيەت ھەم سىرلارنى بىلىش ھەم ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، ئالەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى گارمونىك مۇناسىۋەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بوپكەلدى. شۇنداقلا ئالەم ئۆز ئىچىگە ئالغان مۆجىزىكار ئىمكانىيەت ئىنسانلارنىڭ پۈتكۈل ئېھتىياجىنى قامداپ كەلدى. بۇخىل مۇناسىۋەت مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى بېقىندىلىق مۇناسىۋەت بولغاچقا، تاكى 20-ئەسىردە «دۇنيا مۇھىت ئاسراش چاقىرىقى» ئوتتۇرىغا قويۇلغىچە، بۇ خىل مۇناسىۋەتتە ھېچقانداق توقۇنۇش كۆرۈلمىدى. ئەكسىچە ئىنسانلارنىڭ تەرەققىيات ئىستىكى مۇشۇ خىل مۇناسىۋەت ئارقىلىق قانائەت تاپتى ھەم راۋاجلاندى. ئەمما يەنە بىر خىل مۇناسىۋەت، يەنى ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئالەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى بېقىندىلىق مۇناسىۋەتكە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان يوسۇندا ، تارىختىن بۇيان باراۋەرلىك ھەم ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئۆزىنىڭ مەزمۇنى قىلىپ كەلدى. بۇ ئىككى خىل مۇناسىۋەتنىڭ پەرقى شۇكى، ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاڭ بىلەن مەۋجۇد شەيئىنىڭ باغلىنىشى بولسا، ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاڭ بىلەن مەۋجۇدىيەت باغلىنىشى شەكىللەندۈرگەن پەرقلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولۇپ، بۇخىل مۇناسىۋەت مۇرەككەپ ھەم زىددىيەت بىلەن تولغانىدى. ئىنسانىيەت تارىخى مۇشۇخىل مۇرەككەپلىك ھەم زىددىيەتنى ئۆزىگە مەزمۇن قىلىپ راۋاجلاندى. ئىنسانلار ئاڭ پەرقى شەكىللەندۈرگەن زىددىيەتنى پەسەيتىپ، ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسدا باراۋەر مۇناسىۋەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشتى، ئىزدەندى، ھەتتا دەريا-دەريا قان تۆكتى. ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەرنىڭ دانىشمەنلىرى بۇ خىل مۇناسىۋەتنى ھەرخىل يوسۇندا شەرھلەشتى ھەم نۇرغۇن نەزەرىيىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، ئەمما مەسىلىنى ھەل قىلالمىدى. ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش ھەم زىددىيەت پەسەيمىدى، ئەكسىچە كۈنسېرى ئۆتكۈرلەشتى. ماتېرىيالىستلار دەل مۇشۇ خىل مۇناسىۋەتكە ئاساسەن تارىخنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ھەرخىل يوسۇندا شەرھلىدى. تارىخ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئۆزىگە مەزمۇن قىلغاندىن

سىرت، يەنە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى ھەرخىل مۇناسىۋەت ۋە ئاڭ پەرقى شەكىللەندۇرگەن دۆلەت، مىللەت، دىن، ئىرق دېگەنگە ئوخشاش مەلۇم بىر ئىنسانلار تۈركۈمىنىڭ بىرلىكىنى ئۆزىگە بەلگە قىلدى. ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە ئادەملەرنىڭ ئالەمنىڭ سىر-قانۇنىيەتلىرىنى قانچىلىك دەرىجىدە چۈشىنىشى ئىنسانىيەتنىڭ ماددىي تەرەققىيات يۆنىلىشى ھەم سۈرئىتىنى بەلگىلىدى. ئالەم ئىنسانلارنىڭ تەرەققىياتىنى خورىماس ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولسا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۇنى سىستېمىلاشتۇردى، شۇنداقلا ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىغان ھەم ئۇنى بىر تەرەپ قىلىدىغان قانۇن، ئەدلىيە، سوت، ئارمىيە، دۆلەت دېگەنگە ئوخشاش تۈرلۈك مەنىۋى ئىختىرالارنى روياپقا چىقاردى. ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ماتېرىيالىستىك نۇقتىدىن گەرچە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى دېگەندىن ئىبارەت قىسقا ئىبارىگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن بولسىمۇ، لېكىن ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئۇنداق قىسقا بىر ئىبارىگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن بۇيانقى تارىخى ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچلۈك-ئاجىزلىق دەرىجىسى بويىچە پادىشاھ-پۇقرا، باي-نامرات، ئەزگۈچى-ئېزىلگۈچى دېگەندەك قارىمۇقارشى ئىككى خىل قۇتۇپ بويىچە ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلدى. شۇنداقلا قانۇن، سىياسەت، ئەخلاق، دۆلەت، سىنىپ قاتارلىق ئۇقۇملار ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىدىغان پرىنسىپ سۈپىتىدە مەيدانغا كەلدى. زوراۋانلىق، دىكتاتورا يۈرگۈزۈش ھامان كۈچلۈكلەرنىڭ ھوقۇقى سۈپىتىدە قوغدالدى.

ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۈستىدە گەرچە ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى مۇتەپەككۇرلار توختاۋسىز ئىزدىنىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن دەۋر چەكلىمىلىكى تۈپەيلى ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان نەزەرىيە ھەم پرىنسىپلار مەلۇم ئىنسانلار تۈركۈمى، مەلۇم تېررىتورىيىدىكى ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكىلا مەركەزلىشىپ قالدى. ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئىزگۈلۈككە ئىگە ۋەھىيلەرگە ئېرىشەلمىدى، شۇنداقلا ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك، باراۋەرلىكنى پرىنسىپ قىلغان ھايات ئەندىزىسىنى تۈزۈپ چىقالمىدى. ئەكسىچە، ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان تۈرلۈك قاراشلار، نەزەرىيىلەر ھەم ئاتالغۇلار ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بەكلا چوڭايتىۋەتتى. ئىنسانلار مىللەت، ئىرق، دۆلەتتىن ئىبارەت سىياسىي بىرلىكلەرگە بۆلۈنۈپ كەتتى، ئىمپېرىيە تارىخى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن بۇ خىل پەرق بارغانسېرى روشەنلەشتى. بولۇپمۇ 19-ئەسىردىن كېيىن بۇ خىل پەرق ئەڭ گەۋدىلىك ئىپادىلەندى. تۈرلۈك سىياسىي ئۆلچەملەر ئارقا-ئارقىدىن مەيدانغا كەلدى. دۆلەت، مىللەتنى بىرلىك قىلغان ئەركىنلىك، دېموكراتىيە، كىشىلىك ھوقۇق دېگەنگە ئوخشاش سىياسىي ئاتالغۇلارنىڭ كاتالىزاتورلۇق رولى ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدا بىرلىك، باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى پۈتۈنلەي چەتكە قاقتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى مۇتەپەككۇرلار ئەيىبلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە. چۈنكى ئىنسانلار ھازىرغىچە پەيغەمبەرلەر ھەم مۇتەپەككۇرلار ئوتتۇرىغا قويغان نۇرغۇن ئىزگۈلۈككە ئىگە نەرسىلەرنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان قاراشلارنى يادلاپ، شەرھلەپ قويۇپلا ئۇنىڭغا رىئايە قىلماي ياشاپ كەلدى.

ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مىللەت، دۆلەت، ئىرق پەرقى مەنپەئەت قارىشىنى شەكىللەندۈردى. بۇ خىل مەنپەئەت قارىشى ئوخشىمىغان دۆلەت، مىللەت، ئىرقنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىپ، ئوخشىمىغان يوسۇندا راۋاجلاندى. شۇنداقلا ئۇ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى ئىنسانلار دۇچ كەلگەن ئىجتىمائىي مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئۆلچىمى بوپقالدى. ئىنسانلار دۇچ كەلگەن مەسىلىنىڭ خاراكتېرى، ئىجتىمائىيلىقى ئوخشاش بولمىغاچقا، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ بۇ خىل چارىسى، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر-مۇھەببەت، قېرىنداشلىقنى دۈشمەنلىككە، زوراۋانلىققا ئايلاندۇرۇپ قويدى ھەم ئۇ ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشقا سەۋەبكار بوپكەلدى. بۇ خىل مەنپەئەت توقۇنۇشى ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئۇزۇقلۇق تالىشىش بولۇپ ئىپادىلەنگەن بولسا، كېيىنكى تارىخىي دەۋرلەرگە كەلگەندە زېمىن تالىشىش، ئىستېبلاچىلىق، تاجاۋۇزچىلىق، مىللىي توقۇنۇش، مۇستەقىللىق، ئىقتىسادىي رىقابەت بولۇپ ئىپادىلەندى. ئىنسانلار بۇ خىل توقۇنۇشنى باراۋەرلىك ئاساسىدىكى بىرەر ئورتاق ئۆلچەمنى ئاساس قىلىپ ئەمەس، بەلكى كۈچلۈك، ئاجىزلىق پەرقىگە ئاساسەن ھەل قىلىش يولىنى تاللىۋالدى. نەتىجىدە ئىنسانلار ئۇرۇش ھەم ئۇرۇش قوراللىرىنى ئىجاد قىلدى. ئەقلىي ئىختىرالارنىڭ ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، زوراۋانلىق، قىرغىنچىلىقمۇ ئىشلىتىلىشى ھەم ئۇنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىلغارلىشىشى، ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ خاراكتېرىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتتى، شۇنداقلا زوراۋانلىق ھەم زوراۋانلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى تارىخىي مۇقەررەرلىككە ئايلاندى. باراۋەرلىك، تىنچلىق ئىنسانلار ئەڭ ئىنتىلىدىغان ئىزگۈ ئۇقۇملار سۈپىتىدە، تەدرىجىي ئىنسانلاردىن يىراقلاشتى. ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەت دەخلىسىزلىكىنى قوغداش

ئۈچۈن ئىنسانلار قان تۆكۈش، زوراۋانلىق، ۋەھشىيلىكتىن ئەيمەنمەيدىغان بولدى. نۇرغۇن توغرا پىكىر، كۆز قاراشلار، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ باراۋەرلىكى، ئادەم بىلەن ئالەمنىڭ بىرلىكىنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھايات ئەندىزىلىرى مۇشۇ خىل ياۋايىلىقلار تەرىپىدىن ئىنكار قىلىندى ياكى دەپسەندە قىلىندى. پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىزگۈلۈككە ئىگە چاقىرىقلىرى ھەم بۇرمىلىنىۋېتىلدى. بۈگۈنكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۆتمۈشتىكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىن مەدەنىيەت، تەرەققىيات، تۈزۈلمە جەھەتتىن تۈپتىن پەرقلىنىدۇ، ئادەملەر بولسا بىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭرىلىكى، مۇرەككەپلىكى بىلەن ئۆتمۈشتىكى ئادەملەردىن ھەم پەرقلىنىدۇ. شۇنداقلا ئىنسانلار دۇچ كەلگەن مەسىلىنىڭ خاراكتېرى ئۆتمۈشتىكىگە ئوخشىمايدۇ. شۇڭا، بۈگۈنكى ئىنسانلار ئېرىشمەكچى بولغان تىنچلىق، ئۇرۇشنىڭلا قارشى تەرىپىدىكى ئۇقۇم بولماستىن، بەلكى يەنە ئىنسانلار كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەم تەبىئەت ئېكولوگىيىسى تەڭپۇڭسىزلىقىنىڭمۇ قارشىسىدىكى ئۇقۇم بوپقالدى. ئەمما ئۇرۇش يەنىلا ئىنسانلارنىڭ تىنچلىق ئىستىكىنى ھەدېگەندە بەربات قىلىپ كېلىۋاتقان توپ سەۋەبلەرنىڭ بىرى.

ئىنسانلار سانائەتلىشىشكە قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئۇرۇشنىڭ ئىنسانىيەتكە ئەكەلگەن بالايىئاپىتى ھەم تەشۋىشى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئارتىپ باردى.

مىلتىقنىڭ ئىختىرا قىلىنىشى ھەم ئۇنىڭ ئۇرۇشتا ئىشلىتىلىشى ئەرلەرنى ئەركەكلىكىنى نامايان قىلىدىغان مەيداندىن مەھرۇم قىلىپلا قالماستىن، ھاياتلىققا يېڭى تەھدىت ئەكەلدى ھەم ئۇ ئىستېلاچىلىق - زوراۋانلىقنىڭ دەسمايىسىگە ئايلاندى. دۇنيادا ئارقا-ئارقىدىن يۈز بەرگەن ئېستىلاچىلىق ئۇرۇشلىرى ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ دۇنياغا كېڭىيىشىنى تېزلەتتى ھەم ئىنسانلارغا ئۇرۇش ئۇسۇلى، ئۇرۇش تېخنىكىسى ۋە ئۇرۇش قوراللىرىنى توختاۋسىز يېڭىلاشنى ئۆگەتتى.

چىڭگىزخان قىلىچ بىلەن ئاتقا تايىنىپ دۇنياغا ھۆكۈمران بولۇشنى قەستلىگەن بولسا، ناپالېئون مىلتىق ھەم پورۇخنىڭ كۈچى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەربىي تالانتىنى جارى قىلدۇرۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. گەرچە تارىختا شۇلارغا ئوخشاش ئەربابلارنىڭ ياراتقان تۆھپىلىرى ئۈچۈن مەدھىيە ئوقۇلۇپ، ئۇلارغا شەرەپ ئوردېنلىرى بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ شەخسىي ھۆكۈمرانلىق غەرىزى ئىنسانلارنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى قىسمەن بەلگىلەپ قويدى ھەم ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى كېيىنكى ئۇرۇش تەلۋىلىرى ئۈچۈن ئۈلگە بولۇپ بەردى.

ھەرقايسى مىللەت ھەم دۆلەتلەرنىڭ تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرۈدىغان بولساق، ئۆزلىرىنىڭ مىللىي قەھرىمانلىرى، داھىيلىرىنىڭ ئىش-ئىزلىرى ھەم پۈتكۈل مىللەتنىڭ قانلىق تارىخى خاتىرىلەنمىگەن بىرەر تارىخنى ئۇچرىتالمايمىز. بولۇپمۇ مىللىي قەھرىمان ھەم داھىيلارغا بەرگەن ئالىي ئۇنۋانلار، ئۇلارغا ئوقۇلغان مەدھىيىلەر تارىخنىڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئىنسانلار تارىخقا باھا بېرىشتە ، تارىخ يېزىشتا دائىم ئۆزلىرىنىڭ مەۋقەسىنى چىقىش قىلىپ، قارشى تەرەپنىڭ تارتقان خورلۇق ھەم زۇلۇملىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ كەلدى. ئەمەلىيەتتە بىر مىللەتنىڭ مىللىي قەھرىمانى، ئۇلۇغ داھىي دەپ قارالغان كىشىلىرى باشقا بىر مىللەتنىڭ نەزىرىدە ياۋۇز ئالۋاستى ياكى قانخور جاللات بولۇشى مۇمكىن. ياپونىيە باش ۋەزىرى شاۋچۇەنچۈنيىلاڭنىڭ ئاسىيادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ نارازىلىقىغا قارىماي «ياساكومىي بۇزۇرگاھى»نى تاۋاپ قىلىشى ھەم تارىخ كىتابلىرىغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈشى بۇ مەسىلىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە يېتەرلىك، ئەلۋەتتە. تارىختىكى مىللىي قەھرىمانلارنىڭ مەدھىيىلىنىشى، ئۇلارغا ئابىدىلەرنىڭ تىكلىنىشى، قەھرىمانلارنىڭ روھىدىن ئۆگىنىشنىڭ تەرغىب قىلىنىشى، تارىخىي مۇزېيلارنىڭ ئەۋلادلارنى تەربىيىلەشتىكى رولى دېگەنلەر قارىماققا ناھايىتى توغرىدەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن بۇخىل تەربىيە يېتىشتۈرگەن تار مىللەتچىلىك ئېڭى ئەمەلىيەتتە ئىنسانىيەت تىنچسىزلىقىنىڭ يەنە بىر مەنبەسى. ھىتلېر بۇنىڭ تىپىك مىسالى بولالايدۇ.

ئۆتكەن بىر ئەسىر ئىچىدە دۇنيادا يۈز بەرگەن ئۇرۇشلارنىڭ كۆپىنچىسى دېگۈدەك مىللىي زۇلۇم، ئىرقىي كەمسىتىش، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇشلار بولۇپ ، ھۆكۈمران مىللەتلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان مىللىي زۇلۇم، ئادالەتسىزلىك، ئىرقىي كەمسىتىش بۇ ئۇرۇشلارنى ھەم ھەددى-ھېسابسىز قان تۆكۈلۈشلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان بىۋاسىتە سەۋەب، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ ئۈچۈن تارىختىكى ھېچقانداق بىر ھۆكۈمران ئاھ ئۇرغىنى ياكى ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن ھەسرەت چەككىنى يوق. ئەكسىچە، نەچچە ئون مىليون ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ھىتلېر يەنىلا بىر قىسىم گېرمانىيىلىكلەرنىڭ مەنىۋى داھىيسى بوپكەلمەكتە. ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنى قانلىق قىرغىن قىلغان ستالىن ئۇلۇغ داھىي، دەپ مەدھىيىلىنىپ كەلمەكتە. ئافرىقا خەلقى ئۆز تېرىسىنىڭ قارا بوپقالغانلىقىنىڭ خورلۇقىنى تاكى 20-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە تارتتى. ھېلىھەم غەربتە پات-پات يۈز بېرىپ تۇرۇدىغان ئىرقىي كەمسىتىشكە قارشى تۇرۇش نامايىشلىرى بۇ مەسىلىنىڭ تېخىچە تۈپتىن ھەل بولمىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى مىللەتچىلىك، ئالىي ئىرق دېگەنلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە تەشەببۇس قىلىنغانلىقىنىڭ مەھسۇلى ئەمەسمۇ؟ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا قىر-چاپ قىلىشى بەدىلىگە ئېرىشكەن نەرسىلىرى ئەمەلىيەتتە دۆلەت، مىللەت، ئىرق، دىن بىرلىكىنى بەلگە قىلغان تارىخى

ئاداۋەت، ئارازلىق ھەم دۈشمەنلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس .

تەرەققىي قىلغان ئىنسانلارنىڭ ۋەھشىيلىكىمۇ تەڭ تەرەققىي قىلغان بولىدۇ. بۇخىل ۋەھشىيلىك قىرغىنچىلىق قوراللىرىدىلا ئەمەس، ئىنسانلارنى شۇخىل ۋەھشىيلىككە ئۈگەتكەن مەۋجۇد ئىدىيىلەردىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولىدۇ. شۇڭا ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىق، ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى ئىختىراسى سۈپىتىدىكى مەۋجۇد ئىدىيىلەر راۋاجلىنىپلا تۇرىدىكەن، ئۇ ئاخىرلاشمايدۇ، ئەكسىچە بارغانسېرى كەسكىنلىشىدۇ. بۇنى دەلىللەش ئۈچۈن يىراق ئۆتمۈشكە مەنسۇپ تارىخ بەتلىرىنى ۋاراقلاش بىھاجەت. پەقەت دەۋرىمىزگە يېقىن بولغان مۇشۇ بىرقانچە ئەسىرلىك تارىختا قارايدىغان بولساق، ئىنسانلار ئوتتۇرىغا قويغان ئىدىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن توقۇنۇش كەلتۈرۈپ چىقارغان قانلىق پاجىئەلەر بۇنى تولۇق ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

18 ـ ئەسىردىن كېيىن غەربتە قوزغالغان سانائەت ئىنقىلابى ياۋروپانىڭ تارىختىكى يېتەكچىلىك ئورنىنى ئېگىلەش بىلەن بىرگە، ياۋروپالىقلاردا دۇنياغا خوجا بولۇش غەرىزىنى تۇغدۇردى. گېرمانىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچى ئەللەر ئۆزلىرىدىكى دېڭىز قاتنىشى ھەم ئۇرۇش قوراللىرى ئەۋزەللىكىگە تايىنىپ تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ جەرياندا ئۇلار «غەرب مەركەز» تەلىماتىنى مەنىۋى تۈۋرۈك قىلىپ تۇرۇپ، شەرقلىقلەرگە ئۆز زوراۋانلىقىنى تاڭدى. ئاسىيا، ئافرىقا ئەللىرى تارىختىكى ئۇنتۇلغۇسىز زۇلمەتلىك كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. 18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ياۋروپادىكى جاھانگىر كۈچلەر دۇنيا قۇرۇقلۇقىنىڭ %35دىن كۆپرەكىنى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا كىرگۈزىۋالدى. ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى غەلىبىسىنى ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ھەربىي ھازىرلىق جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكى بەلگىلىگەندى. ئاۋستىرىيە1718 ـ يىلى قورال كۈچى، ھەربىي تېخنىكا، ئارقا سەپ تەمىناتى جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى بىلەن ئوسمان ئىمپېرىيىسى ئۈستىدىن ھەل قىلغۇچ غەلىبىگە ئېرىشتى، شۇنىڭدىن باشلاپ ھەربىي ھازىرلىقلار جەھەتتىكى كۈچلۈك-ئاجىزلىق پەرقى ئېزىش-ئېزىلىشنىڭ مۇقەررەرلىكىنى بەلگىلەپ قويدى. ھەربىي ھازىرلىقلار جەھەتتىكى ئاجىزلىقى تۈپەيلى، ئاسىيا، ئافرىقىدىكى ئېزىلگۈچى ئەللەر تاكى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقىچە قۇللۇق، خورلۇقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى، بۇنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە مىللەت، دۆلەت، مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك ئۇقۇملىرى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىكى ھۆكۈمران ئىدىيىگە ئايلاندى. ئىنسانلار ئۆزلىرى دۇچ كەلگەن نەق مەسىلىنى ھەل قىلىشقا ئېھتىياجلىق بولغاچقا، دۇنيانىڭ، ئىنسانلارنىڭ كەلگۈسى ئورتاق تەقدىرى ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ ئولتۇرمىدى. ھەرقايسى مىللەت، ھەرقايسى ئەل ئۆز داھىيلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى يۈكسەك بىلىشتى. ئېزىلىشكە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ھەربىي جەھەتتىن كۈچىيىشنىڭ زۆرۈرلۈكى ھەممىگە ئايان بولدى. بىرىنچى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشى ھەرقايسى ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى ھەربىي ھازىرلىقلار پەرقىنىڭ تەھدىتىنى كۈچەيتىۋەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ دۇنيادا ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسى باشلىنىپ كەتتى. ھەرقايسى مۇستەقىل ئەللەر ئوتتۇرىسىدا قورال-ياراق سودىسى، ھەربىي تېخنىكىغا مەبلەغ سېلىش بەس-بەس بىلەن ئەۋج ئالدى. پەن-تېخنىكىنىڭ ئىختىراسى سۈپىتىدىكى قىرغۇچى قوراللار ئارقا-ئارقىدىن مەيدانغا كەلدى. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلىشىش ھارپىسىدا «ھالاكەت قورالى» دەپ ئاتالغان ئاتوم بومبىسى رەسمىي ئىختىرا قىلىندى ھەم شۇ قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا ئىشلىتىلىپ، نەچچە يۈز مىڭ ئادەمنىڭ ھاياتى بەدىلىگە ئۆز ھەيۋىسىنى تولۇق نامايان قىلدى. بۇ قورالنى تۇنجى ئىشلىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن دۆلەت ئامېرىكا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزىنىڭ دۇنيا ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئورنىنى تىكلىدى. ئامېرىكا پرېزىدېنتى روزۋېلتقا خەت يېزىپ، «ئاتوم بومبىسى» ياساش لايىھىسىنى سۇنغان ئۇلۇغ ئالىم ئېينىشتېين گەرچە ئۆز قىلمىشىنىڭ خاتالىقىغا چەكسىز ئۆكۈنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كېچىككەندى. شۇنداقلا ئۇ بۇ قورالنىڭ 20 ـ ئەسىردىن كېيىنكى ئەڭ چوڭ تەشۋىش بوپقېلىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ئاتوم بومبىسى ئىختىرا قىلىنغاندىن كېيىن، سوتسىيالىزم ھەم كاپىتالىزمدىن ئىبارەت ئىككى لاگېر ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن سىياسىي رىقابەت ھەم كاپىتالىزم لاگېرىنىڭ سوتسىيالىزم لاگېرىغا ئىشلەتكەن بېسىمى دۇنيادا ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسىنى پەيدا قىلدى. 1990 ـ يىلىغىچە بولغان دۇنيا ۋەزىيىتىدە ھەربىي ھازىرلىقلار مۇسابىقىسى ئەڭ ئەۋجىگە چىقتى. رۇسىيە ۋە ئامېرىكىدىن ئىبارەت ئەللەر خەلقئارا قورال سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپ نۇرغۇن پايدا ئالدى ھەم خەلقئارا قورال-ياراق سودىسىنى پۈتكۈل دۇنياغا كېڭەيتتى. دەرىجىدىن تاشقىرى ئەللەرنىڭ زوراۋانلىقى شەكىللەندۈرگەن تەھدىت، ئىككىنچى، ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنى بۇ خەلقئارا سودىنىڭ ئاكتىپ خېرىدارلىرىغا ئايلاندۇردى. نەتىجىدە خەلقئارا قورال-ياراق سودىسى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن باشلاپ تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشتىكى تۈۋرۈكلۈك كىرىم مەنبەسىگە ئايلاندى. ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب ئەللىرى بۇ سودىدىكى ئۈستۈنلۈكنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن قىرغىنچىلىق كۈچى يۇقىرى يېڭى-يېڭى قوراللارنى توختىماي بازارغا سالدى. بۇنى فرانسىيە ئىقتىسادشۇناسى كلاۋد مۇنداق

www.uyghurkitap.com

خۇلاسىلەيدۇ: «ۋول - ستىرىت كوچىسىدىكى كاپىتالىستلارنىڭ ھايلىقى 1-دۇنيا ئۇرۇشىدىكى ئون مىليون ئادەمنىڭ، 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىكى 30مىليون ئادەمنىڭ جەسىتى ئۈستىگە توپلانغان». ھەممىگە مەلۇملۇق، ھازىرغىچە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى دۆلەتلەر ئارا ئېلىپ بېرىلغان توقۇنۇشتا، رۇسىيە بىلەن ئامېرىكىدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەت قارمۇ قارشى ئىككى تەرەپنى قورال بىلەن تەمىنلەپ، ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشتىن پايدا ئېلىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭدىن باشقا 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنلا دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ھەربىي چىقىمى شىددەت بىلەن كۆپەيدى. 1987-يىلىغىچە بولغان يىللىق دۇنيا ھەربىي ئىشلار چىقىمى تەخمىنەن 100مىليارد ئامېرىكا دوللىرى بولغان بولسا، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە دۇنيا ھەربىي ئىشلار چىقىمى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ يىلىغا2 تىرىليون 100مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. بۇ جەھەتتە يەنىلا تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ھەربىي چىقىمى ھەممىدىن يۇقىرى بولۇپ، ئامېرىكىنىڭ ھەربىي چىقىمى دۇنيا بويىچە ھەممىدىن يۇقىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ھەربىي چىقىمىنىڭ بۇ دەرىجىدە يۇقىرى بولۇشىنىڭ سەۋەبى، ئۇلار خەلقئارا قورال-ياراق سودىسى ئارقىلىق ئۆز ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشنى مەقسەت قىلغان. 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئامېرىكا ئىقتىسادىنىڭ شىددەت بىلەن ئۆرلىشى بۇ بىر نۇقتىنى تولۇق دەلىللەيدۇ. ھازىرغىچە ئامېرىكىنىڭ قورال-ياراق ئېكسپورت ئومۇمىي مىقدارى دۇنيا قورال - ياراق سودىسى مىقدارىنىڭ 50%نى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا غەرب ئەللىرى بىر تەرەپتىن مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك، كىشىلىك ھوقۇق دېگەنلەرنى تەرغىب قىلغاندەك قىلسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى دەپسەندە قىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇلار ھەربىي ئۈستۈنلۈك جەھەتتىكى زوراۋانلىقىغا تايىنىپ بىر تەرەپتىن ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي ، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئۆلچەملىرىنى دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەرگە تاڭسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئارىلىقتا ئۆزلىرى پەيدا قىلغان توقۇنۇشتىن قورال-ياراق سېتىپ پايدا ئالىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، دۇنيادىكى ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ قىرغىنچىلىق كۈچى ھەم ئۇنىڭ تەھدىتى كىشىنى ئەندىشىگە سالىدۇ. 1980-يىللاردىكى بىر ماتېرىيالغا ئاساسلانغاندا، رۇسىيە، ئامېرىكىدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەتتىكى يادرو قورالىنىڭ مىقدارىلا يەرشارىنى نەچچە قېتىم پارتلىتىۋېتىشكە يېتەرلىك ئىكەندۇق. ئىنسانلار قىرغۇچى قوراللارنى ياساشتا يادرو بومبىسى بىلەنلا كۇپايىلەنمىدى، مانا ئەمدى بىئولوگىيىلىك، خىمىيىلىك قوراللار دۇنيادىكى ئۇرۇشلاردا ئىشلىتىلمەكتە. بۇنىڭ ئاپىتى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق ھەم مۆلچەرلىگۈسىز.

ئۇرۇشنىڭ ئىنسانلارغا ئەكەلگەن بالايىئاپىتى ھەم تەھدىتى قىرغىنچىلىق، ئۆلۈم بىلەنلا ئاخىرلاشقىنى يوق. ئۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي مەسىلە، زىددىيەت ھەم تارىخىي ئاداۋەت، ئاچ-يالىڭاچلىق، سەرگەردانلىق، بالىلارنىڭ قىرىلىپ كېتىشىدەك مەسىلىلەر دۇنيانى ھازىر قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرگۈزۈپ قويىدى. ئۇرۇش تۇپەيلى كېلىپ چىققان نامراتلىق، كۆچمەنلىك، يۇقۇملۇق كېسەل پۈتكۈل دۇنيادىكى ئىجتىمائىي ھادىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇرۇش پەيدا قىلغان دۇنيا مۇھىتىنىڭ بۇلغىنىشى، مەدەنىيەتنىڭ خارابىلىشىشقا يۈزلىنىشى تېخى ئىنسانلارنى چۆچۈتكىنى يوق. 1987-يىلدىكى بىر دوكلاتتا، 1945-يىلدىن بۇيان دۇنيا بويىچە 1500قېتىمدىن ئارتۇق يادرو قوراللىرى سىنىقى ئېلىپ بېرىلغانلىقى، بۇنىڭ 500قېتىملىقى ھاۋا بوشلۇقىدا ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، پەقەت ئامېرىكىلا 910قېتىمدىن ئارتۇق سىناق ئېلىپ بارغانلىقى بايان قىلىنغان. بۇخىل سىناقلارنىڭ يەرشارى مۇھىتى ھەم ئىنسانلارنىڭ سالامەتلىكىگە قانچىلىك زىيان يەتكۈزۈدىغانلىقىنى مۆلچەرلەش قىيىن. ئۇنىڭدىن باشقا پارس قولتۇقى ئۇرۇشىنىڭ مۇھىت بۇلغىنىشىغا ئەكەلگەن تەسىرىنى ئۇنىڭدىن خەۋەردار ھەربىر ئادەم ھېس قىلالايدۇ. ئەمدى تۆۋەندىكى سانلىق مەلۇماتلارغا قاراڭ: ئۆلچەشلەرگە ئاساسلانغاندا، ئاتموسفېرادىكى كاربون IV ئوكسىدىنىڭ مىقدارى مۇشۇ يىرىم ئەسىر ئىچىدىلا 0.027%تىن 0.032%كە ئۆرلەپ كەتكەن بولۇپ، 2000-يىلىدىن كېيىن 0.04%تىن ئېشىپ كېتىشى مۆلچەرلەنمەكتە. ھاۋارايىنىڭ ئىسسىپ كېتىشى مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ تەسىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئاپەتلەرنىڭ بىرى. مۇشۇ 100يىل ئىچىدىلا يەرشارى تېمپېراتۇرىسى 0.5سېلسىيە گرادۇس ئارتىپ كەتكەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى 50يىلدا يەنە تەخمىنەن 3سېلسىيەگرادۇس ئېشىپ كېتىشى مۆلچەرلەنمەكتە. يەنە ستاتىستىكىلارغا ئاساسلانغاندا، ھازىر يەرشارىدا يىلىغا 500مىليارد توننىدىن ئارتۇق سۇ ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن بۇلغىنىپ تەبىئەتكە قايتۇرۇلىدىكەن، شۇنداقلا دۇنيادا يىلىغا 25000 ئادەم بۇلغانغان سۇ ئىچىپ ئۆلۈپ كېتىدىكەن. بۇ سانلىق مەلۇماتلارنىڭ نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغانلىقىنى ھەربىر ئەقىل ئىگىسى ھېس قىلالايدۇ، ئەلۋەتتە.

گەرچە بۈگۈنكى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلدى دېيىلسىمۇ، لېكىن دۇنيا مەدەنىيىتىنى قاپلىغان بۇزۇقچىلىق، شەرمەندىچىلىك، گۇمراھلىقنى ئۆتۈپ كەتكەن ھەرقانداق بىر تارىخىي دەۋردىكىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. چۈنكى مەدەنىيەت بايرىقى ئاستىدا مەيدانغا كەلگەن چېكىگە يەتكەن ئەكسىيەتچىلىك سەنئىتىنىڭ

www.uyghurkitap.com

ئىزگۈلۈكنى يوقاتقانلىقىنى، مەدەنىيەتنىڭ ئۆز ئوقىدىن چەتلەپ كەتكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئەمدى ئىنسانلار بۇنىڭدىن كېيىن رىم، مىسىر مەدەنىيەتلىرىگە ئوخشاش ئۆلمەس مەدەنىيەت، ئەدەبىيات-سەنئەت گۈللىنىش ھەرىكىتى دەۋرىدىكىگە ئوخشاش سەنئەت يارىتالماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى گۈزەللىك ئۆز يۈكسەكلىكىنى يوقاتقاندا، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاسىيلىق ئالىدۇ. بۇلارغا بەلكىم ئۇرۇش بىۋاستە سەۋەبكار بولۇشى ناتايىن. ئەمما ئۇرۇش ئوتى كەلتۈرۈپ چىقارغان تەشۋىش، زوراۋانلىق، ئاچارچىلىق، نامراتلىق، ئۇرۇش ياراتقان ئىدىيە، كۆز قاراشلار مەدەنىيەتنىڭ يۈنىلىشىنى ئۆزگەرتىۋېتىشتە سەلبىي رول ئوينىمىدى، دەپ ھېچكىم ئېيتالمايدۇ.

يۇقىرىقىلار ئۇرۇش مۇساپىسى ھەم ئۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان مەسىلىلەر ئۈستىدىكى كىچىككىنە تەھلىل. ئەمدى ئىنسانلارنىڭ تىنچلىق مۇساپىسى ئۈستىدىكى ئۇرۇنۇشلىرىغا قاراپ باقايلى. گەرچە ئىنسانلار ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە ياشاپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن تىنچلىقنى ئۇنتۇپ قالمىدى. تىنچلىق بەرپا قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلدى، قان تۆكتى. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئىنسانلار تىنچلىق ئۈچۈن ھەرقايسى ئەللەر ئۆز مۇستەقىللىقىنىڭ خاتىرىسى سۈپىتىدە تەنتەنە قىلىش ياكى ئۇ ھەقتە قۇرۇق نەزەرىيە سۆزلەشتىن باشقا خەلقئارادا ئورتاق بىرلىككە كەلگەن بىرەر ھەرىكەت ياكى ئۆلچەم بېكىتمىدى، بۇ، ئىنسانلارنىڭ ئەڭ چوڭ مەغلۇبىيىتى ھەم كەلگۈسى ھالاكىتى. ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى تىنچسىزلىقنىڭ تۈپ سەۋەبى باراۋەرلىك، ئادالەتنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى، ھەقىقەتنىڭ ھۆكۈمران ئىدىيىگە ئايلىنالماسلىقى بولۇپ، ئىنسانلار يەتمەكچى بولغان تىنچلىق ئەسلىدە ھەقىقەت قازىلىقىدىكى باراۋەرلىك ھەم ئادالەتنى شەرت قىلاتتى. ئەمما تارىخنىڭ تەرەققىياتى ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك ھەم ئادالەتنى ئىنكار قىلدى ياكى ئۇنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، شۇنداقلا ھەقىقەتنىڭ مۇقەددەسلىكىمۇ تاجاۋۇزچىلىققا ئۇچرىدى. ئادەمنىڭ ئادەمگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشىدەك ھايات ئەندىزىسى ھەم ئۇ تەمىنلىگەن ئالاھىدە ئىمتىياز، ئۇ شەكىللەندۈرگەن تۈزۈلمە، قانۇن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى «تۇغۇلۇشتىنلا باراۋەر بولۇش» تەك مۇۋازىنەتنى بۇزۇپ تاشلىدى. پادىشاھ-پۇقرا، باي-گادايلىق تارىختىن بۇيانقى ئىنسانلار مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى بوپكەلدى. دۇنيادىن ئورتاق مەنپەئەتلىنىش ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈشتە ئىنسانلار ئۆزلىرى بەلگىلىگەن قانۇن، تۈزۈم، ئىقتىسادىي تەقسىمات ئۇسۇلىنى ئۆلچەم قىلدى. بۇخىل ئۆلچەملەر گەرچە ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك، ئادالەتنى يېتەكچى قىلىپ تۈزۈلگەندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىنسانلار ئېڭى تەرىپىدىن ئىختىيارى يوسۇندا قوبۇل قىلىنماستىن، زورلۇق ۋاستىسىنىڭ تەھدىتى بىلەن قوبۇل قىلىنىشى ھەم ئۇنىڭ ئادىل ئىجرا قىلىنماسلىقى، ئۇنىڭ ئىنسانلار ئېڭىدىكى يۈكسەكلىك ئورنىنى بەلگىلىيەلمىدى. شۇڭا، ئىنسانلار مەنپەئەت بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش يۈز بەرگەندە تەبىئىي ھالدا مەنپەئەتنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ كەلدى. بۇھال تىنچلىقنىڭ ئىشقا ئېشىشىدا چوڭ توسالغۇ شەكىللەندۈردى.

ئەمدى باراۋەرلىك ھەم ئادالەت ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئورتاق تەلەپكە ئايلانغاندا، شۇنداقلا ئۇنىڭ يۈكسەكلىكى زوراۋانلىق ۋاستىسىغا تايىنىپ ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارنىڭ ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلغۇچى بىر ئالىي مەنىۋى كۈچ تەرىپىدىن قوغدالغاندىلا تىنچلىق ئاندىن ئىشقا ئاشىدۇ. بىراق بۇخىل مەنىۋى كۈچنىڭ ئىنسانىيەت ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلىشى ھەممىلا يەردە قارشى ئېلىنىشى ناتايىن. ئىنسانلارنىڭ تىنچلىق مۇساپىسى داۋامىدا قوللانغان ئەڭ ئالىي ھەرىكىتى بەلكىم «ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى»، قوشنا ئەللەر ئارا ئورنىتىلغان ئۆزئارا تاجاۋۇز قىلىشماسلىق، ھەمكارلىق ئورنىتىش شەرتنامىلىرىنىڭ ئىمزالىنىشى بولۇشى مۇمكىن. بىراق بۇخىل ھەرىكەتلەرنىڭ ۋاقىتلىق ئۈنۈمى مەسىلىنى تۈپتىن ھەل قىلالمىدى. شۇ نەرسە ئېنىقكى، مۇشۇ بىر ئەسىردىن بۇيان ئىنسانلار گەرچە تىنچلىق ھەققىدە كۆچەپ توختالغان بولسىمۇ، لېكىن ئومۇميۈزلۈك دۇنيا تىنچلىقى ئورنىتىلغىنى يوق. مۇشۇ بىر ئەسىر ئىچىدە دۇنيانى قاپلىغان پۇرۇخ ھىدى بىلەن قان ھىدى بۇ نۇقتىنى تولۇق دەلىللىيەلەيدۇ. گەرچە ئىنسانلار 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن دۇنيا تەرتىپىنى باشقۇرغۇچى بىرەر ھوقۇقلۇق ئورگاننىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشىپ، «خەلقئارا ئىتتىپاق» ئەندىزىسى ئاساسىدا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنى قۇرۇپ، دۇنيادىكى كۆپ قىسىم مۇستەقىل ئەللەر ۋەكىللىرىنىڭ ئورتاق كېڭىشى ئارقىلىق دۇنيادىكى زور ئىشلار ئۈستىدە ئورتاق قارار چىقىرىشنى مەقسەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن «يەرشارىلىشىش» دولقۇنى كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن بۇ تەشكىلاتنىڭ خەلقئارا مەسىلىلەرنى بىرتەرەپ قىلىش جەھەتتىكى رولى زور چەكلىمىگە ئۇچرىدى، شۇنداقلا ئۇنىڭ بىر قىسىم قارارلىرى بەزى دۆلەتلەر تەرىپىدىن ئېتىبارغا ئېلىنمىدى. غەرب ئەللىرى ئۆزلىرىنىڭ دېموكراتىيىسى، كىشىلىك ھوقۇق قاراشلىرى، ئىنسانپەرۋەرلىكىنى كۆز-كۆز قىلغاندەك، دۇنيادىكى ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە قالغان ئەللەردىكى بالىلار، كۆچمەنلەر، كېسەللەرگە دۇنيا قىزىل كرېست جەمئىيىتى، دۇنيا تىنچلىق فوندى جەمئىيىتى، دۇنيا بالىلار تەرەققىيات فوندى جەمئىيىتى. . . دېگەندەك خەلقئارا تەشكىلاتلار ئارقىلىق خەيرخاھلىق قىلىۋاتقاندەك قىلىسىمۇ،

لېكىن ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى بىر قىسىم ئەللەر دۇنيانىڭ قەيېرىدە ئۇرۇش بولسا شۇ ئۇرۇشقا قول تىقىپ، ئوتقۇيرۇقلۇق قىلىپ كەلدى. شۇنداقلا ئۇلار يەنە بىر قىسىم ئەللەردە ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، زوراۋانلىق تەھدىتى ئارقىلىق ئۇ ئەللەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىنى كونترول قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلدى. ستاتىستىكىلارغا ئاساسلانغاندا، 1982-يىلىغىچە دۇنيا بويىچە دۆلەت سىرتىدىكى ھەربىي بازا ھەم مۇئەسسەسەلەرنىڭ سانى 3000 گە يەتكەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئامېرىكا 500 مىڭدىن كۆپرەك ئەسكىرىنى دۇنيادىكى 70 نەچچە دۆلەتكە ئورۇنلاشتۇرغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى دۇنيا تىنچلىقىغا بىۋاسىتە تەھدىت بوپكېلىۋاتقان رېئال مەسىلىلەردۇر.

ئەلۋەتتە، خەلقئارالىق تەشكىلاتلارمۇ دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن نۇرغۇن ئەھمىيەتلىك خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئەمما بۇ خىزمەتلەرنى يەنىلا دۇنيا قورال-ياراق سودىسى ھەم ئۇنىڭغا سەرپ قىلىنغان مەبلەغ ۋە كۈچ بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. تىنچلىق ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان كۈچ بەلكىم تىنچسىزلىق شەكىللەندۈرۈۋاتقان ئامىللار ئالدىدا ھېچنىمىگە تەڭ بولالماسلىقى مۇمكىن. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيان سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى دەۋرىگىچە 15 قېتىم، سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىدىن 1997-يىلىغىچە 30 قېتىم دۇنيادىكى ئۇرۇش يۈز بەرگەن ھەرقايسى ئەللەردە تىنچلىق ساقلاش ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ كۆپ سانلىقى ئاسىيا - ئافرىقا ئەللىرى ھەم ئوتتۇرا شەرقتە ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، بۇ بىر نۇقتا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ، شۇنداقلا ئويغا سالىدۇ.

ئىنسانلار تىنچلىق ئۈچۈن ئۇرۇشتى، تىنچلىق ئۈچۈن قان تۆكتى، ئەمما تىنچلىق بەرپا قىلالمىدى. دۇنيا ھېلىھەم تىنچسىزلىق ئىچىدە تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ، شۇنداقلا ئىنسانلار دۇچ كەلگەن تەھدىتمۇ تەڭ تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. بۇخىل تەھدىت شەكىللەندۈرگەن تەشۋىش، قورقۇنچ ئىنسانلارنىڭ تىنچلىق ئارزۇسىنى بەربات قىلىپ، ئىنسانلارنى يېڭى ئۇرۇش ئوتى ئىچىگە سۆرەپ كىرىۋاتىدۇ. ئۇرۇشنىڭ رەھىمسىزلىك دەرىجىسىنىڭ كۈنسېرى ئارتىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، ئىنسانلارمۇ رەھىمسىزلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇخىل رەھىمسىزلىكلەر كىشىنى قايىل قىلارلىق نۇرغۇن نەزەرىيە، كۆز قاراش، ئاتالغۇلار بىلەن زىننەتلەنگەن. ئىنسانلار شۇخىل نەزەرىيە، كۆز قاراش، ئاتالغۇلارنىڭ قوغدىغۇچىلىرى سۈپىتىدە تۈرلۈك-تۈرلۈك مەسلەك، پىرقىلەرگە بۆلۈنگەن. ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرى ۋەكىللىك قىلىۋاتقان مەۋھۇم ئىدىيە، كۆزقاراشلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت. ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەسسەسىزلىك، قانلىق كۈرەشلەرمۇ ماھىيەت جەھەتتىن يەنىلا كۆز قاراش، مەيدان ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش. شۇڭا، تىنچلىق - بۈگۈنكى دۇنيادىكى تولىمۇ نىسپىي ئۇقۇم، ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا زوراۋانلىق، زورلۇق ۋاسىتىلىرىنىڭ رولى پەقەت پاجىئە بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. مۇبادا دۇنيادا ئىككىنچى قېتىم توپان بالاسى بوپقالسا، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇشۇ پاجىئە ئۇنىڭ سەۋەبكارى بوپقېلىشى، شۇنداقلا ئىنسانلار يەنە نوھ ئەلەيھىسسالامدەك ئىككىنچى بىر نىجاتكارغا ئېرىشەلمەسلىكى مۇمكىن.

ئاپتور: خوتەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تىلماچى(M1)

بۇ سان 2002 - يىل 20 - يانۋاردا تىزىشقا يوللاندى،
30-مارتتا باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى: قۇربان مامۇت(M1)،
رىسالەت مۇھەممەت (M2)، بېكىتكۈچى: قۇربان مامۇت

www.uyghurkitap.com

مۇھەررىرلىك ھوقۇق ئەمەس

ئادىل ئەكبەر

يېقىندا شەھىرىمىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدە ئۇنتۇلغۇسىز ـ ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بولۇپ ئۆتتى. ئەسەرلىرىنىڭ خەلقچىللىقى ۋە بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن ئەل قەلبىدىن ئورۇن ئالغان بىر مۆھتەرەم ئۇستاز، تالانتلىق يازغۇچىغا تون يېپىلدى.

بۇ ئىشتىن رادىئو-تېلېۋىزىيە ئارقىلىق خەۋەر تېپىپ، مەن ئالاھىدە ھۆرمەتلەيدىغان، ئەسەرلىرىنى ئەزەلدىن سۆيۈپ ئوقۇيدىغان بۇ يازغۇچىنىڭ شەرىپىگە ئۇيۇشتۇرۇلغان ئەشۇنداق ئەھمىيەتلىك بىر ئەنجۇمەنگە چاقىرىلمىغانلىقىمدىن كۆپ ئەپسۇسلاندىم. ئاڭلىشىمچە، قەلەمكەش بۇرادەرلەر-دىن بىر نەچچىسى شۇ سورۇندا دىرىكمىنى قىلىپ بۇنداق ئىلمىي يىغىلىشلارغا ئاكتىپ ئىشتىراك قىلىپ كەلگەن مەندەك بىر ئاپتورنىڭ بۇ ئەنجۇمەنگە چاقىرىلمىغانلىقىدىن ھەرخىل پەرەزلەرنى قىلىشىپتۇ.

كېيىن بىلسەم، بۇ ئەنجۇمەنگە مەنلا ئەمەس، يەنە باشقا بىرنەچچە غوللۇق قەلەمكەشمۇ چاقىرىلماپتۇ. نېمىدەپ بىزنى چاقىرمىغاندۇ؟ دەپ كۆپ ئەپسۇسلاندۇق.

كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئىشلارنىڭمۇ سىرى يېشىلدى. ئەسلىدە ئەشۇ ئىلمىي پائالىيەتنى ئۇيۇشتۇرغان ژۇرنالنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باش مۇھەررىرى دەم ئېلىشقا چىققان باش مۇھەررىر بىلەن ئوبدان ئۆتۈشكەن بىرنەچچە قەلەمكەشكە ئىچىدە غوم ساقلاپ يۈرگەچكە، باش مۇھەررىر دەم ئېلىشقا چىقىشى بىلەنلا ئەمدى پۇرسەت كەلدى دەپ بىلىپ، ئۇ قەلەمكەشلەردىن ئۆچ ئېلىش مەقسىتىدە بىزلەرگە ئوقتۇرۇش ئەۋەتمىگەنىكەن. شۇ باش مۇھەررىر يەنە بۇنى ئاز دەپ بارغانلىكى يېرىدە ئەمدى بىزنىڭ ئەسەرلىرىمىزگە ژۇرنالدىن ئورۇن بەرمەيدىغانلى-قىنى، ئەپنى تاپسا «يانپاشقا ئالىدىغان» لىقىنى

ئوقۇرمەنلەر سادالىسى

ئەزۋەيلەپ سۆزلەپ يۈرگەنمىش.

ئويلىنىپ قالدىم: بۇ بىر ھەقىقىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە مۇھەررىرنىڭ ئاغزىدىن چىقىدىغان گەپمۇ؟ ئۇنىڭچە بولغاندا مۇھەررىرلىك باشقىلار بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرۇشنىڭ، باشقىلاردىن ئۆچ ئېلىۋېلىشنىڭ ، باشقىلارنى ئۆزىگە خوش-خوش دېگۈزۈۋېلىشنىڭ ، نام-شۆھرەت، مال-دۇنياغا ئېرىشىۋېلىشنىڭ ۋاستىسى ئوخشامدۇ؟

يەنە مۇنداق بىر ئىشنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغانلىقىم ئېسىمدە: مەلۇم بىر يەرلىك گېزىتتىكى كالتە قوشۇقنىڭ سىپىچىلىك مەنسىپى بار بىر مۇئاۋىن باشلىق بالىسىنىڭ تويىنى قىلىپ ئەتراپتىكى پۈتكۈل مۇخبىر، قەلەمكەشلەرگە باغاق تارقاتقان، شۇلاردىن بىر قەلەمكەشنىڭ زۆرۈر ئىشى چىقىپ قالغاچقا، تويغا قاتنىشالمىغان. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى «ئەمەلدار مۇھەررىر» تويغا قاتنىشالمىغان قەلەمكەشنىڭ ئارقىسىدىن مىڭنى تىللاپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى گېزىتكە ئىككىنچىلەپ باسمايدىغانلىقىنى ئېيتقان.

مانا بۇ كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىق، بۇنىڭغا كۆز يۇمۇشقا پۈتۈنلەي ئامالسىزمىز. خىرىس ۋە رىقابەتكە تولغان دۇنيادا تۇرۇۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، رېئاللىق بىزنى ئۆزىمىز ھەققىدە، بولۇپمۇ ئۆزىمىزدىكى سەۋەنلىكلەر ھەققىدە كەسكىن ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە زىيالىيلار قاتلىمىمىزدىكى ساپا ھەققىدىمۇ ئاز-تولا بىرنېمە دېمەي بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

مەتبۇئات بىر مىللەتنىڭ ئىدېئولوگىيىسىنى يېتەكلەشتە ۋە ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىشتە سەل قارىغىلى بولمايدىغان رولغا ئىگە. بۇ مەنىدىن مەتبۇئات جەمئىيەت مەكتىپىدۇر.

مەتبۇئاتتا ئىپادىلىنىۋاتقان ئىدىيىۋى خاھىش ئاۋامنىڭ روھىي كەيپىياتى، ھەرىكەت مۇددىئاسىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا مەتبۇئات خەلقنى تەربىيىلەش، خەلقتە روھ يېتىلدۈرۈشتە ھەرقانداق ۋاستە ئورنىنى ئالالمايدىغان دەرىجىدە مۇھىم. شۇ مەنىدىن مەتبۇئات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان نەشرىياتچى - مۇھەررىرلەرنى بىر مىللەتنىڭ ئىدېئولوگىيىسىنى يېتەكلەيدىغان، روھىغا تەسىر قىلىدىغان مەنىۋى يولباشچى دېمەي بولمايدۇ. شۇڭا مۇھەررىرلەرنىڭ زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەت ناھايىتى زوردۇر.

ۋەھالەنكى، بەزىدە مۇھەررىرلىكنى مەسئۇلىيەت دەپ قاراشنىڭ ئورنىغا يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش ئۇنى بىرخىل ھوقۇق دەپ چۈشىنىدىغان ئادەملىرىمىزمۇ يوق ئەمەس، بەلكى ئۇلار خېلىلا زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇنى مەدەنىيەت ساھەيىمىزدىكى بىر پاجىئە دېمەي بولمايدۇ.

ئابدۇقادىر جالالىدىن ئەپەندى «ئەدەبىياتنىڭ قىيامىتى ۋە نوھنىڭ كېمىسى» ناملىق ماقالىسىدا مۇنداق يازىدۇ: «ژۇرنالىستلىق ۋە نەشرىياتچىلىق ھەرگىزمۇ ئۇدۇل كەلگەن ئادەم قىلىۋېرىدىغان ئىش ئەمەس، ھوقۇق تېخىمۇ ئەمەس، ئۇ بىرخىل ئەدەبىي تەنقىد جەريانى. ھەقىقىي بىر نەشرىياتچى جەمئىيەت ماۋارىپىنىڭ يىرىك پېداگوگىدۇر. نەشرىياتچىلىقنى بىرخىل ھوقۇق ياكى ئىمتىياز دەپ قارايدىغان كىشىلەر مىللەتنىڭ ئەقىل خەزىنىسىگە سوقۇنۇپ كىرىۋالغان چاشقانلاردۇر. ئۇلار ھەمىشە بىرەر شەپىدىن خاۋاتىرلىنىپ ياشايدۇ».

مۇھەررىرنىڭ ساپاسى ئۆزى ئىشلىگەن نەشرىي ئەپكارنىڭ سۈپىتىنى بەلگىلەيدۇ. قانداق مۇھەررىر بولسا شۇنداق نەشرىي ئەپكار بولىدۇ. بىرەر نەشرىي ئەپكار ئەتراپىغا ئۇيۇشقان ئاپتورلار قاتلىمى ۋە ئوقۇرمەنلەر قاتلىمىغا ئاساسەن شۇ نەشرىي ئەپكارنىڭ سۈپىتى، ئىدىيىۋى خاھىشىغا باھا بېرىشكە بولىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى گېزىت - ژۇرنال باشقارمىسى تەمىنلىگەن ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنىۋاتقان، مەملىكەت ئىچىدە بىرتۇتاش نومۇرى بولغان، دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە ئاشكارا تارقىتىلىۋاتقان قەرەللىك ژۇرنال69 خىلغا، ئىچكى ماتېرىيال خاراكتېرلىك قەرەللىك ژۇرنال 65 خىلغا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە خېلى ئالدىدا تۇرغان.

ۋەھالەنكى، شۇنچە كۆپ ژۇرناللار ئىچىدىكى بەزى كەسپىي خاراكتېرلىك ژۇرناللارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرى خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا زادى قانچىلىك رول ئوينىيالىدى؟

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىيات تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى، ئۆزلۈك خاھىشىغا ئىگە قىرغىز ئوبزورچى مامبەت تۇردى ئەپەندى «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى ئۇيۇشتۇرغان «20-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بىر نەزەر ۋە يېڭى ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يۈزلىنىشى ھەققىدە» دېگەن تېمىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئەدىبلەر سۆھبىتىدە ئۇيغۇر تىلىدا چىقىۋاتقان ئەدەبىي ژۇرناللىرىمىز ھەققىدە توختىلىپ سەممىيلىك بىلەن مۇنداق دەيدۇ: «ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئاساسلىق ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر نېمە دېسە، ئۇنىڭ بىرى، ژۇرناللاردىن تولۇق پايدىلىنىش مەسىلىسى ھەل بولماي كېلىۋاتىدۇ. 〈شىنجاڭ مەدەنىيىتى〉 ژۇرنىلى مەدەنىيەت ئويغىنىش ھەرىكىتىنى باشلاپ بەردى ھەمدە ئۇنى بىر ئىزغا سېلىشقا ھەسسە قوشتى. 〈تەڭرىتاغ〉 ژۇرنىلىمۇ ئۇزۇن يىللىق تىرىشچانلىقتىن كېيىن، ئەدەبىياتىمىزدا تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغان ئوبرازىنى نامايان قىلماقتا. لېكىن نۇرغۇن ژۇرناللىرىمىز قەغەز ئىسراپ قىلىش بىلەنلا بوپكېتىۋاتىدۇ».

ئەشۇنداق قەغەز ئىسراپچىلىقىنى كەلتۈرۈپ

چىقىرىۋاتقان ژۇرناللىرىمىزدا شۇ ژۇرناللاردا ئىشلەۋاتقان مۇھەررىرلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى يوق ئەمەس. بۇ ئۇلارنىڭ خەلقىمىز نېمە كويدا؟ ئۇلارغا ھەقىقىي لازىم نەرسە نېمە؟ قانداق قىلساق خەلقىمىزنىڭ ئاچقان يېرىگە بارغۇدەك، ئۇلارغا ئېتىمغۇدەك روھىي ئوزۇق بېرەلەيمىز؟... دېگەندەك ئەقەللىي تەلەپنىمۇ چىقىش قىلماي ئۆزىنىڭ تارنەزەر دائىرىسى بويىچە شەخسىي خاھىشىنى چىقىش قىلىپ، ژۇرنال چىقىرىش ئۈچۈنلا ژۇرنال چىقارغانلىقىنىڭ بىشارىتىدۇر.

كېزى كەلگەندە بىرەر نەشرىي ئەپكارنىڭ مەزمۇن جەھەتتىكى ئىدىيىۋى خاھىشى خەلقنى تويۇق يولغا باشلاپ قويۇشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا بۇ مەسئۇلىيەت بىلەنلا تۈگەيدىغان ئىش ئەمەس، ئۇ جاۋابكارلىققا بېرىپ تاقىلىدۇ.

مۇھەررىرلىك بىرەر ئەمەلدار تۇغقىنى ياكى يۇرتدىشىنىڭ ھامىيلىقىدا كىرىپ ئولتۇرسا بولۇۋېرىدىغان چۆپقەت ئۇستىلى ئەمەس! ئۇ، ھوقۇق تېخىمۇ ئەمەس! مۇھەررىرلىك خەلقنىڭ ۋىجدانى، ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ ئەڭ ئالىي غايىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن مەسئۇلىيەت. بۇ مەسئۇلىيەت تاردائىرىدىكى شەخسىيەتچىلىك، يۇرتۋازلىق، گورۇھۋازلىق، چۆپقەتچىلىك، تەمەخورلۇق، پۇلپەرەسلىك، ئابرويخورلۇق بىلەن زادىلا چىقىشالمايدۇ، بەلكى ئۇنى ھەرۋاقىت تەرك ئېتىدۇ.

بىر مۇھەررىردە ئۆز ۋەتىنى، خەلقىگە نىسبەتەن يۈكسەك مەسئۇلىيەت ئېڭى بولمىسا، شۇ مۇھەررىرنىڭ قولىدىن چىققان نەشرىي ئەپكارنىڭمۇ جەمئىيەتتە ئېگىشلىك ئورنى بولۇشى ناتايىن. ھەر يىلى يىل ئاخىرىدا رادىئو-تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرناللاردا نەشرىي ئەپكارلارغا مۇشتەرى بولۇش ھەققىدىكى ۋەز - نەسىھەت تۈسىنى ئالغان مۇشتەرى قوبۇل قىلىش ئېلانلىرى قايناپ كېتىدۇ. مۇبادا نەشرىي ئەپكار خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقسا، ئۇنچە كۆپ پۇل خەجلەپ ئۆزىنى بازارلىتىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟

ھازىر بەزى مۇھەررىرلەر ھە دېگەندە كىشىلەر گېزىت-ژۇرنالدىن زېرىكتى، كىتاب-ژۇرنال ئوقۇماس بوپكەتتى، كىتاب-ژۇرناللارنىڭ باھاسى ئۆسۈپ كەتكەچكە، ئوقۇرمەنلەرنىڭ سېتىۋېلىشقا قۇربى يەتمەيۋاتىدۇ... دېگەندەك باھانىلەر بىلەن ئۆز ژۇرناللىرىنىڭ بازار تاپالمىغانلىقىغا سەۋەب ئىزدىمەكتە. ئەمما «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى باھاسىنىڭ قىممەتلىكى ۋە ئۆزىنى بازارلاتمايدىغانلىقىغا قارىماي، يەنىلا كىشىلەرنىڭ ئەتىۋارلاپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بوپكەلمەكتە. ئەتراپىمىزدا مۇشۇ ژۇرنال ھەققىدە ياخشى ئىنكاسلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرۇۋمىزغۇ؟

دىيارىمىزدا ئۆزگىچە خاھىشىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان، ياشلىرىمىزنىڭ تەپەككۇر مۇنبىرى بولغان «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئەركىن نۇر ئەپەندى «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 2001-يىل 5-سانىدا ئېلان قىلىنغان «يېڭى ئەسىردىكى ئەدەبىي ژۇرناللار ۋە تور بېتى» ناملىق ماقالىسىدا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق يازىدۇ: «بىز ئۆتكەنكى بىر ئەسىرلىك مۇساپىمىزگە نەزەر سالغىنىمىزدا، مەيلى جۇڭگو ئەدەبىياتى بولسۇن ۋە ياكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بولسۇن، يەنىلا 1980-يىللارغا سېغىنىمىز. چۈنكى بۇ چاغ〈 بارچە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش〉 تەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلگەن، ھەممە بىردەك ئەدەبىيات-سەنئەتكە ھەر جەھەتتىن ئورتاق كۆڭۈل بۆلگەن ۋە ھەربىر يازغۇچى، شائىر، ھەربىر ئوقۇرمەن قەلبىدە ئەدەبىياتقا چىن ئىخلاس بىلەن مۇھەببەت باغلىغان سەنئەت دەۋرى بولغانىدى؛ مۇشۇ يېقىندىن ئالغاندا بۇ دەۋرنى پەقەت جۇڭگونىڭ تاڭ دەۋرىدىكى گۈللەنگەن ئەدەبىيات دەۋرىگىلا سېلىشتۇرۇش مۇمكىن. ھالبۇكى، ئارىدىن خېلى يىللار ئۆتۈپ، بىز يېڭى ئەسىرگە قەدەم قويغان بۈگۈنكى كۈندە بولسا، ئۆزىمىز كۆتكەندىن ئەكسىچە، ئەدەبىياتتىكى بىرخىل يېگىلەش ياكى سولغۇنلۇقنى ھېس قىلماقتىمىز. بۇرۇنقى ئەدەبىي قىزغىنلىق، ئەدەبىياتقا بولغان بۇرۇنقى چوڭقۇر مۇھەببەت، بۇرۇنقى قايناق ئەدەبىي بەھس-مۇنازىرە، بۇرۇنقى كەڭكۆلەملىك ئەدەبىي مۇھىت، بۇرۇنقى تۇمەنلەپ تىراژ ۋە ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان ياخشى ئەسەرلەر ئېقىمىنى... ھېچقايسىسىنى تاپقىلى بولمايدۇ. گېزىت-ژۇرناللار-نىڭ سۈپىتى ۋە تىراژى كۈنسايىن چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى نەچچە يۈز مىڭلاپ تىراژى بار بولغان نى-نى نوپۇزلۇق ژۇرناللارنىڭ تىراژى بىراقلا ئۈچ-تۆت مىڭغا چۈشۈپ قالدى. ئەدەبىيات، جۈملىدىن ئەدەبىي ژۇرناللار ھەر جەھەتتىن خۇددى〈 تاشلاندۇق 〉 بالىدەك يېتىمسىرەپ، غېرىبسىنىپ قالدى. پەقەت بەزى قىسمەن ژۇرناللار، ئالايلۇق〈 شىنجاڭ مەدەنىيىتى〉 گە ئوخشاش ئۇنىۋېرسال ۋە قۇرۇلمىسى ئىخچام بولغان، باشتىن ئاخىر كەڭ خەلق ئاممىسىغا يۈزلەنگەن ژۇرناللارلا بۇنداق سىرىقتال قىسمەتكە پەسەنت قىلماي، يەنىلا ئۆزىدىكى مەتانەتنى ساقلاپ قەد كېرىپ تۇرۇپتۇ. شۇڭىنىسى، دىيارىمىزدا مۇنداق ژۇرنالدىن يەنە قانچىسى بار دەيسىز؟!...

بۇ يالغۇز شىنجاڭدىكى ئەدەبىي ژۇرناللارلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل جۇڭگو بويىچە ھەرقانداق بىر ئەدەبىي ژۇرنال يولۇققان بىر ئورتاق قىسمەت! بۇ ھال شۇ ژۇرناللاردا ئىشلەۋاتقان ھەربىر ۋىجدان ئىگىسىنى ئازابلىماي قالمايدۇ. شۇنداق بولغاچقا، مۇھەررىرلەر، ژۇرنالىستلار بارلىق چارە-ئامالنى ئىشقا سېلىپ، ئۆز ژۇرناللىرىنى قۇتقۇزۇشقا كۈچىنىڭ بارىچە ئۇرۇنماقتا».

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى توغرا جامائەت پىكرى يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، دادىللىق بىلەن بازارغا يۈزلىنىپ، ئەڭ ياخشى ئىجتىمائىي ۋە

ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياراتقانلىقى ئۈچۈن، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشى، ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەنلىكى - ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئەدەبىيات-سەنئەت باشقارمىسىنىڭ 1998-يىل 26-ئىيۇندا چاقىرغان ئەدەبىيات-سەنئەت ژۇرناللىرىنى كۆرۈپ باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارلىق يىغىنىدا: «〈شىنجاڭ مەدەنىيىتى〉 ژۇرنىلى بۇ يىل كىرگەندىن بۇيان ژۇرنال چىقىرىش ئىدىيىسىدە بۇرۇلۇش ياساپ، مەزكۇر ژۇرنالنىڭ ئۇسلۇبى، بەدىئىيلىكى ۋە ئىلمىيلىكىنى ھەقىقىي نامايان قىلىپ، ئىلمىي ئەدەبىيات قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ژۇرنال چىقىرىش نىشانىنى تەدرىجىي ئۆلچەملەشتۈرۈشكە قاراپ يۈزلەندۈرگەن، بۇ ناھايىتى ياخشى باشلىنىش» دەپ، 2000-يىلى 26-مايدا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ 33-نومۇرلۇق «ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ باھالاش پىكرى» دە: «〈تەڭرىتاغ〉 ژۇرنىلى بىلەن 〈شىنجاڭ مەدەنىيىتى〉 ژۇرنىلى رېئال تېمىدىكى ئەسەرلەر كۆپ ئېلان قىلىنغان، مەزمۇنى مول، مۇھەررىرلەر كۆپ تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق جاپالىق ئىزدىنىۋاتقان بىر قەدەر ياخشى ژۇرناللار، دېيىشكە بولىدۇ» دەپ، يەنە شۇ يىلى ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقلىرىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرناللىرىنى باھالاشتىن تارقاتقان 75-نومۇرلۇق «پىكىر» دە: «〈شىنجاڭ مەدەنىيىتى〉 ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى يۇقىرى، تېما دائىرىسى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر. بۇ ژۇرنالنىڭ يېقىنقى بىر قانچە سانى مەدەنىيەت تۈرىدىكى ماقالىلەر بىلەن ئۆز ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرگەن؛ نەزەر دائىرىسى كەڭ، كۆز قاراش، نۇقتىينەزەرلىرى يېڭىچە بولغان بىر تۈركۈم ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان» دەپ يۇقىرى باھا بەرگەنلىكى؛ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى يۇقىرىقىدەك نەتىجىلىرىگە ئاساسەن 1999-يىلى يانۋاردا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى تەرىپىدىن «شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتتە باھالانغان ئىجتىمائىي پەنلەر تۈرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» دەپ، 2001-يىلى دېكابىردا دۆلەت ئاخبارات-نەشرىيات باش مەھكىمىسى تەرىپىدىن «جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى» دىن ئورۇن ئالغان نەشرىي ئەپكار دەپ، يەنە شۇ يىلى دېكابىردا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات-نەشرىيات ئىدارىسى تەرىپىدىن ئۈچ تۈردە يەنە بىر قېتىم «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تۈرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال»، «شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ژۇرنال»، «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تۈرىدىكى ژۇرناللارنىڭ 2-نۆۋەتلىك سۈپەت باھالىشىدا 1-دەرىجىگە ئېرىشكەن ژۇرنال» دەپ نام بېرىلگەنلىكى ئاخبارات-نەشرىياتچىلىق ساھەسىگە ۋە ئوقۇرمەنلەرگە سىر ئەمەس، ئەلۋەتتە.

دەرۋەقە، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ئىدېئولوگىيىسىنى پىكىر يولىغا يېتەكلەشتە بايراقدارلىق رول ئويناپ، خەلقىمىز ئارىسىدا بىر مەيدان مەدەنىيەت ئويغىنىش ھەرىكىتىنى قوزغاپ بەردى ۋە ئۇنى بىر ئىزغا سالدى. بۇ نۇقتىدىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۆھپىسىنى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى قالاق، كونا فېئودالىزمنىڭ پىكىر ئاسارىتىدىن قۇتۇلالماي كەلگەن خەنزۇ زىيالىيلىرىغا يېڭى پىكىر مۇھىتى ھازىرلاپ، بىر مەيدان ئىدىيە ئويغىنىش ھەرىكىتى قوزغاپ، دەۋر بۆلگۈچ رول ئوينىغان «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىدىن تۆۋەن چاغلاشقا بولمايدۇ. يەنە كېلىپ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۆز تىل-يېزىقىمىزدا نەشر قىلىنىپ، ئۆزىمىزنى مەزمۇن ئوبيېكتى قىلغانلىقى بىلەن بىزگە «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىدىنمۇ قىممەتلىك.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى باشقا ژۇرناللاردەك كەسكىن بازار رىقابىتى ئالدىدا «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەپ ھۆكۈمەتنىڭ قۇتقۇزۇشىنى كۈتۈپ ياتماستىن دادىل بازارغا يۈزلىنىپ، ھۆكۈمەت مەبلىغىسىزمۇ ئۆز مەۋجۇدلۇقىنى يوقىتىپ قويماي ئۆز بۇرچىنى تولۇقى بىلەن ئادا قىلىپ كەلمەكتە. يەنە بۇ ژۇرنالدا باشقا تەھرىر بۆلۈملىرىدىكىدەك ئون-يىگىرمىلەپ ئادەم بولماستىن، باش مۇھەررىر قۇربان مامۇت بىلەن مۇئاۋىن باش مۇھەررىر رىسالەت مۇھەممەت - ئىككىلا ئادەم بار.

«سېنىڭ دۈشمىنىڭ بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ يازمىلىرىدا يېڭى پىكىر، سەنئەت يۈكسەكلىكى، خەلقىڭگە پايدىلىق تەرەپلەر بولسىلا ئۇنى قەدىرلەپ ئالدى بىلەن ئىشلىتىشىڭ كېرەك. بىز مانا مۇشۇنداق قىلىمىز. نەشرىي ئەپكار دېگەن شەخسنىڭ مۈلكى ئەمەس بەلكى بىر مىللەتنىڭ ئىجتىمائىيەت داستىخىنى» دېگەندى بىر قېتىملىق سۆھبەتتە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى قۇربان مامۇت ئەپەندى يۈرىكىدىكى گەپنى قىلىپ.

مانا بۇنى مۇھەررىردىكى مەسئۇلىيەت، ئالىيجاناب روھ دېمەي بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ھەربىر مۇھەررىر ئۆزىدە مۇشۇنداق ئاڭنى يېتىلدۈرۈشى تولىمۇ زۆرۈر.

قۇربان مامۇت ئەپەندى رايونىمىزنىڭ كۇچا ناھىيىسىدىن، ئەمما ئۇ باشقۇرۇۋاتقان ژۇرنالدا كۇچالىق ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرى يوق دېيەرلىك. قۇربان مامۇت ئەپەندى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت مەركىزى بولغان ئۈرۈمچىدە سەرخىل زىيالىيلار مۇھىتىدا ياشايدۇ. ئەمما ئۇ

چىقىرىۋاتقان ژۇرنالدا سەرخىل زىيالىيلارنىڭ ئەسەرلىرىلا ئەمەس، يەنە چەت يېزا ـ قىشلاقلاردىكى دېھقانلاردىن تارتىپ پارقازان ئىشچىلىرىغىچە، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ پروفېسسورلىرىدىن تارتىپ مەدىكارلارغىچە ھەرخىل قاتلامدىكى ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنىدۇ. يەنە كېلىپ، بۇ ئاپتورلارنىڭ كۆپ قىسمى قۇربان مامۇت ئەپەندىگە ناتونۇش.

ئادەمگە ئەمەس، ئەسەرگە قاراش قۇربان مامۇت ئەپەندىنىڭ ژۇرنال چىقىرىشتا باشتىن ئاخىر ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان توپ پرىنسىپى. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ رايونىمىزدىكى ژۇرناللارنىڭ سەركىسىگە ئايلىنالىشىنى قۇربان مامۇت ئەپەندىنىڭ مۇھەررىرلىكنى ھوقۇق ئەمەس، بەلكى مەسئۇلىيەت دەپ قاراپ، ئۆزىدە شەخستىن ھالقىغان بۇرچ تۇيغۇسىنى يېتىلدۈرگەنلىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ھۆكۈمەت فونكسىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئاپپارات ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، دېڭىز بويىدىكى رايونلارنىڭ نەشرىي ئەپكارلىرى خېلى بۇرۇنلا ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشىدىن مۇستەسنا ھالدا بازارغا يۈزلىنىپ، ھايات-ماماتلىق رىقابەت جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ، نەچچە يۈز مىليون يۈەنلىك مەبلەغكە ئىگە گۇرۇھ ـ شىركەتلەر بولۇپ تەشكىللەندى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى نەشرىي ئەپكارلىرىمىز مۇشۇ رىقابەتنى كۈتۈۋالمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. شۇنداق كۈن كەلگەندە مۇھەررىرلىكنى ھوقۇق دەپ چۈشەنگەنلەر بىرىنچى بولۇپ ئاتتىن چۈشىدۇ. چۈنكى ئۇ چاغدا ئاپتورلار مۇھەررىرلەرگە ئەمەس، مۇھەررىرلەر ئاپتورلارغا بېقىنىدۇ. تار دائىرىدىكى شەخسىي زىددىيەتنىڭ ئورنىنى كەڭ دائىرىدىكى رىقابەت كۈرىشى ئىگىلەيدۇ-دە، ئادەمگە ئەمەس، ئەسەرگە قارايدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىدۇ.

بۇ نۇقتىنى ئالدىن چۈشىنىپ يەتكەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى رىقابەتنىڭ تۇنجى قەدىمىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك باستى. ئۆزگىچە قاراشقا ئىگە، مۇستەقىل تەپەككۇر ئىقتىدارى بار قەلەم ساھىبلىرىنى دوست تۇتتى، ئادەمگە ئەمەس، بەلكى ئەسەرگە قاراپ مۇئامىلە قىلدى.

ئەمما بەزى مۇھەررىرلىرىمىز يۇقىرىقىدەك رىقابەت كىرىزىسىدىن مۇستەسنا ھالدا مۇھەررىرلىكنى ھوقۇق كوزىرى قىلىۋېلىپ، مەزھەب تەشكىللەپ، گۇرۇھۋازلىق، يۇرتۋازلىق قىلىپ ، پالانى مېنىڭ دۈشمىنىم، ئۇنىڭ بىلەن بېرىش-كېلىش قىلغانلارنىڭ ئەسەرلىرىنى بەرمەيمەن، دەپ ئۆكتەملىك قىلىپ بىر قىسىم ئاكتىپ قەلەم ساھىبلىرىنى چەتكە قاقماقتا.

مۇھەررىرلىكنى ھوقۇق دەپ قارىغۇچىلارغا شۇنداق دېگۈم كېلىۋاتىدۇ: ئەجەبا، شۇ نەشرىي ئەپكار سىزنىڭ شەخسىي ژۇرنىلىڭىزمۇ؟ سىزنىڭ پالانىنىڭ ئەسىرىنى بەرمەيمەن، پۇستانىغا ژۇرنالدىن ئورۇن يوق دېيىشكە نېمە ھەددىڭىز؟ شەخسىي زىددىيەتنى نېمىدەپ ئومۇمنىڭ ئىشىغا ئارىلاشتۇرۇۋالىسىز؟ بىلىپ قېلىڭكى، ھۆكۈمەت قانۇنلۇق نەشر قىلغان ئەشۇ ژۇرنالدا ئاپتورلۇق ھوقۇقى قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە بولغان ھەرقانداق بىر گىراژداننىڭ ئەسەر ئېلان قىلىش ھوقۇقى بار. پەقەت ئەسەرنىڭ مەزمۇنى ساغلام بولسىلا، نەشر ئۆلچىمىگە يەتسىلا سىزنىڭ ئۇنى ژۇرنالغا بېرىش مەسئۇلىيىتىڭىز بار. بۇ، سىزدىكى مەجبۇرىيەت، خالاس. (M2)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىنىڭ تەھرىرلىك مەسئۇلىيەت نومۇرى

باش مۇھەررىر: قۇربان‌مامۇت(M1)   مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: رىسالەت مۇھەممەت(M2)

ژۇرنىلىمىزنىڭ شان-شەرىپى

ژۇرنىلىمىز «جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىن ئورۇن ئالدى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۈچ تۈردە ژۇرنالچىلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى

● 2001-يىلى نويابىردا بېيجىڭدە ئۆتكۈزۈلگەن «جۇڭگو ژۇرنال كۆرگەزمىسى»دە مەملىكىتىمىزدىكى ھەرقايسى ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلاردا چىقىدىغان 7000دىن ئارتۇق ژۇرنال كۆرگەزمە قىلىنغان بولۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاخبارات-نەشرىيات باش مەھكىمىسىنىڭ 2001-يىلى 19-دېكابىردا چىقارغان 1682-نومۇرلۇق ھۆججىتىدە كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز كۆرگەزمىگە قاتناشتۇرغان ژۇرناللاردىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» قاتارلىق 20 خىل ژۇرنال نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە ئەڭ ياخشى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم ياراتقان ژۇرناللار دەپ قارىلىپ، «جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىن ئورۇن ئالدى. بۇ، ژۇرنىلىمىز ئېرىشكەن دۆلەت دەرىجىلىك ئەڭ ئالىي نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتى ھېسابلىنىدۇ.

● ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات-نەشرىيات ئىدارىسى ئۆتكۈزگەن «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى 2-نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر ژۇرناللار مۇكاپاتى» ۋە «شىنجاڭ بويىچە 2-نۆۋەتلىك ژۇرناللار مۇكاپاتى»نى باھالاش 2001-يىلى دېكابىردا غەلىبىلىك ئاياغلاشتى. 25 خىل ژۇرنال «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» مۇكاپاتىغا، 20 خىل ژۇرنال «شىنجاڭ بويىچە ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى بۇ قېتىمقى باھالاشتا «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال»، «شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ژۇرنال»، «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى ژۇرناللارنىڭ 2-نۆۋەتلىك سۈپەت باھالىشىدا 1-دەرىجىگە ئېرىشكەن ژۇرنال» بولۇپ ئۈچ تۈر بويىچە باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى. بۇ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1999-يىلى «شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتتە باھالانغان ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» دەپ مۇكاپاتلىنىپ نام بېرىلگەندىن كېيىن ئىزچىل تۈردە بۇ شان-شەرەپنى ساقلاپ بۇ قېتىم يەنە ئۈچ تۈر بويىچە مۇكاپاتلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات-نەشرىيات ئىدارىسى بۇ قېتىمقى مۇكاپاتلاش پائالىيىتى توغرىسىدا چىقارغان 2001-يىل 31-نومۇرلۇق ھۆججىتىدە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بۇ نۆۋەت ئېلىپ بېرىلغان ژۇرناللار مۇكاپاتىنى باھالاش ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات-نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ «ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى ژۇرناللارنىڭ 2-نۆۋەتلىك سۈپەت باھالاش ۋە مۇنەۋۋەر ژۇرناللار مۇكاپاتى ھەمدە شىنجاڭ بويىچە 2-نۆۋەتلىك ژۇرنال مۇكاپاتىنى باھالاش پائالىيىتىنى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» (2001-يىل 14-نومۇرلۇق ھۆججىتى) دا بەلگىلەنگەن شەرتلەر ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىم باھالاشقا قاتناشتۇرۇلغان 134 خىل ژۇرنالنى جۇڭخۇا خەلق

www.uyghurkitap.com

جۇمھۇرىيىتى ئاخبارات - نەشرىيات باش مەھكىمىسى ئېلان قىلغان «جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى ژۇرناللارنىڭ سۈپەت ئۆلچىمى»، باھالاشتا ئاشكارا، ئادىل-لىللا بولۇش پرىنسىپى بويىچە مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئۈچ ئاي ئەستايىدىل كۆرۈشى ۋە ئوقۇشى، ژۇرناللارنىڭ سىياسىي يۆنىلىشى، كەسپىي سەۋىيىسى، تەھرىرلىك سۈپىتى ۋە نەشر قىلىش تەرتىپىدىن ئىبارەت تۆت جەھەتتىن ئەتراپلىق باھالىشى ئارقىلىق 40 خىل ژۇرنال 1-دەرىجىلىك، 85 خىل ژۇرنال 2-دەرىجىلىك، توققۇز خىل ژۇرنال 3-دەرىجىلىك ژۇرنال بولۇپ باھالاندى. 1-دەرىجىلىك ژۇرناللار ئاساسىدا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات-نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشى ئارقىلىق 25 خىل ژۇرنال «شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» مۇكاپاتىغا، مۇشۇ ژۇرناللار ئىچىدىن 20 خىل ژۇرنال «شىنجاڭ بويىچە ژۇرنال مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن 25 خىل ژۇرنال تۆۋەندىكىچە:

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى»، «تارىم غۇنچىلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «تەرمىلەر»، «شىنجاڭ مائارىپى»، «بۇلاق»، «مىراس»، «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»؛

خەنزۇ يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى»، «غەربىي دىيار تەتقىقاتى»، «زامانىمىز ئاخباراتچىلىقى»، «شىنجاڭ باج ئىشلىرى»، «يېشىلزار»، «يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى»، «چېگرا مۇداپىئە تۇرمۇشى»، «شىنجاڭ مائارىپى»، «ئامانلىق»، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»؛

قازاق يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى»، «ئۆسمۈرلەر پەن-تېخنىكىسى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، «ئىلى دەرياسى» ۋە موڭغۇل يېزىقىدىكى «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى»، قىرغىز يېزىقىدىكى «تىل ۋە تەرجىمە» ژۇرناللىرىدىن ئىبارەت.

«شىنجاڭ بويىچە ژۇرنال مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن 20 خىل ژۇرنال تۆۋەندىكىچە:

1. ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى ژۇرناللار (جەمئىي 14 خىل):

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «تارىم غۇنچىلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «بۇلاق»، «مىراس»، «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»؛

خەنزۇ يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى»، «غەربىي دىيار تەتقىقاتى»، «زامانىمىز ئاخباراتچىلىقى»، «شىنجاڭ باج ئىشلىرى»، «يېشىلزار»، «يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى» ۋە قازاق يېزىقىدىكى «ئۆسمۈرلەر پەن-تېخنىكىسى»، «ئىلى دەرياسى»، موڭغۇل يېزىقىدىكى «شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى» ژۇرناللىرىدىن ئىبارەت.

2. تەبىئىي پەن تورىدىكى ژۇرناللار (جەمئىي ئالتە خىل):

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «قورغاق رايون جۇغراپىيىسى»، «شىنجاڭ ئورمانچىلىقى»؛

خەنزۇ يېزىقىدىكى ژۇرناللار: «شىنجاڭ نېفىت گېئولوگىيىسى»، «شىنجاڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش پەن-تېخنىكىسى»، «ھازىرقى زامان سۈپەتچىلىكى»، «شىنجاڭ تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» دىن ئىبارەت.

بۇ قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ژۇرناللار توغرا سىياسىي يۆنىلىشتە ۋە نەشرىياتچىلىق فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ تەشۋىقات ئىنتىزامى ۋە دۆلەتنىڭ نەشرىياتچىلىققا ئائىت قانۇن-نىزاملىرىغا ئەمەل قىلىپ، ساغلام ژۇرنال چىقىرىش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ بازار رىقابىتىدە دادىل پۇت دەسسەپ تۇرغان؛ ئۆزىگە خاس ژۇرنال چىقىرىش ئالاھىدىلىكى گەۋدىلىك بولغان؛ بىر قەدەر يۇقىرى ئىلمىيلىككە، مەدەنىيلىككە، بەدىئىيلىككە ئىگە؛ لايىھىلىنىشى كۆركەم، رەڭدار، باسما سۈپىتى بىر قەدەر يۇقىرى، تەھرىرلىك ۋە كوررېكتورلۇق سۈپىتى ئەلا، ئۇنىۋېرساللىقى ئالدىنقى نۆۋەتتىكى باھالاشقا قارىغاندا كۆرۈنەرلىك ئۆسكەن. بۇ قېتىم ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى ژۇرناللارنىڭ ئۇنىۋېرسال سۈپىتىنى باھالاش ئارقىلىق يەنە كۆپلىگەن مەسىلىلەرمۇ بايقالدى. مەسىلەن: 1999-يىلى «شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» مۇكاپاتىغا ۋە «شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ژۇرنال مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن بەزى ژۇرناللارنىڭ يېقىنقى ئىككى يىل مابەينىدە سۈپىتى چۈشۈپ كەتكەن، ھەتتا بەزىلىرى 2-دەرىجىلىك ژۇرنال قاتارىغا چۈشۈپ قالغان؛ يەنە بەزى ژۇرناللارنىڭ يۆنىلىشىدە مەسىلە كۆرۈلگەن، مۇقامى چۈشكۈن. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەھرىرلىك، كوررېكتورلۇق سۈپىتى ناچار، تىرىژى ئاز، رىقابەت ئىقتىدارى ئاجىز، نادىر ئەسەرلەر ئېگى كەمچىل. ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم تۆۋەن بولۇش ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ژۇرناللاردا ئومۇميۈزلۈك ساقلىنىۋاتقان مەسىلە بولۇپ تۇرماقتا.

«شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر تورىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» لار مۇكاپاتى ۋە «شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى» نى ئۆتكۈزۈشتىن مەقسەت شىنجاڭنىڭ ژۇرنالچىلىق سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، نەشرىياتچىلىقنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، نادىر ئەسەرلەر ئېگىنى تىكلەپ، سەرخىل ژۇرناللارنى كۆپلەپ مەيدانغا كەلتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ژۇرناللار نەشرىياتچىلىقىنى ساغلام تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ قېتىمقى باھالاش ئارقىلىق ھەرقايسى ژۇرناللار ئۆزىدىكى يېتەرسىزلىكلەرنى تېپىپ چىقىشى، ئۆز ئالاھىدىلىكلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، نەشرىياتچىلىق بازىرىدا پۇت دەسسەپ تۇرالايدىغان توغرا رىقابەت ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشى، ژۇرناللارنى پىلانلاش ۋە سېتىش يوللىرىنى كېڭەيتىپ، تىرىژىنى كۆپەيتىپ ئىجتىمائىي ئۈنۈم بىلەن ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئورگانىك بىرلەشتۈرۈشى كېرەك. 2003-يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان ژۇرناللارنىڭ ئۇنىۋېرسال سۈپىتىنى باھالاش ۋە «مۇنەۋۋەر ژۇرنال»، «ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ژۇرنال» لارنى تاللاش بويىچە 3-قېتىملىق باھالاش پائالىيىتىدە ئىجتىمائىي ئۈنۈم بىلەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم ئەڭ ئاساسلىق ئۆلچەم قىلىنىدۇ.

- رىسالەت مۇھەممەت (M2)

تۆت پەرزەنتنى مائارىپ، قانۇن، ئەدەبىيات ساھەلىرىدە مۇنەۋۋەر ئىختىساس
ئىگىسى قىلىپ يېتىشتۈرگەن پەخىرلىك ئانا، تونۇلغان ئەدىبە، سەمەرىلىك سەنئەت
تەتقىقاتچىسى ئاتىكە زەمرىي خانىم

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2002 ـ يىل 2 ـ سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主办：新疆维吾尔自治区文化厅
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008－6498
国内统一刊号：CN65－1073/G2
发行范围：国内外发行
地址：乌鲁木齐市团结路72号
邮编：830001　电话：2856942
印刷：《新疆日报》印刷厂
发行：乌鲁木齐市邮局
订阅：全国各地邮局

ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈپ نەشر قىلىدۇ
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008－6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65－1073/G2
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون: 2856942
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号：58－22　定价：5元

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22 ـ 58　باھاسى: 5 يۈەن